תנ״ך · ראשונים · רש״י · נביאים

רש"י על יחזקאל

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על יחזקאל

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-יחזקאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 10
פרק ג 11
פרק ד 13
פרק ה 16
פרק ו 18
פרק ז 19
פרק ח 21
פרק ט 23
פרק י 24
פרק יא 26
פרק יב 27
פרק יג 29
פרק יד 31
פרק טו 34
פרק טז 35
פרק יז 44
פרק יח 47
פרק יט 48
פרק כ 50
פרק כא 53
פרק כב 59
פרק כג 62
פרק כד 68
פרק כה 71
פרק כו 72
פרק כז 74
פרק כח 79
פרק כט 81
פרק ל 84
פרק לא 86
פרק לב 88
פרק לג 91
פרק לד 93
פרק לה 95
פרק לו 96
פרק לז 98
פרק לח 99
פרק לט 101
פרק מ 103
פרק מא 112
פרק מב 119
פרק מג 123
פרק מד 127
פרק מה 130
פרק מו 135
פרק מז 138
פרק מח 143

פרק א

פסוק א

וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. סָתַם הַנָּבִיא דְּבָרָיו, וְלֹא פֵּרֵשׁ שְׁמוֹ מִי הוּא, וְלֹא פֵּרֵשׁ לְמִנְיַן מָה מָנָה. לְפִיכָךְ הִפְסִיקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אֶת דְּבָרָיו בִּשְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַסְּמוּכִין לָזֶה, לְלַמֵּד מִי הוּא הַנָּבִיא וּלְלַמֵּד לְמִנְיַן מָה מָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר **בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית וְגוֹ'**. אֵין אֶלָּא דִּבְרֵי הַנָּבִיא, שֶׁהֲרֵי כְּבָר אָמַר שֶׁ**בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ** הָיָה עוֹמֵד. וְעוֹד, שֶׁמִּתְחִלָּה אָמַר נְבוּאָתוֹ בְּלָשׁוֹן עַצְמוֹ: **וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים**, וְכֵן בַּסּוֹף: **וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה וְגוֹ'**. וְאִלּוּ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת מַפְסִיקִין דְּבָרָיו, כְּאִלּוּ אַחֵר מְדַבֵּר עָלָיו: **הָיֹה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל... וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד ה'**:

וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה. כְּלוֹמַר: חוּץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

עַל נְהַר כְּבָר. שֵׁם הַנָּהָר:

מַרְאוֹת אֱלֹהִים. עַל שֵׁם שֶׁלֹּא הָיָה רוֹאֶה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא מְאִירָה קוֹרֵא אוֹתָהּ **מַרְאוֹת אֱלֹהִים**, כְּעֵין חֲלוֹם וְלֹא מַמָּשׁ, וְכָל הַנְּבִיאִים אַף הֵם מִתּוֹךְ אַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁאֵינָהּ מְאִירָה רָאוּ, חוּץ מִמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ. הוּא שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה" (הושע יב:יא; ויקרא רבה א:יד; יבמות מט:):

פסוק ב

הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁשִּׁלְּשִׁים שָׁנָה שֶׁמָּנָה לִתְחִלַּת הַיּוֹבֵל מָנָה; שֶׁהַיּוֹבֵל הָאַחֲרוֹן הִתְחִיל בִּתְחִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיאשִׁיָּהוּ, הִיא הַשָּׁנָה שֶׁמָּצָא חִלְקִיָּהוּ אֶת הַסֵּפֶר (מלכים ב כב:ג,ח), וְכֵן שָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כד), שֶׁהִיא הָיְתָה תְּחִלַּת הַיּוֹבֵל. יאשִׁיָּהוּ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה (מלכים ב כב:א), צֵא מֵהֶן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שֶׁעָבְרוּ כְּבָר, נִשְׁתַּיְּרוּ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. יְהוֹיָקִים מָלַךְ אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה (מלכים ב כג:לו), הֲרֵי עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ, וְיכָנְיָה בְּנוֹ לֹא מָלַךְ אֶלָּא שְׁלוֹשָׁה חֳדָשִׁים וְגָלָה (מלכים ב כד:ח,טו), וְשָׁנָה שֶׁנִּבָּא יְחֶזְקֵאל הָיְתָה חֲמִישִׁית לְגָלוּתוֹ, הֲרֵי שְׁנַת שְׁלֹשִׁים בַּיּוֹבֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּסוֹף נְבוּאָתוֹ שֶׁנָּתַן סִימָן לְמִנְיַן הַיּוֹבֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ" (יחזקאל מ:א), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערכין יב.): אֵיזֶהוּ שָׁנָה שֶׁרֹּאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁלָּהּ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ? הֱוֵי אוֹמֵר: זוֹ שְׁנַת הַיּוֹבֵל:

פסוק ג

הָיֹה הָיָה דְבַר ה'. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מו"ק כה.) הָיָה כָּבֵד, לְפִי שֶׁאֵין הַשְׁכֵּינָה שׁוֹרָה עַל נָבִיא בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁשִּׁרְתָה עָלָיו תְּחִלָּה בָּאָרֶץ, וְשָׁנִינוּ בִּבְרֵיְיתָא דִּמְכִילְתָּא (מכילתא בשלח שירה ז): "בֶּן אָדָם עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ" (יחזקאל ב:א) הוּא הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר,

אֶלָּא שֶׁאֵין מוּקְדָּם וּמְאוּחָר; וְיֵשׁ אוֹמְרִים (מכילתא שם): "בֶּן אָדָם חוּד חִידָה" (יחזקאל יז: ב) הוּא תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְאוֹמֵר אֲנִי, שֶׁאוֹתָהּ נְבוּאָה נֶאֱמְרָה לוֹ קֹדֶם שֶׁגָּלוּ, שֶׁהִיא רְאוּיָה לֵיאָמֵר לוֹ בָּאָרֶץ, שֶׁאֵין מְפֹרָשׁ בָּהּ גּוֹלָה, וְהִיא נִכֶּרֶת תְּחִלַּת שְׁלִיחוּתוֹ אֲלֵיהֶם. וְיוֹנָתָן אַף הוּא כָּךְ תִּרְגֵּם: "מֶהֱוֵי הֲוֵי פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם ה' עִם יְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל, תָּב תְּנֵינוּת אִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ בְּמְדִינַת אַרְעָא כַּשְׂדָּאֵי". וְיֶחֱזְקֵאל גָּלָה עִם הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר, שֶׁגָּלוּ עִם יְהוֹיָכִין:

יַד ה'. כָּל לְשׁוֹן יָד הֶאֱמוּרָה בְּסֵפֶר זֶה, וּבְכָל לְשׁוֹן נְבוּאָה, אֵינָהּ אֶלָּא לְשׁוֹן תֹּקֶף, שֶׁהַנְּבוּאָה תּוֹקֶפֶת עַל כָּרְחוֹ, כְּאָדָם מְשֻׁתָּגֵּעַ, דיישטרי"צא בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן. הִיא מֶרְכֶּבֶת כִּסֵּא כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּעִנְיָן (להלן א:כח); וּלְפִי שֶׁבָּאָה בְּחֵמָה, לְהַשְׁחִית אֶת יִשְׂרָאֵל, לְכָךְ נִדְמֵית לִרְוּחַ **סְעָרָה וְעָנָן**:

בָּאָה מִן הַצָּפוֹן. חוֹזֶרֶת הָיְתָה מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים, שֶׁהִיא בַּצָּפוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה" (ירמיה א:יד). וְלָמָּה הָלְכָה שָׁם? כְּדֵי לְכַבּוֹשׁ אֶת כָּל הָעוֹלָם תַּחַת נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הַבַּבְלִיִּים: בְּיַד אֱמָה שְׁפָלָה מָסַר אֶת בָּנָיו, שֶׁכַּשְׂדִּים אֱמָה שְׁפָלָה הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "זֶה הָעָם לֹא הָיָה" (ישעיה כג:יג), כָּךְ דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (חגיגה יג:):

וְנֹגַהּ לוֹ. לֶעָנָן סְבִיבָיו, מִבַּחוּץ, רֶמֶז הוּא שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִגָּאֵל מִשָּׁם:

כְּעֵין הַחַשְׁמַל. חַשְׁמַל – מַלְאָךְ שֶׁשְּׁמוֹ כָּךְ, וּכְעֵין גֶּוֶן שֶׁלּוֹ רָאָה מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה יג.): מַעֲשֶׂה בְּתִינוֹק אֶחָד שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, וְהָיָה מֵבִין בְּחַשְׁמַל, וְיָצְאָה אֵשׁ מֵחַשְׁמַל וַאֲכָלַתּוּ; וְעוֹד אָמְרוּ כִּי הַמִּלָּה מֶרְכָּבָת, בְּאֶמְרָם (שם): מַאי חַשְׁמַל? אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, חַיּוֹת אֵשׁ מְמַלְּלוֹת; בְּמַתְנִיתָא תָּנָא, עִתִּים חָשׁוֹת וְעִתִּים מְמַלְּלוֹת: בְּשָׁעָה שֶׁהַדִּבּוּר יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא – חָשׁוֹת, בְּשָׁעָה שֶׁאֵין הַדִּבּוּר יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא – מְמַלְּלוֹת, כְּלוֹמַר: מְשַׁבְּחוֹת וּמְהַלְּלוֹת אֶת הַשֵּׁם; וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה חַשְׁמַל שֵׁם הָעֵין, שֶׁהוּא קָרוֹב לְעֵין הָאֵשׁ, כִּי אָמַר **חַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**, וְאָמַר "כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה" (יחזקאל א:כז), וְאָמַר בַּמַּרְאָה הַשְּׁנִיָּה "וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַל" (יחזקאל ח:ב):

וּמִתּוֹכָהּ. שֶׁל אוֹתָהּ הָאֵשׁ, רָאִיתִי **כְּעֵין חַשְׁמַל** הַנִּרְאֶה **מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**; וְלֹא נוֹדַע מַהוּ. וּמִדְרָשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה יג:): חַיּוֹת אֵשׁ מְמַלְּלוֹת, אֵינוֹ מְיֻשָּׁב עַל הָעִנְיָן:

פסוק ה

דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה. יֵשׁ לִתְמוֹהַּ, שֶׁהֲרֵי אַף דְּמוּת שׁוֹר וְאַרְיֵה וְנֶשֶׁר לָהֵנָּה (יחזקאל י:יד)! וְנִרְאֶה בְּעֵינַי: לְפִי שֶׁזֶּה אָב לְכֻלָּם, קִבֵּל הַנָּבִיא אֶת הַמֶּרְכָּבָה בּוֹ; וְהוּא דְּמוּת פַּרְצוּפוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אָבִינוּ (בראשית רבה פב:ב):

פסוק ו

וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת. לְאַחַת זוֹ, לְפַרְצוּף הָאָדָם לְבַדּוֹ, הָיוּ **אַרְבָּעָה פָנִים**, וְכֵן לְאַרְיֵה וְלַנֶּשֶׁר וְלַשּׁוֹר (יחזקאל י:יד), הֲרֵי שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה לַחַיָּה, וְכֵן לְכָל חַיָּה וְחַיָּה; **וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם** לְכָל אֶחָד מִן הַפָּנִים, הֲרֵי שִׁשִּׁים וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לַחַיָּה, וְהוּא שֶׁתִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "מְאתָן וְחַמְשִׁין וְשִׁיתָּא גַּפִּין":

פסוק ז

רֶגֶל יְשָׁרָה. "רַגְלִין כֵּיוָנִין" (תרגום יונתן), מְכֻוָּנִין זֶה כְּנֶגֶד זֶה. דָּבָר אַחֵר: **יְשָׁרָה**, שֶׁאֵין לָהֶם קְפִיצִים אַרְכּוּבוֹת לָכוֹף אֶת שׁוֹקֵיהֶם (בראשית רבה סה,כא), לְפִי שֶׁאֵין לָהֶם יְשִׁיבָה וְלֹא שְׁכִיבָה, וְאֵין צְרִיכִין לִהְיוֹת קְפִיצִין כְּעֵין שֶׁיֵּשׁ לַבְּהֵמָה, קֶפֶץ עֶלְיוֹן וְקֶפֶץ תַּחְתּוֹן, שֶׁבָּהֶם הִיא כּוֹפֶפֶת שׁוֹקֶיהָ לִשְׁכַּב:

רֶגֶל עֵגֶל. רֶגֶל עָגוֹל, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "רִיגְלִין סָגַלְגָּלִין":

וְנֹגְצִים. מִתּוֹךְ זֶהֳרוֹרִיתָם דּוֹמֶה כְּאִלּוּ יוֹצְאוֹת מֵהֶם נִצּוֹצוֹת, כְּדַאֲמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (לז:): אַף הִיא עֶשְׂתָה נִבְרֶשֶׁת שֶׁל זָהָב וְכוּ', בְּשָׁעָה שֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת נִצּוֹצוֹת יוֹצְאִין הֵימֶנָּה וְכוּ':

כְּעֵין. כְּמוֹ כְּמַרְאֵה:

נְחֹשֶׁת קָלָל. מְזֻקָּק וּמֵאִיר, וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם "קַלּוּי בָּאֵשׁ" (ויקרא ב:יד):

פסוק ח

וִידֵי אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם. כְּתַרְגּוּמוֹ "לְמִחְתֵי בְּהוֹן גּוּמְרִין דְּאִישָׁא וְגוֹ'" וְכֵן אָנוּ מוֹצְאִים בְּסֵפֶר זֶה "וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת יָדוֹ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרוּבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל חָפְנֵי לָבֵשׁ הַבַּדִּים" (יחזקאל י:ז) וְכֵן אַחֲרָיו "וַיִּרְאוּ לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד אָדָם וְגוֹ'" (יחזקאל י:ח) יְדֵי אָדָם חוֹתוֹת אֶת הָאֵשׁ וְנוֹתְנוֹת לַכְּרוּב וְהַכְּרוּב לַשְּׁלִיחַ כְּדֵי שֶׁיְּצַטְּנֵנוּ הַגֶּחָלִים מִיָּד אֶל יָד לְהָקֵל הַפֶּרְעָנִיּוֹת מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם. לְאַרְבָּעָה רוּחוֹת הָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לָהֶם פָּנִים וּכְנָפַיִם לְכָל רוּחַ:

וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם. כְּתַרְגּוּמוֹ: "שָׁוֶה לְאַרְבַּעְתָּן":

פסוק ט

חוֹבְרוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם. כְּנָפָהּ שֶׁל זוֹ פְּרוּשָׂה לְצַד כְּנָפָהּ שֶׁל זוֹ לְכָאן וְכֵן לְכָאן, עַד שֶׁחוֹבְרוֹת וּמַגִּיעוֹת זוֹ לָזוֹ, וּבְכָךְ הֵם מְכַסּוֹת פְּנֵיהֶם, שֶׁהַכְּנָפַיִם פְּרוּשׂוֹת לְמַעְלָה מִן הַפָּנִים:

לֹא יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן. אִם רוֹצוֹת לָלֶכֶת לְאֵיזֶה רוּחַ שֶׁיִּרְצוּ, אֵין צְרִיכוֹת לְהָסֵב פְּנֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לָהֶם פָּנִים לְכָל צַד, לְפִיכָךְ **אִישׁ אֶל עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ**, לְצַד פָּנָיו שֶׁל אוֹתָהּ רוּחַ שֶׁהֵם רוֹצִים לָלֶכֶת, יֵלֵכוּ:

פסוק יא

וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה. אִלְמָלֵא שֶׁרָאִיתִי טַעַם זָקֵף גָּדוֹל נָקוּד עַל וּפְנֵיהֶם, לֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ לְפָרְשׁוֹ, אֲבָל הַנִּיקּוּד לִמְּדַנִי לְהַבְדִּילָם זוֹ מִזּוֹ וּלְהַעֲמִיד תֵּיבַת וּפְנֵיהֶם בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְכֵן פֵּירוּשׁוֹ: וּפְנֵיהֶם לָהֶם, וְכַנְפֵיהֶם הָיוּ פְּרוּדוֹת לְמַעְלָה מִפְּנֵיהֶם וּמְכַסּוֹת אוֹתָם, כֵּיצַד? **לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ**. לְכָל פָּנִים וּפָנִים שְׁתַּיִם כַּנְפֵיהֶם חוֹבְרוֹת לְכָל אַחַת, כְּנַף חִיָּה זוֹ פְּרוּשָׂה לְצַד כְּנַף חַיָּה זוֹ, וְשֶׁל זוֹ לְצַד זוֹ, וְהַפָּנִים שֶׁבֵּינְתַיִם מְכֻסִּים בָּהֶם. וְדוּגְמַת לְשׁוֹן מִקְרָא זֶה יֵשׁ עוֹד בְּפָרָשָׁה זוֹ: "וְגַבֵּיהֶם וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם" (יחזקאל א:יח) – תֵּיבַת "וְגַבֵּיהֶם" עוֹמֶדֶת בְּעַצְמָהּ:

וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת. וּשְׁתֵּי כְנָפַיִם הַנּוֹתָרוֹת מְכַסּוֹת **אֵת גְּוִיּוֹתֵיהֶנָּה**:

פסוק יב

אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה הָרוּחַ. הָרָצוֹן לָלֶכֶת:

פסוק יג

הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת. הַמַּרְאָה הַזֹּאת מִתְהַלֶּכֶת בְּכָל הַחַיּוֹת:

וְנֹגַהּ לָאֵשׁ. יוֹתֵר מֵאֵשׁ שֶׁלָּנוּ:

בָּרָק. פְּלַנְדוֹר"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יד

רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה יג:): **רָצוֹא וָשׁוֹב** כְּלַהֶבֶת הַכִּבְשָׁן, שֶׁיּוֹצְאָה תָּמִיד מִפִּי הַכִּבְשָׁן וּמְמַהֶרֶת לַחֲזוֹר וְלִיכָּנֵס; כָּךְ כְּשֶׁמּוֹצִיאוֹת רֹאשָׁן מִתַּחַת הָרָקִיעַ הַנְּטוּיָה לְמַעְלָה מֵהֶן, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעִנְיָן (יחזקאל א:כב), נִרְתָּעוֹת מִפְּנֵי הַשְּׁכִינָה שֶׁלְּמַעְלָה מִן הָרָקִיעַ וּמְמַהֲרוֹת לְהָשִׁיב אֶת רֹאשָׁן:

כְּמַרְאֵה הַבָּזָק. דְּלָאטַנְצִי"לָא בְּלַעַ"ז וְגוֹזֵן אֵשׁ לָהֶם כְּגוֹזֵן אֵשׁ הַיּוֹצֵא מִבֵּין הַחֲרָסִין (חגיגה יג:) שֶׁמְּזַקְּקִין זָהָב בְּכוּר בְּתוֹכָן, וְהָאֵשׁ שֶׁיּוֹצְאָה מִשָּׁם צְבוּעָה בִּגְוָנִים. (תוספות וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים הֶבְזֵק לְשׁוֹן פָּזוּר, כְּפִי שֶׁפֵּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ (בראשית רבה נ:א): **כְּמַרְאֵה הַבָּזָק**

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי בֶּן פַּרְטָא כָּזֶה שֶׁבּוֹזֵק גֶּפֶת בְּכִירָה, כְּלוֹמַר שֶׁמְּפַזֵּר גֶּפֶת שֶׁהוּא פְּסֹלֶת הַזֵּתִים בְּכִירָה, שֶׁהוּא מִתְלַהֵט בְּמְהֵרָה וּמַעֲלֶה לַהַב וְהַלַּהַב עוֹלֶה וְיוֹרֵד, וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ **רָצוֹא וָשׁוֹב**. וְעוֹד יֵשׁ בְּדִבְרֵיהֶם בָּזָק לְשׁוֹן פִּזּוּר (סנהדרין קח:): בָּזָק בְּהוּ עַפְרָא וְהָווּ חַרְבֵי, כְּלוֹמַר פִּזֵּר; וְכֵן בַּמִּשְׁנָה (ערובין י:יד): בּוֹזְקִין מֶלַח עַל גַּב הַכֶּבֶשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא יַחְלִיקוּ; וְיֵשׁ מַשְׁמַע בָּזָק כְּמוֹ בָּרָק, וְהוּא לְשׁוֹן חִפּוּשׂ עד כאן תוספות, סא"א):

פסוק טו

אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ. בִּרְצֹפֶת הָרָקִיעַ:

לְאַרְבַּעַת פָּנָיו. שֶׁל כָּל חַיָּה; אוֹ הָאוֹפַן יֵשׁ לוֹ אַרְבָּעָה פָּנִים. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (חגיגה יג:): זֶה סַנְדַּלְפוֹן, הָעוֹמֵד בָּאָרֶץ וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ לְבֵין הַחַיּוֹת; אֲבָל לְפִי הָעִנְיָן אָנוּ לְמֵדִין, שֶׁהָאוֹפַנִּים אַרְבָּעָה הֵם:

פסוק טז

כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ. כְּמוֹ אֶבֶן טוֹבָה שֶׁשְּׁמָהּ תַּרְשִׁישׁ, קְרִישְׁטַ"ל בְּלַעַ"ז:

כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפָן. קְבוּעַ בְּתוֹךְ הָאוֹפָן שְׁתֵּי וְעֵרֶב, לְפִי שֶׁהֵן הוֹלְכוֹת לְכָל עֵבֶר פְּנֵיהֶם (יחזקאל א:יב) לְאַרְבַּע רוּחוֹת, צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא הָאוֹפָן מְגַלְגֵּל לְאַרְבַּע רוּחוֹת:

פסוק יז

עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן וְגוֹ'. בִּשְׁבִיל מַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים הֻצְרַךְ לִשְׁנוֹתָן לוֹמַר, שֶׁאֵין הָאוֹפַנִּים מְעַכְּבִין עֲלֵיהֶם, שֶׁאַף הֵם עֲשׂוּיִין לְכָךְ:

פסוק יח

וְגַבֵּיהֶן. וְגֵב יֵשׁ לָהֶם:

וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם. מְאֵימִים הֵם לְרוֹאֶה אוֹתָם; וְיֵשׁ פּוֹתְרִין **וְיִרְאָה לָהֶם** – בְּמוֹרָא עוֹמְדִים:

וְגַבּוֹתָם. אִילּוֹזִ"ר שׁוֹרְצִילִי בְּלַעַ"ז:

מְלֵאוֹת עֵינַיִם סָבִיב. לִרְאוֹת לְכָל רוּחַ, שֶׁהֲרֵי **לֹא יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּם**:

פסוק יט

מֵעַל הָאָרֶץ. מֵעַל רִצְפַּת הָרָקִיעַ, וְכֵן תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן: "מִלְּרַע לְרוּם שְׁמַיָּא", כְּלוֹמַר: בְּהִנָּשְׂאָם מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה:

פסוק כ

הָרוּחַ. הָרָצוֹן שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת. אֵין צָרִיךְ לוֹמַר לָהֶם לְצַד זֶה לְכוּ, שֶׁרוּחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּחַיּוֹת, וְרוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים:

פסוק כא

בְּלֶכְתָּם. הַחַיּוֹת:

יֵלֵכוּ. הָאוֹפַנִּים:

פסוק כב

הַקֶּרַח הַנּוֹרָא. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "גְּלִיד חֶסִין", גְּלִיאָ"ה פּוֹרָ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק כג

יְשָׁרוֹת. מְכֻוָּנוֹת:

פסוק כד

כְּקוֹל מַיִם רַבִּים. יָכוֹל קוֹל נָמוּךְ? תַּלְמוּד לוֹמַר: **כְּקוֹל שַׁדַּי**, כְּקוֹל הַמְפֹרָשׁ בַּכְּתוּבִים "קוֹל ה' בַּכֹּחַ, קוֹל ה' שֹׁבֵר אֲרָזִים" (תהילים כט:ד-ה):

קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנָה. "קֶל מִלּוּלֵיהֶן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין קֳדָם רִבּוֹנֵיהוֹן כְּקֶל מַשְׁרְיַית מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא" (תרגום יונתן):

בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן. מִלְּהַשְׁמִיעַ קוֹל. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "בִּמְקוֹמֵיהוֹן מְשַׁתְּקָן גַּפֵּיהוֹן מִן קֳדָם דִּבּוּרָא", דִּבּוּרוֹ שֶׁל מָקוֹם הַיּוֹצֵא מִמַּעַל לִרְאֹשָׁן לְהַשְׁמִיעַ לַנְּבִיאִים שְׁלִיחוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁמְּסַיֵּם וְהוֹלֵךְ: "וַיְהִי קוֹל וְגוֹמֵר" (יחזקאל א:כה). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא, קדושים ו):

בְּעָמְדָם מִלְּקַלֵּס, בְּשָׁבִיל צַדִּיקִים שֶׁיְּקַלְּסוּ תְּחִלָּה:

פסוק כה

וַיְהִי קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְזִמַּן דַּהֲוָה רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעוּתָא דִּבּוּרָא לְעַבְדּוֹהִי נְבִיאֵי, הֲוָה קָלָא מִשְׁתְּמַע מֵעִילּוּי רְקִיעַ מִבֵּין כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דְּעַל רֵישֵׁיהוֹן":

תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן. מֵאֵימַת הַדִּבּוּר:

פסוק כז

וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל. לֹא נִתַּן רְשׁוּת לְהִתְבּוֹנֵן בְּמִקְרָא זֶה (חגיגה יג.):

בֵּית לָהּ. מִלְּפָנִים לָהּ **כְּמַרְאֵה אֵשׁ**:

פסוק כח

וָאֶפֹּל עַל פָּנַי. "וְאִשְׁתַּטְחִית" (תרגום יונתן):

וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר. וּמָה דִּבֵּר?

פרק ב

פסוק א

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם וְגוֹ'. בֶּן אָדָם קוֹרֵא לִיחֶזְקֵאל, מִתּוֹךְ שֶׁרְאָה הַמֶּרְכָּבָה הוֹלֵךְ בֵּין עֲלֵיהָ וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ כְּמַלְאָכִים, לוֹמַר: אֵין כָּאן יְלוּד אִשָּׁה אֶלָּא זֶה (וכל זה אי"ש אח"ד הטעים כן לרבינו והנאהו). וְלִי נִרְאֶה, שֶׁלֹּא קָרָאוֹ בֶּן אָדָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תְּהֵא דַּעְתּוֹ רְחָבָה עָלָיו, מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה גַּס לִבּוֹ בְּמַרְאֵה הַמֶּרְכָּבָה וּבְמַלְאָכוֹת עֶלְיוֹנִים סא"א

פסוק ב

אֵת מְדַבֵּר אֵלָי. אֶת הַמִּתְדַּבֵּר עִמִּי; וְכָבוֹד הוּא לִכְתֹּב מִדַּבֵּר כְּלַפֵּי מַעְלָה, שֶׁהָאוֹמֵר "מְדַבֵּר" בְּשָׁוְוֹא נִשְׁמָע כְּאָדָם הַמְדַבֵּר לַחֲבֵירוֹ, פּוֹנֶה אֵלָיו פָּנִים אֶל פָּנִים, וְהָאוֹמֵר מִדַּבֵּר (בחיר"ק) מַשְׁמָעוֹ שֶׁהַשְׁכִינָה מְדַבֵּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, בִּכְבוֹדוֹ, וּשְׁלוּחָיו יִשְׁמְעוּ; בּוּרְפָאלִי"ן בְּלַעַ"ז:

פסוק ג

אֶל גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים. שְׁנֵי שְׁבָטִים קְרוּיִין שְׁנֵי גּוֹיִם (בראשית רבה פב:ד):

פסוק ד

וְהַבָּנִים. לְפִי שֶׁאָמַר אֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי (יחזקאל ב:ג), וְאֵלּוּ בְּנֵיהֶם **קְשֵׁי פָנִים**:

פסוק ה

וְהֵמָּה. שֶׁמָּא **יִשְׁמְעוּ**, שֶׁמָּא **יֶחְדָּלוּ** מִלִּשְׁמֹעַ:

כִּי יַדְעְתִּי **כִּי בֵית מְרִי**. הֵם אַנְשֵׁי קְנְתּוּרִין, אֶלָּא שֶׁאֲנִי חָפֵץ שֶׁיֵּדְעוּ לְעֵת פֶּרְעָנוּתָם **כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם** שֶׁהוֹכִיחָם, וְלֹא שָׁמְעוּ:

פסוק ו

סָרָבִים. לְשׁוֹן מַרְדוּת, כְּלוֹמַר: סַרְבָנִים; וְדוּגְמָא פְּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן קוֹצִים, וְעֶשְׂרִים שֵׁמוֹת לָהֶם:

וְסַלּוֹנִים. לְשׁוֹן קוֹצִים, וְכֵן "סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִיב" (יחזקאל כח:כד):

וְאֶל עַקְרַבִּים אַתָּה יוֹשֵׁב. הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה מוֹכִיחַ יִלְאוּךָ וְיַקְנִיטוּךָ, כְּאִלּוּ אַתָּה יוֹשֵׁב עַל עַקְרַבִּים, הָעוֹקְצִין אוֹתָךְ מִכָּל צְדָדֶיךָ:

עַקְרַבִּים. אַגְלִינְטִיי"רִשׁ בְּלַעַ"ז. לְשׁוֹן אַחֵר: עַקְרַבִּים מַמָּשׁ, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּבְגוֹ עַמָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן דְּמָן לְעַקְרַבִּין אַתְּ יָתִיב":

פסוק ח

אַל תְּהִי מֶרִי. מִלֵּילֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי:

פְּצֵה. פְּתַח, וְכֵן "פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם" (איכה ג:מו):

פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל. מָשָׁל הוּא: "הַטֵּה אָזְנְךָ וּשְׁמַע" (דניאל ט:יח; מלכים ב יט:טז), וְיֵעָרֵב לְךָ כְּאִלּוּ אַתָּה אוֹכֵל מַאֲכָל לְרַעֲבוֹן:

אֵת אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן אֵלֶיךָ. מַה הִיא הַנְּתִינָה? הִיא "מְגִלַּת הַסֵּפֶר" (יחזקאל ב:ט):

פסוק ט

וְהִנֵּה וְגוֹ'. יֵשׁ דְּבָרִים מְשַׁמְּשִׁין לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵיבָה, כְּמוֹ "הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ" (בראשית יט:כג) "וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ וְגוֹ'" (מלאכי ג:כ) "אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ" (בראשית לב:ט):

פסוק י

פָּנִים וְאָחוֹר. "מָה דַּהֲוָה מִן שְׁרוֹיָא וּמָה דְּעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפָא" (תרגום יונתן):

קִינִים. פֶּרְעָנוּת שֶׁל צַדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה:

וָהֶגֶה. מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁיִּרַנְּנוּ עָלָיו לֶעָתִיד לָבֹא:

וָהִי. נְהִי שֶׁל רְשָׁעִים לָעוֹלָם הַבָּא (עירובין כא.):

פרק ג

פסוק ג

וַאֹכְלָה וַתְּהִי בְּפִי וְגוֹ'. "וְקַבִּילְתַּהּ וַהֲוָה פִּתְגָמָהּא בְּפוּמִי כִּדְבַשׁ חֲלִי" (תרגום יונתן):

פסוק ה

עִמְקֵי שָׂפָה. שֶׁיִּהֵא לְהֶם לְשׁוֹן עָמוֹק, שֶׁאֵינְךָ מַכִּיר בּוֹ:

אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל. כִּי אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲנִי שׁוֹלְחֶךָ, אֲשֶׁר לְשׁוֹנָם כִּלְשׁוֹנְךָ:

פסוק ו

אִם לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ וְגוֹ'. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה הִיא: אִם אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ, חַי אֲנִי **אִם לֹא** הֵמָּה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ, וּמִקְרָא מְסֹרָס הוּא:

פסוק ט

כְּשָׁמִיר. מִין תּוֹלַעַת הוּא, שֶׁמַּרְאִין אוֹתוֹ עַל הָאֶבֶן וְהִיא נִבְקַעַת כְּנֶגְדּוֹ (ירושלמי סוטה ט:יג). (הגה: לְשׁוֹן אַחֵר **שָׁמִיר** לְשׁוֹן סֶלַע חָזָק, וּבְתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי הוּא תַּרְגּוּם שֶׁל צוּר, וְכֵן תַּרְגּוּם "מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ" (דברים ח:טו) "שָׁמִיר טְנָרָא". וְיֵשׁ מַשְׁמָע שָׁמִיר הַבַּרְזֶל הֶחָזָק, כִּי כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָא הַצּוּר הֶחָזָק שָׁמִיר, כְּמוֹ כֵן נִקְרָא הַבַּרְזֶל שָׁמִיר בִּשְׁבִיל חָזְקוֹ סא"א):

פסוק יא

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים. הַנְּבוּאָה הַזֹּאת לְאָמְרָהּ אֲלֵיכֶם:

אִם יִשְׁמְעוּ. אוֹ יִשְׁמְעוּ אוֹ יֶחְדָּלוּ, אַתָּה אֱמוֹר אוֹתָהּ **אֲלֵיהֶם**:

פסוק יב
וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ. לְאַחַר שֶׁגָּמַר דְּבָרָיו, צִוָּה אֶל הָרוּחַ לְשָׂאתוֹ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בְּנֵי הַגּוֹלָה שָׁם:

פסוק יג
מַשִּׁיקוֹת. לְשׁוֹן נְשִׁיקָה, מַקִּישׁוֹת זוֹ אֶל זוֹ, וְשִׁיר נִשְׁמָע בְּהַקָּשָׁתָן, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר לְמַעְלָה "וָאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כַּנְפֵיהֶם" (יחזקאל א:כד):

פסוק יד
וָאֵלֵךְ מַר. שֶׁהָיָה קָשֶׁה בְּעֵינַי לְקַנְתֵּר אֶת בְּנֵי עַמִּי:
וְיַד ה' עָלַי חָזָקָה. אָכְפוֹ וְכֹחוֹ, לְהוֹלִיכֵנִי עַל כָּרְחִי:

פסוק טו
תֵּל אָבִיב. לְתֵל אָבִיב, שֵׁם מָקוֹם:
מַשְׁמִים. מִשְׁתּוֹמֵם, אָדָם מְשֻׁתָּק מִלְּדַבֵּר:

פסוק יז
צוֹפֶה נְתַתִּיךָ. לָמָּה אַתָּה שׁוֹתֵק? הֲלֹא כַּצּוֹפֶה, שֶׁמַּעֲמִידִים עַל הַמִּגְדָּלִים לִרְאוֹת אִם יָבוֹאוּ גְּיָסוֹת לָעִיר, יִתְקַע בַּשּׁוֹפָר לְהַזְהִיר אֶת הָעָם שֶׁיִּתְכַּנְּסוּ וְיִתְחַזְּקוּ, כֵּן נְתַתִּיךָ לְהַזְהִירָם, לְהִשָּׁמֵר מִן הַפֶּרְעָנוּת שֶׁלֹּא אָבִיאֵנוּ עֲלֵיהֶם:

פסוק כ
וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו. כְּשֶׁהוּא עוֹשֶׂה דְּבָרָיו בְּהַצְנֵעַ וּמַרְאֶה עַצְמוֹ כְּצַדִּיק, אֲנִי נוֹתֵן עֲבֵירָה מְפֻרְסֶמֶת לְפָנָיו כְּדֵי לְגַלּוֹת מַעֲשָׂיו, וּכְשֶׁאָבִיא רָעָה עָלָיו לֹא יְהַרְהֲרוּ אַחֲרַי:
וְלֹא תְזַכֶּרְן צְדָקוֹתָו. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (קדושין מ:) בְּתוֹהֵא עַל הָרִאשׁוֹנוֹת, שֶׁמִּתְחָרֵט עַל הַצְּדָקוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה:

פסוק כג
וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה' עוֹמֵד. הִקְדִּים עַל יָדוֹ לֵילֵךְ שָׁם, מִדַּת עֲנָוָה יְתֵרָה, מַה שֶּׁאֵין דֶּרֶךְ בָּשָׂר וָדָם לַעֲשׂוֹת כֵּן: הַתַּלְמִיד מַמְתִּין לָרַב, וְכָאן הָרַב מַמְתִּין לַתַּלְמִיד (תנחומא, בראשית ד):

פסוק כד
הִסָּגֵר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ. לְהַרְאוֹתָם שֶׁאֵינָם רְאוּיִין לְתוֹכָחָה:

פסוק כה
הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים. הֲוֵי אָסוּר בְּבֵיתְךָ כְּאִלּוּ נֶאֱסַרְתָּ בַּעֲבוֹתִים, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "הָא גְּזֵירַת פִּתְגָמַי עֲלָךְ כְּאִיסּוּר גִּילְדִּין וְגוּ'":

פסוק כז
וּבְדַבְּרִי אוֹתָךְ. כְּשֶׁאֲחַפֵּץ לְדַבֵּר אִתְּךָ, אֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים. אֶת כָּל דִּבְרֵי שְׁלִיחוּתִי:
הַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמָע. אֵין זֶה מִן הַשְּׁלִיחוּת, אֶלָּא הָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אָמַר לַנָּבִיא: אַתָּה אֱמוֹר אֲלֵיהֶם שְׁלִיחוּתִי, וְהֵם – **הַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל**, כִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא כֻלָּם יִשְׁמְעוּ, **כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה**:

פרק ד

פסוק א
לְבֵנָה. טוֹלִ"ה בְּלַעַ"ז, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהֵם גְּדוֹלוֹת:

פסוק ב
דָּיֵק. מַגוֹנִי"ל בְּלַעַ"ז, שֶׁמַּשְׁלִיכִין בּוֹ אֲבָנִים לָעִיר:
סוֹלְלָה. שׁוֹפֵךְ עָפָר וְסוֹלְלוֹ וְכוֹבְשׁוֹ בְּמַקָּלוֹת, וְעוֹשֶׂה תֵּל גָּבוֹהַּ לַעֲמוֹד עָלָיו וְלִרְאוֹת בְּתוֹךְ הָעִיר וְלִירוֹת בְּחִצִּים:
סוֹלְלָה. בִּסְטֵי"וֹן בְּלַעַ"ז:
וְשִׂים עָלֶיהָ כָּרִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֶפִּירוֹרִין", וְהֵם כְּפָרִים שֶׁעוֹשִׂים חֵילוֹתָיו, וְיוֹשְׁבִים בָּאֳהָלִים לִרְווחוֹת הָעִיר, שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם יוֹצֵא וּבָא. וּפֵירוּשׁ **כָּרִים**: שָׂרִים מְמוּנִים עַל הַצָּבָא, זֶה שׁוֹמֵר לְרוּחַ זֶה, וְזֶה לְרוּחַ זֶה:

פסוק ג
קִיר בַּרְזֶל. דָּגְמָא לְחוֹמַת הָעִיר הַמַּפְסֶקֶת בֵּין הַצָּבָא וּבֵין הָעִיר:
אוֹת הִיא. שֶׁכְּךָ תִּבֹא יְרוּשָׁלַיִם בַּמָּצוֹר:

פסוק ד
עַל צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי. לִסְבוֹל צַעַר וְיִסּוּרִין, מִנְיַן יָמִים כְּמִנְיַן שָׁנִים אֲשֶׁר הֶצֵיקוֹתְנִי רוּחִי כִּבְיָכוֹל עַל שֶׁהִכְעִיסוּ לְפָנַי, וּתְכַפֵּר עַל **עֲוֹנָם**, אַחֲרֵי אֲשֶׁר קָשָׁה בְּעֵינֶיךָ הַפֶּרְעָנוּת שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְהָבִיא עֲלֵיהֶם:

פסוק ה
נָתַתִּי לְךָ אֶת שְׁנֵי עֲוֹנָם וגו'. הֲקִלּוֹתִי עָלֶיךָ לְקַבֵּל אֶת צַעַר שֶׁסָּבַלְתִּי אֲנִי לְמִנְיַן שְׁנִים שֶׁחָטְאוּ לְפָנַי, הֲפָכְתִּים לְךָ לְמִנְיַן יָמִים. (לישנא אחרינא: **שְׁנֵי** כְּמוֹ שְׁנַיִם, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין בְּחוֹבֵיהוֹן" סא"א):
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם. שָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו): מִלַּמֵּד שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים שָׁנָה מִשֶּׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ עַד שֶׁגָּלוּ מִמֶּנּוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וְאַתָּה מוֹצֵא מֵהֶם מִפְּרָשִׁים מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וְשֹׁלֶשׁ מִשְּׁמָלֵךְ יָרְבְעָם (מלכים א יב:כ) עַד שֶׁגָּלָה הוֹשֵׁעַ

בֶּן אֵלָה (מלכים ב יז:ג-ו), וּבִימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים מֵאָה וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנִים, וְהַשְּׁאָר סְתוּמִים. אֵלּוּ הַשְּׁלוֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים שָׁנִים שֶׁמָּצָאתִי בִּתְשׁוּבוֹת רַבִּי יוֹסֵף רֵישׁ מְתִיבְתָּא, שֶׁחָטְאוּ עֲשָׂרָה שְׁבָטִים מִימוֹת יְהוֹשֻׁעַ עַד שֶׁהִגְלָה סַנְחֵרִיב (מלכים ב יז:ה-ו) מְשׁוֹמְרוֹן: חֲשׁוֹב בִּימֵי הַשּׁוֹפְטִים שְׁמוֹנָה שָׁנִים בְּיַד כּוּשָׁן (שופטים ג:ח), שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּיַד עֶגְלוֹן (שופטים ג:יד), עֶשְׂרִים בְּיַד סִיסְרָא (שופטים ד:ג), שֶׁבַע בְּיַד מִדְיָן (שופטים ו:א), שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּיַד בְּנֵי עַמּוֹן (שופטים י:ז), אַרְבָּעִים בְּיַד פְּלִשְׁתִּים (שופטים יג:א), הֲרֵי מֵאָה וְאַחַת עֶשְׂרֵה. מִן מִיכָה (שופטים יז:א) עַד שֶׁנִּשְׁבָּה הָאָרוֹן בִּימֵי עֵלִי (שמואל א ד:יא) אַרְבָּעִים, הֲרֵי קנ"א. חֲשׁוֹב לְיָרְבְעָם בֶּן נְבָט עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם (מלכים א יד:כ), נָדָב בְּנוֹ שְׁתַּיִם (מלכים א טו:כה), בַּעְשָׁא עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע (מלכים א טו:לג), אֵלָה בְּנוֹ שְׁתַּיִם (מלכים א טז:ח), עָמְרִי שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה (מלכים א טז:כג), אַחְאָב עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם (מלכים א טז:כט), אֲחַזְיָהוּ בְּנוֹ שְׁתַּיִם (מלכים א כב:נב), וִיהוֹרָם אָחִיו שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה (מלכים ב ג:א), וְיֵהוּא עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה (מלכים ב י:לו), יְהוֹאָחָז שְׁבַע עֶשְׂרֵה (מלכים ב יג:א), יְהוֹאָשׁ בְּנוֹ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה (מלכים ב יג:י), וְיָרָבְעָם בְּנוֹ אַרְבָּעִים וְאַחַת (מלכים ב יד:כג), הֲרֵי שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. וּמְנַחֵם בֶּן גָּדִי עֶשֶׂר (מלכים ב טו:יז), פְּקַחְיָהוּ בְּנוֹ שְׁתַּיִם (מלכים ב טו:כג), וּפֶקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ עֶשְׂרִים (מלכים ב טו:כז), וְהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה תֵּשַׁע שָׁנִים (מלכים ב יז:א), הֲרֵי שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וְאַחַת. וְשָׁנָה אַחֲרוֹנָה לְהוֹשֵׁעַ אֵינָהּ מִן הַמִּנְיָן, לְפִי שֶׁבִּשְׁנַת תֵּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ נִלְכְּדָה שׁוֹמְרוֹן (מלכים ב יז:ו), וְלֹא הָיָה חֶשְׁבּוֹן הַמַּלְכוּת לְהוֹשֵׁעַ אֶלָּא שְׁמוֹנָה שָׁנִים, הֲרֵי שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וּתְשִׁעִים שָׁנִים. וְאַרְבָּעִים שָׁנִים שֶׁחָטְאוּ מַלְכֵי יְהוּדָה אַחַר גָּלוּת סַנְחֵרִיב עַד שֶׁנֶּאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ לִיחֶזְקֵאל מְפֹרָשִׁים לְמַטָּה, וְלֹא הֻצְרַכְתִּי לְפָרְשָׁם (סא"א):

פסוק ו

עָוֹן בֵּית יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם. מְלַמֵּד שֶׁחָטְאוּ בֵּית יְהוּדָה מִשֶּׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים עַד שֶׁחָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אַרְבָּעִים שָׁנָה: עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שֶׁל מְנַשֶּׁה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב" (מלכים ב כא:ג), וְאַחְאָב מָלַךְ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם, וּשְׁתַּיִם דְּאָמוֹן, וְאַחַת עֶשְׂרֵה דְּיהוֹיָקִים, וּנְבוּאָה זוֹ נֶאֱמְרָה לִיחֶזְקֵאל בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְצִדְקִיָּהוּ הֲרֵי אַרְבָּעִים: סַךְ כָּלָם אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים, וְאַחַר הַנְּבוּאָה הַזֹּאת שָׁהוּ שֵׁשׁ שָׁנִים, הֲרֵי שְׁמוֹנָה יוֹבְלוֹת וּשְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה; בִּשְׁמוֹנָה יוֹבְלוֹת שְׁמוֹנָה שִׁבּוּעֵי שְׁמִטּוֹת, הֲרֵי חֲמִשִּׁים וְשֵׁשׁ שָׁנוֹת שְׁמִטָּה, וּשְׁמוֹנָה שָׁנוֹת יוֹבֵל, הֲרֵי שִׁשִּׁים וְאַרְבַּע; וּבִשְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה יֵשׁ חָמֵשׁ שָׁנוֹת שְׁמִטָּה, הֲרֵי שִׁשִּׁים וְתַשַׁע שְׁמִטּוֹת; וּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הָאַחֲרוֹן נֶחְשְׁבָה לָהֶם לְעָוֹן, שֶׁהֲרֵי בַּעֲוֹנָם גָּלוּ מִמֶּנָּה; הֲרֵי שִׁבְעִים שָׁנָה מְקֻדָּשִׁים שֶׁל שְׁמִטָּה שֶׁלֹּא שָׁמְטוּם יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ גָּלוּ שִׁבְעִים שָׁנָה, לְקַיֵּם "אָז תִּרְצֶה אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ" (ויקרא כו:לד), וְהוּא שֶׁכָּתוּב בְּסוֹף דִּבְרֵי הַיָּמִים "לְמַלֹּאות

דִּבֶּר ה' בְּפִי יִרְמְיָהוּ עַד רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ כָּל יְמֵי הָשַׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה" (דברי הימים ב לו:כא):

צִדְךָ הַשְּׂמָאלִי. לְשׁוֹמְרוֹן, **צִדְךָ הַיָּמָנִי** לִיהוּדָה, לְפִי שֶׁיְּהוּדָה בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וַאֲחוֹתֵךְ הַגְּדוֹלָה שׁוֹמְרוֹן הַיּוֹשֶׁבֶת עַל שְׂמֹאלֵךְ" (יחזקאל טז:מו), וְאַף בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע טו) תְּחוּם מֵצַר שֵׁבֶט יְהוּדָה כָּל מֵצַר הַדְּרוֹמִי:

פסוק ז

וְאֶל מְצוֹר יְרוּשָׁלַם. אֲשֶׁר חַקּוֹתָ עַל הַלְּבֵנָה, תְּשִׂים **פָּנֶיךָ**: כְּשֶׁתִּשְׁכַּב עַל צִדְךָ הַשְּׂמָאלִי תְּהִי הַלְּבֵנָה לְנֶגְדֶּךָ, וְכֵן בְּשָׁכְבְּךָ עַל הַיָּמָנִי:

וּזְרֹעֲךָ. תְּהֵא **חֲשׂוּפָה** לְנֶגְדֶּךָ, כְּאָדָם הַנִּלְחָם; הוּא אוֹת לִנְבוּכַדְנֶצַּר הַנִּלְחָם בָּהּ:

חֲשׂוּפָה. כְּמוֹ גְּלוּיָה:

פסוק ח

נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים. גְּזֵרַת מִצְוָתִי תְּהֵא חֲמוּרָה עָלֶיךָ כְּאִלּוּ נֶאֱסַרְתָּ בַּעֲבוֹתִים, שֶׁלֹּא תֵהָפֵךְ מִצִּדְךָ אֶל צִדֶּךָ:

עַד כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ. מִנַּיִן הַיָּמִים הָאֵלֶּה שֶׁגְּזַרְתִּי עָלֶיךָ:

פסוק ט

חִטִּין וּשְׂעוֹרִים וְגוֹ'. וְדֹחַן וְכֻסְּמִים פָּאנִי"ץ אִיאַפִּיילְטֶרְ"א בְּלַעַ"ז; סִימָן הָרֵעָב שֶׁיְּהֵא עֲלֵיהֶם בִּימֵי הַמָּצוֹר, וְיֹאכְלוּ **לֶחֶם** תַּעֲרוֹבוֹת וּבְמִיאוּס:

פסוק י

בְּמִשְׁקוֹל. סִימָן לְאַנְשֵׁי מָצוֹר הַיְּרֵאִים מִן הָרֵעָב, וְאוֹכְלִים **בְּמִשְׁקוֹל** וְשׁוֹתִין בְּמִשּׂוּרָה:

פסוק יא

מַעַת עַד עֵת. מִיּוֹם לְיוֹם, בְּמִדָּה זוֹ **תִּשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין**:

פסוק יב

וְעֻגַת שְׂעוֹרִים תֹּאכְלֶנָּה. עֲרִיבָתָהּ מְגֻוֶּלֶת כַּעֲרִיבַת שְׂעוֹרִים, וְלֹא נָאָה כַּעֲרִיבַת עֻגַת חִטִּים:

בְּגָלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָּה. תֹּאפֶינָה בְּגַחֲלֵיהֶם, שֶׁמְּיַבְּשָׁן וְשׁוֹרְפָן:

פסוק יג

טְמֵא. לְשׁוֹן מָאוּס:

פסוק יד

אֲהָהּ. לְשׁוֹן אֲנָחָה:

נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה. לֹא הִרְהַרְתִּי בַּיּוֹם וּבָאתִי לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה:

נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא אָכַלְתִּי. בָּשָׂר מְסֻכָּנָת, שֶׁדּוֹמֶה לִנְבֵלָה וּטְרֵפָה:

בְּשַׂר פִּגּוּל. בְּהֵמָה שֶׁהוֹרָה בָּהּ חָכָם. וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר **נְבֵלָה וּטְרֵפָה** מַמָּשׁ, דְּאִם כֵּן – מַאי רְבוּתֵיהּ?! (חולין לז:):

פסוק טו

צֶפִיעֵי. גֶּלֶלֵי:

פסוק טז

מַטֵּה לֶחֶם. "מַשְׁעַן לֶחֶם" (ישעיה ג:א), פִּיצָ"א דִּיפָּא"ן בְּלַעַ"ז:

וּבְדָאָגָה. דּוֹאֶגִים שֶׁמָּא יִכְלֶה הַלֶּחֶם מֵהֶם:

דְּאָגָה. אֵיינְשָׁ"א בְּלַעַ"ז, וּבְלָשׁוֹנֵינוּ טְרוּאָ"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

לְמַעַן יַחְסְרוּ. דַּאֲגָתָם וְשִׁמְמוֹנָם בְּשָׁבִיל שֶׁיִּהְיוּ חֲסוּרֵי **לֶחֶם וָמַיִם** בִּימֵי הַמָּצוֹר, וְיִדְאֲגוּ פֶּן יִכְלֶה:

פרק ה

פסוק א

חֶרֶב חַדָּה. סִימָן לְחֶרֶב נְבוּכַדְנֶצַּר:

תַּעַר הַגַּלָּבִים. הָרַצָּעִים, וְלָשׁוֹן יְוָנִי הוּא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים 'פַּרְקְמַצִּי"ר' בְּלַעַ"ז; וּמְנַחֵם חִבֵּר **תַּעַר הַגַּלָּבִים** – תַּעַר הַגּוֹלְחִים, וְאֵין לוֹ דִּמְיוֹן בַּתּוֹרָה:

פסוק ב

בְּתוֹךְ הָעִיר. אֲשֶׁר חַקּוֹתָ עַל הַלְּבֵנָה, כְּכָלּוֹת יְמֵי מְצוֹרֶךָ; אוֹת הִיא שֶׁיִּכְלוּ שְׁלִישִׁיתָם בְּזִלְעֻפּוֹת רָעָב בְּתוֹכָהּ, שֶׁהֵם כָּאֵשׁ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמְרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב" (איכה ה:י):

תַּכֶּה. אוֹתָהּ **בַּחֶרֶב**:

סְבִיבוֹתֶיהָ. סְבִיב אוֹתָהּ לְבֵנָה, סִימָן עַל הַבּוֹרְחִים מִן הָעִיר שֶׁיִּשָּׁיגוּם כַּשְׂדִּים וְיַהַרְגוּם סָבִיב יְרוּשָׁלַיִם:

וְהַשְּׁלִישִׁית תִּזָּרֶה לָרוּחַ. סִימָן לַגּוֹלִים שֶׁיִּלְכוּ לְמִצְרַיִם, יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וַחֲבוּרָתוֹ; וְשָׁם **אָרִיק חֶרֶב אַחֲרֵיהֶם** – שֶׁהָלַךְ נְבוּכַדְנֶצַּר וְהֶחֱרִיב אֶת מִצְרַיִם, וְשָׁם נֶהֱרְגוּ (ירמיה מב:טז; מג:ה-ז; מו:יג-כו):

פסוק ג

וְצַרְתָּ אוֹתָם בְּכְנָפֶיךָ. אֵלּוּ מְתֵי מְעַט שֶׁיִּגְלוּ לְבָבֶל וְיִחְיוּ:

פסוק ד

וּמֵהֶם עוֹד תִּקַּח. מֵאוֹתָם מְתֵי מְעָט:

וְשָׂרַפְתָּ אוֹתָם בָּאֵשׁ. סִימָן לְאַחְאָב בֶּן קוֹלָיָה וְצִדְקִיָּה בֶּן מַעֲשֵׂיָה, "אֲשֶׁר קָלָם מֶלֶךְ בָּבֶל" (ירמיה כט:כב):

מִמֶּנּוּ תֵּצֵא אֵשׁ. מִן הָרְמָזִים הָאֵלֶּה שֶׁאֲנִי רוֹמֵז לְךָ תֵּצֵא הַפּוּרְעָנִיּוֹת לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל:

פסוק ה

בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ. בְּאֶמְצַע הָעוֹלָם (תנחומא, קדושים י):

פסוק ו

וַתֶּמֶר אֶת מִשְׁפָּטַי. וַתַּחֲלִיף אֶת מִשְׁפָּטַי:

מִן הַגּוֹיִם. שֶׁכָּךְ כָּתוּב בִּמְנַשֶּׁה "וַיַּתַע מְנַשֶּׁה אֶת יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם לַעֲשׂוֹת רַע מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד ה' מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב לג:ט); וְיֵשׁ פּוֹתְרִים, שֶׁהַגּוֹיִם לֹא קִבְּלוּ תּוֹרָתִי, וְהֵם קִבְּלוּהָ עֲלֵיהֶם וְעָבְרוּ עָלֶיהָ:

פסוק ז

יַעַן הֲמֹנְכֶם. יַעַן הִזְמִינְכֶם אֶת עַצְמְכֶם לְהֻפְקַר **מִן הַגּוֹיִם**:

הֲמֹנְכֶם. לְשׁוֹן "וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ" (דניאל א:ה); וּמְנַחֵם פֵּתְרוֹ לְשׁוֹן 'הוֹמֶה', כְּמוֹ "הָמוּ גוֹיִם" (תהלים מו:ז):

וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם. שֶׁהֵם לֹא הֵמִירוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים, וְאַתֶּם הֲמַרְתֶּם כְּבוֹדִי בְּלֹא יוֹעִיל (ירמיה ב:יא); וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (סנהדרין לט:):

כַּמְתַקְּנִים שֶׁבָּהֶם לֹא עֲשִׂיתֶם, כַּמְקַלְקְלִים שֶׁבָּהֶם עֲשִׂיתֶם:

פסוק ח

גַּם אָנִי. אַתְּ בָּגַדְתְּ עָלַי, וְגַם אֲנִי הִנְנִי עָלַיִךְ:

פסוק יג

וְהִנַּחְתִּי חֲמָתִי. כְּשֶׁאֲנַקֵּם **בָּם** תְּנוּחַ חֲמָתִי וְלֹא תְּצִיקֵנִי רוּחִי:

וְהִנָּחַמְתִּי. וְאֶתְנַחֵם עַל הַצַּעַר שֶׁצַּעֲרְתֶּם אוֹתִי:

פסוק יד

וּלְחָרְפָּה. דִּישְׁטְרוֹי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק טו

וּגְדוּפָה. בְּזָיוֹן:

מוּסָר. יִסּוּרִין:

וּמְשַׁמָּה. תְּמָהוֹן:

פסוק טז
וְרָעָב אֹסִף עֲלֵיכֶם. הוּא רָעָב הַפְּרוּטָה הַכָּלָה מִן הַכִּיס; כָּךְ שָׁמַעְתִּי:
מַטֵּה לֶחֶם. "מַשְׁעַן לֶחֶם" (ישעיה ג:א):

פרק ו

פסוק ג
וְלַגְּבָעוֹת. לְשׁוֹן רָמָה (הושע ה:ח):
וְלַגֵּאָיוֹת. לְשׁוֹן גַּיְא:

פסוק ד
חַמָּנֵיכֶם. מִין תַּבְנִית צַלְמֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת הָעֲשׂוּיִין עַל הַגַּגּוֹת לַחַמָּה:

פסוק ו
וְיֶאְשְׁמוּ. יִהְיוּ נִכָּרִים בְּאַשְׁמָתָם:

פסוק ט
וְזָכְרוּ פְלֵיטֵיכֶם אוֹתִי. אֶת חַסְדִּי וְאֶת רַחֲמֵי שֶׁהָיִיתִי מְרַחֵם עֲלֵיהֶם בְּהַעֲוֹתָם לְפָנַי בְּאַרְצָם:
אֲשֶׁר נִשְׁבְּרָתִי אֶת לִבָּם הַזּוֹנָה. אֲשֶׁר נִכְנַעְתִּי אֶצְלָם, אַף עַל פִּי שֶׁזּוֹנָה לִבָּם וְסָר **מֵעָלַי**, הָיִיתִי מְבַקֵּשׁ מֵהֶם עַל יְדֵי נְבִיאַי לָשׁוּב אֵלַי וְאֵיטִיב לָהֶם, וְלֹא אָבוּ:
וְנָקְטוּ בְּפְנֵיהֶם. מְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם "רָאִיתִי בּוֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה" (תהלים קי"ט, קנח): יִתְקוֹטְטוּ עַל עִצְמָם עַל אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וִידַנְקוּן וְאִינּוּן יְהוֹן חָזְן", וְכֵן תִּרְגֵּם "הַנֶּאֱנָקִים" (יחזקאל ט, ד): "דְּמַדַּנְקִין", וּ"בְכִי וַאֲנָקָה" (מלאכי ב, יג): "דְּמַדַּנְקָן"; 'דְמוֹנִיר' בְּלַעַ"ז:

פסוק יא
וּרְקַע. עִנְיָנוֹ יוֹרֶה עָלָיו: מַכֶּה רַגְלוֹ עַל הָאָרֶץ וּמְרַדֵּד אֶת הַטִּיט, וְהוּא דֶּרֶךְ אֵבֶל:
וָאֱמֹר אָח. צַעֲקַת יָגוֹן וְאוֹי:

פסוק יב
וְהַנָּצוּר. הַנֶּאֱסָף אֶל הָעִיר וְיָצוּרוּ עָלָיו:
וְכִלֵּיתִי חֲמָתִי. אַשְׁלִים כָּל חֲרוֹנִי וְחֶפְצִי בְּרָעָתָם:

פסוק יג
אֵלָה. פְּלַנְצוֹ"ן בְּלַעַ"ז:
עֲבֹתָה. לְשׁוֹן "עֵץ עָבוֹת" (יחזקאל כ:כח), שֶׁעָנָפָיו מְרֻבִּין:

פסוק יד
שְׁמָמָה. "מֵאֵין יוֹשֵׁב" (ירמיה לד:כב):
מְשַׁמָּה. תְּמָהוֹן, שֶׁיִּתְמְהוּ עָלֶיהָ רוֹאֶיהָ:

פרק ז

פסוק ב
בָּא הַקֵּץ. שֶׁאָמַרְתִּי "וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וְגוֹ'", "הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן" (דברים ד:כה-כו); "וְנוֹשַׁנְתֶּם" – בְּגִימַטְרִיָּא שְׁמוֹנָה מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם, וְהֵם נִשְׁתַּהוּ בָהּ שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: אַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים מִשֶּׁנִּכְנְסוּ לָהּ עַד שֶׁנִּבְנָה הַבַּיִת (מלכים א ו:א; במדבר יד:לג-לד), וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר שָׁנִים עָמַד הַבַּיִת (יומא ט.):

פסוק ה
רָעָה אַחַת רָעָה. רָעָה שְׁלֵימָה וּמְיֻחֶדֶת, לְמַעְלָה מִכָּל הָרָעוֹת, וְהוּא חֻרְבַּן הַבַּיִת:
הִנֵּה בָאָה. טַעְמוֹ בָּאָלֶ"ף, הוּא לְשׁוֹן פּוֹעֶלֶת:

פסוק ז
בָּאָה הַצְּפִירָה. טַעְמוֹ לְמַעְלָה בַּבֵּי"ת, וְהוּא לְשׁוֹן פָּעֳלָה: כְּבָר **בָּאָה הַצְּפִירָה** – כְּמוֹ **בָּא** וְשָׁקַע מְאוֹר הַשַּׁחַר וְהַתְּפָאֶרֶת בָּא:
וְלֹא הֵד הָרִים. "וְלֹא לְאִשְׁתַּיְזָבָא בְּמִצְדֵי טוּרַיָּא", וְהֵד – לְשׁוֹן צַעֲקַת הַכְרָזָה לָקוּם לִבְרוֹחַ אֶל רָאשֵׁי הֶהָרִים, כְּמוֹ "הֵידַד הִשְׁבַּתִּי" (ישעיה טז:י), "וְעָנוּ עָלַיִךְ הֵידָד" (ירמיה נא:יד), הַשְׁמַעַת קוֹל נוֹשֵׂא מַשָּׂא עֲנָבִים אֶל הַגַּת וְטוֹעֲנֵי הַקּוֹרָה:

פסוק ח
מִקָּרוֹב. בִּמְהֵרָה:

פסוק י
הִנֵּה הַיּוֹם. הִנֵּה בָּא הַיּוֹם:
הִנֵּה בָאָה. הָרָעָה:
יָצְאָה הַצְּפִירָה. עָלָה הַשַּׁחַר שֶׁל יוֹם הָרָעָה:
צָץ הַמַּטֶּה. לְהַכּוֹת אֶתְכֶם:
פָּרַח הַזָּדוֹן. נִתְגַּלָּה נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע:

פסוק יא
הֶחָמָס קָם וְגוֹ'. הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם הוּא **קָם** עֲלֵיכֶם **לְמַטֵּה רֶשַׁע** לְשַׁחֶתְכֶם:

לֹא מֵהֶם. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּשְׁחִית: אֵינְךָ זָקוּק לְהַשְׁאִיר נֶפֶשׁ מֵרִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵין טוֹבָה יוֹצֵאת **לֹא מֵהֶם** וְלֹא מִבְּנֵיהֶם **וְלֹא מֵהֲמוֹנָם**:

וְלֹא נֹהַ בָּהֶם. אֵין בָּהֶם נוֹהֶה אַחֲרַי, מְגַעְגֵּעַ וְנוֹתֵן לֵב אֵלַי; כְּמוֹ "וַיִּנָּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי ה'" (שמואל א ז:ב), וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא: "וְאִתְנְהִיאוּ לְפוּלְחָנָא", לְשׁוֹן תַּאֲוָה וְגַעְגּוּעִין. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן יְלָלָה, וְכֵן "וַיִּנָּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל" פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן יְלָלָה, וְאֵין בַּתֵּבָה רַק ה"א יְסוֹד:

פסוק יב

וְהַמּוֹכֵר אַל יִתְאַבָּל. אַף עַל פִּי שֶׁדָּרְךְ הַמּוֹכֵר שֶׁדֵּהוּ לִהְיוֹת עָצֵב, אַל יִתְעַצֵּב, **כִּי** סוֹפָכֶם לְגָלוֹת:

פסוק יג

כִּי הַמּוֹכֵר אֶל הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב. כְּשֶׁיִּגְלֶה בַּגּוֹלָה לֹא יָשׁוּב וְיִרְאֶה עוֹד הַשָּׂדֶה שֶׁמָּכַר, וְלָמָּה יִתְאַבֵּל?

וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם. כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם לֹא יָשׁוּבוּ אֶל מְקוֹמָם:

כִּי חָזוֹן אֶל כָּל הֲמוֹנָהּ וגו'. "אֲרֵי נְבִיָּא מְתְנַבֵּן עַל כָּל אַתְרְגּוּשְׁתְּהוֹן לְמֵיתַב בְּתִיּוּבְתָּא וְלָא תַּיְיבִין" (תרגום יונתן):

וְאִישׁ בַּעֲוֹנוֹ חַיָּתוֹ. כָּל אֶחָד מֵהֶם חַיָּתוֹ וְנַפְשׁוֹ דְּבוּקָה בַּעֲוֹנוֹ:

לֹא יִתְחַזָּקוּ. לֹא יְחַזְּקוּ לִבָּם עַל יְצָרָם הָרָע לָשׁוּב לְתוֹרָתָם:

פסוק יד

תָּקְעוּ בַתָּקוֹעַ. כְּשֶׁיָּבֹא עֲלֵיהֶם הַצַּר הֵכִינוּ עַצְמָם לַמִּלְחָמָה, וְאֵין יוֹצֵא לְהִלָּחֵם:

פסוק טז

כְּיוֹנֵי הַגַּאְיוֹת. דֶּרֶךְ הַיּוֹנִים לְהִקָּבֵץ בַּגַּאְיוֹת וְהוֹמוֹת שָׁם; וְהָיוּ הוֹמִים אֶל הֶהָרִים אֲשֶׁר יָנוּסוּ שָׁם **אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ**, **כְּיוֹנֵי הַגַּאְיוֹת אֲשֶׁר כֻּלָּם הֹמוֹת**:

פסוק יז

תֵּלַכְנָה מָיִם. מִזִּיעַת אֵימָה:

פסוק יט

לְנִדָּה יִהְיֶה. לְשִׁקּוּץ יִהְיֶה לָהֶם:

פסוק כ

וּצְבִי עֶדְיוֹ. שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר **לְגָאוֹן שָׂמָהוּ** לָהֶם, הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא גְּאוֹן עֻזָּם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם" (יחזקאל כד:כא), הֵם גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹת עָשׂוּ בוֹ עַל כֵּן וְגוֹ':

פסוק כב
אֶת צְפוּנִי. אֶת הַמָּקוֹם שֶׁהָיִיתִי צָפוּן שָׁם בֵּינֵיהֶם:

פסוק כג
עֲשֵׂה הָרַתּוֹק. שַׁלְשֶׁלֶת, אוֹת הוּא שֶׁיֵּלְכוּ בַּגּוֹלָה אֲסוּרִים בְּזִיקִים:
מִשְׁפַּט דָּמִים. "חַיְבֵי קְטוֹלִ" (תרגום יונתן):

פסוק כד
רָעֵי גוֹיִם. רָעִים שֶׁבְּעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְאַכְזָרִים:
וְנִחֲלוּ. וְיִתְנַחֲלוּ לַאֲחֵרִים:
מִקְדְּשֵׁיהֶם. בָּתֵּי הֵיכַל הַבָּמוֹת שֶׁהָיוּ נוֹעָדִים שָׁם, לְשׁוֹן בֵּית זְמוּנָם:

פסוק כה
קָפְדָה בָּא. כְּמוֹ "קִפַּדְתִּי כָאֹרֶג חַיַּי" (ישעיהו לח:יב), לְשׁוֹן כְּרִיתָה:

פסוק כו
הַוָּה עַל הַוָּה. מְאוֹרָע עַל מְאוֹרָע, הֲוָיָה אַחַר הֲוָיָה. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן שֶׁבֶר:
וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן. הָרְגִילִים בְּהוֹרָאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ" (מלאכי ב:ז):

פרק ח

פסוק א
בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית. לְגָלוּת יְכָנְיָה:

פסוק ב
מַמְרָאֵה מָתְנָיו וְגוֹ'. אָסוּר לְהִתְבּוֹנֵן בְּפָסוּק זֶה (ראה רש"י יחזקאל א:כז):

פסוק ג
בְּצִיצִית רֹאשִׁי. בְּשֵׂעָר רֹאשִׁי, פְּלוּצִי"ל בְּלַעַ"ז:
בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים. הֶרְאַנִי כְּאִלּוּ נוֹשֵׂא אוֹתִי וּמְבִיאַנִי לִירוּשָׁלַיִם:
שַׁעַר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה. שַׁעַר הָעֲזָרָה, שֶׁהִיא פְּנִימִית לְהַר הַבַּיִת, וְהָיוּ לָהּ שְׁעָרִים לְכָל רוּחוֹתֶיהָ:
סֵמֶל הַקִּנְאָה. צוּרַת הַקִּנְאָה מְקֻנָּא וּמַקְנִיט לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנִּתְנוּהָ שָׁם לְהַקְנְאוֹת לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְהַרְגִּיזוֹ; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "צֶלֶם דְּקִנְאָתָא דְּמַרְגְּזִין":

פסוק ה
שָׂא נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה. לְהַר הַבַּיִת מִחוּץ לָעֲזָרָה, שֶׁהָרֵי בְּפֶתַח שַׁעַר הַצְּפוֹנִי שֶׁל עֲזָרָה מִבַּחוּץ הָיָה עוֹמֵד, וְדֶרֶךְ צָפוֹנָה לַשַּׁעַר, חוּץ לָעֲזָרָה הוּא:

מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ. בְּהַר הַבַּיִת, מִצָּפוֹן לְאוֹתוֹ שַׁעַר הָעֲזָרָה הַצָּפוֹנִי; וְאוֹמֵר אֲנִי, שֶׁהָיָה אוֹתוֹ שַׁעַר מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הַמִּזְבֵּחַ:

בַּבֹּאָה. כְּשֶׁאָדָם בָּא לִיכָּנֵס לָעֲזָרָה, מוֹצְאוֹ שָׁם. **בַּבֹּאָה** – אלאנטריא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי. כְּדֵי שֶׁאֶתְרַחֵק מֵעַל מִקְדָּשִׁי:

פסוק ז

אֶל פֶּתַח הֶחָצֵר. הִקְרִיבַנִי עַד פֶּתַח אוֹתוֹ שַׁעַר עַצְמוֹ (ראה רש"י יחזקאל ח:ה):

חוֹר אֶחָד בַּקִּיר. חוֹמַת הָעֲזָרָה:

פסוק ח

חֲתָר נָא בַקִּיר. וְהַרְחֵב אֶת הַחוֹר:

וְהִנֵּה פֶּתַח אֶחָד. דֶּרֶךְ הַחוֹר רָאִיתִי פֶּתַח לִשְׁכָּה אַחַת:

פסוק י

שֶׁקֶץ. עֲשׂוּיִין לְשִׁקּוּץ עֲבוֹדָה זָרָה:

מְחֻקֶּה. חֲקוּקִין **עַל הַקִּיר**:

פסוק יא

וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן שָׁפָן. חָשׁוּב הָיָה, וּלְמֻדִּין דּוֹרוֹ הֱיֵמֶנּוּ, לְפִיכָךְ הִקְפִּיד עָלָיו:

וַעֲתַר עֲנַן הַקְּטֹרֶת. תִּימוֹר קִיטוֹר עֲנַן הַקְּטֹרֶת; וְלָשׁוֹן עֲתַר – 'מַרְבִּית', וְכֵן "הַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם" (יחזקאל לה:יג), וְכֵן "נַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא" (משלי כז:ו); וְכֵן חִבְּרָן מְנַחֵם בְּמַחֲלֶקֶת אַחַת שְׁלֶשְׁתָּן, וּפֵירֵשׁ: עִנְיָן מְרֻבֶּה הֵמָּה, אַךְ כָּל אֶחָד לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם:

פסוק יב

בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ. מְשׂוּכָה בְּרִצְפַּת אַבְנֵי שַׁיִשׁ, לְשׁוֹן "וְשַׂכֹּתִי כַפִּי" (שמות לג:כב):

פסוק יד

אֶל פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה'. תּוֹךְ חֲלַל הָעֲזָרָה, אֶל פֶּתַח הַהֵיכָל אֲשֶׁר בַּצָּפוֹן; דְּאָמַר מַר (זבחים נה:): שְׁנֵי פִּשְׁפְּשִׁין הָיוּ בְּבֵית הַחֲלִיפוֹת, אֶחָד בַּצָּפוֹן וְאֶחָד בַּדָּרוֹם (תמיד ל:):

מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז. דְּמוּת אֶחָד שֶׁמְּחַמְּמוֹת אוֹתוֹ מִבִּפְנִים, וְהָיוּ עֵינָיו שֶׁל עוֹפֶרֶת וְהֵם נִתּוֹכִין מֵחוֹם הַהֶסֵּק וְנִרְאֶה כְּאִלּוּ בוֹכֶה, וְאוֹמְרוֹת: תִּקְרוֹבֶת הוּא שׁוֹאֵל:

תַּמּוּז. לְשׁוֹן הֶיסֵּק, כְּמוֹ "עַל דִּי חֲזֵה לְמֶזְיַהּ" (דניאל ג:יט), "וְאַתּוּנָא אֲזֵה יַתִּירָה" (שם):

מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז. פִּיישְׁנְ"ט פְּלוֹרְיי"ר לָא"ל קָאלְפִּי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק טז

וַיָּבֵא אוֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית ה' הַפְּנִימִית. הִיא הָעֲזָרָה, כִּי הַר הַבַּיִת נִקְרָא "הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה" (יחזקאל מ:יז), וְעַד עַכְשָׁיו בְּתוֹכָהּ הָיָה עוֹמֵד, אֶלָּא שֶׁהוּא נִכְנָס בְּשַׁעַר הַצָּפוֹנִי, וְהֶרְאָהוּ בְּבֵית הַחֲלִיפוֹת אֶת צוּרַת הַתַּמּוּז, וְחָזַר וְהוֹלִיכוֹ לְמִזְרָח לִפְנֵי הַהֵיכָל וְהַמִּזְבֵּחַ:

וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וגו'. מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר **וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה** יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאֲחוֹרֵיהֶם אֶל הַהֵיכָל, אֶלָּא מַגִּיד שֶׁהָיָה אֶחוֹרֵיהֶם מְגֻלֶּה, שֶׁהָיוּ פּוֹעֲרִין עַצְמָם וּמַתְרִיזִין כְּלַפֵּי מַטָּה (סוכה נג:):

מִשְׁתַּחֲוִיתָם. בִּשְׁתֵּי תֵיבוֹת הוּא מְשַׁמֵּשׁ, לְשׁוֹן 'הַשְׁתָּחָה' וּלְשׁוֹן 'הִשְׁתַּחֲוָיָה', כֵּן הוּא בִּירוּשַׁלְמִי (סוכה ה, ה): מַשְׁחִיתִים הַהֵיכָל וּמִשְׁתַּחֲוִים לַחַמָּה; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְאִינּוּן מִתְחַבְּלִין וְסָגְדִין". וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן 'שָׁחוֹחַ', כְּמוֹ "שְׁחִי וְנַעֲבוֹרָה" (ישעיה נא, כג):

פסוק יז

הֲנָקַל לְבֵית יְהוּדָה. הַמְעַט לָהֶם וְקַל בְּעֵינֵיהֶם שֶׁאַר עֲבֵירוֹת שֶׁבְּיָדָם?

מַעֲשׂוֹת אֶת הַתּוֹעֵבוֹת. אִם הָיוּ חֲדָלִים **מַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּבֵיתִי פֹּה**:

כִּי מָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ חָמָס. וְנִקַּל בְּעֵינֵיהֶם אוֹתוֹ עָוֹן, וַיָּשׁוּבוּ לְהַכְעִיסֵנִי בְּתוֹךְ בֵּיתִי בַּתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה:

וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפָּם. וְהִנֵּה שׁוֹלְחִים אֶל חוֹטְמָם אֶת רֵיחַ רַע שֶׁל זְמוֹרָה זוֹ, שֶׁהֵם מְזַמְּרִים בָּרוּחַ הַיּוֹצֵא מִפִּי טַבַּעַת, כְּלוֹמַר: בָּשְׁתָּם זֶה אֶל פְּנֵיהֶם יָשׁוּב. וּמְנַחֵם פֵּירֵשׁ **וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפָּם** עָנָיִן דּוֹפִי וְקָלוֹן הוּא. לְפֵירוּשׁוֹ הִשְׁוָה רֵיחַ מִקְטַרְתָּם וְכַעַס קָרְבָּנָם וְנִיחוֹחִים (יחזקאל כ:כח) לְמֻלָּאכֶת דּוֹפִי נְקָבִים, **וַאֲחוֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה'** יוֹרֶה עַל הָעָנָיִן:

פרק ט

פסוק א

קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר. הַקְרִיבוּ אֶת הַפְּקוּדִים אֲשֶׁר הִפְקַדְתִּי לְשַׁחֵת אֶת הָעִיר:

פסוק ב

שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים. רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (נה.): קֶצֶף, אַף, וְחֵמָה, מַשְׁחִית, מְשַׁבֵּר, מְכַלֶּה:

מַפָּצוֹ. שֶׁהוּא מְשַׁבֵּר אֶת הַכֹּל, כְּמוֹ "וְנִפֵּץ אֶת עֹלָלַיִךְ" (תהלים קלז:ט):

וְקֶסֶת הַסּוֹפֵר. פִּנְקָס; הֵם לוּחוֹת שֶׁמְּחֻפִּין בְּשַׁעֲוָה, וְחוֹרְתִין בָּם בְּעֵט:

אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת. הוּא מִזְבַּח אֲבָנִים שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה (מלכים א ח:סד; ט:כה) תַּחַת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר (שמות לח:א-ב):

פסוק ג
מֵעַל הַכְּרוּב. מֵעַל הַכִּפֹּרֶת, שֶׁהַשְּׁכִינָה הָיְתָה שׁוֹרָה שָׁם עַד הֵנָּה, וְהִתְחִילָה לְהִסְתַּלֵּק וְלָצֵאת לַחוּץ מְעַט מְעַט, עֶשֶׂר מַסָּעוֹת (ראש השנה לא.), וְזֶה מַסָּע הָרִאשׁוֹן(עיין עמוס ט פסוק א ברש"י וצריך עיון יוש"ה): מִן הַכְּרוּב **לְמִפְתַּן** בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים:

פסוק ד
וְהִתְוִיתָ תָּו. וְרָשַׁמְתָּ רֹשֶׁם:
עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים. הַצַּדִּיקִים, כְּדֵי לִהְיוֹת לְאוֹת שֶׁלֹּא יִפְגְּעוּ בָּם הַמַּשְׁחִיתִים (להלן ו):

פסוק ה
וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי. לְשִׁשֶּׁת הַמְּחַבְּלִים:

פסוק ו
וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ. מִן הָעוֹמְדִים לִפְנֵי מִקְדָּשִׁי; וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: אַל תִּקְרֵי **מִמִּקְדָּשִׁי** אֶלָּא 'מִמְּקֻדָּשַׁי', מִן הַמְקֻדָּשִׁים לִי, הֵם אוֹתָם חֲקוּקֵי הַתָּו שֶׁהִתְרָה בָּהֶם מִלְּהַזִּיקָם, חָזַר וְצִוָּה לְחַבְּלָם, לְפִי שֶׁאָמְרָה מִדַּת הַדִּין לְפָנָיו: מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ, הֲרֵי לֹא מִחוּ בָהֶם; כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (נה.):

פסוק ח
וְנֶאשְׁאַר אֲנִי. וְנִשְׁאַרְתִּי אֲנִי:

פסוק ט
מָלְאָה מֵטָּה. דִּין מְעֻקָּל (חבקוק א:ד):

פרק י

פסוק א
עַל רֹאשׁ הַכְּרוּבִים. עַל רֹאשׁ אַרְבָּעָה חַיּוֹת הַמֶּרְכָּבָה, וּבְפָרְשָׁה זוֹ חָזַר לְקָרוֹתָם כְּרוּבִים, לְפִי שֶׁנֶּהֶפְכוּ פְּנֵי הַשּׁוֹר לִפְנֵי כְרוּב כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרְשָׁה זוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ יְחֶזְקֵאל בִּקֵּשׁ רַחֲמִים וְהָפְכוּ לִכְרוּב, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵין קִטֵּיגוֹר נַעֲשֶׂה סָנֵיגוֹר:

פסוק ב
בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל. בֵּין הָאוֹפַנִּים. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר... וַיֹּאמֶר אֵינוֹ אֶלָּא לִדְרֹשׁ: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְגַבְרִיאֵל, וְהוּא בִּקֵּשׁ מִן הַכְּרוּב לְתִתָּם לוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּצַטַּנְּנוּ הַגֶּחָלִים וְתֵקַל הַגְּזֵרָה (איכה רבה א:מא); וְכֵן הוּא מְפֹרָשׁ בָּעִנְיָן **וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל חָפְנֵי לְבֶשׁ הַבַּדִּים**:

וּזְרֹק עַל הָעִיר. לֹא זָרְקָם מִיָּד, וְאַף עַל פִּי שֶׁקִּבְּלָם לִבּוּשׁ הַבַּדִּים לֹא הִשְׁלִיכָם עַד לְאַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים לְקִבָּלָתוֹ, שֶׁנִּתְעַמְּמוּ הַגָּחָלִים בְּיָדוֹ כָּל שֵׁשׁ שָׁנִים. וְתֵדַע, שֶׁהֲרֵי נְבוּאָה זוֹ בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית נֶאֱמְרָה (יחזקאל ח:א), וְהָעִיר חָרְבָה בִּשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה (מלכים ב כה:ב, ח):

פסוק ג

מִימִין לַבַּיִת. בַּדָּרוֹם:

הֶחָצֵר הַפְּנִימִית. הִיא הָעֲזָרָה:

פסוק ד

עַל מִפְתַּן הַבַּיִת. הוּא הַסִּלּוּק עַצְמוֹ, הָאָמוּר לְמַעְלָה (יחזקאל ט:ג):

פסוק ה

עַד הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. הַר הַבַּיִת. יָכוֹל מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל נָמוּךְ? תַּלְמוּד לוֹמַר: **כְּקוֹל אֵל שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ!** אֶלָּא מְשֻׁהוּא מַגִּיעַ לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הוּא נִפְסָק (במדבר רבה יד:כא):

פסוק ט

וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים. לְפִי שֶׁנִּשְׁתַּנִּית אַחַת מִן הַפָּנִים (יחזקאל א:י), הֶזְקֵק לַחֲזוֹר וְלִשְׁנוֹת כָּאן כָּל מַעֲשֵׂה הַחַיּוֹת כְּבָרִאשׁוֹנָה (יחזקאל א), שֶׁלֹּא תֹּאמַר: מֶרְכָּבָה אַחֶרֶת הִיא:

פסוק יב

וִידֵיהֶם. שֶׁל אוֹפַנִּים, הֵם הַחוֹר שֶׁהַמֶּרְכָּבָה מִתְגַּלְגֶּלֶת בְּתוֹכָן, שֶׁקּוֹרִין בּוּיי"ל בְּלַעַ"ז. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וְאַשְׁדַּתְהוֹן" – וְשִׁפּוּכֵיהֶם:

לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם. לְאַרְבַּעַת אוֹפַנֵּי הַחַיּוֹת:

פסוק יג

לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי. אֲנִי שָׁמַעְתִּי שֶׁהַמַּלְאָךְ הָיָה קוֹרֵא אֶת הָאוֹפַן גַּלְגַּל:

קוֹרָא הַגַּלְגַּל. לָהֶם נִקְרָא שֵׁם גַּלְגַּל:

פסוק יד

פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב. הֵם הָיוּ פְּנֵי הַשּׁוֹר (יחזקאל א:י) שֶׁנֶּהֶפְכוּ לִכְרוּב:

פסוק יט

פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה'. פֶּתַח הַהֵיכָל:

הַקַּדְמוֹנִי. שֶׁבַּמִּזְרָח; וְזֶה הָיָה מַסַּע סִלּוּק הַשֵּׁנִי: מִמִּפְתַּן בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים לָעֲזָרָה (יחזקאל ט:ג):

פסוק כ

הִיא הַחַיָּה. מִתּוֹךְ שֶׁרָאִיתִי בַּמֶּרְכָּבָה זוֹ כָּל מַעֲשֵׂה הַמֶּרְכָּבָה הָרִאשׁוֹנָה (יחזקאל א), אֲנִי אוֹמֵר **הִיא אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר כְּבָר**:

וַאֲדַע. כִּי נֶהְפַּךְ פְּנֵי הַשּׁוֹר לִפְנֵי כְרוּב (חגיגה יג:); וְהָיוּ בָהּ שְׁנֵי פְּנֵי אָדָם: פְּנִים קְטַנִּים שֶׁל יֶלֶד, וּפָנִים גְּדוֹלִים שֶׁל אָדָם:

פרק יא

פסוק א

וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר וגו'. הֵם הֵם שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "אֲחוֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה'" (יחזקאל ח:טז), אֶלָּא שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ שָׁם מִי הָיוּ, וְכָאן פֵּרֵשׁ אֶת שְׁמוֹת שְׁנַיִם מֵהֶם:

פסוק ג

הָאוֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב. יְבוֹאוּ דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים עָלֵינוּ:

בְּנוֹת בָּתִּים. אֵין לָחוּשׁ לָהֶם, אֶלָּא **בְּנוֹת בָּתִּים** וְשֶׁבֶת בְּתוֹכָם, כִּי לֹא נִגְלָה מִן הָעִיר הַזֹּאת עַד מוֹתֵינוּ:

הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר. כְּשֵׁם שֶׁאֵין הַבָּשָׂר יוֹצֵא מִן הַסִּיר עַד גְּמַר בִּשּׁוּלוֹ, כָּךְ לֹא נֵצֵא מִמֶּנָּה עַד שֶׁנָּמוּת:

פסוק ה

כֵּן אֲמַרְתֶּם. יָדַעְתִּי כִּי זֹאת אֲמַרְתֶּם, שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם הַסִּיר וְאַתֶּם הַבָּשָׂר (יחזקאל יא:ג); וַאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם, כִּי לַחֲלִילִים שְׁנִּתַּתֶּם בָּהּ הִיא לְסִיר (יחזקאל יא:ז), שֶׁהֵם נִגְמְרוּ בָהּ, אֲבָל לָכֶם לֹא תִהְיֶה לְסִיר, לְקָלוֹט אֶתְכֶם עַד יוֹם מִיתָה, כִּי אֶתְכֶם אוֹצִיא מִתּוֹכָהּ:

וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם. הָעוֹלֶה עַל דַּעְתְּכֶם, בּוֹטָרְ"א טָלָנְ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

הוֹצֵיא. כְּמוֹ לְהוֹצִיא; וְלַשָּׁוְא בְּנִיתֶם הַבָּתִּים (יחזקאל יא:ג), כִּי בַּגְּלוּת תֵּלְכוּ, הָאָבוֹת וְהַבָּנִים, וְאֵין יוֹרֵשׁ אֶת הַבָּתִּים:

פסוק ח

חֶרֶב יְרֵאתֶם. כְּשֶׁפְּנִיתֶם לְעֶזְרָה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּצִדְקִיָּהוּ "וַיִּמְרֹד בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם" (יחזקאל יז:טו):

פסוק י

עַל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל. בְּסוֹף הַגְּבוּל; וְהִיא רִבְלָה אֶרֶץ חֲמָת (ירמיה לט:ה), הִיא אַנְטוֹכְיָא (ויקרא רבה ה:ב); שָׁם נִשְׁפַּט צִדְקִיָּהוּ בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר מְלָכִים (מלכים ב כה:ו-ז), שָׁם שְׁחַט אֶת בָּנָיו, שָׁם נִקֵּר אֶת עֵינָיו; וְהִיא סוֹף הַגְּבוּל, שֶׁנֶּאֱמַר בַּמְרַגְּלִים וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת: "עַד לְבֹא חֲמָת" (במדבר יג:כא):

פסוק יא
לֹא תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר. הַמְשַׁמֶּרֶת נִתָּחֶיהָ עַד גְּמַר בִּשּׁוּלָם:
וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְּתוֹכָהּ לִבְשָׂר. שֶׁתִּנָּתְכוּ בְּתוֹכָהּ וְתִשְׁבְּרוּ בְּתוֹכָהּ כִּבְשָׂר בְּסִיר וּבְתוֹךְ קַלַּחַת:
אֶל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם. וְלֹא בְּתוֹכָהּ תְּמוּתוּ:

פסוק טו
אַחֶיךָ אַחֶיךָ. גָּלוּת שׁוֹמְרוֹן (מלכים ב יז) וְגָלוּת יְכָנְיָה (מלכים ב כד):
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. שֶׁהָלְכוּ בַּגּוֹלָה:
אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם. אֲשֶׁר אָמְרוּ עֲלֵיהֶם יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא גָלוּ עִם יְכָנְיָה, שֶׁהִמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כד:יז), וַעֲתָּה גַּם הֵם מְשַׂחֲקִים עַל אֲחֵיהֶם שֶׁגָּלוּ, וְאוֹמְרִים עֲלֵיהֶם: **רַחֲקוּ מֵעַל ה'**:

פסוק טז
לְמִקְדָּשׁ מְעַט. "לְבָתֵּי כְנִישְׁתָּא דְּאִינּוּן יְתִבִין תַּנָּיִין לְבֵית מִקְדְּשָׁא" (תרגום יונתן):

פסוק יט
לֵב בָּשָׂר. לֵב רַךְ וְנוֹחַ לְהִכָּנַע:

פסוק כא
וְאֶל לֵב שִׁקּוּצֵיהֶם וְגוּ'. וְאוֹתָם אֲשֶׁר אֶל לֵב שִׁקּוּץ וְתוֹעֵבָה **לִבָּם הוֹלֵךְ**, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁלֹּא גָלוּ, וְטוֹעִים בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְשִׁקּוּצִים:
דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי. שֶׁאוֹצִיא עֲלֵיהֶם חֶרֶב וּשְׁבִי וְיֵלְכוּ בַּגּוֹלָה:

פסוק כב
וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים. לְאַחַר שֶׁגָּמַר דְּבָרוֹ אֵלַי, נִסְתַּלֵּק:

פסוק כג
עַל הָהָר אֲשֶׁר מִקֶּדֶם לָעִיר. הוּא הַר הַזֵּיתִים, שֶׁהוּא בְּמִזְרְחוֹ שֶׁל הָעִיר, וְזֶה מַסָּע שְׁלִישִׁית (ראה רש"י יחזקאל ט:ג):

פסוק כד
בַּמַּרְאֶה בְּרוּחַ אֱלֹהִים. נִדְמֶה לִי כְּאִלּוּ עַכְשָׁיו הוּא מַחֲזִירֵנִי מִירוּשָׁלַיִם לְבָבֶל:

פרק יב

פסוק ג
כְּלֵי גוֹלָה. כְּלִי לִשְׁתּוֹת, וּמְקִידָה קְטַנָּה (משנה שבת כד,ה) לָלוּשׁ בָּהּ חֲרָרָה (תנחומא בא ט), אוֹת לְבֵית יִשְׂרָאֵל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם שֶׁיַּעֲשׂוּ כֵּן, וְלֹא יִצְטָרְכוּ לָלוּשׁ בָּצֵק בְּגוּמָא עַל

גַּבֵּי קְרָקַע וְהַחֲצָצִים נִכְנָסִים בְּתוֹכוֹ; וְהֵם לֹא שָׁמְעוּ לוֹ, וְהֶצְרִכוּ לְכָךְ, וְהוּא הַכָּתוּב בְּסֵפֶר קִינוֹת "וַיַּגֶּרֶס בֶּחָצָץ שִׁנָּיו" (איכה ג:טז) – בְּמִדְרַשׁ קִינוֹת (איכה רבה א:כב):

וּגְלֵה יוֹמָם. מִיּוֹם אֶל יוֹם, שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים, נָהוֹג בְּעַצְמְךָ כְּאָדָם הַמֵּכִין צְעָדָיו לְגָלוּת, שֶׁיִּרְאוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה וְיִשְׁאֲלוּ: מַה מַּעֲשֶׂיךָ? וְאַתָּה תַּגִּיד לָהֶם: שֶׁסִּימָן הוּא לְצִדְקִיָּהוּ וְעַמּוֹ; וְיִשְׁלְחוּ אֵלֶיהֶם אֵלּוּ אֶת שְׁלוּחֵיהֶם, וְיוֹדִיעוּ לַאֲחֵיהֶם וּקְרוֹבֵיהֶם אֲשֶׁר שָׁם כְּכָל אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ מִפִּיךָ. וְכֵן כָּל "יוֹמָם' שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן "יוֹם יוֹם' הוּא, דָּבָר הַנּוֹהֵג יָמִים רַבִּים, כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מְנַחֵם, וֶאֱמֶת דְּבָרָיו:

אוּלַי יִרְאוּ. שֶׁמָּא יָבִינוּ, אֶפְרָצְבְרוֹנְ"ט בְּלַעַ"ז:

כִּי בֵית מְרִי הֵמָּה. לְפִיכָךְ עֲדַיִן הוּא שָׁמָא:

פסוק ד

כְּמוֹצָאֵי. קוֹמְ"א אִישׁוּאָ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ה

חֲתָר לְךָ בַּקִּיר. סִימָן לְצִדְקִיָּהוּ שֶׁיֵּצֵא דֶּרֶךְ מַחְתֶּרֶת מְעָרָה (יחזקאל יב:יג), כִּי יָרֵא לָצֵאת דֶּרֶךְ בְּפַרְהֶסְיָא מִפְּנֵי הַכַּשְׂדִּים:

פסוק ו

בָּעֲלָטָה תּוֹצִיא. לִכְשֶׁתֶּחְשַׁךְ תּוֹצִיא אֶת כֵּלֶיךָ:

פסוק ז

כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם. יוֹם יוֹם הָיִיתִי מַרְאֶה לָהֶם שֶׁאֲנִי מְתַקֵּן לְעַצְמִי כְּלֵי גוֹלָה:

פסוק י

הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה. עַל הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֲנִי מַרְאֶה **הַמַּשָּׂא הַזֶּה**; לְשׁוֹן נְבוּאָה:

פסוק יב

פָּנָיו יְכַסֶּה. מֵחֲמַת כְּלִימָה, שֶׁהוּא בּוֹרֵחַ מִן הָעִיר לַיְלָה:

פסוק יג

וּפָרַשְׂתִּי אֶת רִשְׁתִּי עָלָיו. מְעָרָה הָיְתָה לוֹ מִבֵּיתוֹ עַד עַרְבוֹת יְרִיחוֹ, וְיָצָא דֶּרֶךְ הַמְּעָרָה (פסיקתא רבתי כו); מָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? הֵבִיא צְבִי אֶחָד לִפְנֵי חֵיל כַּשְׂדִּים, וְהָלַךְ לִפְנֵיהֶם עַל גַּג הַמְּעָרָה וְהֵם רוֹדְפִים אוֹתוֹ, וּכְשֶׁיָּצָא צִדְקִיָּהוּ מִן הַמְּעָרָה בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ רָאוּהוּ יוֹצֵא וּתְפָשׂוּהוּ (ראה רש"י מלכים ב כה:ד; ירמיה לט:ד):

וְאוֹתָהּ לֹא יִרְאֶה. כִּי בְרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת דִּבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים וְעִוֵּר אֶת עֵינָיו, וְאַחַר כָּךְ הֱבִיאוֹ לְבָבֶל, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר מְלָכִים (מלכים ב כה:ה-ז) וּבְיִרְמְיָה (לט:ה-ז):

פסוק יד
וְכָל אֲגַפָּיו. שָׂרָיו. וּמְנַחֵם פָּתַר בּוֹ לְשׁוֹן כְּנָפַיִם:
אֱזָרֶה לְכָל רוּחַ. אֶפְנָדְרִי"י בְּלַעַ"ז, הֵם יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְשָׂרֵי הַחַיָּלִים שֶׁנָּלוּ לְמִצְרַיִם, וְשָׁם הִשִּׂיגָתַם חַרְבּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר כְּשֶׁהֶחֱרִיב אֶת מִצְרַיִם (ירמיה מג:ז-יג):

פסוק טז
לְמַעַן יְסַפְּרוּ אֶת כָּל תּוֹעֲבוֹתַיהֶם. וְיֹאמְרוּ: בַּעֲוֹנֵינוּ לָקִינוּ, כִּי כָזֹאת וְכָזֹאת עָשִׂינוּ; וְאוֹדִיעַ כִּי לֹא עַל חִנָּם כִּלִּיתִים:

פסוק יט
מְמֻלֹּאָהּ. מֵעֶשְׂרָה:
מֵחֲמַס כָּל הַיּוֹשְׁבִים בָּהּ. בַּעֲוֹן חֲמַס יוֹשְׁבֶיהָ:

פסוק כ
הַנּוֹשָׁבוֹת. לְי"שׁ אַשֵּׁי"א"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כב
מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה. לָמָּה אַתֶּם מוֹשְׁלִים כֵּן תָּמִיד בְּפִיכֶם, לִמְשׁוֹל דָּבָר זֶה:
יַאֲרְכוּ הַיָּמִים. וְלֹא תָבֹא הַפּוּרְעָנוּת, וּבְתוֹךְ כָּךְ יֹאבַד הַחָזוֹן הָרָע שֶׁהַנְּבִיאִים נִבָּאִים לָנוּ, וְיִשְׁתַּכַּח וְיִשְׁתַּקַּע:

פסוק כג
יִמְשְׁלוּ. לְשׁוֹן מָשָׁל:

פסוק כד
כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל חֲזוֹן שָׁוְא. לֹא יוּכְלוּ עוֹד נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר לְהַבְטִיחַ אֶתְכֶם שָׁלוֹם עַל שֶׁקֶר, כִּי מְהֵרָה אַקְדִּים אֶת דִּבְרֵי נְבִיאֵי הָאֱמֶת לָבוֹא:
מִקְסַם חָלָק. דִּבְנַיְלֵי"א בְּלַעַ"ז, קֶסֶם שֶׁל חֲלַקְלַקּוּת:

פסוק כה
תִּמָּשֵׁךְ. שר"א אָלוֹנְגֵי"א בְּלַעַ"ז:

פסוק כז
לְיָמִים רַבִּים. הַנְּבוּאָה לֹא תִתְקַיֵּים אֶלָּא לִזְמַן מְרֻבֶּה:

פרק יג

פסוק ג
הַנְּבָלִים. הַשּׁוֹטִים:

רוּחָם. כְּמוֹ רְצוֹנָם:

פסוק ד

כְּשׁוּעָלִים בֶּחֳרבוֹת. כְּשֶׁיָּבֹא אָדָם עַל פֶּרֶץ הַחוּרְבָּה, בּוֹרֵחַ הַשּׁוּעָל עַל דֶּרֶךְ פֶּרֶץ אַחֶרֶת, וְאֵינוֹ עוֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְהִלָּחֵם:

פסוק ה

לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת. לֹא עֲשִׂיתֶם מַעֲשִׂים טוֹבִים, שֶׁתּוּכְלוּ לְעַכֵּב אֶת הָרָעָה מִלָּבֹא:

פסוק ו

חָזוּ. לְשׁוֹן נְבוּאָה:

וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר. וְאֵיךְ סְבוּרִים לְקַיֵּם דִּבְרֵיהֶם? לְשׁוֹן תּוֹחֶלֶת; וְיֵשׁ אוֹמְרִים אִיקְוִוירִי"ט בְּלַעַ"ז; לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן הַמְתָּנָה:

פסוק י

וְהוּא בּוֹנֶה חַיִץ. וְהִנֵּה עַמִּי כְּבוֹנִים בִּנְיָן מְחִיצָה, וְהַנְּבִיאִים **טָחִים אוֹתוֹ תָּפֵל** – קַרְקַע הַדּוֹמֶה לְסִיד, וְאֵינוֹ מִתְקַיֵּם לִפְנֵי הַגְּשָׁמִים:

תָּפֵל. אוֹטוֹמְנַ"ץ בְּלַעַ"ז, וְיֵ"שׁ אוֹמְרִים בְּלַאשְׁטְנִיְי"א בְּלַעַ"ז:

פסוק יא

וְאַתֶּנָה. כְּמוֹ וְאֶתֵּן:

אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ. אַבְנֵי בָּרָד גְּדוֹלוֹת, וְאוֹמֵר אֲנִי, לְפִי שֶׁהֵם מַזְהִירוֹת כְּכָל אַבְנֵי גָּבִישׁ (ברד) הוּא מְדַמֶּה אוֹתָם אֶל גָּבִישׁ, שֶׁהִיא אֶבֶן טוֹבָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "רָאמוֹת וְגָבִישׁ" (איוב כח:יח). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ברכות נד:): **אֶלְגָּבִישׁ** – שֶׁעָמְדוּ בָּאֲוִיר עַל גַּב אִישׁ, וְזֶהוּ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ (במדבר יב:ג), שֶׁנֶּאֱמַר "וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אַרְצָה" (שמות ט:לג) – אוֹתָם שֶׁהִתְחִילוּ לִירֵד לֹא הִגִּיעוּ לָאָרֶץ:

תִּפֹּלְנָה. עַל הַקִּיר:

פסוק יב

אַיֵּה הַטִּיחַ. כָּךְ כְּשֶׁתָּבֹא הָרָעָה, יֵאָמֵר לָכֶם: **אַיֵּה** הַשָּׁלוֹם שֶׁהִבְטַחְתֶּם?

פסוק יד

הַקִּיר. הֵיא יְרוּשָׁלַיִם:

פסוק יח

הוֹי לְמִתְפְּרוֹת כְּסָתוֹת. קוֹטְרָ"שׁ בְּלַעַ"ז. כְּמִין כְּסָתוֹת קְטַנּוֹת הָיוּ תּוֹפְרוֹת וְתוֹלוֹת לַנְּשָׁאלִים אֲלֵיהֶם עַל **אַצִּילֵי יְדֵיהֶם**, וְקוֹסְמוֹת לָהֶם בְּאוֹתָן כְּסָתוֹת קֶסֶם שְׁקָרִים, וּלְמִי שֶׁהֵם חֻפְּצוֹת אוֹמְרוֹת קֶסֶם טוֹב, וּלְמִי שֶׁרוֹצוֹת אוֹמְרוֹת קֶסֶם רָע:

אַצִּילִי. אֱיִישִׁיל"שׁ בְּלַעַ"ז:

אַצִּילֵי יָדַי. כְּמוֹ "אַצִּילֵי יָדַיִם", כְּמוֹ "תַּלְמֵי שָׁדַי" (הושע י:ד):

וְעוֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת. עַל רָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים, אַף הֵם לְקִסֹּם בָּהֶם; וְלֹא יָדַעְתִּי מַה הֵם, וּמִתּוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר "וְקָרָעְתִּי אֹתָם" אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהֵן שֶׁל בֶּגֶד; וְיוֹנָתָן תִּרְגְּמוֹ: "פַּת כּוּמְרִים", וְכֵן תִּרְגֵּם "בָּמוֹת טְלָאוֹת" (יחזקאל טז:טז): "מְחַפְּיִין פַּת כּוּמְרִים":

הַמִּסְפָּחוֹת. כְּמוֹ "סְפָחֵנִי נָא" (שמואל א ב:לו), לִישָׁאגְמַנְ"ץ בְּלַעַ"ז, וְיֵשׁ לוֹעֲזִים פְּלַטְרַאיְי"שׁ בְּלַעַ"ז:

לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת. בָּהֶן הֵן צָדוֹת הַנְּפָשׁוֹת לְגֵיהִנֹּם, שֶׁמַּחֲזִיקוֹת יְדֵי הָרְשָׁעִים (יחזקאל יג:כב) לְקִסֹּם לָהֶם שָׁלוֹם, וּמְרַפּוֹת יְדֵי צַדִּיקִים לְקִסֹּם לָהֶם רָעָה:

הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה וגו'. תְּמִיהָה הִיא:

וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָּה תְּחַיֶּינָה. לָכֶנָּה – כְּמוֹ 'לָכֵן', שֶׁאַתֶּנָּה נוֹטְלוֹת שָׂכָר עַל כָּךְ וּמִתְפָּרְנְסוֹת בְּכָךְ:

פסוק יט

בְּשַׁעֲלֵי שְׂעוֹרִים. כְּמוֹ "מִי מָדַד בְּשָׁעָלוֹ מַיִם" (ישעיהו מ:יב), אוֹנְגְיֵאלוֹנִיאֵ"שׁ בְּלַעַ"ז, לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן מִדָּה:

וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם. אִיאַנְפִּיצֵ"שׁ בְּלַעַ"ז, שֶׁאַתֶּן נוֹטְלוֹת בִּשְׂכַרְכֶן:

לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תְמוּתֶנָה. כְּלוֹמַר, לֵאמֹר עַל נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תְמוּתֶנָה: אֵלּוּ יְמוּתוּ, וְלֵאמַר עַל אֲשֶׁר לֹא תְחַיֶּינָה: יִחְיוּ; כִּי קְסָמֵיכֶם שֶׁקֶר, וְעַמִּי מְקַבְּלִים אֶת קְסָמֵי כָזָב שֶׁלָּכֶם:

פסוק כ

לְפֹרְחוֹת. לִהְיוֹת פּוֹרְחוֹת עַל יְדֵיכֶן לְגֵיהִנֹּם:

וְשִׁלַּחְתִּי אֶת הַנְּפָשׁוֹת. כְּתַרְגּוּמוֹ: "וַאֲשַׁזִּיב יָת נַפְשָׁתָא דְּאִתּוּן מְחַרְשָׁן יָת נַפְשֵׁיהֶן לַאֲבָדוּתְהּ":

אֶת נְפָשִׁים. אֶת אֲנָשִׁים, לִהְיוֹת הַנְּפָשׁוֹת פּוֹרְחוֹת:

פסוק כב

יַעַן הַכְאוֹת לֵב צַדִּיק שָׁקֶר. כְּשֶׁאַתֶּן קוֹסְמוֹת לוֹ רָעָה, הוּא מִצְטַעֵר וְלִבּוֹ נִכְאֶה:

פרק יד

פסוק א

וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים. כֻּלָּם בְּלֵב אֶחָד לְרָעָה, לְכָךְ נֶאֱמַר **וַיָּבוֹא**; וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אוֹמֵר, עַל שֵׁם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹלֶה אֹזֶן הַנָּבִיא תְּחִלָּה: הִנֵּה יָבוֹאוּ אֵלֶיךָ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי:

פסוק ג

הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל לִבָּם. לִבָּם אֶל גִּלּוּלֵיהֶם לַעֲבֹד:

נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם. לִהְיוֹת לָהֶם עֲבוֹדָה זָרָה תָּמִיד לְמוֹרָא וְלֵאלוֹהַּ:

הַאִדָּרֵשׁ אִדָּרֵשׁ. הֲתִרְאֶה כִּי אֲנִי אִדָּרֵשׁ **לָהֶם** וְאָשִׁיב עַל דִּבְרֵיהֶם?! הַרְבֵּה תְּמִיהוֹת מִתְקַיְּמוֹת:

פסוק ד

נַעֲנֵיתִי לוֹ. שויי"ש רפונדו"ץ בְּלַעַ"ז. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בָּא לְפָנַי **בְּרֹב גִּלּוּלָיו**. כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק ה

לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. "בְּדִיל לְקָרְבָא יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן תְּיוּבְתָּא בְּלִבְּהוֹן":

נָזוֹרוּ. כְּמוֹ "נְזִיר אֶחָיו" (בראשית מט:כו), פורינ"ט אשיבריי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

שׁוּבוּ. מִדַּרְכֵיכֶם:

וְהָשִׁיבוּ. אֶת לְבַבְכֶם (דברים ל:א):

מֵעַל גִּלּוּלֵיכֶם. אֲשֶׁר הֶעֱלִיתֶם אֶל לְבַבְכֶם (יחזקאל יד:ג):

הָשִׁיבוּ פְּנֵיכֶם. אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם מִכְשׁוֹל עֲוֹנְכֶם לְנוֹכַחְכֶם:

פסוק ז

נַעֲנֶה לוֹ בִּי. "מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי" (תרגום יונתן), אֶדְרֹשׁ לוֹ:

פסוק ח

וְנָתַתִּי פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא. אַחֲרֵי כֵן, אִם לֹא יִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא:

פָּנַי. מִישְׁאִירְי"שׁ בְּלַעַ"ז (כַּעֲסִי):

וַהֲשַׁמֹּתִיהוּ. תַּרְגּוּם יוֹנָתָן "וַאֲשַׁצְיֵנֵיהּ":

פסוק ט

וְהַנָּבִיא כִּי יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר. שֶׁאֵינוֹ אֱמֶת:

פִּתֵּיתִי. פָּתַחְתִּי לוֹ פֶּתַח לְאֵיזוֹ שֶׁיִּרְצֶה; וּמִכָּאן יֵשׁ לוֹמַר: בָּא לִטָּמֵא, פּוֹתְחִין לוֹ (שבת קד.):

פסוק י

כַּעֲוֹן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֹן הַנָּבִיא. "כְּחוֹב דְּאָתֵי לְמֵילַף וְלָא אָלִיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהֵי" (תרגום יונתן):

פסוק יג

מַטֵּה לֶחֶם. מִשְׁעַן לֶחֶם (ישעיה ג:א):

פסוק יד

נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב. לְפִי שֶׁאֵלּוּ שְׁלֹשָׁה רָאוּ שְׁלֹשָׁה עוֹלָמוֹת: נֹחַ רָאָה הָעוֹלָם בָּנוּי וְחָרֵב וּבָנוּי (בראשית ו-ט), וְדָנִיֵּאל אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (דניאל א:א-ו), אוֹ אֶת עַצְמוֹ, תְּחִלָּה שַׂר עַל כָּל הַשָּׁרִים (דניאל ב:מח) סוֹף הוּשְׁלַךְ לְגוֹב אֲרָיוֹת וְחָזַר לִגְדֻלָּתוֹ (דניאל ו), וְכֵן אִיּוֹב רָאָה אֶת עַצְמוֹ מְיֻשָּׁב וְחָרֵב (איוב א-ב) וּמְיֻשָּׁב (איוב מב:י-יז; תנחומא נח ה), לְפִיכָךְ הֵבִיאוּ דֻּגְמָא לְדוֹרוֹ שֶׁל יְכָנְיָה, שֶׁרָאוּ אֶת הַבַּיִת בְּבִנְיָנוֹ וְחוּרְבָּנוֹ וּבִנְיָן שֵׁנִי (עזרא ג:יב); וְכֵן אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חִבָּה יְתֵרָה אֲנִי מַרְאֶה לָכֶם, אַתֶּם יְכָנְיָה וְגָלוּתוֹ: אִלּוּ תֶּחֱטָא לִי אַחַת מֵאַרְצוֹת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְנִזְרַקְתִּי עֲלֵיהֶם אַחַת מֵאַרְבַּעַת שְׁפָטִים אֵלֶּה, אוֹ רָעָב אוֹ חַיָּה רָעָה אוֹ חֶרֶב אוֹ דֶּבֶר, כְּמוֹ שֶׁמְּסֻדָּרִין בְּפָרָשָׁה זוֹ זֶה אַחַר זֶה, וּשְׁלֹשֶׁת הַצַּדִּיקִים אֵלּוּ בְּתוֹכָהּ, לֹא יַצִּילוּ לֹא בֵּן וְלֹא בַת; וַאֲנִי אָבִיא אַרְבַּעְתָּן עַל יְרוּשָׁלַיִם וְאַשְׁאִיר לָכֶם מִבְנֵיכֶם אֲשֶׁר שָׁם, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָכֶם בְּתוֹכָם; וְלֹא שֶׁהֵם רְאוּיִים לְהַצִּלָה, אֶלָּא לְנַחֵם אֶתְכֶם, כְּשֶׁיִּגְלוּ אֶצְלְכֶם וְתִרְאוּ מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וְתִתְנַחֲמוּ עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם, כִּי תִרְאוּ שֶׁלֹּא הָיוּ כְּדַי לְסוֹבְלָם עוֹד. הֲרֵי זֶה מַהֲלַךְ סֵדֶר פָּרָשָׁה זוֹ כֻּלָּהּ. לְשׁוֹן זֶה אֵין לְיַשְּׁבוֹ וְנִרְאֶה שֶׁאֵינוֹ לְשׁוֹן הָרֵב, וְעוֹד נִרְאֶה שֶׁבְּסֵפֶר זֶה חָסֵר אַחַת מֵאַרְבַּע שְׁפָטִים מֵאָז וְעַד אָז, סֵפֶר אַחֵר מֵאוֹ וְעַד אוֹ. לְשׁוֹן אַחֵר: **אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא לִי וְגוֹ' וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב** לְפִי שֶׁשְּׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הִצִּילָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִשְּׁלֹשֶׁת (מארבעת) שְׁפָטִים הָאֵלֶּה, הִזְכִּיר הַכָּתוּב אֶת אֵלּוּ. נֹחַ נִמְלַט מִשְּׁלְשָׁתָן: מֵחַיָּה רָעָה מִנַּיִן? אַתָּה אוֹמֵר: בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס לַתֵּיבָה בִּקְּשׁוּ כָּל הַחַיּוֹת לִיכָּנֵס וְלֹא הִנִּיחָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב "וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ" (בראשית ז:טז), אֵין "וַיִּסְגֹּר" אֶלָּא מַחַיּוֹת, כְּמָא דְּאַתְּ אָמַר "וּסְגַר פֶּם אֲרָיְוָתָא וְלָא חַבְּלוּנֵי" (דניאל ו:כג); אֲרִי בָּא לִיכָּנֵס וְהָיוּ שִׁנָּיו בֵּהוֹת, דֹּב בָּא לִיכָּנֵס וְהָיוּ רַגְלָיו מִתְעָרְסְלוֹת וְכוּ' (בראשית רבה לא:יח). מִן הָרָעָב מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר "מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ" (בראשית ה:כט), צֵא וּלְמַד בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה, בְּמָקוֹם שֶׁחוֹשֵׁב עֲשָׂרָה רְעֵבוֹן שֶׁיָּרְדוּ לָעוֹלָם (בראשית רבה כה:ג), וְתִמְצָא שֶׁבִּימֵי נֹחַ הָיָה אֶחָד מֵהֶם, וּמֵבִיא רְאָיָה "מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ". מִן הַחֶרֶב – זֶה הַמַּבּוּל, וְעוֹד: שֶׁהָיוּ דּוֹרוֹ מְבַקְּשִׁין לְזַדְּוֵג לוֹ, וְהָיוּ אוֹמְרִים: אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתוֹ לִיכָּנֵס, אֶלָּא שֶׁהִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא; אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין אָנִי מַנִּיחוֹ לִיכָּנֵס אֶלָּא בַּחֲצִי הַיּוֹם, וְדַרְגִּישׁ לֵיהּ יְמַלֵּל (בראשית רבה לב:ח); הֲדָא הוּא דִּכְתִיב "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ" (בראשית ז:יג), בְּעֶצוּמוֹ שֶׁל יוֹם. דָּנִיֵּאל: בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס נְבוּכַדְנֶצַּר לַהֵיכָל בִּימֵי יְהוֹיָקִים, וְהָרַג יְהוֹיָקִים וְהִנִּיחַ לְדָנִיֵּאל, וְהִגְלָה לְדָנִיֵּאל הַגָּלוּת שְׁלוֹמִים (ירמיהו יג:יט), לְפִי שֶׁמְּצָאוֹ מָלֵא רוּחַ חָכְמָה. מִן הָרָעָב – שֶׁהֲרֵי עַד שֶׁלֹּא נִכְבְּשָׁה יְרוּשָׁלַיִם בִּימֵי יְהוֹיָקִים צָר עָלֶיהָ נְבוּכַדְנֶצַּר שָׁלֹשׁ שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי הָרָעָב גָּדוֹל

בָּעִיר" (מלכים ב ו:כה) וְגַם "וַיֶּחֱזַק הָרָעָב" (ירמיהו נב:ו). מִן הַחַיּוֹת מְנַיִן? "וּסְגַר פֶּם אַרְיוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי" (דניאל ו:כג). וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא אִיּוֹב שֶׁנִּמְלַט מִשְּׁלָשְׁתָּן: מִן הָרָעָב מְנַיִן? לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר אִיּוֹב בִּימֵי יַעֲקֹב הָיָה (בבא בתרא טו:ב), מָצִינוּ שֶׁהָיָה רָעָב בְּיָמָיו (בראשית מא:נד). מִן הַחַיָּה מְנַיִן? דִּכְתִיב "וּמַקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ" (איוב א:י), פָּרַץ גְּדֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם (בבא בתרא טו:ב). מִן הַחֶרֶב מְנַיִן? "יְפַלַּח כְּלָיוֹתַי וְלֹא יַחְמוֹל" (איוב טז:יג):

וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם. מִפְּנֵי מָה לֹא הוּזְכְּרוּ בְּמִיתַת הָרָעָב בָּנִים וּבָנוֹת, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בָּהֶם אִם בָּנִים אִם בָּנוֹת יַצִּילוּ כְּמוֹ שֶׁהוּזְכְּרוּ בִּשְׁנֵי שִׁפְטִים הָאַחֲרוֹנִים? דּוּגְמָא לְדָנִיֵּאל, שֶׁהוּא אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא הָיָה מִזֶּרַע שֶׁל יְכָנְיָה (דניאל א:א,ו; מלכים ב כד:א,ו), וְלֹא נִמְלְטוּ עִמּוֹ לֹא בָּנִים וְלֹא בָּנוֹת, וְעָלָיו נִתְנַבֵּא יְשַׁעְיָה "כֹּה אָמַר ה' לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבְּתוֹתָי" (ישעיה נו:ד; סנהדרין צג:):

פסוק טו

לוּ חַיָּה. אִם חַיָּה:

פסוק יז

חֶרֶב. גְּיָסוֹת לַמִּלְחָמָה:

פסוק כא

אַף כִּי. לְשׁוֹן קַל וָחֹמֶר וְכָל שֶׁכֵּן הוּא, וְכֵן בְּכָל הַמִּקְרָא, כְּגוֹן: "הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹּה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף כִּי נֵלֵךְ קְעִילָה" (שמואל א כג:ג), וְכֵן בְּפָרָשָׁה זוֹ "הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים לֹא יֵעָשֶׂה לְמַלְאָכָה אַף כִּי אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וְכוּ" (יחזקאל טו:ה) (בראשית רבה צב:ז):

שְׁפָטַי. מִישְׁגּוּשְׁטִי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כב

נוֹתָרָה. אֵייְרְטְרַמַאי"שׁ בְּלַעַ"ז:

הַמּוֹצָאִים. בַּשִּׁבְיָה, וִיבִיאוּם כָּאן:

עֲלִילוֹתָם. מַעֲשֵׂיהֶם:

פרק טו

פסוק ב

מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן מִכָּל עֵץ. מַה סּוֹפוֹ מִכָּל שְׁאָר עֵצִים?

הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר. לֹא עַל גֶּפֶן הַכְּרָמִים שֶׁעוֹשֶׂה פְּרִי אֲנִי אוֹמֵר לְךָ, אֶלָּא עַל זְמוֹרַת הַגֶּפֶן הַגְּדֵלָה בַּיְּעָרִים:

פסוק ג
הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ וְגו'. אֵינוֹ רָאוּי לְכָךְ:
כָּל כְּלִי. שׁוּם כְּלִי:

פסוק ד
הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה. אֲרִבּוֹרִי"ר בְּלַעַ"ז. הִנֵּה שְׁאַלְתִּיךְ עַל הַתָּמִים, וְאֵינוֹ רָאוּי לִכְלוּם, עַתָּה עוֹד אֲנִי מוֹסִיף עַל הַשְּׁאֵלָה: הִנֵּה אִם נִתְּנוּ זְמוֹרָה מִמֶּנּוּ בָּאֵשׁ וְאָכְלָה הָאֵשׁ בִּשְׁנֵי קְצוֹת הֱיקִיפָהּ עַד כִּי **נָחָר תּוֹכוֹ**:
נָחָר. נִשְׂאַר מִן הָאֵשׁ, בְּרוּאִיר בְּלַעַ"ז; **נָחַר** לְשׁוֹן "וְעַצְמֵי חָרָה מִנִּי חֹרֶב" (איוב ל:ל). וְיֵשׁ לוֹעֲזִין אֶשָׁארְט בְּלַעַ"ז; וְכֵן "וַיִּחַר עָלַי אַפּוֹ" (איוב יט:יא) חִבְּרוּ מְנַחֵם עִם "עַצְמֵי חָרָה", **הֲיִצְלַח** עוֹד לְמְלַאכָה?

פסוק ה
אַף כִּי. לְשׁוֹן קַל וָחֹמֶר וְכָל שֶׁכֵּן הוּא, וְכֵן בְּכָל הַמִּקְרָא, כְּגוֹן הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹּה בִּיהוּדָה יֵרְאִים **וְאַף כִּי** נֵלֵךְ קְעִילָה (שמואל א כג:ג):

פסוק ו
כֵּן נָתַתִּי. אֶת **יְרוּשָׁלַם** שְׁתֵּי קְצוֹתֶיהָ אָכְלָה הָאֵשׁ, שְׁתֵּי גָּלִיּוֹת: כְּשֶׁגָּלָה יְהוֹיָקִים גָּלוּ עִמּוֹ מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן הַפַּרְתְּמִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָנִיֵּאל (דניאל א:ג). אַחֲרָיו גָּלָה יְכָנְיָה בְּנוֹ וְהֶחָרֹשׁ וְהַמַּסְגֵּר (מלכים ב כד:יד-טו). **וְתוֹכוֹ נָחָר**: צָרְקִיָּהוּ הַנּוֹתָר בָּהּ, כְּבָר גְּזַרְתִּי עָלָיו "מְלֹא חָפְנֶיךָ גַּחֲלֵי אֵשׁ וּזְרֹק עַל הָעִיר" (לעיל י:ב):

פסוק ז
מֵהָאֵשׁ יָצָאוּ. "עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דִּיהִיבִין מִגּוֹ אֶשְׁתָּא עֲבָרוּ, וְעַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאִישְׁתָּא יְשֵׁיצִינּוּן" (תרגום יונתן):

פרק טז

פסוק ב
הוֹדַע. פֵּייְשְׁבוֹיְיי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ג
מְכוֹרוֹתַיִךְ. כְּמוֹ מְגוּרוֹתַיִךְ. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן 'תּוֹלָדָה', וְכֵן פֵּירֵשׁ "כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם" (בראשית מט:ה); "אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ" (מלכים ב יב:ו); "לְבַד מִמְּכָרָיו" (דברים יח:ח) – כֻּלָּם לְשׁוֹן 'תּוֹלָדוֹת':

אָבִיךְ וְאִמֵּךְ. אַבְרָהָם וְשָׂרָה (סנהדרין מד:), מִשָּׁם נִטְלוּ גְּדֻלָּתָם, וּבְנֵי חֵת נָתְנוּ לָהּ קֶבֶר (בראשית כג:כ):

פסוק ד

בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אֹתָךְ. פושניא"ה בְּלַעַ"ז; כְּשֶׁבָּחַרְתִּי בָּךְ בְּמִצְרַיִם, הָיִית בְּלִי שׁוּם תִּקּוּן; וּלְפִי שֶׁדִּמָּה הַדָּבָר לְלֵידָה, הִזְכִּיר כָּאן תִּקּוּנֵי הַוָּלָד:

שָׁרַךְ. כְּמוֹ "שָׁרְרַךְ" (שיר השירים ז:ג):

לְמַשָּׁעִי. לְצִחְצוּחַ, "צָחִיחַ הַסֶּלַע" (יחזקאל כו:ד) תַּרְגּוּמוֹ "שְׁעִיעוּת כֵּיפָא", אפלצמנ"ט בְּלַעַ"ז. וּמְנַחֵם חִבֵּר לְמַשָּׁעִי לְשׁוֹן שַׁעֲשׁוּעִים:

לֹא הָמְלַחְתְּ. מִכָּאן שָׁמוֹלְחִין אֶת הַוָּלָד כְּדֵי שֶׁיִּתְקַשֶּׁה בְּשָׂרוֹ:

וְהַחְתֵּל. לְשׁוֹן כְּרִיכָה בִּבְגָדִים, וְכֵן "וַעֲרָפֶל חֲתֻלָתוֹ" (איוב לח:ט), הוּא שֶׁמְּלַפְּפִין אֶת הַוָּלָד:

פסוק ה

לְחֶמְלָה. לָחוּס:

בְּגֹעַל. אַנְבּוֹרִישְׁמַנ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

מִתְבּוֹסָסֶת. נִרְפֶּשֶׂת, כְּמוֹ "יְבוּס קְמֵינוּ" (תהלים מד:ו):

בְּדָמַיִךְ חָיִי. אַף בְּנוּוּלַיִךְ זֶה לֹא תָמוּתִי; וְשֶׁשָּׁנָה לוֹמַר שְׁנֵי פְּעָמִים, לְפִי שֶׁבְּדַם פֶּסַח וְדַם מִילָה נִגְאֲלוּ (פרקי דרבי אליעזר כט). לְשׁוֹן אַחֵר: **מִתְבּוֹסָסֶת** – שוויליא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

רְבָבָה כְּצֶמַח. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ" (שמות א:ז):

בַּעֲדִי. לְשׁוֹן "מְכֻלּוֹל" (יחזקאל כג:יב); וּמְנַחֵם פֵּירֵשׁ **בַּעֲדֵי עֲדָיִים** לְשׁוֹן 'עַד', כְּמוֹ "בִּטְחוּ בַה' עֲדֵי עַד" (ישעיה כו:ד); אַנְגּוּק"א אַשִׁיגְל"א בְּלַעַ"ז; אֲבָל דּוֹנֶשׁ פָּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן "עֲדִי" (יחזקאל טז:יא), וּמִשְׁקַל **עֲדֵי עֲדָיִים** הוּא מִן עָשָׂר שֵׁמוֹת: אֵרִי – "אֲרָיִים" (מלכים א י:כ), צְבִי – "צְבָיִים" (שמואל ב ב:יח), גְּדִי – "גְּדָיִים" (שמואל א י:ג):

נָכוֹנוּ. פּוֹרִינְ"ט אַפְּייטִיאַ"ש בְּלַעַ"ז:

וּשְׂעָרֵךְ צִמַּח. סִימָנֵי נְעָרוּת:

פסוק ח

דּוֹדִים. אַמִּיטִיאָ"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק ט

וָאֲסוּכֵךְ. לְשׁוֹן מְשִׁיחָה. וְכָל הָעִנְיָן אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן מָשָׁל, וְיוֹנָתָן פֵּירֵשׁ אֶת כֻּלָּהּ, וְאֵין לְהוֹסִיף עַל הַתַּרְגּוּם; וְכֵן פֵּירְשָׁהּ:

מָכוּרֹתַיִךְ וּמוֹלַדְתַּיִךְ וְגוֹמֵר. "תּוֹתְבוּתְכוֹן וִילְדוּתְכוֹן מֵאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי, תַּמָּן אִתְגְּלִיתִי אֶל אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן בֵּין בְּתָרֵיָא (בראשית טו:יז-יח), וְאוֹדַעְתֵּיהּ דְּאַתּוּן נָחֲתִין לְמִצְרַיִם (בראשית טו:יג), וּבְדַרַע מְרוֹמָם אֲנָא פָּרִיק יָתְכוֹן, וּבִזְכוּת אֲבָהַתְכוֹן אֲנָא מְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּמְשֵׁיצִי יָת חִתָּאֵי":

וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הִוָּלֶדֶת אוֹתָךְ וגו'. "וְאַף כַּד נָחֲתוּ אֲבָהָתְכוֹן לְמִצְרַיִם, תּוֹתְבִין בְּאַרְעָא דְּלָא דִילְהוֹן, מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנָּן לְהוֹן, הֲוַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמְיָא לְוַלְדָּא דְּרָטִישׁ עַל אַפֵּי בָּרָא, דְּלָא אִיתְפְּסִיק שׁוּרֵיהּ, וּבְמַיָּא לָא אִישְׁתְּטִיף לְאִיתְנַקָּהָא, וּבְמֶלַח לָא אִיתְמְלַח, וּבְאִיסּוּרִין לָא אִיתְאַסָּא":

לֹא חָסָה עָלַיִךְ עַיִן וגו'. "לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְּפַרְעֹה רִשְׁיָעָא לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חָדָא, לַאֲנָחָא לְכוֹן מִשַּׁעְבּוּדְכוֹן, לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן, וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת גְּמִירָא, לְמֵרְמֵי יָת דְּכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא (שמות א:כב), לְאוֹבְדָא יָתְכוֹן, בְּעִידָּן דַּהֲוֵיתוּן בְּמִצְרַיִם":

וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וגו'. "וְעַל דּוּכְרָן קַיָּם אֲבָהָתְכוֹן קֳדָמַי אִיתְגְּלִיתִי לְמִפְרְקָכוֹן, אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אַתּוּן מְעַנָּן בְּשִׁיעְבּוּדֵיכוֹן, וַאֲמָרִית לְכוֹן: בְּדָמָא דְּמָהוּלְתָא אָחוּס עֲלֵיכוֹן, וַאֲמָרִית לְכוֹן: בְּדַם פִּסְחָא אֶפְרוֹק יָתְכוֹן":

רַבָּה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ. "רְיבְּבַת כְּצִמְחֵי חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן, וּסְגִיתוֹן וְתַקִּיפְתּוֹן וַהֲוֵיתוּן לְזֻרְעִין וּלְשִׁבְטִין, וּבְעוֹבְדֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּקְנֵיָא, עִידָּן פּוּרְקָן כְּנִישַׁתְכוֹן מְטָא, אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנָּן" (תרגום יונתן):

רַבָּה כְּצֶמַח. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ" (שמות א:ז):

וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה. מִן הַמִּצְוֹת (מכילתא בא ה):

וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ. "וְאִתְגַּלֵּיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא, וַאֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנְכוֹן, וַאֲגַנֵּית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן, וְאַעְדֵּיתִי חוֹבֵיכוֹן, וְקַיָּימִית בְּמֵימְרִי לְמִפְרַק יָתְכוֹן כְּמָה דְּקַיָּימִית לַאֲבָהָתְכוֹן, אֲמַר ה' אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי":

וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי. כְּנַף בִּגְדִּי:

וָאֶשְׁבַּע לָךְ. "לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם" (שמות ו:ו), וְאֵין 'לָכֵן' אֶלָּא שְׁבוּעָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "לָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי" (שמואל א ג:יד):

וָאָבוֹא בִּבְרִית אוֹתָךְ. "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם" (שמות כד:ח):

וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם. "וּפְרִיקִית יָתְכוֹן מִשַּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי, וְאַעֲדֵיתִי תְּקוֹף מָרְוָותָא מִנְּכוֹן, וּדְבָרִית יָתְכוֹן בְּחֵירוּתָא" (תרגום יונתן):

פסוק י

וַאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה. "וְאַלְבִּישִׁית יְתָכוֹן לְבוּשֵׁי צִיּוּרִין, מֵחֲמַדַּת סָנְאֵיכוֹן" (תרגום יונתן):

וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ. אִיקַאלְצֵייטוֹיי"ש בְּלַעַ"ז, "וְיהִיבִית מְסָן דִּיקָר בְּרַגְלֵיכוֹן" (תרגום יונתן):

וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ. אִיפּוֹצֵייְנִישְׁטוֹיי"ש בְּלַעַ"ז, "וְקַדִּישִׁית מִנְּכוֹן כְּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנָפָן דְּבוּץ" (תרגום יונתן):

וָאֲכַסֵּךְ מָשִׁי. שווייא"ה בְּלַעַ"ז, "וְיָת כַּהֲנָא רַבָּא בְּלְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִים" (תרגום יונתן). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא, תצוה א): **וָאֲכַסֵּךְ מָשִׁי** אֵלּוּ שִׁבְעַת עַנְנֵי כָבוֹד, דִּכְתִיב "לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם" (שמות יג:כב):

פסוק יא

וָאֶעְדֶּךְ עֶדְיִ. איפאריטוי"י בְּלַעַ"ז; "וְתַקִּינִית יָתְכוֹן תִּיקוּן פִּתְגָמַי אוֹרַיְיתָא, כְּתִיבִין עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא" (תרגום יונתן):

וָאֶתְּנָה. עַל יְדֵי מֹשֶׁה:

צְמִידִים. חִבֻּרְתִּים דִּבּוּר כְּנֶגֶד חֲבֵרוֹ, חֲמִשָּׁה כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה (מכילתא יתרו בחדש ח):

פסוק יב

וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל אַפֵּךְ. "וְיהָבִית אָרוֹן קַיְמִי בֵּינֵיכוֹן" (תרגום יונתן):

וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ. לְשׁוֹן נֶזֶם, "וְעָנָן יְקָרִי מְטַל עֲלוֹיכוֹן" (תרגום יונתן); עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מֻקָּפִין בְּעִגּוּל:

וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ. "וּמַלְאָךְ שָׁלִיחַ מִן קֳדָמַי, מְדַבֵּר בְּרֵישֵׁיכוֹן", שֶׁנֶּאֱמַר "וְיִעֲבֹר מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וַה' בְּרֹאשָׁם" (מיכה ב:יג):

פסוק יג

וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף. "וִיהַבִית מִשְׁכָּנִי בֵּינֵיכוֹן, מְתַקֵּן בְּדָהַב וְכָסֶף וִירִיעַת בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין, וּמָנָא דְּטָב כְּסוֹלְתָא וְכִדְבַשׁ וְכִמְשַׁח אוֹכִילִית יָתְכוֹן, וַעֲתַרְתּוּן וְתַקִּיפְתּוּן לַחֲדָא, וְאַצְלַחְתּוּן וְשַׁלִּיטְתּוּן בְּכָל מַלְכְוָותָא" (תרגום יונתן):

סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשָׁמֶן אָכָלְתְּ. הַמָּן שֶׁהָיָה מִשְׁתַּנֶּה לְכָל הַטְּעָמִים לְסֹלֶת וּדְבַשׁ וְשֶׁמֶן אָכַלְתְּ (השוה תנחומא שמות כה). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא, תרומה ה): שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים יֵשׁ כָּאן, וּכְנֶגְדָּן אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִיא שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים הַמְּנוּיִין בִּתְרוּמַת הַמִּשְׁכָּן, וְאַף עַל פִּי כֵן הוּא פּוֹרֵעַ לָהֶם כְּנֶגְדָּם לֶעָתִיד לָבֹא שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים: "וּבָרָא ה' עַל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְגוֹ' וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר וְגוֹ'" (ישעיה ד:ה-ו):

וַתִּיפִי. לְשׁוֹן יֹפִי:

פסוק יד

כִּי כָלִיל הוּא. לְשׁוֹן מִכְלוֹל. דָּבָר אַחֵר: **כִּי כָלִיל הוּא** כִּי שָׁלֵם הָיָה. דָּבָר אַחֵר: **כִּי כָלִיל** קְרוֹנָ"א בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "נֵזֶר" דְּמִתַּרְגְּמִינָן "כְּלִילָא":

פסוק טו

וַתִּזְנִי עַל שְׁמֵךְ. בָּטַחְתְּ עַל שֵׁם הַיֹּפִי שֶׁיָּצָא לָךְ:

וַתִּשְׁפְּכִי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ. הֶרְאֵית יָפְיֵךְ לְכָל עוֹבֵר, עַד נִשְׁפְּכָה עֲלֵיהֶם תַּאֲוַת זְנוּתֵךְ, לְפַתּוֹת אוֹתָךְ לִזְנוֹת עִמָּם:

לוֹ יֶהִי. וּמִשֶּׁנִּתְאַוּוּ לְךְ אַתָּה הִפְקַרְתְּ לָהֶם עַצְמְךְ וּלְכָל אֲשֶׁר שָׁאַל זְנוּתֵךְ לוֹ הָיָה, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "וְלָא כָּשֵׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן", כְּאִלּוּ הָיָה כְּתִיב לֹא יִהְיֶה, וְכָל מָשָׁל הַזֶּה עַל עֶגֶל הַמִּדְבָּר וְעַל שְׁאָר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת שֶׁעָבְדוּ שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן בַּמִּדְבָּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ" (דברים כה:יח), וּמְצִינוּ בַּפְּסִיקְתָּא זֶה שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן שֶׁהֶעֱנָן פּוֹלְטוֹ, שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

פסוק טז

בָּמוֹת טָלֲאוֹת. מְכֻסּוֹת בִּבְגָדִים מְנֻמָּרִין שֶׁל מִינֵי צִבְעוֹנִין פלטריא"ש בְּלַעַ"ז:

לֹא בָאוֹת. לֹא הָיְתָה רְאוּיָה זֹאת לָבֹא, נו"ן אַבְנִי"ר אינו"ן אֵייטָרָ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

צַלְמֵי זָכָר. לְפִי שֶׁדִּמָּה אוֹתָהּ לִנְקֵבָה זוֹנָה, דִּמָּה אֶת הַגְּלוּלִים לְזָכָר הַנּוֹאֵף עִמָּהּ:

פסוק יט

וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְגוֹ'. יוֹם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל, יָרַד לָהֶם הַמָּן, וְנָתְנוּ מִמֶּנּוּ לִפְנֵי הָעֶגֶל, וְאַף עַל פִּי כֵן וַיֶּהִי – בְּיוֹם מָחָר, וְלֹא פָּסַק; וְאַף כֵּן מְפֹרָשׁ בְּסֵפֶר עֶזְרָא (נחמיה ט:יח-כ): "אַף כִּי עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וְגוֹ' וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא עֲזַבְתָּם וְגוֹ' וּמָנְךָ לֹא מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם" – כְּדַאי הוּא לִמְנוֹעַ מֵהֶם וְלֹא מָנַעְתָּ; אַף כָּאן **וַיֶּהִי נְאֻם ה' אֱלֹהִים** – הָיָה הַלֶּחֶם, וְלֹא פָּסַק מִלֵּירֵד לְיוֹם מָחָר; כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, כי תשא יד):

פסוק כ

אֲשֶׁר יָלַדְתְּ לִי. הָיוּ לוֹ חֲמִשָּׁה בָּנִים, אַרְבָּעָה מֵהֶם לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְאֶחָד מוּקְצֶה לְבֵית הַסֵּפֶר, וּבָא לְהַקְרִיב אֶחָד מִבָּנָיו לַמּוֹלֶךְ – מַקְרִיב לוֹ אֶת זֶה שֶׁהִקְצָה לִלְמוֹד תּוֹרָה, בְּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא; וַאֲנִי אוֹמֵר: **אֲשֶׁר יָלַדְתְּ לִי** אֵלּוּ הַבְּכוֹרוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בַּסֵּפֶר הַזֶּה (לקמן כ:כו) "וְאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם בְּהַעֲבִיר כָּל פֶּטֶר רָחַם":

פסוק כב

אֶת יְמֵי נְעוּרַיִךְ. אֶת חֲסָדַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם (שמות יב:כט-לו):

פסוק כג
אוֹי אוֹי לָךְ. "יַי לֵיךְ עַל דְּחָבַת, וַוי לֵיךְ עַל דְּלָא תָבַת" (תרגום יונתן):

פסוק כד
וַתִּבְנִי לָךְ גָּב. גּוֹבָה; כְּעֵין בִּימוֹס וּמִזְבֵּחַ. **וַתִּבְנִי** – לְשׁוֹן בִּנְיָן:

פסוק כה
וַתְּפַשְּׂקִי אֶת רַגְלַיִךְ. לְפִי שֶׁדִּמָּה אוֹתָהּ לְזוֹנָה, דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן תַּשְׁמִישׁ, שֶׁיֵּשׁ פְּסוּק הָרַגְלַיִם, אִיאַקִיישְׁמַ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כו
גְּדֹלֵי בָשָׂר. בַּעֲלֵי אֵבֶר תַּשְׁמִישׁ:

פסוק כז
חֻקֵּךְ. מְזוֹנוֹתַיִךְ, בִּימֵי שְׁפֹט הַשּׁוֹפְטִים (רות א:א):
וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שׂנְאוֹתַיִךְ. בִּימֵי שִׁמְשׁוֹן (שופטים יג-טז):
הַנִּכְלְמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "דְּאִלּוּ לְוָותְהוֹן שִׁלְחִית נְבִיֵּי, אִתְכְּנָעוּ", וְלֹא הָיוּ הוֹלְכִין בְּדֶרֶךְ זִמָּתֵךְ:

פסוק כח
מִבְּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ. מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא שָׂבַעַתְּ בְּתוֹעֲבוֹת מִצְרַיִם:
וַתִּזְנִים. לְשׁוֹן זְנוּת, אהאנשאר"ה אאל"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק כט
אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה. כַּשְׂדִּים לֹא מֵאֶרֶץ כְּנַעַן הֵם, וְכָךְ פֵּרוּשׁוֹ: הוֹסַפְתְּ צַלְמֵי כַשְׂדִּים עַל שֶׁל כְּנַעֲנִים, שֶׁהָיוּ סְמוּכִים לִיךְ וְזָנִית לָהֶם כְּבָר; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **וַתַּרְבִּי תַּזְנוּתֵךְ כַּשְׂדִּימָה** – וְנִדְמֵית לַכְּנַעֲנִים הַשְּׁטוּפִים בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת: "וְאַסְגֵּית יָת טָעֲוָותִיךְ לְאִתְחַבָּרָא לְעַמָּא דְּכְנַעַן, לְמֵהַךְ בְּנִימוּסֵי כַשְׂדָּאֵי". וְלִי נִרְאֶה: **כְּנַעַן** – כְּמוֹ סוֹחֵר, כְּמוֹ "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה" (הושע יב:ח), שֶׁכֵּן קוֹרֵא אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אֶרֶץ סוֹחֲרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ" (יחזקאל יז:ד):

פסוק ל
מָה אֲמַלְּה. מְקַלְקֶלֶת, וְכֵן "הַיְהוּדִים הָאֲמֻלָּלִים" (נחמיה ג:לד), וְכֵן "כִּי אֲמֻלַּל אָנִי" (תהלים ו:ג):
לִבָּתֵךְ. כְּמוֹ לִבֵּךְ:
שַׁלְטָת. שֶׁיִּצְרָהּ שַׁלִּיט עָלֶיהָ:

פסוק לא

בְּבִנוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ. כְּמוֹ בִּבְנוֹתֵךְ, לְשׁוֹן בִּנְיָן:

לְקַלֵּס אָתְנָן. לְדַבֵּר וּלְהִתְהַלֵּל בְּאָתְנָן יָפָה שֶׁנּוֹתְנִין לָהּ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן קְלוּס לְשׁוֹן דִּבּוּר, פארלי"ץ בְּלַעַ"ז:

אָתְנָן. הוּא לְשׁוֹן שְׂכִירוּת, לויאי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק לב

הָאִשָּׁה הַמְנָאָפֶת. אַתְּ הָאִשָּׁה הַמְנָאָפֶת:

תַּחַת אִישָׁהּ וְגוֹ'. בִּהְיוֹתָהּ תַּחַת בַּעְלָהּ, נוֹתֶנֶת עֵינֶיהָ בַּאֲחֵרִים:

פסוק לג

נֵדֶה. מֹהַר:

בְּתַזְנוּתָיִךְ. מֵרוֹב זְנוּת שֶׁהָיְתָה בָּךְ עָשִׂית כֵּן:

פסוק לד

לֹא זוֹנָה. לֹא נִזְנָה לְכָל זוֹנָה כִּזְנוּתֵךְ:

פסוק לו

הִשָּׁפֵךְ נְחָשְׁתֵּךְ. הוּא לְשׁוֹן שׁוּלַיִם, שֶׁקּוֹרִין פונ"ץ בְּלַעַ"ז; וְכֵן הַרְבֵּה בְּסֵדֶר טָהֳרוֹת (משנה כלים ח, ג; ט, א, ג): נְחוּשְׁתּוֹ שֶׁל תַּנּוּר. **הִשָּׁפֵךְ נְחָשְׁתֵּךְ** מֵרֹב תַּאֲוַת זְנוּת הָיְתָה מְקוֹרֵךְ זָב:

וְעַל כָּל גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ. וְיַעַן כָּל גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ:

וְכִדְמֵי בָנַיִךְ. וּבַעֲוֹן דְּמֵי בָנַיִךְ אֶעֱשֶׂה לָךְ הָרָעָה הַזֹּאת הַמְפֹרֶשֶׁת בְּעִנְיָן: **הִנְנִי מְקַבֵּץ וְגוֹ'**:

פסוק לז

עָרְבָתְּ. מאלא"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק לח

וּנְתַתִּיךְ דַּם חֵמָה וְקִנְאָה. וְאַסְגִּירֵךְ לְהוֹרְגֵי בְּחֵמָה וְקִנְאָה וְכַעַס:

פסוק לט

וְהָרְסוּ גַּבֵּךְ. בְּנְיָנֵי גוֹבְהִי; בִּימוֹסִיךְ (ראה רש"י יחזקאל כד:כא):

רָמוֹתַיִךְ. לְשׁוֹן בָּמוֹת:

פסוק מ

וּבִתָּקוּךְ. אֵין לוֹ דִּמְיוֹן; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "וִיבַזְּעוּנִיךְ", איטרופ"ר נרונטו"י בְּלַעַ"ז:

פסוק מא

וְהִשְׁבַּתִּיךְ מִזּוֹנָה. מֵהֱיוֹת עוֹד זוֹנָה:

פסוק מג

הֵא. כְּמוֹ הִנֵּה:

וְלֹא עָשִׂית אֶת הַזִּמָּה. אַף עַל פִּי שֶׁאָנִי נָתַתִּי דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשֵׁךְ **לֹא עָשִׂית** עֵצָה לְתֵת לֵב **עַל תּוֹעֲבֹתַיִךְ** לָשׁוּב מֵהֶם, כָּל זִמָּה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן עֵצָה הוּא, יֵשׁ לְטוֹבָה וְיֵשׁ לְרָעָה:

פסוק מד

כָּל הַמּוֹשֵׁל. לְשׁוֹן מָשָׁל וְחִידָה הוּא:

כְּאִמָּה בִּתָּהּ. ה"א שֶׁל כְּאִמָּהּ אֵינָהּ מֵפִיק ה"א, לְפִי שֶׁאֵינָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת כְּלוּם; אֶלָּא: כְּאֵם, כֵּן בַּת:

פסוק מה

בַּת אִמַּךְ. אֵמָה שֶׁל כְּנַעַן, אֲשֶׁר יָרְשָׁתְם אֶת אַרְצָם:

גֹּעֶלֶת אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ. אֲשֶׁר הִרְבּוּ תּוֹעֲבוֹתָם עַד כִּי נִגְעֲלָה וְהֵקִיאָה הָאָרֶץ אֶת יוֹשְׁבֶיהָ (ויקרא יח:כה), הָאֲבוֹת וְהַבָּנִים יַחַד:

וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ. סְדוֹם, הַסְּמוּכָה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

אִמְּכֶן חִתִּית וְגוֹ'. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "הֲלֹא אִמְּכוֹן שָׂרָה בֵּינֵי חִתָּאֵי הֲוַת וְלָא עַבְדַת כְּעוֹבְדֵיהוֹן, וַאֲבוּכוֹן אַבְרָהָם בֵּינֵי אֱמוֹרָאֵי, וְלָא הֲלִיךְ בְּעִיצָתְהוֹן":

פסוק מו

עַל שְׂמֹאולֵךְ. לְפִי שֶׁנַּחֲלַת יְהוּדָה בִּגְבוּל דְּרוֹמִי שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיָה, נִמְצְאוּ כָּל שְׁאָר הַשְּׁבָטִים **עַל שְׂמֹאלָם**:

פסוק מז

וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ. וְהַלְוַאי בְּדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ, וְלֹא הִתְעַבְתְּ יוֹתֵר מֵהֶם; וְכֵן "וְלֹא יַתֵּן נָא לְעַבְדֶּיךָ" (מלכים ב ה:יז), וְכֵן "וְלֹא אִם עוֹדֶנִּי חַי" דֵּיהוֹנָתָן (שמואל א כ:יד) אַפְלֵיָ"אוֹט בְּלַעַ"ז:

כִּמְעַט קָט. הָיוּ תוֹעֲבוֹתַיִךְ לְפָנַי אִילּוּ לֹא הִתְעַבְתְּ מֵהֶן, אֲבָל אַתְּ **וַתַּשְׁחִיתִי מֵהֶן**; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין **וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ** כְּמַשְׁמָעוֹ: **כִּמְעַט קָט** הָיוּ תוֹעֲבוֹתֵיהֶן בְּעֵינַיִךְ, **וַתַּשְׁחִיתִי מֵהֶן**. **קָט** – פִּיקוֹ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק נ

וַתִּגְבְּהֶינָה. הִיא וּבְנוֹתֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּאִיּוֹב "אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא לָחֶם" (איוב כח:ה), וְכָל הָעִנְיָן, עַד שֶׁאָמְרוּ: נִשְׁכַּח תּוֹרַת רֶגֶל מֵאַרְצֵנוּ, שֶׁאֵין בָּאִים אֶלָּא לְחַסֵּר (תנחומא, אחרי מות א; במדבר רבה ט:כד):

וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי. דִּרְכָּן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בִּסְדוֹם "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה וגו'" (בראשית יח:כא):

פסוק נא

וַתְּצַדְּקִי אֶת אֲחוֹתַיִךְ. קוֹדֶם שֶׁהִתְעַבְתְּ יוֹתֵר מֵהֶן, הָיוּ נִדּוֹנִים לְחוֹבָה; וְכֵיוָן שֶׁהִרְשַׁעְתְּ יוֹתֵר מֵהֶן, עָשׂית אוֹתָן כְּצַדְּקָנִיוֹת, וְנָתַתְּ לָהֶן פֶּתַח פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר: יֵשׁ שֶׁהִכְעִיסוּךְ יוֹתֵר מִמֶּנִּי:

פסוק נב

אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ. אֲשֶׁר שָׁפַטְתְּ לָהֶם; קוֹדֶם שֶׁהִרְשַׁעְתְּ מֵהֶן הָיִית אוֹמֶרֶת עֲלֵיהֶן: רְאוּיוֹת הֵן לְפֻרְעָנוּת:

פסוק נג

אֶת שְׁבוּת סְדֹם. אֶרְפָּא אֶת הָאָרֶץ מִגְּפְרִית וָמֶלַח, וְאוֹשִׁיב בָּהּ יוֹשְׁבִים:
בְּתוֹכָהְנָה. כְּמוֹ בְּתוֹכָן:

פסוק נד

בְּנַחֲמֵךְ אוֹתָן. כְּשֶׁהִרְשַׁעְתְּ מֵהֶן, וְנָתַתְּ לָהֶן פִּתְחוֹן פֶּה; דָּבָר אַחֵר: **בְּנַחֲמֵךְ אוֹתָן**. כְּשֶׁתָּבֹא עָלַיִךְ הָרָעָה, יְנוּחֲמוּ הֵנָּה, לוֹמַר: לֹא לְבַדֵּנוּ לָקִינוּ:

פסוק נו

וְלֹא הָיְתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ וגו'. בִּתְמִיהָה:
לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ. לְהוֹכִיחַ רַבִּים וְלוֹמַר: הִזָּהֲרוּ שֶׁלֹּא תֵהָפְכוּ כִּסְדוֹם, כְּאִלּוּ הָיְתָה לָךְ שְׁמוּעָה חֲדָשָׁה:
בְּיוֹם גְּאוֹנָיִךְ. כְּשֶׁהָיִית בִּגְדֻלָּתֵךְ:

פסוק נז

כְּמוֹ עֵת חָרְפַּת בְּנוֹת אֲרָם. כְּמוֹ שֶׁנִּגְלֵית בְּעֵת מָסַרְתִּי אֶתְכֶם בְּיַד מַלְכֵי אֲרָם, שֶׁבָּאוּ עַל אָחָז: "בָּעֵת הַהִיא הֵחֵל ה' לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה אֶת גְּדוּדֵי אֲרָם וגו'" (מלכים ב טו:לז), וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים: "וַיִּתְּנֵהוּ ה'... בְּיַד מַלְכֵי אֲרָם וגו'" (דברי הימים ב כח:ה), "וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וגו'" (דברי הימים ב כח:יח):
הַשָּׂאטוֹת. לְשׁוֹן בְּזָיוֹן, וְלֹא קְרֵי אֶלֶ"ף. "וַיִּבֶז" (בראשית כה:לד), מְתַרְגְּמִינַן: "וְשָׁט" (תרגום אונקלוס):

פסוק נח

נְשָׂאתִים. נָשֹׂאת אוֹתָם, וְלָשׁוֹן נְקֵבָה הִיא בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בְּסֵפֶר זֶה:

פסוק נט

וְעָשִׂיתִי אוֹתָךְ וגו'. עָשִׂיתִי לָךְ רָעָה כִּגְמוּלֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית:

אֲשֶׁר בָּזִית אָלָה וְגוֹ'. אוֹתָהּ שֶׁקִּבַּלְתְּ עָלַיִךְ בְּחוֹרֵב: "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ'" (דברים כט:יא); אַךְ לֹא אָפִיר אֲנִי אֶת הַבְּרִית מִלְּזוֹכְרוֹ, כִּי אֵין אֲנִי כְּמוֹתֵךְ:

פסוק ס

וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי. אֲשֶׁר הָיָה עִמָּךְ **בִּימֵי נְעוּרָיִךְ**:

פסוק סא

וְזָכַרְתְּ. בַּהַטִּיבִי לָךְ **אֶת דְּרָכַיִךְ** הָרָעִים, **וְנִכְלַמְתְּ** מִלְּפָנַי עַל שֶׁגָּמַלְתְּ לִי רָעָה וַאֲנִי גּוֹמְלַךְ טוֹבָה:

בְּקַחְתֵּךְ אֶת אֲחוֹתַיִךְ. כְּשֶׁתִּכְבְּשִׁי לִירֹשׁ אֶת מְקוֹמוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתַיִךְ, **הַקְּטַנּוֹת וְהַגְּדֹלוֹת**: **לָבָנוֹת**. לִפְרָוִרִים לְךָ מְשֻׁעְבָּדִים לְךָ, כְּמוֹ סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ "וְכַפְרָנָהָא":

וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ. וְלֹא מִשְׁמֶרֶךָ אֶת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתָּךְ, אֶלָּא בְּחַסְדִּי וּבְרַחֲמַי שֶׁאֲנִי שׁוֹמֵר אֶת בְּרִיתִי; וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה דְּרַבִּי תַּנְחוּמָא: **וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ** לֹא מִפַּטְרְמוֹנִי"א שֶׁלִּיךְ, לֹא נְתַתִּיהָ לְאַבְרָהָם אָבִיךְ בֵּין הַבְּתָרִים (בראשית טו:יז-יח), וְזֶה הַלָּשׁוֹן קָרוֹב לַלַּעַ"ז, שֶׁכֵּן קוֹרִין עַתָּה לַקַּרְבוּת פַּטְרָ"מוֹנְיָא בְּלַעַ"ז, וְכֵן קוֹרִין כָּל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְאָדָם מִנַּחֲלַת אֲבוֹתָיו:

פסוק סג

לְמַעַן תִּזְכְּרִי. דַּרְכֵּךְ, בְּהֵיטִיבִי לָךְ:

וּבֹשְׁתְּ. לְהָרִים פָּנַיִךְ אֵלַי:

בְּכַפְּרִי לָךְ. בְּסָלְחִי לָךְ, אֶת **אֲשֶׁר עָשִׂית**, תֵּבוֹשִׁי וְתֵדְעִי, כִּי לֹא מִגְּמוּלֵךְ הַטּוֹב הֵטַבְתִּי לָךְ:

פרק יז

פסוק ב

חוּד חֵידָה. הַנְּבוּאָה שֶׁבָּעִנְיָן בִּלְשׁוֹן חִידָה הִיא, שֶׁהוּא מְדַמֶּה אֶת נְבוּכַדְנֶצַּר לְנֶשֶׁר וְאֶת מַלְכֵי יְהוּדָה לְצַמֶּרֶת אֲרָזִים:

פסוק ג

אֶרֶךְ הָאֲבָר. כְּמוֹ: כָּנָף, אֵילֵ"א בְּלַעַ"ז; לָשׁוֹן אַחֵר: כְּמַשְׁמָעוֹ, לְשׁוֹן אֵבָרִים מַמָּשׁ:

הָרִקְמָה. נוֹצָתוֹ נָאָה וּמְצֻיֶּרֶת:

אֶת צַמֶּרֶת הָאָרֶז. כָּל נוֹף הָאֵילָן, וּבְלַעַ"ז צִימָ"א; הוּא מָשָׁל, שֶׁהִגְלָה אֶת יְהוֹיָקִים וְגִבּוֹרָיו:

פסוק ד

אֶת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף. גְּדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ הִשְׁפִּיל. **יְנִיקוֹתָיו** כְּמוֹ עֲנָפָיו:

וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן. אֶל אֶרֶץ תַּגָּרִים, הִיא בָּבֶל:

פסוק ה

וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ. אֶת צִדְקִיָּהוּ בְּנוֹ:

בְּשָׂדֵה זָרַע. בִּירוּשָׁלַיִם, בְּעִיר מְלוּכָה:

קָח עַל מַיִם רַבִּים. נִשְׁרַשׁ עַל מַיִם רַבִּים, כְּלוֹמַר: נָתַן לוֹ גְּדֻלָּה וּמֶמְשָׁלָה עַל סְבִיבָיו:

צַפְצָפָה. מִין אִילָן עֲרָבָה, שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּים שאלק"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

סוֹרַחַת. כְּמוֹ "וְסָרַח הָעוֹדָף" (שמות כו:יב), גְּדוֹלָה:

שִׁפְלַת קוֹמָה. לַעֲבֹד לְמֶלֶךְ בָּבֶל:

דָּלִיּוֹתָיו. זְמוֹרוֹתָיו:

אֵלָיו. אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל:

תַּחְתָּיו. תַּחַת מֶלֶךְ בָּבֶל:

בַּדִּים. מוֹטוֹת:

וַתְּשַׁלַּח. וַתִּגְדַּל:

פֹּרָאוֹת. עֲנָפִים רַבִּים:

פסוק ז

וַיְהִי נֶשֶׁר אֶחָד. מֶלֶךְ מִצְרַיִם:

כְּפָנָה שָׂרָשֶׁיהָ. לְשׁוֹן רְעָבוֹן, כְּמוֹ "לְשׁוֹד וּלְכָפָן" (איוב ה:כב); רָעֲבוּ וְנִתְאַוּוּ שָׂרְשֵׁי הַגֶּפֶן הַזֹּאת לְאוֹתוֹ הַנֶּשֶׁר. וְיֵשׁ מַשְׁמָע **כְּפָנָה** כְּמוֹ 'אָסְפָה', וְהוּא הַפּוּךְ; וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ יֵשׁ מִן הַדּוֹמֶה לוֹ, שֶׁקּוֹרִין לַאֲסִיפַת הָעָם "כְּנוּפְיָא" (שבת ס:); וְכָפְנָה הוּא כְּמוֹ כָּנְפָה; אמאש"א בְּלַעַ"ז:

וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְּחָה לוֹ. וּשְׁלוּחֶיהָ שִׁלְּחָה לוֹ לָבֹא אֵלֶיהָ **וּלְהַשְׁקוֹת** אוֹתָהּ:

מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ. מֵהָעוּגִיּוֹת מַיִם (משנה מועד קטן א:א) שֶׁעָשָׂה לוֹ הַנֶּשֶׁר הָרִאשׁוֹן:

פסוק ח

אֶל שָׂדֶה טוֹב וְגוֹ'. כְּלוֹמַר: וְעַל חִנָּם עָשְׂתָה זֹאת, כִּי אֶל שָׂדֶה טוֹב הָיְתָה שְׁתוּלָה:

לַגֶּפֶן אַדֶּרֶת. "לַגֶּפֶן תַּקִּיף" (תרגום יונתן):

פסוק ט

אֱמֹר. כָּל הָאַלְפָּא בֵּיתָא בְּמִקְרָא זֶה, וְתָמֵיהַ אֲנִי כִּי אֵינוֹ נִמְנָה בַּמָּסוֹרֶת:

יְנַתֵּק. הַנֶּשֶׁר הָרִאשׁוֹן (לעיל, ג):

אֶת פְּרִיָּהּ יְקוֹסֵס. כְּמוֹ יְקוֹצֵץ, הֵם בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שֶׁשְּׁחָטָן לְעֵינָיו (מלכים ב כה:ז):

טַרְפִּי. עָלַי, פויילייי"א בְּלַעַ"ז:

וְלֹא בִזְרוֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם רָב. יָבֹא הַנֶּשֶׁר הַשֵּׁנִי (לעיל, ז) לְעֶזְרָתָהּ:

לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׂרָשֶׁיהָ. לְנַכֵּחַ הָעוֹקְרוֹת וּמְסִיעוֹת אוֹתָהּ מִשָּׂרָשֶׁיהָ:

פסוק י

וְהִנֵּה. עַתָּה שְׁתוּלָה כְּרָצוֹנָהּ:

הֲתִצָּלָח. אֶפְשָׁר שֶׁתִּצָּלַח זוֹ, שֶׁבָּגְדָה בְּמִי שֶׁנְּטָעָהּ רִאשׁוֹן?!

פסוק יב

מָה אַתֶּם. מָה הַחִידָה הַזֹּאת; וּפֵירְשָׁהּ לָהֶם:

וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ. הֵם צַמֶּרֶת הָאֶרֶז, יְהוֹיָקִים וְשָׂרָיו:

בָּבֶלָה. הִיא עִיר הָרוֹכְלִים:

פסוק יג

מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה. צִדְקִיָּהוּ:

אֵילֵי הָאָרֶץ. שָׂרֵי הָאָרֶץ:

פסוק יד

לְעָמְדָהּ. לְמַעַן יִתְקַיְּים:

פסוק יז

בְּשִׁפְכָּ֣ה סוֹלְלָה. כְּשֶׁיָּבֹא נְבוּכַדְנֶצַּר וְיִשְׁפֹּךְ סוֹלְלָה עַל יְרוּשָׁלַיִם:

לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת. לַהֲרוֹג אֶת בְּנֵי הָעִיר:

פסוק יח

נָתַן יָדוֹ. הִבְטִיחַ בֶּאֱמוּנָה, וְנָשָׂא יָדוֹ בִּבְרִית:

פסוק יט

וּנְתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ. הוּא סִימוּי עֵינָיו (מלכים ב כה:ז):

פסוק כ

וּפָרַשְׂתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי. כְּמוֹ שֶׁפֵּירַשְׁתִּיו לְמַעְלָה בְּתְחִלַּת הַסֵּפֶר (יחזקאל יב:יג), שֶׁזִּמַּן צְבִי לַהֲלוֹךְ עַל גַּג הַמְּעָרָה:

וְנִשְׁפַּטְתִּי. וְאֶתְוַכַּח עִמּוֹ:

פסוק כא

וְאֵת כָּל מִבְרָחָיו. כְּתַרְגּוּמוֹ: "וְיָת כָּל גִּבָּרוֹהִי"; וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם "בְּרַח דּוֹדִי" (שיר השירים ח:יד); וְכֹה פִּתְרוֹנוֹ: וְאֵת כָּל הַבּוֹרְחִים:

בְּכָל אֲגַפָּיו. בְּכָל כַּנְפֵּיהֶם, כְּלוֹמַר בְּכָל כֹּחָם, **בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ**:

יִפָּרֵשׁוּ. שרונאפנדו"ן בְּלַעַ"ז:

פסוק כב

וְנָתַתִּי. כְּתַרְגּוּמוֹ "וַאֲקַיְמִינֵיהּ". **וְלָקַחְתִּי אֲנִי** אֶת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ:

רַךְ אֶקְטֹף. אֵין דֶּרֶךְ לְהַרְכִּיב, אֶלָּא מִן הָרַךְ שֶׁגָּדַל אֶשְׁתָּקֵד, שֶׁקּוֹרִין 'גְּרַפְיָיא' בְּלַעַ"ז:

וְתָלוּל. לְשׁוֹן "תֵּל" (דברים יג:יז), שֶׁדֶּרֶךְ תֵּל לִהְיוֹת גָּבוֹהַּ וְתָלוּל; אמונצלי"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק כג

תִּשְׁכֹּנָה. דַּגְשׁוּת הַנּוּ"ן מְשַׁמֵּשׁ תַּחַת נוּ"ן שְׁנִיָּה, כְּאִלּוּ כָּתוּב תִּשְׁכְּנֶנָּה:

פסוק כד

הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ. אֶת הַכַּשְׁדִּים שֶׁהָיוּ מוֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל:

הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח. צִדְקִיָּהוּ וְזַרְעוֹ:

וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ. יְהוֹיָכִין שֶׁגָּלָה בְּלֹא בָנִים (מלכים ב כד:טו-טז) יוֹלִיד בְּבָבֶל אֶת זְרֻבָּבֶל, וְהוּא יִהְיֶה פַּחַת יְהוּדָה לִמְשׁוֹל (חגי א:א; דברי הימים א ג:יז):

פרק יח

פסוק ב

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. מַה לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת הַמָּשָׁל. אשנפלאנ"ץ בְּלַעַ"ז:

אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר. פֵּרֵי עַד שֶׁלֹּא נִתְבַּשֵּׁל, בֵּייְרגוּ"ץ בְּלַעַ"ז:

וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה. אגאצירונ"ט בְּלַעַ"ז, כְּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הָאָבוֹת חוֹטְאִים וְהַבָּנִים לוֹקִים, שֶׁהֲרֵי כַּמָּה שָׁנִים חָטְאוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל קֹדֶם שֶׁגָּלוּ, וְאַף אָנוּ לֹא נִדְאַג לְלֶקוֹת בַּעֲוֹנֵינוּ:

פסוק ג

מָשׁוֹל. כְּמוֹ לְמָשׁוֹל:

פסוק ד

כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה. וְלָמָּה יִלָּקֶה הַבֵּן שֶׁלֹּא חָטָא לִי?! הֲלֹא שֶׁלִּי הוּא!

פסוק ו

אֶל הֶהָרִים לֹא אָכָל. "בְּטוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטָעָוָותָא" (תרגום יונתן), לֶאֱכוֹל זִבְחֵי מֵתִים:

אֶל גִּלּוּלֵי. שְׁאָר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כְּגוֹן הַבַּעַל שֶׁבְּשׁוֹמְרוֹן וְהָעֲגָלִים שֶׁבְּבֵית אֵל וְשֶׁבְּדָן (מלכים א יב:כט):

פסוק ז

(**יוֹנָה**. לְשׁוֹן אוֹנָאָה כְּלוֹמַר שׁוּם **אִישׁ לֹא** הוֹנָה):

חֲבוֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב. אִם חָבַל שַׁלְמַת רֵעֵהוּ בְּחוֹבוֹ, יָשִׁיב אוֹתָהּ לוֹ כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ (שמות כב:כה):

פסוק י

וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְיַעֲבֵד לַאֲחוֹהִי מֵחֲדָא מֵאִילֵּין":

פסוק יא

וְהוּא אֶת כָּל אֵלֶּה. אֶת כָּל הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה, שֶׁעָשָׂה אָבִיו:

פסוק יב

תּוֹעֵבָה עָשָׂה. מִשְׁכַּב זָכוּר (ויקרא כ:יג):

פסוק יד

וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן. רָאָה בְּלִבּוֹ שֶׁאֵין טוֹב לַעֲשׂוֹת כֵּן, אִיאַפְּרְצוּ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ. מֵעֲשׂוֹת לוֹ רָעָה:

פסוק כד

כָּל צְדָקוֹתָיו לֹא תִזָּכַרְנָה. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: בְּמִתְחָרֵט עֲלֵיהֶם (קידושין מ:):

פסוק כט

לֹא יִתָּכֵן. כְּמוֹ: לֹא יִתָּקֵן, אַפְּיֵיאַט"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ל

שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ. שׁוּבוּ אַתֶּם, וְהָשִׁיבוּ אֶת אֲחֵרִים רְטוֹרְנִי"ר בְּלַעַ"ז:

פרק יט

פסוק ב

מָה אִמֶּךָ לְבִיא. כַּמָּה הָיְתָה חֲשׁוּבָה אִמְּךָ, אַתָּה צִדְקִיָּהוּ, שֶׁנִּמְשְׁלָה לִלְבִיאָה:
בֵּין אֲרָיוֹת. שָׂרֵי יְהוּדָה:

פסוק ג

וַתַּעַל אֶחָד מִגּוּרֶיהָ. עַל בְּנֵי יֹאשִׁיָּהוּ נֶאֱמְרָה קִינָה זוֹ, שֶׁהָרִאשׁוֹן הוּא יְהוֹאָחָז:
אָדָם אָכָל. גּוֹזֵל אֶת יִשְׂרָאֵל, כִּי יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ "אָדָם", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְאַתֶּנָה צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם" (יחזקאל לד:לא; קהלת רבה ג:כד); וּלְפִי הַמָּשָׁל, כָּל חַיָּה שֶׁטָּעֲמָה טַעַם בְּשַׂר אָדָם מִתְגָּרֶה בָּאֲנָשִׁים לְעוֹלָם:

פסוק ד

וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם. פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם:

בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ. גּוּמִּין חוֹפְרִין וּמְכַסִּין פִּיהֶם בְּקַשׁ, וְהַחַיָּה נוֹפֶלֶת בְּתוֹכָהּ:
חַחִים. כְּמִין טַבָּעוֹת בַּרְזֶל, נוֹקְבִין חוֹטְמוֹ וּמוֹשְׁכִין אוֹתָן בָּהֶן:

פסוק ה

וַתֵּרֶא. אִמּוֹ, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל (ראה רש"י יחזקאל יט:ב):
כִּי נוֹחֲלָה. לְשׁוֹן חוֹלִי:
וַתִּקַּח אֶחָד מִגּוּרֶיהָ. יְהוֹיָקִים:
כְּפִיר שָׂמָתְהוּ. מֶלֶךְ; כָּל כְּפִיר שֶׁבַּמִּקְרָא: אֲרִי בָּחוּר וְגִבּוֹר:

פסוק ז

וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו. מְעַנֶּה אֶת הַנָּשִׁים וְהוֹרֵג אֶת בַּעֲלֵיהֶן (ויקרא רבה יט:ו); וְיֵשׁ פּוֹתְרִין **אַלְמְנוֹתָיו** כְּמוֹ אַרְמְנוֹתָיו. **וַיֵּדַע** לְשׁוֹן פִּגּוּר וְהֶרֶס, כְּמוֹ "וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יֵיָדֵע" (תהלים קלח:ו):
וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב. שֶׁנָּתַן מַס עַל הָאָרֶץ לָתֵת לְפַרְעֹה בְּכָל שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב כג:לה):

פסוק ח

וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת. "וַיִּשְׁלַח ה' בּוֹ אֶת גְּדוּדֵי אֲרַם וְאֶת גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֶת גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן" (מלכים ב כד:ב):
וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם. "וְאִתְכְּנָשׁוּ" (תרגום יונתן):

פסוק ט

בַּסּוּגַר. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בְּקוֹלָרִין":
בַּמְּצֻדוֹת. לְהָיוֹת כָּלוּא שָׁם:

פסוק י

אִמְּךָ כַּגָּפֶן. עוֹד זֶה מִן הַקִּינָה (יחזקאל יט:א):
בְּדָמְךָ. לְשׁוֹן דִּמְיוֹן וּמָשָׁל; כְּלוֹמַר: דּוֹמֶה אַתָּה לְמִי שֶׁהָיְתָה אִמּוֹ **כַּגָּפֶן שְׁתוּלָה עַל מַיִם**:
פּוֹרִיָּה. כְּמוֹ "פּוֹרֶה רֹאשׁ" (דברים כט:יז), לְשׁוֹן עוֹשֶׂה פְּרִי:
מִמַּיִם רַבִּים. עַל יְדֵי מַיִם רַבִּים:

פסוק יא

מַטּוֹת עֹז אֶל שִׁבְטֵי מוֹשְׁלִים. "שֶׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין וּמַלְכִין גִּבָּרִין":
עֲבוֹתִים. אֵילָנוֹת שֶׁעֲנָפֵיהֶן מְרֻבִּין:

פסוק יב

וַתֻּתַּשׁ. כָּל נְתִישָׁה וּנְטִישָׁה הוּא דָּבָר הַמַּטֶּל בְּפִזּוּר עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ:

וְרוּחַ הַקֳּדִים. נְבוּכַדְנֶצַּר:
הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ. שְׁחַט אֶת בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כה:ז):

פסוק יד

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ. מֵעֲוֹן מְלָכֶיהָ וְשָׂרֶיהָ בָּאַת לָהּ הָרָעָה:
קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה. "אֵילְיָא הִיא נְבוּאְתָא וּתְהֵא לְאֵילְיָא" (תרגום יונתן):

פרק כ

פסוק א

לִדְרוֹשׁ אֶת ה׳. עַל צָרְכֵיהֶם; וְאִם אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לָנוּ, גַּם אָנוּ לֹא נַעֲנֵשׂ עַל עֲבֵירוֹת שֶׁבְּיָדֵינוּ, שֶׁהֲרֵי כְּבָר מְכָרָנוּ וְאֵין לוֹ עָלֵינוּ כְּלוּם; עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ וְאִשָּׁה שֶׁגֵּרְשָׁהּ בַּעְלָהּ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם? וּמִסּוֹף הָעִנְיָן אַתָּה לָמֵד, מִתְּשׁוּבָה שֶׁהֵשִׁיבָם: "וְהָעוֹלָה עַל רוּחֲכֶם וְגוֹ'" (לקמן, לב):

פסוק ג

אִם אִדָּרֵשׁ לָכֶם. בְּבַקָּשָׁתְכֶם; וּבְסוֹף הַסֵּפֶר הַזֶּה הוּא אוֹמֵר "אִדָּרֵשׁ לְבֵית יִשְׂרָאֵל" (יחזקאל לו:לז)! זוֹ אַחַת מִן הַמְּקוֹמוֹת הַמְלַמְּדִים אוֹתָנוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חוֹזֵר בּוֹ עַל הָרָעָה, וְעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה "הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה" (במדבר כג:יט); מִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (וירא יג):

פסוק ד

הֲתִשְׁפֹּט אוֹתָם. לְשׁוֹן וִכּוּחַ:

פסוק ה

בְּיוֹם בְּחָרִי בְיִשְׂרָאֵל. הֲרֵי שֶׁהָיְתָה שִׂנְאָה זוֹ כְּבוּשָׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם קָרוֹב לִתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, מִשֶּׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם עַד יְחֶזְקֵאל, וְהָיְתָה אַהֲבָתוֹ מְחַפָּה עֲלֵיהֶם; וְעַל יְדֵי שֶׁהָיוּ עַתָּה מַרְבִּים לִפְשׁוֹעַ – נִתְעוֹרְרָה, וְעַל זֶה נֶאֱמַר "שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְגוֹ'" (משלי י:יב):

פסוק ז

וָאֹמַר אֲלֵיהֶם. אַהֲרֹן נִיבָּא לָהֶם נְבוּאָה זוֹ, קוֹדֶם שֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל מֹשֶׁה בַּסְּנֶה, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר לְעֵלִי (שמואל א ב:כז) "הֵנָּגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם וְגוֹ'" (תנחומא שמות כז):

פסוק ח

וַיַּמְרוּ בִי. הֵם הָרְשָׁעִים, רוּבָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁמֵּתוּ בִּשְׁלִשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'" (שמות יג:יח) – אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת (מכילתא בא יב):

פסוק ט
לְבִלְתִּי הֵחֵל. שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל שְׁמִי; מֵאַחַר שֶׁנּוֹדַעְתִּי לָהֶם וְהִבְטַחְתִּים לְהוֹצִיאָם וְהִכִּירוּ מִצְרַיִם שֶׁהֵם עַמִּי, אִלּוּ הָיִיתִי מַשְׁחִיתָם הָיוּ אוֹמְרִים אוֹיְבֵיהֶם: מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לְהוֹצִיאָם (במדבר יד:טז):

פסוק יב
לִהְיוֹת לְאוֹת. אוֹת גָּדוֹל הוּא לָהֶם, שֶׁנָּתַתִּי אֶת יוֹם מְנוּחָתִי לָהֶם לְמְנוּחָה; הֲרֵי הֵיכֵּר גָּדוֹל שֶׁקִּדַּשְׁתִּים לִי:

פסוק יג
בְּחֻקּוֹתַי לֹא הָלָכוּ. נִסּוּ אוֹתִי בָּעֵגֶל (שמות לב) וּבְרְפִידִים (שמות יז:א-ז) מִלְּקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה (מכילתא בשלח מסכתא דעמלק א), וְהוֹתִירוּ מִן הַמָּן (שמות טז:כ):
וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי חִלְּלוּ. יְצָאוּ מִן הָעֹם לְלַקּוֹט מָן (שמות טז:כז):

פסוק כא
וַיַּמְרוּ בִי הַבָּנִים. שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן (שופטים יח:ל-לא); וְכֵן הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר (במדבר כה:א-ה), לְאַחַר שֶׁמֵּתוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר (דברים ב:יד-יח):

פסוק כג
לְהָפִיץ אוֹתָם. מֵאָז הִבְטַחְתִּים לַהֲפִיצָם: "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְגוֹ'" (דברים ד:כה-כז):

פסוק כה
נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים. מְסַרְתִּים בְּיַד יִצְרָם לְהִכָּשֵׁל בַּעֲוֹנָם; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד יִצְרֵיהוֹן טַפְּשָׁא, וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ גְּזֵירָן דְּלָא תַקָּנָן וְנִימוּסִין דְּלָא יִתְקַיְּמוּ בְּהוֹן":

פסוק כו
וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם. אוֹתָם מַתָּנוֹת שֶׁחָקַקְתִּי לָהֶם, לְקַדֵּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר (שמות יג:ב), מְסַרְתִּים בְּיַד יִצְרָם לְהַעֲבִירָם, לְאוֹתָם בְּכוֹרוֹת, לַמּוֹלֶךְ (ויקרא יח:כא); הֲרֵי: **חֻקִּים לֹא טוֹבִים**:
לְמַעַן אֲשִׁמֵּם. אֲשִׁימֵם וְאַחֲרִיב אוֹתָם, אֲשִׁמֵּם לְשׁוֹן "שְׁמָמָה" (יחזקאל ו:יד); וְהַמְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן "אַשְׁמָה" (ויקרא כב:טז) טוֹעֶה הוּא, שֶׁהָאָל"ף אֵינָהּ מִשָּׁרְשֵׁי הַתֵּיבָה:
אֲשֶׁר יֵדְעוּ. כְּשֶׁאֲבִיא עֲלֵיהֶם הָרָעָה:

פסוק כז
עוֹד זֹאת. הוֹסִיפוּ לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁהֲבִיאוֹתִים אֶל הָאָרֶץ:

פסוק כט
וַיִּקָּרֵא שְׁמָהּ בָּמָה. לְשׁוֹן גְּנַאי, כְּלוֹמַר: בַּמָּה הִיא נֶחְשֶׁבֶת?

פסוק ל

הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם וגו'. לְשׁוֹן תֵּימַהּ: וְכִי כְּךְ הָגוּן, שֶׁבְּדֶרֶךְ **אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים**, וַאֲנִי אֶדְרֹשׁ לָכֶם לְהָשִׁיב עַל שְׁאֵלַתְכֶם?!

פסוק לא

וּבְשָׂאֵת מַתְּנוֹתֵיכֶם. וּבְלִקּוּחַת מַתְּנוֹתֵיכֶם, שֶׁהָיָה לָכֶם לָתֵת לִי, וְאַתֶּם לוֹקְחִים אוֹתָם מִמֶּנִּי לְהַעֲבִיר בְּכוֹרוֹתֵיכֶם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים:

פסוק לב

וְהָעוֹלָה עַל רוּחֲכֶם. שֶׁעוֹלֶה עַל דַּעְתְּכֶם:

נִהְיֶה כַּגּוֹיִם. נִפְרוֹק עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֵנוּ, מֵאַחַר שֶׁשִּׁלְּחָנוּ מֵעָלָיו (תנחומא, נצבים ג):

הָיוֹ לֹא תִהְיֶה. כִּי כְּבָר קִבַּלְתֶּם עֲלֵיכֶם מִדַּעְתְּכֶם בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע כד:א) "וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָנְיָן":

פסוק לה

מִדְבַּר הָעַמִּים. הוּא הַמִּדְבָּר שֶׁהָלְכוּ בּוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה (במדבר לב:יג); וְכֵן נִיבָּא הוֹשֵׁעַ "וְהוֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר" (הושע ב:טז):

פסוק לז

תַּחַת הַשָּׁבֶט. שֶׁתִּהְיוּ כְּפוּפִים לִי וּלְמוֹסָרִי:

בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית. בַּבְּרִית שֶׁמָּסַרְתִּי לָכֶם:

פסוק לח

וּבָרוֹתִי. לְשׁוֹן בְּרִירָה:

מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם. מֵאֶרֶץ גָּלוּתָם **אוֹצִיא אוֹתָם**, וְאֲמִירָתָם בַּמִּדְבָּר:

פסוק לט

לְכוּ עִבְדוּ. וְאַל תִּרְאוּ לָאוּמּוֹת שֶׁאַתֶּם נִקְרָאִים עַל שְׁמִי בְּבוֹאֲכֶם אֶל הַנָּבִיא לִשְׁאוֹל לוֹ תּוֹרָה, וּמַאֲחַר שֶׁהוּא אוֹמֵר לָכֶם דְּבָרַי, **אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלַי**, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִנֵּה לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים וְגוֹ', שׁוֹמְעִים אֶת דִּבְרֵיךְ וְאֵינָם עוֹשִׂים אוֹתָם" (יחזקאל לג:לב):

בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם. שֶׁאַתֶּם מַפְרִישִׁים הַבְּכוֹרוֹת בְּשֵׁם בְּכוֹרָה, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם (שמות יג:יא-טז), וּמְשֻׁנְקָרָא שְׁמִי עַל הַדָּבָר, אַתֶּם מַקְרִיבִים אוֹתָם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים:

פסוק מ

מַשְׂאוֹתֵיכֶם. כְּמוֹ מִשְׂאֲרוֹתֵיכֶם, לְשׁוֹן מָזוֹן, כְּמוֹ "שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע" (שמות כא:י); וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:

פסוק מג
וּנְקֹטֹתֶם. לְשׁוֹן קְטָטָה; לְשׁוֹן אַחֵר – כְּתַרְגּוּמוֹ: "וְתִידַנְקוּן", וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "הַנֶּאֱנָחִים" (יחזקאל ט:ד); דְּמוֹנְיי"ר בְּלַעַ"ז:

פרק כא

פסוק ב
דָּרֵךְ תֵּימָנָה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל בָּבֶל:
אֶל יַעַר הַשָּׂדֶה. אֶל בֵּית מִקְדָּשִׁי, שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת כְּיַעַר וּכְשָׂדֶה, לְהֵחָרֵשׁ, לְהַלֵּךְ בּוֹ שׁוּעָלִים (מיכה ג:יח; איכה ה:יח):

פסוק ג
וְנִצְרְבוּ. לְשׁוֹן "צָרֶבֶת הַשְּׂחִין" (ויקרא יג:כג), "עַל שְׂפָתוֹ כְּאֵשׁ צָרֶבֶת" (משלי טז:כז); לְשׁוֹן כְּוִיָּה:
כָּל פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה. כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁבִּדְרוֹמָהּ שֶׁל בָּבֶל, שֶׁהִיא בַּצָּפוֹן. לְשׁוֹן צָרַב – רַטְרַיי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ה
מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים הוּא. כְּשֶׁאֲנִי מִתְנַבֵּא לָהֶם בִּלְשׁוֹן מָשָׁל וְחִידָה, כְּגוֹן: יַעַר וְאֵשׁ אוֹכֶלֶת לַח וְיָבֵשׁ (יחזקאל כ:מז):

פסוק ו
וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. הִנָּבֵא לָהֶם נְבוּאָה מְפֹרֶשֶׁת; שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ "שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה" (יחזקאל כ:מו), אֲנִי מְפָרֵשׁ לְךָ: **שִׂים פָּנֶיךָ אֶל יְרוּשָׁלַם**:

פסוק ז
וְהַטֵּף. וְהִנָּבֵא; וְכֵן "אַל תַּטִּיפוּ" (מיכה ב:ו) "וְאַל תַּטִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק" (עמוס ז:טז):
אֶל מִקְדָּשִׁים. הוּא "יַעַר הַשָּׂדֶה" (יחזקאל כא:ב):
מִקְדָּשִׁים. שְׁנֵי חֻרְבָּנִים:

פסוק ח
צַדִּיק וְרָשָׁע. הוּא הַי"לַח" וְהַי"יָבֵשׁ" (יחזקאל כ:מז):

פסוק ט
יַעַן אֲשֶׁר הִכְרַתִּי מִמֵּךְ. וְיָדַעְתִּי כִּי יִשְׁמְחוּ הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לְאֵידְכֶם, אֶקְצֹף עֲלֵיהֶם וַאֲגָרֶה אֶת נְבוּכַדְנֶצַּר בְּכֻלָּם; הוּא שֶׁכָּתַבְתִּי "וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים" הַדְּרוֹמִיִּים (יחזקאל כ:ג):

פסוק יד

חֶרֶב חֶרֶב. שְׁתֵּי חֲרָבוֹת: חֶרֶב מֶלֶךְ בָּבֶל רִאשׁוֹנָה, וְאַחַר כָּךְ חֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן בְּיַד יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה, שֶׁיִּהֲרֹג אֶת גְּדַלְיָה וְאֶת הַנֶּאֱסָפִים אֵלָיו מִשְּׁאֵרִית הַחֶרֶב, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּירְמְיָהוּ (ירמיהו מא:ב-ג):

מְרוּטָה. פּוֹרְבִּיא"ה בְּלַעַ"ז. מְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן שְׁלִיפָה, וְכֵן "וַיִּתֵּן אוֹתָהּ לְמָרְטָה" (יחזקאל כא:טז), וְכֵן כֻּלָּם:

פסוק טו

הֻיָּה לָהּ בָּרָק. לְהִיוֹת לָהּ בָּרָק, זַהֲרוּרִית, פלנדור"ש בְּלַעַ"ז:

אוֹ נָשִׂישׂ. לְשׁוֹן תְּמִיהָה הוּא: שָׂמָא יֵשׁ לָנוּ לִשְׂמוֹחַ עוֹד?

שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל עֵץ. שֵׁבֶט שֶׁאֲנִי מַכֶּה בָּהּ אֶת בְּנִי, לְיַסְּרוֹ קָשֶׁה מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וּמוֹאֶסֶת הִיא מִכֹּל כָּל מַטֶּה וְכָל עֵץ, כִּי אֵינָם אֶצְלָהּ לִכְלוּם:

פסוק טז

וַיִּתֵּן אוֹתָהּ. אֶת הַשֵּׁבֶט:

לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף. לְצַחְצָחָהּ, שֶׁתְּהֵא נוֹחָה וַהֲגוּנָה לְתָפְשָׂהּ בַּכָּף:

הִיא הוּחַדָּה חֶרֶב. הִיא, הַשֵּׁבֶט, חֶרֶב חַדָּה וּמְרוּטָה הִיא, **לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד** נְבוּכַדְנֶצַּר, **לְהָרֹג** בָּהּ:

פסוק יז

וְהֵילֵל. לְשׁוֹן יְלָלָה:

כִּי הִיא. הַחֶרֶב, תִּהְיֶה **בְּעַמִּי, וּבְכָל** נְשִׂיאֵיהֶם וְשָׂרֵיהֶם:

מְגוּרֵי אֶל חֶרֶב. קְבוּצוֹת עַמִּים בָּאִים לַחֶרֶב הָיוּ סְבִיבוֹת עַמִּי, כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. **מְגוּרֵי** לְשׁוֹן "אוֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל" (משלי י:ה), "אָגְרָה בַקָּצִיר" (משלי ו:ח), "נֶהֱרְסוּ מַמְגוּרוֹת" (יואל א:יז), "הָעוֹד הַזֶּרַע בַּמַּגוּרָה" (חגי ב:יט). וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן יִרְאָה, כְּמוֹ "וַיָּגָר מוֹאָב" (במדבר כב:ג):

לָכֵן סְפֹק אֶל יָרֵךְ. לְנָהִי וְלִקִינָה:

פסוק יח

כִּי בֹחַן. כִּי בֹּחַן רַב, בְּצָרוֹת שְׁאָר פֶּרְעָנִיּוֹת הָרִבֵּה, נִבְחָנוּ בָהֶן: שָׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב וְחַיָּה (דברי הימים ב כ:ט):

וּמָה אִם גַּם שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה. וּמָה תְּהִי עוֹד עַל בְּנִי, אִם גַּם שֵׁבֶט מֹאֶסֶת זוֹ תָּבֹא עָלָיו עִם שְׁאָר הַבֹּחַן:

לֹא יִהְיֶה. עוֹד בְּנֵי בָּעוֹלָם; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לָא יִתְקַיְּמוּן", אֲבָל שְׁאָר הַמִּקְרָא לֹא תִרְגֵּם כָּךְ; וְכֵן נִרְאֶה בְּעֵינַי. וְשָׁמַעְתִּי בּוֹ לְשׁוֹנוֹת רַבִּים, וְרָאִיתִי בְּסִפְרֵי פִּתְרוֹנוֹת, וְלֹא נִתְיַשְּׁבוּ לִי; וְהַפֵּיָט שֶׁיִּסֵּד בַּחֲנָכָה (בשבת ראשונה ביוצר): "הַמּוֹאֶסֶת כָּל עֵץ הִדְקִיר הַמְזַנֶּה", מְסַיְּעֵנִי, שֶׁקָּרָא אֶת הַחֶרֶב מוֹאֶסֶת כָּל עֵץ (יחזקאל כא:טו). וְיוֹנָתָן כֵּן תִּרְגֵּם: "אוֹ נָשִׁישׁ וְגוֹ'" (יחזקאל כא:טו) – "עַל דַּחֲדִיאוּ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין לְשִׁבְטֵי דְיִשְׂרָאֵל, כַּד גְּלוֹ עַל דִּפְלְחוּ לְטָעֲוָותָא, וְתָבוּ אינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר צַלְמֵי אָעָא"; אַף הוּא מְפָרֵשׁ "אוֹ נָשִׁישׁ" לְשׁוֹן תְּמִיהָה:

כִּי בֹחַן וּמָה אִם גַּם שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה. "אֲרֵי אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיָּיא וְלָא תָבוּ, כְּלוֹמַר: כְּבָר הַדָּבָר בָּחוּן שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ, וּמָה יְהֵא בְּסוֹפֵיהוֹן?" (תרגום יונתן):

אִם גַּם שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה. "אֲמַר וְאַף שִׁבְטַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין מִגְלָא יִגְלוֹן וּבְעוֹבְדֵיהוֹן בִּישָׁא לֹא יִתְקַיְּמוּן": מַלְכוּת שֵׁבֶט שֶׁהָיְתָה מוֹאֶסֶת בַּחֲבֵרְתָּהּ וּמְלַעֶגֶת עֲלֵיהֶם וְעַל הָרָעָה הַבָּאָה עֲלֵיהֶם, אַף הִיא לֹא תִהְיֶה וְלֹא תָקוּם. עוֹד אֲפָרְשֶׁנּוּ לָשׁוֹן אַחֵר **אוֹ נָשִׁישׁ וְגוֹמֵר** אוֹ שֶׁמָּא נָשִׁישׁ כִּי תֹּאמַר אֲלַי שֵׁבֶט בְּנֵי מֹאֶסֶת כָּל עֵץ, מַלְכֵי יְהוּדָה מוֹאֲסֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הֵם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּאַבִיָּה שֶׁאָמַר (דברי הימים ב יג:ח) "וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי הַזָּהָב", וְאָסָא וִיהוֹשָׁפָט וְחִזְקִיָּה וְיֹאשִׁיָּהוּ שֶׁבִּעֲרוּ כָּל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁבְּעוֹלָם שֶׁתַּחַת יָדָם, וְאַף אֵלּוּ יָשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה:

זַעַק וְהֵילֵל. וְאַל תָּשִׁישׁ עַל זֹאת, כִּי הִיא תִּהְיֶה בְעַמִּי, וְלָמָּה **כִּי בֹחַן** כְּבָר בֹּחַן הַדָּבָר לְפָנַי שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ תְּשׁוּבָה הוֹגֶנֶת. **וּמָה אִם גַּם שֵׁבֶט מוֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה**. וּמָה אַמְתִּין עוֹד אֶפְלוּ אִם בָּאוּ לָשׁוּב וְלִמְאֹס בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, לֹא יִתְקַיֵּם הַדָּבָר בְּיָדָם, כִּי יְמַהֲרוּ לָשׁוּב לְרִשְׁעָתָם, וְהוּא שֶׁאָמַר לְיִרְמְיָה "אִם יָשׁוּב לֹא יָשׁוּב" (ירמיה ח:ד):

פסוק יט

הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל כָּף. כְּדֶרֶךְ הַסּוֹפְדִים; וּמַה הִיא הַנְּבוּאָה?

וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲרָבִים. אֲנִי אָמַרְתִּי חֶרֶב חֲרָבִים, חֹרְבוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר לְהַחֲרִיב יְרוּשָׁלַיִם (דברי הימים ב לו:יז-כ), וְחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן בִּגְדַלְיָה (ירמיה מ:יג-יד; מא:ב); עוֹד יֵשׁ חֶרֶב שֶׁל שְׁלִישִׁית, כְּפוּלָה כִּי שְׁתֵּיהֶן הַלְלוּ **חֲרָב חֲלָלִים** תִּהְיֶה, וְהִיא **חֶרֶב הֶחָלָל הַגָּדוֹל** – הַמַּפָּלֶת חֲלָלִים רַבִּים:

הַחוֹדֶרֶת לָהֶם. בְּכָל אֲשֶׁר תֵּצְאוּ, תִּרְדֹּף אֶתְכֶם בְּחַדְרֵי חֲדָרִים; הֲרֵי יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְשָׂרֵי הַחֲיָלִים יֵלְכוּ לְמִצְרַיִם, שָׁם תַּשִּׂיגֵם חֶרֶב (ירמיה מב:טו-כב), וְכֵן בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר יִמָּלְטוּ מֵהֶם אֶל עָרִים בְּצוּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן: **עַל כָּל שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת חֶרֶב**:

פסוק כ

לְמוּג. לְשׁוֹן הֲנָעָה; לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן דָּבָר נָמֵס:

וְהַרְבֵּה הַמִּכְשׁוֹלִים. וְהַרְבּוֹת הַמִּכְשׁוֹלִים, וְכֵן כָּל הַרְבֵּה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן הַרְבּוֹת הוּא; לְשׁוֹן פָּעוֹל:

אִבְחַת חָרֶב. יֵשׁ פּוֹתְרִין טִבְחַת, טִי"ת תַּחַת אָל"ף בְּאַ"ט ב"ח; וְיֵשׁ פּוֹתְרִין כְּמוֹ אִבְעַת, לְשׁוֹן "בְּעָתָה" (ירמיה ח:טו); וְלֹא יִתָּכֵן, כִּי הַתָּי"ו בְּאִבְחַת אֵינָהּ יְסוֹד, וְלֹא בָּאָה אֶלָּא לְסִמְיָכָה, וְהַתִּי"ו בְּבָעָתָה מִן הַיְסוֹד. וַאֲנִי אוֹמֵר: **אִבְחַת חָרֶב** הַשְׁמָעַת קוֹל הֲרוּגֵי חֶרֶב, לְשׁוֹן נְבִיחָה, גְּלָאפִּ"י שְׁמִינ"ט בְּלַעַ"ז; כִּי נו"ן בְּנִבִּיחָה יְסוֹד נוֹפֵל הוּא, כְּמוֹ נו"ן בִּנְשִׁיכָה, וְתָבֹא אֶל"ף בִּמְקוֹמָהּ, כְּמוֹ "וְאַחֲוֹתִי בָאֲוֵיכֶם" (איוב יג:יז); "אָסוּף שָׁמֶן" (מלכים ב ד:ב). וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ כְּמוֹ אֵימַת חֶרֶב, וְאֵין לוֹ דִּמְיוֹן, אֶלָּא פִּתְרוֹנוֹ לְפִי עִנְיָנוֹ:

אָח עֲשׂוּיָה לְבָרָק. אוֹי וְאָח, כִּי עֲשׂוּיָה הִיא לְלַהַט, מְרוּטָה וּמְבֹרֶקֶת:

מְעַטָּה לְטָבַח. וַעֲטוּיָה בְּשִׂמְלָה עַד תִּתָּפֵשׂ בַּכַּף לְטֶבַח בְּיוֹם הַמִּלְחָמָה. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין **מְעַטָּה** עַל לְשׁוֹן מִיעוּט, שֶׁמִּתְמַעֶטֶת כְּשֶׁמְּשַׁנְּנִין אוֹתָהּ; וְטָעוּת הוּא בְּיָדֵם, כִּי חֶסְרוֹן הַוָּי"ו וְדַגְּשׁוּת הַטֵּי"ת יוֹרֶה עָלֶיהָ, כִּי אֵין הַמִּ"ם שֹׁרֶשׁ בַּתֵּיבָה כְּמִ"ם שֶׁל "מְעוּנָה" וּמְשׁוּנָה וּמְעוּטָה וּ"מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים" (שיר השירים ה:יד). וּמְנַחֵם חִבֵּר **מְעַטָּה** לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, כְּמוֹ (דניאל ב:יד) "הֵתִיב עִיטָה וְטַעַם"; אֲבָל דּוּנַשׁ פָּתַר אוֹתוֹ כְּמוֹ "עִטָּה אוֹר כַּשַּׂלְמָה" (תהלים קד:ב):

פסוק כא

הִתְאַחֲדִי. אֶל מָקוֹם אֶחָד, אוֹ לְיָמִין אוֹ לִשְׂמֹאל:

מוּעָדוֹת. מְזֻמָּנוֹת:

פסוק כב

וְגַם אֲנִי אַכֶּה כַּפִּי אֶל כַּפִּי. אֲנִי אוֹמֵר לְךָ הַכֵּה **כַּף אֶל כַּף**, וְגַם **אֲנִי** כְּמוֹךָ מְקוֹנֵן עֲלֵיהֶם **וְאַכֶּה כַּפִּי אֶל כַּפִּי**, אַף חֲמָתִי בּוֹעֶרֶת בִּי **וַהֲנִיחֹתִי** אוֹתָהּ:

פסוק כד

שִׂים לְךָ שְׁנַיִם דְּרָכִים. כְּמוֹ שֶׁהוּא מְסַיֵּם הַמִּקְרָא:

וְיַד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ עִיר. פַּנֵּה לְךָ מָקוֹם בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ שֶׁאַתָּה בָּהּ, וַעֲשֵׂה לְךָ כְּמִין דֶּרֶךְ מְפֻצֶּלֶת לְפָרָשַׁת דְּרָכִים, אֶחָד פּוֹנֶה לְיָמִין וְאֶחָד פּוֹנֶה לִשְׂמֹאל:

יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם. שְׁנֵי הַדְּרָכִים:

וְיַד בָּרֵא. מָקוֹם פַּנֵּה מִן הַקּוֹצִים וְהַבַּרְקָנִים, אִישְׁרְטִי"ר בְּלַעַ"ז; וְדֶגְמָתוֹ בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ: "עֲלֵה לְךָ הַיְעָרָה וּבָרֵאתָ לְךָ שָׁם" (יהושע יז:טו), וְעוֹד: "כִּי הַר יִהְיֶה לָךְ כִּי יַעַר הוּא

וּבְרֵאתוֹ" (יהושע יז:יח). וּמְנַחֵם חִבְּרָם כֻּלָּם לְשׁוֹן בְּרִירָה, כְּמוֹ "בְּרוּ לָכֶם אִישׁ" (שמואל א יז:ח); **בָּרֵא** – לִישְׁנָ"ט בְּלַעַז:

פסוק כה

דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא וגו'. סִימָן שְׁתֵּי דְּרָכִים הַלְּלוּ לְמֶלֶךְ בָּבֶל הַיּוֹצֵא מֵאַרְצוֹ עַל מְנָת לֵילֵךְ אוֹ לִירוּשָׁלַיִם אוֹ לְרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן, לְאֵיזֶה מִשְׁתֵּיהֶן שֶׁיִּפּוֹל לוֹ גּוֹרָל בְּקֶסֶמָיו עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁמְּפוֹרָשׁ "כִּי עָמַד מֶלֶךְ בָּבֶל וגו'" (יחזקאל כא:כו):

פסוק כו

אֵם הַדֶּרֶךְ. קַארְפוּ"ר בְּלַעַ"ז:

קִלְקַל בַּחִצִּים. לִיהֵט בְּלַהַט חִצִּים; זָרַק חֵץ כְּלַפֵּי מַעְלָה, וְהִיא פּוֹנָה מֵאֵלֶיהָ לְיָמִין אוֹ לִשְׂמֹאל, וְלִמְקוֹם שֶׁהִיא פּוֹנָה – הוּא הַגּוֹרָל:

קִלְקַל בַּחִצִּים. חִבְּרוֹ מְנַחֵם עִם "נְחֹשֶׁת קָלָל" (יחזקאל א:ז) וְהוּא "לֹא פָנִים קִלְקָל" (קהלת י:י). וְיֵשׁ מַשְׁמָע קִלְקַל – לְשׁוֹן קִלְקוּל, כְּמוֹ "וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְקַלְקְלוּ" (ירמיה ד:כד); וְיֵשׁ לוֹעֲזִים קִלְקַל טְרַאי"ט בְּלַעַ"ז, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן **קִלְקַל בַּחִצִּים**: "קְשִׁית בְּגִירְיָא":

שָׁאַל בַּתְּרָפִים. דְּמוּת שֶׁמְּדַבֵּר בִּמְכַשְּׁפוּת; וְיֵשׁ שֹׁעָה שֶׁמְּכֻוָּנֶת, שֶׁאִם עוֹשֶׂהוּ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, יֵשׁ בּוֹ דִּבּוּר לְעוֹלָם:

רָאָה בַּכָּבֵד. יֵשׁ בְּקִיאִים קוֹסְמִים בַּכָּבֵד:

פסוק כז

בִּימִינוֹ הָיָה הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלַם. כָּל גּוֹרָלוֹתָיו קָסְמוּ לוֹ לָבֹא יְרוּשָׁלַם:

לָשׂוּם כָּרִים. שַׁלְטוֹנִים מְמֻנִּים, רָאשֵׁי גְּיָסוֹת:

לָשׂוּם כָּרִים עַל שְׁעָרִים. אַתָּה וְגִיסְךָ שֶׁלְּךָ, שֵׁב עַל שַׁעַר פְּלוֹנִי:

לִשְׁפֹּךְ סוֹלְלָה. שׁוֹפְכִין עָפָר וְסוֹלְלִין וְצוֹבְרִין תֵּל גָּבוֹהַּ, וְכוֹבְשִׁין אוֹתָהּ כְּעֵין שֶׁכּוֹבְשִׁין תִּלֵּי הַמִּגְדָּלִים, לַעֲמוֹד עָלָיו וּלְהִלָּחֵם בִּבְנֵי הָעִיר:

פסוק כח

וְהָיָה לָהֶם. לְיִשְׂרָאֵל, מַה שֶּׁעָשָׂה נְבוּכַדְנֶצַּר:

כְּקֶסֶם שָׁוְא. וְלֹא יַאֲמִינוּ שֶׁיִּצְלִיחַ; אַף בֶּאֱמֶת **שִׁבְעֵי שְׁבוּעוֹת לָהֶם** – אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה פְּעָמִים קֶסֶם לָהֶם נְבוּכַדְנֶצַּר (איכה רבה פתיחתא כג), וְכָל הַקְּסָמִים כְּזוּנוֹ זֶה כָּזֶה:

וְהוּא מַזְכִּיר עָוֹן לְהִתָּפֵשׂ. נְבוּכַדְנֶצַּר בְּקֶסְמוֹ אֶת קֶסְמָיו הָיָה מַזְכִּיר עֲוֹנוֹת שֶׁבְּיַד יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ מוֹדִיעִים לוֹ עַמּוֹן וּמוֹאָב שְׁכֵנֵיהֶם, שֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת תּוֹכְחוֹת הַנְּבִיאִים:

לְהִתָּפֵשׂ. שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל נִתְפָּשִׂים בְּיָדוֹ:

פסוק כט

יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֹנְכֶם. שֶׁאַתֶּם מְחַדְּשִׁין עֲבֵירוֹת מִיּוֹם אֶל יוֹם, וְעָוֹנוֹתֵיכֶם הָרִאשׁוֹנִים נִזְכָּרִים עַל יְדֵיהֶם:

בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם. הַחֲדָשִׁים:

לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם. הַיְשָׁנִים:

יַעַן הִזָּכְרֶכֶם. לְפָנַי לְרָעָה, לְפִיכָךְ:

בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ. "בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמַסְרוּן" (תרגום יונתן):

פסוק ל

חָלָל רָשָׁע. חַיָּב לִהְיוֹת חָלָל בְּרִשְׁעָךְ:

נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל. צִדְקִיָּהוּ:

בְּעֵת עָוֹן קֵץ. בְּעֵת נִתְמַלֵּאת הַסְּאָה, וְהִגִּיעַ הָעָוֹן הָאַחֲרוֹן הַמְמַלֵּא אֶת הַסְּאָה:

פסוק לא

הָסֵר הַמִּצְנָפֶת וגו'. כְּתַרְגּוּמוֹ: "אַעְדִּי מִצְנָפְתָּא מִשָּׁרְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וַאֲבַטֵּל כִּתְרָא מִצְדְקִיָּה מַלְכָּא, אֲמַר דֵּין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים":

הַגָּבֹהַּ וְגוֹ'. "גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְּלָאו הֲוָה דִּילֵיהּ יִסְבּוּנָהּ, וְצִדְקִיָּהוּ דְּדִילֵיהּ הִיא תַּעְדִּי מִינֵּיהּ":

פסוק לב

עַוָּה עַוָּה. לְשׁוֹן "עִי הַשָּׁדֶה" (מיכה א:ו), לְשׁוֹן חֻרְבָּה אַחַר חֻרְבָּה; פְּעָמִים וְשָׁלֹשׁ **אַשִּׁימֶנָּה**: כְּבָר נִטְּלָה מִיכָנְיָה וְנִתְּנָה לְצִדְקִיָּה (מלכים ב כד:ח-יז), וּמִצִּדְקִיָּה תִּנָּתֵן לִגְדַלְיָה (מלכים ב כה:א-כב), הֲרֵי שְׁתַּיִם. וּמְנַחֵם חִבֵּר עַוָּה עִם "עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה" (אסתר א:טז); "הֶעֱוִינוּ וְהִרְשָׁעְנוּ" (תהלים קו:ו):

גַּם זֹאת לֹא הָיָה. גַּם לִגְדַלְיָה לֹא תִתְקַיֵּם, **עַד בֹּא** יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה (מלכים ב כה:כה-כו):

אֲשֶׁר לוֹ הַמִּשְׁפָּט. אֲשֶׁר עָלָיו שַׂמְתִּי לְהַפְרַע נִקְמָתִי וּמִשְׁפָּטִי:

וּנְתַתִּיו. בְּיָדוֹ:

פסוק לג

אֶל בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל חֶרְפָּתָם. אֲשֶׁר שָׂמְחוּ בִּנְפֹל גּוֹרָלוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר בְּקֶסֶמָיו לְבֹא עַל יְרוּשָׁלַיִם, וְחֵרְפוּ אוֹתִי וְאֶת עַמִּי לֵאמֹר, יַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת שָׁלְטָה בָּהֶם רָמָה:

לְהָכִיל. חֲלָלִים רַבִּים, **לְמַעַן בָּרָק** לְמַעַן לֹא יֶחְשַׂךְ מַרְאֵה לַהַט שָׁלְהֹבֶת בַּחֲלָלֶיהָ:

פסוק לד

בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא. קוֹסְמֵי עַמּוֹן חָזוּ לָהֶם שָׁוְא, לֵאמֹר: לֹא יָבֹא עוֹד עָלֵינוּ:

לָתֵת אוֹתְךָ אֶל צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים. לְהַטְעוֹתְךָ וְלָתֵת אֶת צַוָּארְךָ כְּצַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

אֲשֶׁר בָּא יוֹמָם וְגוֹ'. יוֹם שֶׁלָּהֶם:

פסוק לה

הָשֵׁב. כְּמוֹ הָשֵׁב, שֶׁהֲרֵי הִשִּׁיין רָפָה; הַמְתִּינִי עַד שׁוּב חֶרֶב שֶׁעַל יִשְׂרָאֵל **אֶל תַּעְרָהּ**, וְאַחַר כְּךָ, כְּשֶׁיִּגְמֹר נִקְמָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל, יָשׁוּב עָלֶיךָ, **וּבְמָקוֹם אֲשֶׁר נִבְרֵאת וְגוֹמַר**:

פסוק לו

אָפִיחַ עָלָיְךָ. לְשׁוֹן נְפִיחַת אֵשׁ בְּמַפּוּחַ:

אַנָשִׁים בֹּעֲרִים. מַנְהִיגִין עַצְמָן בְּשִׁגָּעוֹן לְחַבֵּל וּלְהַשְׁחִית:

חָרְשֵׁי מַשְׁחִית. "אוּמָנִין לְקַטְלָא" (זֶה יָמִים רַבִּים שֶׁפֵּרַשְׁתִּי פָּרָשָׁה זוֹ כַּאֲשֶׁר כָּתוּב לְמַעְלָה עַכְשָׁו אֲנִי רוֹאֶה בְּשִׁנּוּי לְשׁוֹנוֹת שֶׁבָּהּ שֶׁאֵין הַנְּבִיא מְדַבֵּר אֶלָּא עַל הַחֶרֶב), **לָתֵת אוֹתְךָ אֶל צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים וְגוֹ'**, **הָשֵׁב אֶל תַּעְרָהּ וְגוֹ'**, **אָפִיחַ עָלַיִךְ וְגוֹ'** אֵינוֹ נוֹפֵל לָשׁוֹן זֶה אֶלָּא עַל מַתֶּכֶת, וְכֵן **חָרְשֵׁי מַשְׁחִית**. וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁעַל נְבוּכַדְנֶאצַּר נֶאֱמְרָה נְבוּאָה זוֹ, וְכֵן מַשְׁמַע (לג) **הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חֶרְפָּתָם**, כְּלוֹמַר (שֶׁחֵרְפְתִּי, שֶׁמְּחַרְפִּים הָיוּ) עַל נְבוּכַדְנֶצַּר (בִּשְׁבִיל נְבוּכַדְנֶצַּר) שֶׁבְּנֵי עַמּוֹן מְחָרְפִים אֶת יִשְׂרָאֵל עַל שֶׁהֶחֱרִיבָם נְבוּכַדְנֶצַּר:

חָרֵב חֲרֵב פְּתוּחָה. חֶרֶב נְבוּכַדְנֶצַּר הַכְּפוּלָה לְצֵאת בִּשְׁנֵי הַדְּרָכִים, עַל יְרוּשָׁלַיִם וְעַל בְּנֵי עַמּוֹן, כְּמוֹ בַּפָּרָשָׁה הָעֶלְיוֹנָה (לעיל כג). הֲרֵי פֵּרְעָנוּת לִבְנֵי עַמּוֹן:

לד **בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסֹם לָךְ כָּזָב**. אַתָּה סָבוּר כִּי עַל יְדֵי קְסָמֶיךָ שֶׁל הֶבֶל וְשָׁוְא וְכָזָב אַתָּה מַצְלִיחַ, שֶׁחַרְבְּךָ נְתוּנָה **אֶל צַוְּארֵי חַלְלִים הָרְשָׁעִים שֶׁבָּא יוֹמָם** בִּגְזֵרָה מִלְּפָנַי, בְּעֵת תַּשְׁלוּם אֶת קִצָּם:

לה **הָשֵׁב אֶל תַּעְרָהּ**. כְּלוֹמַר, הָעֵת יָבֹא שֶׁתָּשׁוּב אֶל תַּעְרָהּ וְתִקָּבֵל הַחֶרֶב פּוּרְעָנוּתָהּ מִיַּד מַלְכֵי מָדַי, וְאָז **אָפִיחַ עָלַיִךְ בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי וְתִהְיֶה נְתוּנָה בְּיַד** נַפָּחִים שׁוֹטִים שֶׁהֵם **חָרְשֵׁי מַשְׁחִית** שֶׁיָּבוֹאוּ לְחַדֵּדְךָ וּלְמוֹרְטֵךְ כַּאֲשֶׁר מֵאָז וַיַּשְׁחִיתוּךָ:

פרק כב

פסוק ב

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. **הֲתִשְׁפֹּט אֶת עִיר הַדָּמִים**. יְרוּשָׁלַיִם:

וְהוֹדַעְתָּהּ. מַפִּיק ה"א וְהוֹדַעְתָּהּ, אוֹתָהּ:

פסוק ג
עִיר שׁוֹפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס, וְזֶהוּ פֵּירוּשׁוֹ: **עִיר שׁוֹפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ**, אָמַר הׇ' אֱלֹהִים, **לָבוֹא עִתָּהּ**:
וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים. כְּמוֹ וַאֲשֶׁר עָשְׂתָה גִּלּוּלִים וְגוֹ':

פסוק ד
עַד שְׁנוֹתָיִךְ. גְּזֵרַת "וְנוֹשַׁנְתֶּם" (דברים ד:כה) בְּגִימַטְרִיָּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה:
וְקַלְקָסָה. דִּבָּה; שֶׁהַכֹּל נִדְבָּרִים בָּךְ; פַּרְלְרִי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק ה
יִתְקַלְקְסוּ בָךְ. וּמָה הִיא הַקַּלְקָסוּת? **טְמֵאַת הַשֵּׁם**. זוֹ הִיא שֶׁטִּמְּאוּ אֶת שְׁמָהּ; שֶׁהָיוּ נִקְרָאִים "עַם קָדוֹשׁ", "בָּנִים" לְיוֹצְרָם (דברים יד:א-ב), וְנִרְמוּ עַצְמָם לְהִקָּרְאוֹת "עַם טְמֵא שִׂפָתַיִם" (ישעיהו ו:ה):

פסוק ו
אִישׁ לִזְרוֹעוֹ. כָּל דְּאַלִּים גָּבַר (בבא בתרא לד:):

פסוק ז
אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ. כָּל הַתּוֹעֵבוֹת שֶׁבִּפָּרָשַׁת קְדֹשִׁים תִּהְיוּ (ויקרא יט-כ), שֶׁהוּזְהֲרוּ עֲלֵיהֶם, נִמְנוּ כָּאן:

פסוק ח
קָדָשַׁי בָּזִית. וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי "לִרְצוֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ" (ויקרא יט:ה):

פסוק ט
וְאֶל הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ. "וּבְטוּרַיָּא פְּלָחוּ בֵּיךְ לְטָעֲוָותָא" (תרגום יונתן):
זִמָּה עָשׂוּ. עֵצוֹת שֶׁל רִשְׁעָה:

פסוק יב
וַתִּבְצָעִי רֵעַיִךְ בַּעֲשֶׁק. הֶעֱשַׁרְתְּ אֶת אוֹהֲבַיִךְ בָּעֹשֶׁק שֶׁעָשַׁקְתְּ מִן הָעֲנִיִּים. לְשׁוֹן אַחֵר: **וַתִּבְצָעִי** – לְשׁוֹן גֶּזֶל, כְּמוֹ "וּבֹצֵעַ בֵּרַךְ נֹאַץ ה'" (תהלים י:ג); וְכֹה פִּתְרוֹנוֹ: וַתִּתְגַּזְלִי לְרֵעַיִךְ בְּעֹשֶׁק:

פסוק יג
הִכֵּיתִי כַפִּי. צָעַקְתִּי וַוי וְקִינָה:
אֶל בִּצְעֵיךְ. כָּאן לְמַדְנוּ שֶׁהַגָּזֵל קָשֶׁה מִן הַכֹּל, שֶׁעָלָיו נִתְחַתֵּם גְּזַר דִּין (קהלת רבה ג:יב):

פסוק יד
אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתָךְ. פּוֹעֵל לָךְ כְּפָעֳלֵךְ:

פסוק טו
וַהֲתַמּוֹתִי. וְכִלִּיתִי:

פסוק טז
וְנִחַלְתְּ בָּךְ. תִּתְחַלְּלִי בְּעַצְמֵךְ עַל מַה שֶׁעָשִׂית:

פסוק יח
לְסִיג. תַּעֲרֹבֶת פְּסֹלֶת הַמְעֹרָב בְּכֶסֶף וְזָהָב, וְצָרִיךְ לְהַתִּיכוֹ בָּאֵשׁ לְצָרְפוֹ:
כּוּר. שֶׁצּוֹרְפִין בּוֹ זָהָב:

פסוק כ
קְבֻצַת כֶּסֶף. כַּאֲשֶׁר יְקַבֵּץ הַצּוֹרֵף אֶת כָּל הַסִּיגִים **אֶל תּוֹךְ כּוּר**:
לָפַחַת. לְנַפֵּחַ:
לְהַנְתִּיךְ. "וְיִצַקְתָּ" (שמות כה:יב) מְתַרְגֵּם: "וְתַתִּיךְ":

פסוק כד
לֹא גֶשְׁמָה בְּיוֹם זָעַם. לֹא נִתַּן גֶּשֶׁם הָרָאוּי לָהּ לְטַהֵר **בְּיוֹם זָעַם**; וּפֵירוּשׁ הַדָּבָר כְּתַרְגּוּמוֹ: "לָא אִיתְעֲבִידוּ בָהּ עוֹבְדִין טָבִין דְּיִגְנוּן עָלָהּ בְּיוֹם לְוָוט":

פסוק כה
קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ. נִקְשָׁרִים יַחַד בְּעֵצָה רָעָה:
נֶפֶשׁ אָכָלוּ. שֶׁהָיוּ נוֹטְלִין שֹׁחַד וּמַחֲזִיקִין יְדֵי מְרֵעִים, לְהָרֹג וְלִשְׁלֹל וְלָבֹז, וְנִבְאִין לָהֶם שָׁלוֹם:
חֹסֶן. מָמוֹן:

פסוק כו
חָמְסוּ תּוֹרָתִי. עֲלֵיהֶם הָיָה לְהוֹכִיחַ וּלְהוֹרוֹת וּלְהוֹדִיעַ חֹק וּמִשְׁפָּט, וְלֹא עָשׂוּ, הֲרֵי זֶה **חָמָס**, שֶׁחָמְסוּהָ מִן הַצְּרִיכִין לִלְמֹד:
וַאֲחַל. וְנִתְחַלַּלְתִּי:

פסוק כז
לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע. לַחֲטֹף מָמוֹן:

פסוק כח
טָחוּ לָהֶם תָּפֵל. דּוֹמִין לְטָחֵי בִּנְיָן בְּטִיט שֶׁאֵינוֹ מְעֻבָּד כָּל צָרְכּוֹ, שֶׁאֵין בּוֹ תֶּבֶן, וְהוּא נִפְשָׁר מֵאֵלָיו בְּבֹא עָלָיו גְּשָׁמִים; וְלִשּׁוֹן **תָּפֵל** – כָּל דָּבָר הַמְחֻסָּר תִּקּוּן:

פרק כג

פסוק ב

שְׁתַּיִם נָשִׁים. "תַּרְתֵּי מְדִינָן, דְּאִינּוּן כְּתַרְתֵּין נְשִׁין" (תרגום יונתן):

בְּנוֹת אֵם אַחַת. שְׁתֵּיהֶן מִכְּנֶסְיָה אַחַת, נֶחְלְקוּ לִשְׁתַּיִם בִּימֵי רְחַבְעָם (מלכים א יב:א-יט):

פסוק ג

שָׁמָּה מֹעֲכוּ. בְּנֵי מִצְרַיִם אֶת שְׁדֵיהֶם, לְשׁוֹן "וּמָעוּךְ" (ויקרא כב:כד):

וְשָׁם עִשּׂוּ. הַמִּצְרִיִּים אֶת דַּדֵּי **בְּתוּלֵיהֶן**; כְּלוֹמַר: לִמְדוּם אֶת דַּרְכֵי תּוֹעֲבוֹתָם. **עִשּׂוּ** – אִיטַיְינִירַיי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

וּשְׁמוֹתָן. בְּכִנּוּי: **אָהֳלָה וְאָהֳלִיבָה**:

וּשְׁמוֹתָן. הָרַאשׁוֹנִים: **שֹׁמְרוֹן** הִיא שֶׁאֲנִי מְכַנֶּה **אָהֳלָה**, שֶׁנַּעֲשֵׂית אֹהֶל מִתְּחִלָּה לְעֶגְלֵי יָרָבְעָם (מלכים א יב:כח-כט) וּבֵית הַבַּעַל לְאַחְאָב (מלכים א טז:לב); וְאַף עַל פִּי שֶׁשּׁוֹמְרוֹן לֹא נִבְנְתָה אֶלָּא בִּימֵי עָמְרִי (מלכים א טז:כג-כד), קוֹרֵא אֶת מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל עַל שְׁמָהּ, שֶׁמִּשֶּׁנִּבְנֵית נַעֲשֵׂית רֹאשׁ:

אָהֳלִיבָה. עַל שֵׁם שֶׁאָהֳלִי הָיָה בָהּ וּמִקְדָּשׁוֹ:

פסוק ה

וַתַּעֲגֹב. וַתִּתְאַוֶּה; אִישְׁוִויי"ר בְּלַעַ"ז; לְשׁוֹן אַחֵר: דִּישְׁשִׁירִי"ר:

אֶל אַשּׁוּר קְרוֹבִים. שֶׁהָיוּ שְׁכֵנִים לָהּ, וְשָׁלְחוּ לָהֶם לִהְיוֹת לָהֶם לְעֵזֶר; זֶה הָיָה מְנַחֵם בֶּן גָּדִי (מלכים ב טו:יט) שֶׁנָּתַן מַס לְפוּל מֶלֶךְ אַשּׁוּר "לִהְיוֹת יָדוֹ אִתּוֹ לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ". וְהַנְּבִיא מְדַמֶּה הַדָּבָר לְאִשָּׁה מְנָאָפֶת, שֶׁאִם הָיוּ עוֹבְדִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא נִצְטָרְכוּ לְמַלְכֵי אַשּׁוּר:

פסוק ז

וַתִּתֵּן תַּזְנוּתֶיהָ עֲלֵיהֶם. לֵב נִיאוּפִים וְרוּחַ זְנוּנִים נָתְנָה עֲלֵיהֶם, שֶׁהָיְתָה מִתְאַוָּה לָהֶם:

וּבְכֹל אֲשֶׁר עָגְבָה וְגוֹ'. בְּכָל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֲשֶׁר נִשְׁתַּתְּפָה עִמָּהֶם לָמְדָה דְּרָכֵיהֶם וְנִטְמְאָה **בְּגִלּוּלֵיהֶם**:

פסוק ח

וְאֶת תַּזְנוּתֶיהָ מִמִּצְרַיִם לֹא עָזָבָה. גַּם עַל מַלְכֵי מִצְרַיִם סָמְכוּ, שֶׁמָּצִינוּ בְּהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה "אֲשֶׁר שָׁלַח מַלְאָכִים אֶל סוֹא מֶלֶךְ מִצְרַיִם" (מלכים ב יז:ד):

כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ וגו'. וּמֵאָז **וַיִּשְׁפְּכוּ תַזְנוּתָם עָלֶיהָ** – תַּאֲוַת זְנוּנִים נִכְנַס בָּהּ מִימֵי נְעוּרֶיהָ:

פסוק ט
לָכֵן נְתַתִּיהָ וְגוֹ'. שֶׁבָּא סַנְחֵרִיב וְהִגְלָה אוֹתָם (מלכים ב יז:ה-ו):

פסוק י
וַתְּהִי שֵׁם לַנָּשִׁים. לוּקַח מֵהֶן קְלָלָה לְכָל הַנּוֹאֲפוֹת לְהִוָּסֵר מִמֶּנָּה, רְאוּ מַה עָלְתָה לִפְלוֹנִית עַל זְמָתָהּ:
וּשְׁפוּטִים. כְּמוֹ "שְׁפָטִים" (יחזקאל ה:י), יוּשְׁטִישָׁא"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק יא
וַתֵּרֶא אֲחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה. אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר בָּא לַאֲחוֹתָהּ עַל זְנוּנֶיהָ, וְלֹא יָרְאָה:
וַתַּשְׁחֵת עַגְבָתָהּ. תַּאֲוָתָהּ; זוֹיט"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק יב
אֶל בְּנֵי אַשּׁוּר עָגְבָה. זֶה אָחָז, שֶׁשָּׁלַח אֶל מֶלֶךְ אַשּׁוּר לְעָזְרָה (מלכים ב טז:ז):

פסוק יד
וַתּוֹסֶף אֶל תַּזְנוּתֶיהָ. לְהִתְאַוּוֹת לַצַּלְמִים שֶׁלֹּא רָאָתָה אוֹתָם אֶלָּא דְּמוּתָם:
מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר וְגוֹ' בַּשָּׁשַׁר. כָּזֹאת לֹא עָשְׂתָה אֲחוֹתָהּ:
צַלְמֵי כַשְׂדִּים. דְּמוּת אַנְשֵׁי כַשְׂדִּים, שֶׁמְּשֻׁנִּין בִּלְבוּשֵׁיהוֹן:
בַּשָּׁשַׁר. מִינֵי צִיּוּר:

פסוק טו
חֲגוֹרֵי אֵזוֹר. כֵּן דֶּרֶךְ לְבוּשֵׁי כַשְׂדִּים:
סְרוּחֵי טְבוּלִים. יְתֵירֵי כוֹבָעִים גְּדוֹלִים. וּמְנַחֵם פֵּירַשׁ כְּמוֹ "וַיִּטְבְּלוּ הַכֻּתֹּנֶת בְּדַם" (בראשית לז:לא), וּפִתְרוֹן **סְרוּחֵי טְבוּלִים** כֵּן הוּא: "סֶרַח הָעוֹדֵף" (שמות כו:יב) מִן הַמִּצְנֶפֶת צְבוּעָה. **טְבוּלִים** אֵין לוֹ דִּמְיוֹן, וּפִתְרוֹנוֹ לְפִי הָעִנְיָן; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "מְחַתִּין קוֹלְסִין":
שָׁלִישִׁים. גִּבּוֹרִים:

פסוק טז
לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ. בִּשְׁבִיל שֶׁרָאֲתָה דְּמוּת צוּרָתָן:

פסוק יז
וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי בָבֶל לְמִשְׁכַּב דּוֹדִים. כָּרְתוּ יַחַד בְּרִית. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁזֶּה נֶאֱמַר עַל חִזְקִיָּה, שֶׁשָּׂמַח עַל מַלְאֲכֵי מְרֹדַךְ בַּלְאָדָן (ישעיהו לט:א) וְהֶאֱכִילָן עַל שֻׁלְחָנוֹ וְהֶרְאָם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתוֹ, וְדוּגְמָא שֶׁאָמַר הַנָּבִיא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר, לְפִי שֶׁמֵּאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ וְלֹא הָיוּ בְּנֵי כַשְׂדִּים רְגִילִים אֶצְלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם "מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי", וּבִשְׁבִיל רְאוּת פְּנֵיהֶם

פַּעַם אַחַת נִתְחַבְּבוּ עָלָיו וְהִקְפִּיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַדָּבָר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא אֶת כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וְגוֹ'" (שם), ובדברי הימים (ב לב:כה) "וְלֹא כִגְמוּל עָלָיו הֵשִׁיב חִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף גָּדוֹל וְגוֹמֵר":

וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם. שֶׁמָּרַד בָּהֶם יְהוֹיָקִים וְצִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כד:א, כ), וַתֵּקַע אשלוקי"ר בְּלַעַ"ז, **וַתֵּקַע** כְּמוֹ "וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב" (בראשית לב:כו), הוּקְעָה, לְשׁוֹן חִבּוּר וּתְקִיעַת עֵץ בָּאָרֶץ הוּא, וְכֵן בְּהִשְׁתַּלְּפוֹ מִן הָאָרֶץ יִפּוֹל בּוֹ לְשׁוֹן קְעִיָּה, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר "וַתִּשָּׁרֵשׁ שָׁרְשֶׁיהָ" (תהילים פ:י) לְשׁוֹן קְלִיטָה, "וּבְכָל תְּבוּאָתִי תִּשָּׁרֵשׁ" (איוב לא:יב) לְשׁוֹן עִקּוּר, וְכֵן "בִּסְעִיפֶיהָ פֹּרִיָּה" (ישעיהו יז:ו) לְשׁוֹן עֲנָפִים, "וּמָסָעֵף פְּאֵרָה" (ישעיהו י:לג) לְשׁוֹן קוֹצֵץ עֲנָפֵי הָעֵץ וּפְאֵרוֹתָיו:

פסוק יט

לְזָכֹר אֶת יְמֵי נְעוּרֶיהָ. עָלְתָה עַל לִבָּהּ תַּאֲוַת בְּנֵי מִצְרַיִם, שֶׁשָּׁלַח צִדְקִיָּהוּ אֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּמְרֹד בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרָיִם" (יחזקאל יז:טו):

פסוק כ

וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם. עַל פִּלַגְשׁוּתָם, לִהְיוֹת לָהֶם לְפִילֶגֶשׁ:

אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם. אֵבֶר תַּשְׁמִישׁ:

וְזִרְמַת סוּסִים. לְשׁוֹן רִבּוּי תַּשְׁמִישׁ; שֶׁמַּרְבִּים תַּשְׁמִישׁ יוֹתֵר מִשְּׁאָר כָּל הַזְּכָרִים שֶׁבַּבְּהֵמָה:

זִרְמַת. קִלּוּחַ הַזֶּרַע, כְּמוֹ "זֶרֶם מַיִם עָבָר" (חבקוק ג:י):

פסוק כא

וַתִּפְקְדִי. וַתִּזְכְּרִי:

בַּעֲשׂוֹת. לְשׁוֹן כְּבִישָׁה:

פסוק כב

אֶת מְאַהֲבַיִךְ. אֶת כַּשְׁדִּים, אֲשֶׁר עָרְבוּ עַל חִזְקִיָּהוּ (ישעיה לט:א-ב):

אֶת אֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם. אֲשֶׁר חָזַר צִדְקִיָּהוּ וּשְׁנָאָם וּמָרַד בָּהֶם (מלכים ב כד:כ):

פסוק כג

פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן שֵׁם מְדִינוֹת, וּמִקְרָא מְסֹיָעוֹ (ירמיהו נ:כא) "עַל הָאָרֶץ מְרָתַיִם עֲלֵה עָלֶיהָ וְעַל יוֹשְׁבֵי פְקוֹד", וְהַפּוֹתְרִים אוֹמְרִים לְשׁוֹן פְּקִידִים וְשָׂרִים וְשַׁלְּטוֹנִים:

וּקְרוּאִים. שְׁמוֹנ"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק כד

הִצָּן. פֵּרַשׁ דּוּנַשׁ: אֶחָד מִכְּלֵי הַמִּלְחָמָה הוּא; וַאֲנִי אוֹמֵר: לְשׁוֹן הַקָּפוֹת מַחֲנוֹת, כְּמוֹ "וְלִצְנִינִים בְּצִדֵּיכֶם" (במדבר לג:נה) – "וּלְמַשְׁרִיִּין מַקְפַּנְכוֹן". **הִצָּן** – (מְנַחֵם פֵּרְשׁוּ כְּמוֹ

"צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמַתּוֹ" (תהלים צא:ד); וְאֵין דּוּנַשׁ מוֹדֶה לוֹ; וְהַתַּרְגּוּם שֶׁמְּתַרְגֵּם "וְיֵיתוֹן עֲלָךְ בְּמָאנֵי זַיְנָא" מְסַיֵּעַ לְדוּנַשׁ: הַצָּן כְּמוֹ בְּהַצָּן. וְיֵשׁ מַשְׁמָע הַצָּן כְּמוֹ 'חֹצָן', מִן "וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצָן" (ישעיהו מט:כב), שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: זְרוֹעַ, וְכֵן **וּבָאוּ עָלַיִךְ הַצָּן** (כאן), וְעִנְיָנוֹ: חַיִל, כְּמוֹ "וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב" (דניאל יא:טו), שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: וְחֵילוֹת הַנֶּגֶב:

וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט. מַה שֶּׁעָלַי לִשְׁפּוֹט, אֶעֱשֶׂה אוֹתָם שְׁלוּחֵי לַעֲשׂוֹת הַמִּשְׁפָּט:

בְּמִשְׁפָּטֵיהֶם. מִשְׁפָּט שֶׁלֹּא כָּתַבְתִּי בְּתוֹרָתִי, וְהוּא מִמִּשְׁפְּטֵי נִימוּסֵיהֶם; וְאֵיזֶה זֶה? זֶה סִימוּי עֵינַיִם, שֶׁעִוְּרוּ אֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כה:ז):

פסוק כה

אַפִּי וְאָזְנַיִךְ. הֵם תִּפְאֶרֶת הַפָּרְצוּף, וְלָהֶם הִמְשִׁיל הַכְּהוּנָּה וְהַמַּלְכוּת:

וְאַחֲרִיתֵךְ. שְׁאָר הָעָם:

וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ. "וּשְׁפַר אַרְעִיךְ" (תרגום יונתן), שֶׁהֵן 'אַחֲרִיוּת' לִישָׁעֵן עֲלֵיהֶם לְפַרְנָסָה:

פסוק כו

אֶת בְּגָדַיִךְ. בִּגְדֵי כְהֻנָּה:

פסוק כח

אֲשֶׁר שָׂנֵאת. כַּשְׁדִּים שֶׁמָּרַדְתְּ בָּהֶם (מלכים ב כד:כ):

פסוק ל

עָשׂה אֵלֶּה. לְשׁוֹן פָּעוּל, פיישנ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק לב

מַרְבָּה לְהָכִיל. יִתֵּרָה מִלְּהָכִיל, כְּמוֹ מִלְּסְבוֹל:

פסוק לג

וּשְׁמָמָה. תִּמָּהוֹן:

פסוק לד

וּמָצִית. לְשׁוֹן מוֹצִץ עַד הַתַּמְצִית, אישוצרא"ש בְּלַעַ"ז:

וְאֶת חַרְשֶׁיהָ. דִּמָּה כּוֹס הַמַּשְׁקֶה פֵּרְעָנוּת לְיִשְׂרָאֵל לִכְלִי חֶרֶשׁ, שֶׁמִּשֶּׁנִּשְׁתַּבֵּר אֵין לוֹ תַּקָּנָה, כְּךְ מִשֶּׁתִּבָּא תְּשׁוּעָתָם וְיִשָּׁבֵר הַכּוֹס, לֹא יָשׁוּב לְהַשְׁקוֹתָם עוֹד; וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר בְּהַשְׁקָאַת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, קוֹרֵא אוֹתוֹ זָהָב, שֶׁנֶּאֱמַר "כּוֹס זָהָב בָּבֶל בְּיַד ה' הַמְשַׁכֶּרֶת כָּל הָאָרֶץ" (ירמיהו נא:ז):

וְאֶת חֲרָשֶׁיהָ תְגָרֵמִי. כְּמוֹ "וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגֻרַם" (במדבר כד:ח), "לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר" (צפניה ג:ג), רוֹנְגַיי"ר בְּלַעַ"ז, גּוֹרֵר בְּשִׁנָּיו אֶת סְבִיבוֹת הָעֶצֶם אוֹ הַחֶרֶשׁ, לְרִדּוֹת מֵעָלָיו בָּשָׂר הַדָּבוּק

בּוֹ. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן שִׁבְירָה, וְגַם כֵּן פָּתַר "וְעַצְמוֹתֵיהֶם יְגֹרֵם" (במדבר כד:ח), וְכֵן "לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר" (צפניה ג:ג):

פסוק לה

שְׁאִי זִמָּתֵךְ. "קַבִּילִי חוֹבֵי עֲצַת חֲטָאֵיךְ" (תרגום יונתן):

פסוק לו

הֲתִשְׁפּוֹט. לְשׁוֹן וְכוּחַ:

פסוק לז

וְדָם בִּידֵיהֶן. בְּנִאוּפֵיהֶם שָׁפְכוּ דָּם:

וְאֶת גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ. נִאוּף שֶׁלָּהֶם עִם גִּלּוּלֵיהֶם הָיָה:

וְגַם אֶת בְּנֵיהֶן וְגוֹ'. וְזֶהוּ שְׁפִיכוּת הַדָּם שֶׁבִּידֵיהֶם (כְּלוֹמַר שֶׁהוֹצִיאוּ זֶרַע לְבַטָּלָה בִּידֵיהֶם וְלֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה):

פסוק לח

טִמְּאוּ אֶת מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא. בַּיּוֹם שֶׁשָּׁחֲטוּ אֶת בְּנֵיהֶם לַעֲבוֹדָה זָרָה, בָּאוֹת לְפָנַי בְּמִקְדָּשִׁי לַעֲשׂוֹת בּוֹ תּוֹעֵבָה לְהַכְעִיסֵנִי:

וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ. שֶׁהָיוּ שׁוֹחֲטִין אֶת בְּנֵיהֶם בְּשַׁבָּת:

פסוק מ

וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה. וְכָל שֶׁכֵּן קָשֶׁה מִן הַכֹּל, כִּי **תִשְׁלַחְנָה** לְהָבִיא אֲלֵיהֶן מִשְׁרֵי הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אוֹיְבֵיהֶן, וְרוֹאִין הַחִלּוּל שֶׁמְּחַלְּלוֹת מִקְדָּשִׁי:

שְׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְגוֹ'. מֵאֵת אָהֳלָה וְאָהֳלִיבָה לְבֹא אֲלֵיהֶם:

וְהִנֵּה בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ וְגוֹ'. **לַאֲשֶׁר** – תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לַאֲתַר"; אֵל לוּ"א בְּלַעַ"ז, אֶל מָקוֹם אֲשֶׁר יִעָדְתְּ לָהֶם לֵאמֹר: בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי נֵצֵא לִקְרַאתְכֶם, מְקֻשָּׁטוֹת בְּמֶרְחָץ וְכָחוֹל:

כָּחַלְתְּ. מִין צֶבַע וּשְׁמוֹ כָּחוֹל, וְצוֹבְעוֹת בּוֹ עֵינֵיהֶם, אוֹקְלִיר"א בְּלַעַ"ז:

פסוק מא

מִטָּה כְבוּדָּה. מְכֻלֶּלֶת בְּמַצָּעוֹת נָאוֹת, פְּרִידֵי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק מב

וְקוֹל הָמוֹן. שֶׁל אוּמּוֹת רַבּוֹת הָיוּ בָהּ, וְלֹא הָמוֹן שֶׁל מִלְחָמָה, אֶלָּא **קוֹל הָמוֹן שָׁלֵו**:

וְאֶל אֲנָשִׁים. בִּשְׁבִיל אֲנָשִׁים וְשֶׁל אֲנָשִׁים הָיוּ אוֹתוֹ הָמוֹן, וְלֹא שֶׁל בְּהֵמָה:

מֵרֹב אָדָם. שֶׁהָיוּ בְתוֹכָהּ, הַמּוּבָאִים לְנִיאוּף מִן הַמִּדְבָּר:

סָבָאִים. שֶׁהָיוּ דָּרִין סָבִיב לָהּ, מִשְׁכֵּנֶיהָ עַמּוֹן וּמוֹאָב; וְכֵן תַּרְגּוּם **סָבָאִים**: "מִסְחוֹר סְחוֹר":

וַיִּתְּנוּ. אֱהֶלָה וְאָהֳלִיבָה **צָמִידִים אֶל יְדֵיהֶן**. לְהִתְקַשֵּׁט לְנָאוּף, כְּלוֹמַר: עַמּוֹן וּמוֹאָב מִתּוֹךְ שֶׁהֵן רַבִּים, הִיא מִתְקַשֶּׁטֶת וּמִתְפָּאֶרֶת לָהֶם; וּמִתּוֹךְ שֶׁהֵם שְׁכֵנֶיהָ, מִתְפָּאֶרֶת לְעֵינֵיהֶם בְּקִשּׁוּטֶיהָ. לְפִיכָךְ וַיִּתְּנוּ אָהֱלָה וְאָהֳלִיבָה צְמִידִים עַל יְדֵיהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּהוּ נָאוֹת בְּעֵינֵי הַנּוֹאֲפִים. וְי"ו שֶׁל וַיִּתְּנוּ יְתֵרָה, כְּמוֹ אוֹתָהּ שֶׁל "עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה" (שמות טו:ב), וּכְמוֹ אוֹתָהּ שֶׁל "וַאֲשֶׁר לֹא שָׂם לִבּוֹ אֶל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב" (שמות ט:כא):

פסוק מג

וָאֹמַר לַבָּלָה נֹאֻפִים עַתָּה יְזֹנוּ וְגוֹ'. אָמַר לִי לִבִּי עַל זוֹ שֶׁבָּלְתָה וְהִזְקִינָה בְּנִאוּפִים, מֵעַתָּה שֶׁהִזְקִינָה, **יְזֹנוּ תַּזְנוּתָהּ** מִמֶּנָּה, וְתֵצֵא תַּאֲוַת זְנוּתָהּ מִלִּבָּהּ וְתַחְזֹר בָּהּ, וַהֲרֵי הִיא עוֹדָנָּה בִּזְנוּנֶיהָ כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה:

יְזֹנוּ. יֵצְאוּ; כָּל "זוֹנָה" תִּרְגּוּם יָנְקַת בָּרָא' (תרגום אונקלוס בראשית לד:לא; תרגום יונתן יחזקאל טז:ל). כָּךְ שָׁמַעְתִּי, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

לַבָּלָה נֹאֻפִים. כְּמוֹ לַבָּלָה בִּנְאוּפִים; כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר "וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ" (בראשית לח:יא) – כְּמוֹ "בְּבֵית אָבִיהָ" (במדבר ל:ד); "יִרְחֲצוּ מַיִם" (שמות ל:כ) – כְּמוֹ "יִרְחֲצוּ בְּמַיִם"; "וַיָּצָאָה חִנָּם" (שמות כא:יא); "וְאִם בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה" (במדבר ל:יא); וְכֵן פֵּרֵשׁ דּוֹנָשׁ. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם "תֶּבֶל עָשׂוּ" (ויקרא כ:יב), וְלֹא יִתָּכְנוּ דְּבָרָיו:

פסוק מד

וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ. כָּל אֲשֶׁר מִלְּאוֹ לִבּוֹ:

אִשּׁוֹת הַזְּמָה. נְשֵׁי הַזְּמָה:

פסוק מה

וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִים. אֲנָשִׁים דַּיָּנִים, שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וּמֶלֶךְ אַשּׁוּר. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן" – לְפִי מַעֲשֵׂיהֶן שֶׁל אֵלּוּ הַזּוֹנוֹת, **צַדִּיקִים** הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת מֵהֶנָּה:

מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שׁוֹפְכוֹת דָּם. כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ אַחֲרָיו (יחזקאל כג:מו-מט):

פסוק מו

הַעֲלֵה. וְנָתוֹן, וּבְרָא, כֵּלֶן לְשׁוֹן עֲשֵׂה וּפְעוֹל הֵם:

פסוק מז

וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן. הֲרִיגַת בְּנֵיהֶן וּבְנוֹתֵיהֶן וּשְׂרֵיפַת בָּתֵּיהֶן הוּא **מִשְׁפַּט נוֹאֲפוֹת**:

וּבָרֵא אוֹתָהֶן בְּחַרְבוֹתָם. הוּא מִשְׁפַּט שׁוֹפְכוֹת דָּם, וּבָרֵא לְשׁוֹן קְצִיצָה, וְכֵן "וּבֵרֵאתוֹ" דְּ"יַעַר יִהְיֶה לְךָ" בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע יז:יח):

פסוק מט

וְנָתְנוּ זִמָּתְכֶנָּה עֲלֵיכֶן. שׁוֹפְטֵיכֶן יִתְּנוּ אֶת מִשְׁפַּט זִמָּתְכֶן בְּרֹאשֵׁיכֶן:

פרק כד

פסוק א
הַתְּשִׁיעִית. לְצַדְקְיָהוּ:

פסוק ב
סְמֹךְ מֶלֶךְ בָּבֶל. הַיּוֹם צַר עָלֶיהָ:

פסוק ג
שְׁפֹת הַסִּיר. עַל פִּי הַכִּירָה בְּמָקוֹם מוֹשָׁבָהּ; הִיא קְרוּיָה 'שְׁפִיתָהּ' בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת לח:): מָקוֹם שְׁפִיתַת שְׁתֵּי קְדֵירוֹת; וְעוֹד שָׁנִינוּ (ביצה לד.): אֶחָד שׁוֹפֶת אֶת הַקְּדֵירָה וְאֶחָד נוֹתֵן לְתוֹכָהּ מַיִם וְאֶחָד נוֹתֵן לְתוֹכָהּ תַּבְלִין; לְמַדְנוּ שֶׁהַשְּׁפִיתָה הִיא הוֹשָׁבָתָהּ עַל פִּי הַכִּירָה, עַד שֶׁלֹּא יִתְּנוּ לְתוֹכָהּ כְּלוּם. וְהַדּוּגְמָא זוֹ עַל יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁאָמַרְתָּם עָלֶיהָ "הִיא הַסִּיר" (יחזקאל יא:ג) – עַתָּה בָּא הָעֵת שֶׁתִּהְיֶה לְסִיר וְאַתֶּם בְּתוֹכָהּ לְבָשָׂר (יחזקאל יא:ד), בָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְיִתְּנֶנָּה עַל הָאוּר. וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן שִׂימָה:
וְגַם יְצֹק בּוֹ מָיִם. הֵם צָרְכֵי הַמָּצוֹר, **יְצֹק** כְּמוֹ "שְׁפוֹךְ" (שופטים ו:כ):

פסוק ד
אֶסֹּף נָתְחֶיהָ אֵלֶיהָ. מִיְּרֵאַת הַמָּצוֹר אָסְפוּ לְתוֹכָהּ כָּל רָאשֶׁיהָ וְשָׂרֶיהָ:
כָּל נַתַּח טוֹב. "כָּל גֶּבֶר גִּיבּוֹר אִימְתָן וּגְבַר עָבִיד קְרָב", כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק ה
מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ. קַח אַתָּה, נְבוּכַדְנֶצַּר, אֶת מִבְחַר חֵילֶיךָ סְבִיבוֹתֶיהָ, כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן; וְאֵינוֹ מְיֻשָּׁב עַל עִנְיַן הַסִּיר. וְכֵן צָרִיךְ לְפוֹתְרוֹ: **מִבְחַר** יִשְׂרָאֵל יָבֹאוּ וְיִכָּנְסוּ בְּתוֹכָהּ:
וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ. סַדֵּר וְעָרוֹךְ הָעֲצָמִים תַּחַת שְׁאָר הָאֵיבָרִים; כְּלוֹמַר: יִלָּחֲמוּ הַגִּבּוֹרִים בְּשִׁבְיל הַחֲלָשִׁים וְיִסְמְכוּ אֵלּוּ עֲלֵיהֶן. **דּוּר** לְשׁוֹן עֲרִיכָה; וְכֵן "יְצַנָּפְךָ צָנוֹף כַּדּוּר" (ישעיהו כב:יח) – שׁוּרוֹת הֵיקֵף גַּיְסוֹת; וְכֵן "שׁוּרָה" תִּרְגּוּם "דָּרָא" (תענית כב:). וּמְנַחֵם פֵּירֵשׁ כְּמוֹ "אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה" (יחזקאל כד:ט):
רַתֵּח רְתָחֶיהָ. וְאַחַר שֶׁיְּהוּ כֻּלָּם לְתוֹכָהּ, יְקָרְבוּ כְּלֵי הַמָּצוֹר וְהַמִּלְחָמָה אֶל הָעִיר:

פסוק ו
חֶלְאָתָהּ. זוֹהֲמָתָהּ שֶׁמּוֹצִיאִין מֵעַל פִּיהָ עַל יְדֵי הַרְתָּחָתָהּ, שֶׁקּוֹרִין 'אֶשְׁקוּמָ"א' בְּלַעַ"ז; כְּלוֹמַר: לֹא יָצְאוּ מִמֶּנָּה רְשָׁעִים שֶׁבָּהּ:
לְנָתְחֶיהָ לְנָתָחֶיהָ. גָּלוּת אַחַר גָּלוּת, הַיּוֹצֵא וְנָפַל אֶל הַכַּשְׁדִּים, אִישׁ אִישׁ לְבַדּוֹ:

לֹא נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל. לֹא כִּשְׁאָר קְדֵרוֹת שֶׁמּוֹצִיאִין נְתָחֶיהָן יַחַד, לְתִתָּהּ לִפְנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד חֶלְקוֹ וְגוֹרָלוֹ; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "מִדְּלָא יִתְעֲבִיד בָּהּ תְּיוּבָא" – **לֹא נָפַל עָלֶיהָ** גּוֹרָלוֹ שֶׁל מָקוֹם:

פסוק ז

צָחְיַח. שְׁעִיעוּת (ראה רש"י יחזקאל טז:ד):

לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל הָאָרֶץ וְגוֹ'. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בְּזִידוֹ וּבִדְרַע מְרוֹמָם שְׁפָכְתִּיהּ, לֹא שְׁפָכְתִּיהּ בְּשִׁלּוּ לְמֵיעֲבַד עֲלוֹהִי תְּיוּבָא"; וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ (איכה רבה פתיחתא ה, גטין נז:) בְּדָמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה בֶּן יְהוֹיָדָע, לֹא נֶהֱגוּ בּוֹ לֹא כְּדַם הַצְּבִי וְלֹא כְּדַם הָאַיִל:

פסוק ח

לְהַעֲלוֹת חֵמָה. לְפָנַי, צִוִּיתִי לְאוֹתוֹ דָּם שֶׁלֹּא יִבָּלַע בַּקַּרְקַע, כְּדֵי שֶׁיִּזָּכֵר **לְנָקֹם** נְקָמָתוֹ:

פסוק ט

הַמְּדוּרָה. הֶסֵּק גְּדוֹלָה פואיא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק י

הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ. לְהַרְבּוֹת הָעֵצִים וּלְהַדְלִיק הָאֵשׁ:

הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרֹּקַח הַמָּרְקָחָה. כְּשֶׁהַבָּשָׂר חַם מֵעַל הָעֲצָמוֹת וְהוּא מִצְטַמֵּק וּמְעֹרָב בָּרוֹטֶב וּמֵגִיס בַּכַּף, דּוֹמֶה לְמִרְקַחַת פִּטּוּם סַמָּנִין, שֶׁמְּעָרְבִין אוֹתָהּ יָפֶה יָפֶה, וּמִתּוֹךְ צִימּוּק הַבָּשָׂר עֲשָׂנָהּ נֶהְפַּךְ לְתוֹכָהּ, שֶׁקּוֹרִין אאורש"יר בְּלַעַ"ז, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר **וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ**, יִבְּשׁוּ וְיֵעָשְׂנוּ, לְשׁוֹן "חָרָה מִנִּי חֹרֶב" (איוב ל:ל), וְכֵן "לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נַחֲשְׁתָּהּ" (יחזקאל כד:יא) – כְּדֶרֶךְ קְדֵרָה שֶׁתַּמּוּ מֵימֶיהָ, בִּרְתִיחָתָהּ מִתְחַמֶּמֶת וְנִשְׂרָפִין חֲרָסֶיהָ וְהַתַּבְשִׁיל מִתְקַלְקֵל:

פסוק יא

תֻּתַּם חֶלְאָתָהּ. תִּכְלֶה זוֹהֲמָתָהּ וְתִבָּלַע בְּנַחֲשְׁתָּהּ – סִיר שֶׁל נְחֹשֶׁת הִיא:

פסוק יב

תְּאֻנִּים הֶלְאָת. בְּתוֹאֲנָה וְתַרְמִית הֶלְאָת אֶת הָעֲנִיִּים; לָכֵן **לֹא יֵצְאוּ מִמֶּנָּה** רְשָׁעִים שֶׁבְּתוֹכָהּ, אֶלָּא **בְּאֵשׁ** פֻּרְעָנוּתָהּ יִכְלוּ:

פסוק יג

בְּטָמְאָתֵךְ. בְּטֻמְאָה שֶׁל זִמָּה תִּכְלֶה:

יַעַן טִהַרְתִּיךְ. לְהוֹכִיחַ עַל פִּי הַנְּבִיאִים, **וְלֹא טָהַרְתְּ וְגוֹ'**:

פסוק יד

לֹא אֶפְרַע. לֹא אֲבַטֵּל גְּזֵרָתִי:

וְלֹא אֶנָּחֵם. לְשׁוּב מִמַּחֲשַׁבְתִּי הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָךְ:

פסוק טז
מַחְמַד עֵינֶיךָ. אִשְׁתְּךָ; כְּמוֹ שֶׁהֶעְנִין מוֹכִיחַ בְּסוֹפוֹ (יחזקאל כד:יח):

פסוק יז
הָאָנֵק. הִתְמַקְמֵק בִּשְׁתִיקָה, שוא"ש דמוני"ץ בְּלַעַ"ז:
פְּאֵרְךָ. תְּפִלִּין (מועד קטן טו.). כָּל אֵלֶּה מִצְווֹת אֲבֵלִים, וְאַתָּה חִלּוּף אָבֵל: אָסוּר בִּתְפִלִּין וּסַנְדָּל, וְחַיָּב בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ (מועד קטן טו.-טו:), וּמַבְרִין אוֹתוֹ סְעוּדָה רִאשׁוֹנָה מִשֶּׁל אֲחֵרִים (מועד קטן כז:):

פסוק יח
כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי. שֶׁלֹּא לִנְהוֹג אֲבֵילוּת:

פסוק יט
מָה אֵלֶּה לָּנוּ. מָה הָרְמָזִים הַלָּלוּ עָלֵינוּ?

פסוק כא
אֲשֶׁר עֻזַּבְתֶּם. בִּירוּשָׁלַיִם, כְּשֶׁיְּצָאתֶם בַּגּוֹלָה:

פסוק כב
וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי. לֹא תִנְהֲגוּ אֲבֵילוּת, כִּי אֵין מְנַחֲמִין לָכֶם, שֶׁאֵין בָּכֶם אֶחָד שֶׁלֹּא יִהְיֶה אָבֵל, וְאֵין אֲבֵילוּת אֶלָּא בִּמְקוֹם מְנַחֲמִים; דָּבָר אַחֵר: שֶׁתִּהְיוּ יְרֵאִים לִבְכּוֹת לִפְנֵי הַכַּשְׁדִּים שֶׁאַתֶּם בְּתוֹכָם:
שָׁפָם. גְּרִינוֹ"ן בְּלַעַ"ז:

פסוק כג
וּנְמַקֹּתֵם. אֵישְׁרוֹי"ץ דְּמוֹנִי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק כד
בְּבוֹאָהּ. בָּאָה הָרָעָה הַזֹּאת:

פסוק כה
מַשָּׂא נַפְשָׁם. שֶׁנַּפְשָׁם מִתְנַשֵּׂאָה בָּהֶם:

פסוק כו
בַּיּוֹם הַהוּא. אִי אֶפְשָׁר לְבֹא הַפָּלִיט בְּיוֹם הַחֻרְבָּן; וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: **בַּיּוֹם הַהוּא**, שֶׁיָּבֹא הַפָּלִיט **אֵלֶיךָ** לְהַשְׁמִיעַ אָזְנְךָ, **בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ**:
לְהַשְׁמָעוּת אָזְנָיִם. לְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרָה שֶׁהֻכְּתָה הָעִיר:

פסוק כז
אֶת הַפָּלִיט. עִם הַפָּלִיט:

וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם. לְפִי שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ "וְנֶאֱלַמְתָּ וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם וְגוֹ'" (יחזקאל ג:כו); מֵעַתָּה יִרְאוּ שֶׁזִּדַּבֶּרְיךָ אֱמֶת, **וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד** מֵהִתְנַבְּאוֹת לָהֶם:

פרק כה

פסוק ג

הֶאָח. לְשׁוֹן שִׂמְחָה:

כִּי נֶחָל. כִּי נִנְחַל, וְהָיָה מוֹרָשָׁה לַאֲחֵרִים:

פסוק ד

לִבְנֵי קֶדֶם. כַּשְׂדִּים וַאֲרָם לְצַד מִזְרַח הֵם:

פסוק ו

יַעַן מָחָאֲךָ יָד וְרִקַּעַתָּ בְּרַגֶל. לְשֵׁם שִׂמְחָה; וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּרֹאשׁ הַסֵּפֶר אָמַר כֵּן לְעִנְיָן אֵבֶל, "הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ וֶאֱמֹר אֲחִ" (יחזקאל ו:יא), יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁעוֹשִׂין אוֹתָם לְאֵבֶל וּלְשִׂמְחָה, אֲבָל אֵין עִנְיָנָם שָׁוֶה, וְכֵן חֲלִילִים לְכַלָּה וְלַמֵּת (משנה בבא מציעא ו.):

וְרִקַּעַתָּ. לְשׁוֹן "מִרְפֶּס" (יחזקאל לד:יט):

בְּכָל שְׁאָטְךָ. לְשׁוֹן בְּזָיוֹן פּוֹתְרִין בּוֹ, כְּמוֹ "וַיְבֻזּוּ עֲשָׂוֹ" (בראשית כה:לד) שֶׁתַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס "וְשָׁאט עֵשָׂו". וַאֲנִי אוֹמֵר שְׁאט לְשׁוֹן שֶׁטֶף, גוּלוּזְמנ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ח

הִנֵּה כְכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה. בְּטָלָה אַהֲבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵהֶם, וְנִמְאֲסוּ לָתֵת בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר כְּשְׁאָר הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (יומא נד.-נד:), שֶׁנִּכְנְסוּ לַהֵיכָל וְקִפְּלוּ צוּרוֹת הַכְּרוּבִים שֶׁצָּר שְׁלֹמֹה עַל קִיר הַהֵיכָל "כְּמַעֲר אִישׁ וְלוּיוֹת" (מלכים א ז:לו), וְהוֹצִיאוּם לַחוּץ, אָמְרוּ: רְאוּ אֵלּוּ שֶׁהָיוּ מַרְאִים עַצְמָם כִּצְנוּעִים, בַּמֶּה הָיוּ עוֹסְקִין:

פסוק ט

הִנְנִי פּוֹתֵחַ. אֶת מִבְצְרֵי אֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר בַּסְּפָר, בְּסוֹף גְּבוּלָם, הוּא **הַכָּתֵף**, סוֹף גְּבוּל אַרְצָם; כְּמוֹ "וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית", "אֶל הַכָּתֵף" (שמות כז:טו), דְּמִתַּרְגֵּם: "לְעִיבְרָא":

פסוק י

לִבְנֵי קֶדֶם. אֲפַתֶּה אוֹתָם שֶׁיָּבֹאוּ עַל **בְּנֵי עַמּוֹן** דֶּרֶךְ אֶרֶץ מוֹאָב:

פסוק יג

וּדְדָנָה. "וְיִתְבֵי דְדָן" (תרגום יונתן):

פסוק יד

בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל. הֵם יִהְיוּ שְׁלוּחַי לִנְקוֹם נִקְמָתִי:

פסוק טו
יַעַן עֲשׂוֹת פְּלִשְׁתִּים בִּנְקָמָה. בִּשְׂנְאָה וּבְפֶרֶךְ, כְּאָדָם הַנּוֹקֵם נִקְמָתוֹ בְּאוֹיְבוֹ:

פסוק טז
אֶת כְּרֵתִים. "עַמָּא דְחַיְּבִין לְאִישְׁתֵּיצָאָה". וְאוֹמֵר אֲנִי: לְפִי שֶׁרָאִיתִי בְּמָקוֹם אַחֵר קוֹרֵא אֶל פְּלִשְׁתִּים כְּרֵתִים, "הוֹי יוֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים" (צפניה ב:ה), וְאֵינוֹ קוֹרֵא כֵּן לְאוּמָּה אַחֶרֶת, נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁיֵּשׁ גְּבוּל בִּפְלִשְׁתִּים שֶׁשְּׁמוֹ כְּרֵתִי, וְכֵן אֲנִי מוֹצֵא בְּסֵפֶר שְׁמוּאֵל (שמואל א ל:יד) בַּגְּדוּד שֶׁשָּׁרַף אֶת צִקְלַג "אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ עַל נֶגֶב הַכְּרֵתִי":
חוֹף הַיָּם. מַאַרְקֵ"א בְּלַעַ"ז; הֵם פְּלִשְׁתִּים, שֶׁיּוֹשְׁבִים בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית שֶׁל גְּבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם הָאַחֲרוֹן (דברים יא:כד):

פרק כו

פסוק א
בְּעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה. לְצַדְּקָיְהוּ:

פסוק ב
עַל יְרוּשָׁלַם. שֶׁהָיְתָה בְּמָצוֹר:
הֶאָח. לְשׁוֹן קוֹל שִׂמְחָה:
נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים. עִיר שֶׁכָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הָיוּ נִכְנָסִים לָהּ לִסְחוֹרָה, מֵעַתָּה תִּשָּׁבֵר, כִּי לֹא יֵלֵךְ הַמָּצוֹר מֵעָלֶיהָ עַד תִּלָּכֵד:
נָסַבָּה אֵלָי. מֵעַתָּה הוּסְבָּה סְחוֹרַת הָעַמִּים אֵלַי:
אִמָּלְאָה הֶחֳרָבָה. אֶתְמַלֵּא אֲנִי מִן הָעִיר יְרוּשָׁלַיִם הַחֳרֵבָה:

פסוק ד
וְסָחֲיתִי. וְעָקַרְתִּי, כְּמוֹ "בֵּית גֵּאִים יִסַּח ה'" (משלי טו:כה); "וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל" (דברים כח:סג):
לְצָחִיחַ סָלַע. לְפִי שֶׁהָיְתָה בְּנוּיָה בְּסֶלַע בְּתוֹךְ הַיָּם, כְּשֶׁתִּנָּתֵץ וְיִסַּח **עָפָרָהּ** אֶל הַיָּם נִשְׁאָר הַסֶּלַע חָלָק; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לִשְׁעִיעוּת כֵּיף גַּלְיָ":

פסוק ה
מִשְׁטַח חֲרָמִים. עַל הַסֶּלַע יִשְׁטְחוּ הַדַּיָּגִים אֶת חֶרְמֵי מִכְמְרוֹתָם, לְנַגְּבָם:

פסוק ו
וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה. הַכְּפָרִים הַמְשֻׁעְבָּדוֹת לָהּ סְבִיבוֹתֶיהָ:

פסוק ח

וְחֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה. "וּיקִים עֲלַיִךְ דִּי מְזַיְנִין בְּתַרְסִין" (תרגום יונתן):

פסוק ט

וּמָחֲי קָבָלוֹ. הוּא אֶחָד מִתַּחְבּוּלוֹת הַמָּצוֹר, לִזְרוֹק אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת, וּמַכֶּה כְּנֶגְדּוֹ אילקולי"אה דשאפורי"ירא בְּלַ"ז; וְיֵשׁ לוֹעֲזִים קָבָלוֹ דשארבלי"טא בְּלַ"ז; וְיֵשׁ לוֹעֲזִין פוריי"רא בְּלַ"ז:

בְּחַרְבוֹתָיו. בְּאוּמָנוּת חוּרְבָּן שֶׁיָּבִיא עִמּוֹ:

פסוק י

מִשִּׁפְעַת סוּסָיו. כְּשֶׁיֵּשׁ סוּסִים הַרְבֵּה מַעֲלִים אָבָק בְּרַגְלֵיהֶם, וְעוֹלֶה וְנַעֲשֶׂה כְּעָנָן וּמַחְשִׁיךְ הָאָרֶץ, הוּא קְרוּי 'שִׁפְעַת'; וְכֵן "וְשִׁפְעַת מַיִם תְּכַסֶּךָּ" (איוב כב:יא) 'דְּלָאפוּ'שׁוֹן' בְּלַ"ז:

כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה. "כְּמָה דְּעָלִין לְקַרְתָּא דְּמִתְרָעָא מְשׁוּר" (תרגום יונתן), שֶׁנִּפְרְצָה חוֹמָתָהּ:

פסוק יב

רְכֻלָּתֵךְ. סְחוֹרָתֵךְ:

פסוק טז

וְחָרְדוּ לְרָגָעִים. לִשְׁבָרִים, פֶּן יָבֹא עֲלֵיהֶם גַּם הֵם כְּשִׁבְרֵךְ:

לְרָגָעִים. לְשׁוֹן שֶׁבֶר, כְּמוֹ "רוֹגַע הַיָּם" (ישעיה נא:טו); "עוֹרֵי רַגַּע" (איוב ז:ה); "עַל רִגְעֵי אֶרֶץ" (תהלים לה:כ) – עַל דַּכְאֵי אֶרֶץ. וּמְנַחֵם פֵּרְשׁוֹ לְשׁוֹן רֶגַע, כְּמוֹ "כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ" (תהלים ל:ו):

וְשָׁמְמוּ. לְשׁוֹן תִּמָּהוֹן:

פסוק יז

נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים. יֵשׁ נוֹקְדִין רָפֵי, וּפוֹתְרִין: מְיוּשֶׁבֶת מִיָּמִים קַדְמוֹנִים; וְיֵשׁ נוֹקְדִים דָּגֵשׁ, וּפוֹתְרִין מְיוּשֶׁבֶת בְּחָזְקָה עַל יְדֵי **יַמִּים** הַסּוֹבְבִים לָהּ; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן, וְכֵן הוּא:

אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם. סְבִיבוֹת **לְכָל** הַיּוֹשְׁבִים:

חִתִּיתָם. לוֹרְדְפְרַיי"מְ"נְט בְּלַ"ז:

פסוק יח

הָאִיִּן. כְּמוֹ הָאִיִּים:

מִצֵּאתֵךְ. מִיצִיאָתֵךְ בַּגּוֹלָה:

פסוק יט

בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת תְּהוֹם. "בְּאַסְקוּתִי עֲלָךְ מַשְׁרְיָת עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא, וְיִחַפּוּנָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין", כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן; וּכְמַשְׁמָעוֹ: בִּתְחִלָּה נִתְּנָה בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר, וְסוֹף עָלָה הַיָּם וְטָבְעָה:

פסוק כ

אֶת יוֹרְדֵי בוֹר. עִם יוֹרְדֵי גֵּיהִנֹּם:

אֶל עַם עוֹלָם. עִם שְׁאָר הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֲשֶׁר שָׁם מֵעוֹלָם:

כָּחֳרְבוֹת מֵעוֹלָם. כֶּעָרִים אֲשֶׁר חָרְבוּ מֵאָז, כִּסְדוֹם וְחַבְרוֹתֶיהָ (בראשית יט:כד-כה):

וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים. וְאֶתֵּן הַתִּפְאֶרֶת בִּירוּשָׁלַיִם:

פסוק כא

בַּלָּהוֹת. פִּרְשׁוֹ יוֹנָתָן **בַּלָּהוֹת** "כְּדְלָא הֲוִית", וְהַפּוֹתְרִים אוֹמְרִים לְשׁוֹן מְקוֹם מְרַקֵּד שְׂעִירִים (ישעיה יג:כא) וּמַזִּיקִין:

פרק כז

פסוק ג

עַל מְבוֹאוֹת יָם. עַל הַנָּמֵל, שֶׁהַסְּפִינוֹת בָּאוֹת עַד הַחוֹמָה וְהַשְּׁעָרִים; וְהַרְבֵּה כְּרַכִּין יוֹשְׁבִין עַל הַיָּם וְאֵינָהּ מְקוֹם נָמֵל, וְאֵין הַסְּפִינוֹת יְכוֹלוֹת לְקָרֵב אֲלֵיהֶם:

מְבוֹאוֹת יָם. פּוֹרְ"ט בְּלַעַ"ז:

רוֹכֶלֶת הָעַמִּים. כָּךְ הָיָה מְנָהָגָם: סוֹחֲרִים הַבָּאִים לָהּ, זֶה מִצָּפוֹן וְזֶה מִדָּרוֹם, לֹא הָיוּ רַשָּׁאִין לַעֲשׂוֹת סְחוֹרָה זֶה עִם זֶה, אֶלָּא יוֹשְׁבֵי הָעִיר לוֹקְחִין מִזֶּה וּמוֹכְרִין לָזֶה:

אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי. עַד עַכְשָׁיו הַכֹּל אוֹמְרִים עַל יְרוּשָׁלַיִם "כְּלִילַת יֹפִי" (איכה ב:טו), "מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ" (תהלים מח:ג). עַכְשָׁיו אַתְּ מִתְגָּאָה לוֹמַר אֲנִי כְּלִילַת הַיֹּפִי, סוֹף גְּמַר הַיֹּפִי, כָּלוּל בִּי:

פסוק ד

בוֹנַיִךְ. "אַרְדְּכַלַּיִךְ" (תרגום יונתן), לְשׁוֹן בְּנִין:

פסוק ה

בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר. לְפִי שֶׁהָיְתָה בְּנוּיָה בַּיָּם וּבַיָּם אָבְדָה, הִמְשִׁילָהּ הַנָּבִיא לִסְפִינָה מִשֶּׁבַּחַת שֶׁהִכְבִּידוּ מַשָּׂאָהּ בְּתוֹכָהּ וְטָבְעָה בְּרוּחַ קָדִים:

מִשְּׂנִיר. "טוּר תַּלְגָּא" (תרגום אונקלוס לדברים ג:ט):

אֵת כָּל לֻחֹתָיִם. הַלְּוָחִים שֶׁנַּעֲשׂית הָאֳנִיָּה מֵהֶם:

אֶרֶז מִלְּבָנוֹן. שֵׁם יַעַר, שֶׁהָאֲרָזִים מְצוּיִין בּוֹ:
תּוֹרָן. הוּא הָעֵץ הַזָּקוּף וְגָבוֹהַּ הַתָּקוּעַ בַּסְּפִינָה, שֶׁבּוֹ תּוֹלִין הַמִּפְרָשׂ – שֶׁקּוֹרִין 'בְּוַיֵּיל"א' בְּלַעַ"ז – וּבוֹ נָקְבִים בְּרֹאשׁוֹ, שֶׁהַחֶבֶל שֶׁמּוֹשְׁכִין בּוֹ הַסְּפִינָה נִכְנָס וְיוֹצֵא בּוֹ; מש"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

אַלּוֹנִים. מִין עֵץ סָרָק, שֶׁקּוֹרִין קִישְׁנֶ"א בְּלַעַ"ז:
מְשׁוֹטָיִךְ. הֵם שֶׁרְחָבִים בְּרֹאשָׁם, שֶׁמַּנְהִיגִין בָּהֶם הָאֳנִיָּה רִיימ"ש בְּלַעַ"ז:
קַרְשַׁיִךְ. הוּא הַקֶּרֶשׁ הָרָחָב שֶׁבְּרֹאשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁל סְפִינָה, אֶל מוּל הַתֹּרֶן שֶׁבְּרֹאשָׁהּ, אֲשֶׁר בּוֹ מְהַפְּכִין אֶת הַסְּפִינָה לְכָל צְדָדֶיהָ וּמְכַוְּנִין אוֹתָהּ אֶל הַדֶּרֶךְ, וְרֹב הַחוֹבֵל אוֹחֵז בּוֹ; וּבְלָשׁוֹן מִשְׁנָה קַבְּרָנִיט (בבא בתרא צא.); וּבְלָשׁוֹן לַעַז גוֹבְרַיינְ"ל:
עָשׂוּ שֵׁן בַּת אֲשֻׁרִים. אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת אֶלָּא שֶׁל עֵץ, וְזֶהוּ בַּת אֲשֻׁרִים, כְּאִלּוּ הוּא תֵּיבָה אַחַת, לְשׁוֹן "תִּדְהָר וְתַאֲשׁוּר" (ישעיהו מא:יט) שְׁנֵיהֶם תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "אַשְׁכְּרוּעִין". וְאֶת קַבְּרְנִיטָהּ שֶׁל צוֹר הִמְשִׁיל לְקֶרֶשׁ שֶׁל אַשְׁכְּרוּעַ מְצֻפֶּה בְּשֵׁן עַל יְדֵי מַסְמְרִים לְנוֹי וּלְחִזּוּק, כִּי כֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "דַּפִּין דְּאַשְׁכְּרוּעִין מְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל בֵּית חוּפָאָה לָא תִּיטְרוֹן" כְּסוּיָה לֹא יִפּוֹל, אֲבָל יוֹנָתָן פֵּירֵשׁ הַקַּבְּרְנִיט הַזֶּה לְפִי עִנְיָן הָעִיר עַל קַרְשֵׁי שְׁעָרֶיהָ:

פסוק ז

שֵׁשׁ בְּרִקְמָה. בֶּגֶד שֵׁשׁ עָשׂוּי בְּצִיּוּרֵי רִקְמוֹת:
מִפְרָשֵׂךְ. הוּא שֶׁקּוֹרִין בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז 'סִיגְלֶ"א', וּבְלָשׁוֹנֵינוּ 'בְּוּוִיֵּיל"א' בְּלַעַ"ז:
לִהְיוֹת לְךָ לְנֵס. לְפָרְשׂוֹ עַל כְּלוֹנַס הָאָרֶז וּלְהַגְבִּיהוֹ עַל הַתֹּרֶן; **נֵס** בְּלָשׁוֹן מִשְׁנָה (כלים כ,ג): כְּלוֹנַס, וּבְלַעַ"ז פּוֹרְקָא:
הָיָה מְכַסֵּךְ. לְאֹהֶל וּלְגַג עַל פְּנֵי כָּל הָאֳנִיָּה:

פסוק ח

הָיוּ שָׁטִים לָךְ. תּוֹפְסֵי מְשׁוֹטָיִךְ, לְהַנְהִיגֵךְ:
חוֹבְלָיִךְ. אוֹחֲזֵי הַקַּבְּרְנִיט (ראה פרושו לעיל, ו), לְכֵוֵּן וּלְיַשֵּׁר הָאֳנִיָּה:

פסוק ט

זִקְנֵי גְבַל. אוּמְנֵי הַבִּנְיָן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים" (מלכים א ה:לב):
מַחֲזִיקֵי בְּדָקֶךָ. מְתַקְּנֵי בְּדָקֶךָ, שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בָּהֶם הַמַּיִם. אפייטונ"ט טאקראוצ"א בְּלַעַ"ז:
כָּל אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם. הַסַּפָּנִים שֶׁלָּהֶם:
הָיוּ בָךְ. הָיוּ סְבִיבֵךְ, לְשׁוּט אֶל הַמְּדִינוֹת הָרְחוֹקוֹת לְהָבִיא הַסְּחוֹרָה לְתוֹכֵךְ:
לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ. לְשׁוֹן עֲרוּבָה, הֵם כָּל צָרְכֵי הָאָדָם שֶׁהוּא חַי בָּהֶם, וּמָמוֹנוֹ הוּא עֲרוּבָתוֹ וְהַצָּלָתוֹ לְחַיָּיו, גרנטיא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק יא

בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ. וּשְׁאָר חֵיל בְּנֵי אָדָם הַיּוֹשְׁבִים בְּתוֹכֵךְ:

וְגַמָּדִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "וְאַף קַפּוֹטָקָאֵי", שְׁמַעְתִּי מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מְנַחֵם: עַל שֵׁם שֶׁיּוֹרְדִין בַּיָּם עַד הַתְּהוֹם מְשַׁעֲרֵי גּוֹמְדֵי אַמּוֹת עוֹמְקָהּ (ראה רשב"א בבא בתרא ק.), נִקְרָאוּ **גַּמָּדִים** אַנְדּוֹי"ש בְּלַעַ"ז. וְיֵשׁ פּוֹתְרִים, שֶׁהֵם נַנָּסִים וְנִכְנָסִין בְּמַדַּת אַמָּה:

שְׁלְטֵיהֶם. הֵם אַשְׁפּוֹת שֶׁנּוֹתְנִין בָּהֶם חִצִּים, כְּמוֹ "הֲבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ הַשֹּׁלְטִים" (ירמיה נא:יא); קוּיכְרִינ"ה בְּלַעַ"ז:

תַּלּוּ. הָרְבֵּה תְּלֵי תְּלִים:

פסוק יב

תַּרְשִׁישׁ. יָם שֶׁשְּׁמָהּ תַּרְשִׁישׁ:

מֵרֹב כָּל הוֹן. שֶׁהָיָה בְּתוֹכֵךְ, וּבְטוּחִים הַסּוֹחֲרִים שֶׁיִּמָּצְאוּ בָךְ סְחוֹרָה הָרְאוּיָה לָהֶם:

בְּדִיל. אֶשְׁטִיי"ן בְּלַעַ"ז:

עֹזְבוֹנָיִךְ. חוֹזְקֵיךְ וְעוֹזְרֵךְ, כְּמוֹ "וַיַּעַזְבוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם עַד הַחוֹמָה" (נחמיה ג:ח); וּמָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם הוּא חָזְקוֹ, הַמַּעֲמִידוֹ עַל רַגְלָיו:

פסוק יג

בְּנֶפֶשׁ אָדָם. עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת לִמְכֹּר:

פסוק טו

יָדֵךְ. מְקוֹמֵךְ:

קַרְנוֹת שֵׁן וְהָבְנִים. קַרְנֵי יְעֵלִים וְעַצְמוֹת פִּיל, וְטַוָּסִים – עוֹפוֹת שֶׁשְּׁמָן פאו"ן בְּלַעַ"ז:

הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ. הֵבִיאוּ לָךְ תְּשׁוּרָה:

פסוק טז

אֲרָם סוֹחֲרָתֵךְ. בָּאֲבָנִים טוֹבוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּמִּקְרָא, **וְאַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ**:

מֵרֹב מַעֲשַׂיִךְ. מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים בִּנְשִׁיאֵיךְ וְשָׂרֶיךָ, שֶׁמַּרְאִין לָהֶם מַעֲשֵׂה נוֹי וְתִפְאֶרֶת לְתַכְשִׁיט:

בְּנֹפֶךְ. אִיקַרְבּוּנְקְל"א בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

בְּחִטֵּי מִנִּית. שֵׁם מָקוֹם שֶׁחִטָּיהָ יָפוֹת, כְּמוֹ "עַד בּוֹאֲךָ מִנִּית" (שופטים יא:לג); וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: חִטִּין יְפֵיפִין וְגַסִּין הַנִּמְכָּרִים בְּמִנְיָן; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "בְּחִטֵּי רֵיחוּשׁ", לְשׁוֹן קְבוּצַת מִנְיָנִים הַרְבֵּה, טְרוֹקְ"ס בְּלַעַ"ז, וְחֵבֵּרוֹ בְּפִסְיקְתָא (פסיקתא דרב כהנא כז:ט): מָה הַדֵּס רֵחוּשׁ בֶּעָלִין, אַף לֵאָה רְחוּשָׁה בְּבָנִים. וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ. מִפִּי רַבִּי שִׁמְעוֹן מָצָאתִי שֶׁמָּצָא בְּמִקְרָא

תַּרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי **בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג** "דְּחוּשְׁלָא וְקַלְמָא", שַׁעֲרֵי דְּחוּשְׁלָא, שֶׁבַּגְּמָרָא (יומא עט.) אָנוּ שׁוֹנִים: שְׁעוֹרִים קְלוּפִים. וְאוֹמֵר אֲנִי: **מִנִּית** לְשׁוֹן מָנוֹת, מַאֲכָל מְזֻמָּן. וְאַף לְפִי נִקּוּד דָּגֵשׁ, דִּרְכּוֹ שֶׁל יוֹנָתָן לְתַרְגֵּם הַתֵּיבָה פַּעַם מִשְׁמָעָהּ פַּעַם מִדְרָשָׁהּ, כֵּן תִּרְגֵּם "וְגַם שֵׁם הָעִיר הֲמוֹנָה" (יחזקאל לט:טז) – אָנוּ נוֹקְדִים "שֵׁם", וְ"הֲמוֹנָה" לֹא מַפִּיק ה"א, וְתִרְגֵּם: "אַף לְתַמָּן יִתְרְמוּן קְטוּלֵי קִרְתָּא דְּסַגִּיאִין אִיתְרְגוּשְׁתְּהָא":

וּפַנַּג. רָאִיתִי בְּסֵפֶר יוֹסֵף הַכֹּהֵן (ראה יוסיפון עמוד 155 – 156): עֵץ אֲפַרְסְמוֹן הוּא **פַּנַּג**, וְהָיוּ מְצוּיִין בִּירִיחוֹ; וְעַל שֵׁם רֵיחוֹ הַטּוֹב נִקְרֵאת "יְרִיחוֹ"; 'בַּאלְצָמָא' בְּלַעַ"ז:

פסוק יח

בְּיֵין חֶלְבּוֹן. יַיִן לָבָן מְבֻשָּׁל (תרגום יונתן). וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם "חֵלֶב חִטִּים" (תהלים קמז:יד), לְשׁוֹן טוּב:

וְצֶמֶר צָחַר. "וְעַמַּר מֵילַת כְּבִינָא" (תרגום יונתן); בְּיוֹם שֶׁנּוֹלַד הַטָּלֶה וְטַהֲרָתוֹ אִמּוֹ בִּלְחִיכָתָהּ, עוֹשִׂין כְּסוּת וּמְכַבְּנִין אוֹתוֹ סְבִיבָיו בִּקְרָסִים, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא צַמְרוֹ נָקִי (שבת נד.):

צָחַר. לָבָן, כְּמוֹ "אֲתוֹנוֹת צְחוֹרוֹת" (שופטים ה:י):

פסוק יט

וְדָן וְיָוָן. מְדִינוֹת הֵם:

מְאוּזָל. מַטְוֶה שֶׁל שִׁירָאִין (שמות לה:כה):

בַּרְזֶל עֲשׂוּת. עָשׂוּי כַּעֲשָׁשִׁיוֹת; מַשָּׁ"שׁ בְּלַעַ"ז, וְהוּא פַּרְזְלָא הִינְדְּוָאָה (עבודה זרה טז.):

פסוק כ

בִּבְגָדֵי חֹפֶשׁ לִרְכְבָה. "בִּלְבוּשׁ דִּיקָר לְרָתִיכִין" (תרגום יונתן):

פסוק כא

בָּכָרִים. כְּבָשִׂים; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "בְּתוֹרִין", וְכֵן תִּרְגֵּם "מֵאָה אֶלֶף כָּרִים" דְּמֵישַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב (מלכים ב ג:ד):

פסוק כג

אַשּׁוּר כִּלְמַד. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם: מְדִינַת אַשּׁוּר וּמָדַי:

פסוק כד

בְּמַכְלוּלִים. בִּדְבָרִים שֶׁהֵם לְמַכְלוּל פרמונ"ט בְּלַעַ"ז, וּמַה הֵם הַמַּכְלוּלִים? **גְּלוֹמֵי תְּכֵלֶת וְרִקְמָה**, טַלִּיתוֹת שֶׁל תְּכֵלֶת מְרֻקָּמוֹת:

וּבְגַנְזֵי בְרוֹמִים. בְּתַכְשִׁיטֵי פְּאֵר, שֶׁגּוֹנְזִין אוֹתָן בְּאַרְגָּזִין שֶׁקּוֹרִין אשקרי"ן בְּלַעַ"ז, וְהֵם מְחוּפִּין עוֹר וּמְצוּיָרִין לְנוֹי בְּמִינֵי מַסְמְרִין, שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת וְצִיּוּרִין; וְהֵם בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי קַמְטְרִין, וּבִלְשׁוֹן עִבְרִי **בְּרוֹמִים**; וְהֵם **חֲבָשִׁין** וַאֲסוּרִין בְּחַבְלֵי בוּץ, לְנוֹי:

וַאֲרוּזִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֲעֵי הֲדַסִּים" – אוֹתָן אֲרָנָזִים הָיוּ נְתוּנִין בְּמִגְדְּלֵי עֵץ הֲדַס; וּמְבִיאִין אוֹתָן לְתוֹךְ הַמִּגְדָּלִין, וְהַקְּמַטְרָאוֹת שֶׁבְּתוֹכָן וְהַתַּכְשִׁיטִין שֶׁבְּתוֹךְ הַקְּמַטְרָאוֹת, הַכֹּל יַחַד, לִסְחוֹרָה; וְכֹה פִּתְרוֹן הַלָּשׁוֹן בְּלָשׁוֹן קְצָרָה: **וּבְגָנְזֵי בְּרוֹמִים הַחֲבוּשִׁים בַּחֲבָלִים וַאֲרוּזִים** בְּתוֹךְ עֵץ אֶרֶז; שֶׁהַבְּרוֹמִים, הֵם הַקְּמַטְרָאוֹת, וְהָיוּ אֲסוּרִים בַּחֲבָלִים וּנְתוּנִים בְּמִגְדְּלֵי הֲדַס, שֶׁהִיא מִמִּינֵי אָרֶז; וּמַכְלוּלִים שֶׁבְּתוֹךְ הַבְּרוֹמִים קָרֵא יוֹנָתָן: "שׁוּפִין דְּוָרְדָּא וְאִימְלִין דְּזָהוֹרִיתָא" – תַּכְשִׁיטִין הַצְּרִיכִין שְׁמִירָה נָאָה הֵן, "מְחַתִּין בְּקַמְטְרָוָון" – מוּנָחִים בְּקַמְטְרָאוֹת; וְהַמִּגְדָּלִים שֶׁבַּתַּרְגּוּם – כְּמוֹ שֶׁאָנוּ שׁוֹנִין (שבת טז,ה): 'תֵּיבָה וּמִגְדָּל' שֶׁיִּפְרֵייטֶ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק כה

אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ שָׁרוֹתַיִךְ. הֵם הָיוּ לָךְ לַעֲרָבָה וּמִישׁוֹר; כְּשֵׁם שֶׁהַמִּישׁוֹר הוּא דֶּרֶךְ כְּבוּשָׁה לְהָבִיא בּוֹ סְחוֹרָה לָעִיר הַיּוֹשֶׁבֶת בַּיַּבָּשָׁה, הָיוּ לָךְ תַּחְתָּם **אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ** מְסִלָּה לְהָבִיא **מַעֲרָבֵךְ** לְתוֹכֵךְ:

שָׁרוֹתַיִךְ. לְשׁוֹן שָׁרוֹן וּמִישׁוֹר, וְדֶגְמָתוֹ "עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ" (ירמיה ה:י):

וַתִּמָּלְאִי, וַתִּכָּבְדִי מְאֹד. הֵבִיאוּ לְתוֹכֵךְ מַשָּׂא רַב, וְהִכְבִּידוּ מַשָּׂאֵךְ יוֹתֵר מִדַּאי:

פסוק כו

בְּמַיִם רַבִּים הֱבִיאוּךְ הַשָּׁטִים אוֹתָךְ. כְּדֶרֶךְ הָאֳנִיּוֹת הַגְּדוֹלוֹת, שֶׁמַּפְלִיגִין אוֹתָן לְתוֹךְ פְּלָגֵי הַיָּם; וּמִתּוֹךְ שֶׁנִּתְמַלְּאַת וְכָבְדָתְּ, בָּא **רוּחַ הַקָּדִים וְשִׁבָּרֵךְ בְּלֵב יַמִּים**. וּלְעִנְיַן דּוּגְמַת הָעִיר: מִתּוֹךְ שֶׁנִּתְמַלְּאַת עֹשֶׁר – גָּבַהּ לִבֵּךְ, וּבָא עָלֶיךְ פֶּרְעָנוּת:

פסוק כח

מִגְרָשׁוֹת. כְּמוֹ "מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים" (במדבר לה:ב):

פסוק כט

אֶל הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ. מַה לָּנוּ עוֹד בָּאֳנִיּוֹת? לְהֵיכָן נוֹלִיךְ סְחוֹרָה עוֹד?

פסוק ל

יִתְּפַלָּשׁוּ. יִתְגַּלְגְּלוּ:

פסוק לב

וְנָשְׂאוּ אֲלַיִךְ בְּנִיהֶם. בְּנֵהִי שֶׁלָּהֶם:

כְּדָמָה. כָּךְ הָיָה שֵׁם רֹאשֵׁי אֱדוֹם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר "מַשָּׂא דּוּמָה" (ישעיהו כא:יא); וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "לֵית דְּדָמֵי לָהּ", **כְּדָמָה**. כְּדֶגְמָתָהּ:

פסוק לג

בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ וְגוֹ'. כָּל זֶה יְקוֹנְנוּ **עָלַיִךְ** בְּקִינָתָם:

פסוק לה

רָעֲמוּ פָנִים. זְעוּמֵי פָּנִים, וְכֵן "בַּעֲבוּר הַרְעִימָהּ" (שמואל א א:ו); וְכֵן כָּל תְּלוּנָה: "תּוּרְעָמָא" (תרגום אונקלוס שמות טז:יב):

פסוק לו

שָׂרְקוּ. שׁוֹרְקִין"ר בְּלַ"ז; כָּךְ שׁוֹרְקִין עַל דָּבָר שֶׁחָלַף וְהָלַךְ לוֹ:

פרק כח

פסוק ב

מוֹשַׁב אֱלֹהִים. עָשָׂה לוֹ בָּאֲוִיר עַל הַיָּם בְּמַנְגְּנוֹן, כְּמִין שִׁבְעָה רְקִיעִים, וְיָשַׁב לוֹ עַל הָעֶלְיוֹן (תנחומא, בראשית ז, ילקוט שמעוני יחזקאל שסז):

פסוק ג

הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִיֵּאל. דָּנִיֵּאל, בָּא נְבוּכַדְנֶצַּר לַעֲשׂוֹתוֹ אֱלוֹהַּ, "וּלְדָנִיֵּאל סְגִיד וּמִנְחָה וְנִיחוֹחִין אָמַר לְנַסְּכָא לֵיהּ" (דניאל ב:מו), וְלֹא קַבִּיל עֲלֵיהּ, וְאַתָּה עוֹשֶׂה עַצְמְךָ אֱלוֹהַּ:

כָּל סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ. לֹא עָמוּם מִמְּךָ, קְנָתוֹרִין הֵם שֶׁמְּקַנְתְּרִין, כְּלוֹמַר: שֶׁמָּא חָכָם אַתָּה כְּדָנִיֵּאל, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "כָּל רָז לֹא אָנֵס לָךְ" (דניאל ד:ו):

פסוק ד

עָשִׂיתָ לְךָ חָיִל. "קְנֵיתָ לְךָ נְכָסִין" (תרגום יונתן):

וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף. "וּכְנַשְׁתָּא" (תרגום יונתן):

פסוק ז

וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם. כְּמַשְׁמָעוֹ; וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (מכילתא בשלח שירה ז): מִשְׁכַּב זָכוּר, שֶׁנִּבְעַל כְּנָשִׁים. שְׁלֹשָׁה עָשׂוּ עַצְמָם אֱלוֹהַּ וְנִבְעֲלוּ כְּנָשִׁים: יוֹאָשׁ בֶּן אֲחַזְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים" (דברי הימים ב כד, כד), וְחִירָם, וּנְבוּכַדְנֶצַּר (תנחומא, וארא ט):

יִפְעָתֶךָ. הוֹפָעָתְךָ, לְשׁוֹן תֹּאַר פָּנִים; וְהַמִּדְרָשׁ דּוֹרְשׁוֹ יוֹפִי עִתֶּךָ:

פסוק ט

מְחַלְלֶיךָ. כְּמוֹ הֹרְגֶךָ:

פסוק יב

אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית וגו'. אַתָּה הוּא מָלֵא חָכְמָה לַחְתֹּם וְלִטְבֹּעַ כָּל תַּבְנִית וְצוּרָה:

תָּכְנִית. פֵּייְנְטוּר"א בְּלַ"ז:

פסוק יג

בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹהִים וְגוֹ'. :בִּסְגִי טָבוֹן וְתַפְנוּקִין אַתְּ מִתְפַּנֵּיק כְּאִלּוּ בְּעֵדֶן גִּינָתָא דַּהֲ' אַתְּ שָׁרֵי, כָּל עִוּתְרָא גְּיוּתָא וְיקָרָא מְתַיְהֵב לָךְ, כָּל אַבְנִין טָבָן מְסַדְּרָן עַל לְבוּשָׁךְ" (תרגום יונתן):

מְסָכָתֵךְ. חֻפָּתְךָ, לְשׁוֹן אַחֵר לְבוּשׁ כִּסּוּיֵיךְ:

מִלֵּאכֶת תֻּפֶּיךְ וּנְקָבָיִךְ בָּךְ. אַף עַל פִּי שֶׁנָּתַתִּי לָךְ הַכָּבוֹד הַזֶּה, יוֹדֵעַ הָיִיתִי שֶׁתִּתְגָּאֶה, וְעָשִׂיתִי בְךָ **מִלֶּאכֶת** תֻּפִּים וּנְקָבִים, הַמּוֹצִיאִין רוּחַ בְּקוֹל זֶמֶר כְּתוֹף, וּבָם הָיָה לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן:

פסוק יד

אַתְּ כְּרוּב מְמֻשָּׁח הַסּוֹכֵךְ. אַתְּ עוֹף מִדָּה, כְּלוֹמַר: הָעוֹף הַגָּדוֹל, **הַסּוֹכֵךְ** בִּכְנָפָיו סָכָךְ רַב, כְּלוֹמַר: מוֹשֵׁל מִמְּשָׁל רַב. **מְמֻשָּׁח** לְשׁוֹן גֹּדֶל, כְּמוֹ "אַנְשֵׁי מִדּוֹת" (במדבר יג:לב), דְּמָתַרְגְּמִינַן: "גַּבְרֵי דְמִשְׁחָן":

וּנְתַתִּיךְ בְּהַר קָדְשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ. וְנָתַתִּי לָךְ מָקוֹם לְקִנּוֹת לָךְ שָׁם, בְּבִנְיַן הַר קָדְשִׁי, שֶׁסִּיַּעְתָּ אֶת שְׁלֹמֹה בַּעֲצֵי אֲרָזִים (מלכים א ה:כב-כד):

בְּתוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ. קְנִיתָ לְךָ זְכָרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת:

פסוק טו

נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ. בְּאָמְרֵךְ **אֵל אֲנִי** (יחזקאל כח:ב):

פסוק טז

מָלוּ. כְּמוֹ מָלְאוּ:

וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים. גָּרַמְתְּ שֶׁאֶמְחֶה אוֹתְךָ, שֶׁלֹּא תִצְדַּק עוֹד בְּבִנְיַן בֵּיתִי (ראה רש"י לעיל יד):

וַאֲאַבֶּדְךָ. כְּמוֹ וָאֲאַבֶּדְךָ:

מִתּוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ. שֶׁלֹּא תִּטּוֹל חֵלֶק עִם הַצַּדִּיקִים; וְרַבּוֹתֵינוּ בְּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (בבא בתרא עה.) דָּרְשׁוּ הָעִנְיָן הַזֶּה בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן, וְכָךְ אָמַר הַנָּבִיא לְחִירָם: מָה נִתְגָּאִיתָ בְּרִקְיָעֶיךָ? שָׁמָּא בְּגַן עֵדֶן הָיִיתָ (יחזקאל כח:יג), כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן, **כָּל אֶבֶן יְקָרָה וְגוֹ'**? כִּי כָּל הַחוּפּוֹת הָאֵלֶּה עָשִׂיתִי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, וּפְחוּתָה שֶׁבְּכֻלָּן זָהָב, שֶׁהִיא מְנוּיָה אַחֲרוֹן (יחזקאל כח:יג). **מִלֶּאכֶת תֻּפֶּיךָ וְגוֹ'** – בְּזֹאת הִשְׁוֵיתִיךָ לוֹ, וְלֹא בְּאַחֶרֶת, וּבְךָ נִסְתַּכַּלְתִּי וּבָרָאתִי תוּפִּים וּנְקָבִים בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן (בבא בתרא עה.). **אַתְּ כְּרוּב מְמֻשָּׁח** – שֶׁמָּא אַתָּה כְּאוֹתוֹ **כְּרוּב** שֶׁהָיָה גָּדוֹל בְּ**מְמֻשָּׁח הַסּוֹכֵךְ** כֻּלּוֹ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמַיִם? וְשָׁמָּא **נְתַתִּיךָ** לִהְיוֹת בְּהַרְרֵי **קֹדֶשׁ**, כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי לוֹ?

פסוק יז

שִׁחֲתָ חָכְמָתְךָ עַל יְפְעָתֶךָ. שֶׁנִּתְגָּאֵיתָ בְּיִפְעָתֶךָ:

לְרַאֲוָה בָךְ. לְהִסְתַּכֵּל בְּבָשְׁתְּךָ, **לְרַאֲוָה** כְּמוֹ לִרְאִיָּה:

פסוק יח

חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ. קִדַּשְׁתָּךְ:

אֵשׁ מִתּוֹכְךָ. דִּבְרֵי גַּאֲוָה שֶׁיָּצְאוּ מִפִּיךָ, לֵאמֹר **אֵל אָנִי** (יחזקאל כח:ב). לָשׁוֹן אַחֵר, כְּתַרְגּוּמוֹ: "וְאַיְיתֵי עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא מֵחוֹבֵי זְדוֹנָךְ":

פסוק יט

שָׁמְמוּ. תָּמְהוּ:

פסוק כג

וְנִפְלַל חָלָל בְּתוֹכָהּ בְּחֶרֶב עָלֶיהָ מְסָבִיב. עַל אֲשֶׁר יִרְאוּ הַחֶרֶב מִסָּבִיב, בַּחוּץ, יִפְּלוּ יוֹשְׁבֵי הָעִיר וְיִהְיוּ בְּטוּחִים לִהְיוֹת חֲלָלִים בְּתוֹכָהּ:

וְנִפְלַל. כְּמוֹ "לֹא פִלַּלְתִּי" (בראשית מח:יא): "לָא סְבָרִית", וּכְמוֹ "וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים" (דברים לב:לא); יָדוּנוּ עַצְמָם לִהְיוֹת חֲלָלִים **בְּתוֹכָהּ**:

פסוק כד

וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. לְפִי שֶׁנִּבָּא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב וּפְלִשְׁתִּים וֶאֱדוֹם וְצוֹר וְצִידוֹן, שֶׁהֵם שְׁכֵינֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁיֶּחְרְבוּ, וּמֵאַחַר שֶׁיֹּאבְדוּ כֵּלָּן **לֹא יִהְיֶה סִלּוֹן וְקוֹץ לְיִשְׂרָאֵל** בְּכָל **סְבִיבוֹתָם**, שֶׁיַּכְאִיבֵם וְשֶׁיָּרַע לָהֶם:

סִלּוֹן. מִין קַמְשׁוֹנִים וְחוֹחִים הוּא:

מַמְאִיר. עִנְיָן הַכְאָבָה, כְּמוֹ "צָרַעַת מַמְאֶרֶת" (ויקרא יג:נא), פונייני"ט בְּלַעַ"ז:

הַשָּׁאטִים אוֹתָם. הַבּוֹזִים אוֹתָם:

פסוק כה

לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב. כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָה לְיַעֲקֹב נַחֲלָה בְּלֹא מְצָרִים, "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה" (בראשית כח:יד):

פרק כט

פסוק ג

הַתַּנִּים הַגָּדוֹל. לְפִי שֶׁכָּל גְּדֻלָּתָהּ שֶׁל מִצְרַיִם וְכָל שׁוֹבַע שֶׁבָּהּ, עַל יְדֵי יְאוֹרֵי נִילוּס הוּא, לְפִיכָךְ הַנָּבִיא מְמַשֵּׁל אֶת מַלְכָּהּ לְתַנִּין, וְאֶת עַמָּהּ לִדְגַת יְאוֹר:

לִי יְאוֹרִי. אֵינִי צָרִיךְ לָעֲלִילוֹנִים, כִּי יֵשׁ לִי יְאוֹרִי, מַסְפִּיק כָּל צָרְכִי:

וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי. בִּגְבוּרָתִי וּבְחָכְמָתִי הִגְדַּלְתִּי גְּדֻלָּתִי וּמֶמְשַׁלְתִּי:

פסוק ד

חַחִים. כְּמִין טַבָּעוֹת בַּרְזֶל אַיי"ש בְּלַעַ"ז:

דְּגַת יְאוֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ. אִינְטִישָׁאִיקְרַאטִי"שׁ בְּלַעַ"ז; כְּלוֹמַר: אֶתֵּן בְּלֵב כָּל גִּבּוֹרֶיךָ לָצֵאת עִמְּךָ לַמִּלְחָמָה, וְיִפְּלוּ כֻּלָּם:

פסוק ה

וְנָטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה. זוֹ הִיא אָבְדָנָן שֶׁל דָּגִים, כֵּיוָן שֶׁנִּטְּשׁוּ עַל פְּנֵי הַיַּבָּשָׁה מֵתִים. אי"י אטינדר"י טו"י בְּלַעַ"ז:

פסוק ו

מִשְׁעֶנֶת קָנֶה. כַּמָּה פְּעָמִים סָמְכוּ עֲלֵיהֶם, בִּימֵי סַנְחֵרִיב (מלכים א יח:כא) וּבִימֵי נְבוּכַדְנֶצַּר (ירמיה לז:ה-ח), וְלֹא הוֹעִיל לָהֶם, כָּקָנֶה זֶה, שֶׁהוּא רַךְ וְאֵינוֹ סוֹמֵךְ אֶת הַנִּשְׁעָן עָלָיו:

פסוק ז

בְּתָפְשָׂם בְּךָ בְכַפְּךָ. בַּכַּף קְרִי, כְּאָדָם הַמְהַלֵּךְ וְנִשְׁעָן עַל מַקְלוֹ:

תֵּרוֹץ. תֵּרָצֵץ:

וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל כָּתֵף. כְּתֵפֵיהֶם, כְּאָדָם הַנִּסְמָךְ עַל קָנֶה, וְנִשְׁבָּר, וְהָאָדָם נוֹפֵל עָלָיו וְהַקְּרוּמִיּוֹת נִכְנָסוֹת לוֹ בִּכְתֵפָיו:

וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל מָתְנָיִם. מֵאַחַר שֶׁתִּשָּׁבֵר, יִצְטָרְכוּ לְחַזֵּק אֶת מָתְנֵיהֶם וְלַעֲמֹד עֲלֵיהֶם; וַהֲרֵי אַתָּה כְּאָדָם שֶׁחָבֵירוֹ נִשְׁעָן עָלָיו וְהוּא חַלָּשׁ, וְאוֹמֵר לוֹ: הִתְחַזֵּק עַל מָתְנֶיךָ, כִּי לֹא תִסְמֹךְ עוֹד עָלַי. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְלָא תְהֵא לְהוֹן לְבֵית סוּמְכְוָון". וְיֵשׁ מַחֲלִיפִין **וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם** לוֹ הִמְעַדְתָּ, וְאֵינִי רוֹאֶה אֶת דִּבְרֵיהֶן. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם מַעֲמַד רַגְלַיִם, כָּמוֹנִי:

פסוק יא

וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה. אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שְׁנֵי רְעָבוֹן נִגְזְרוּ בַּחֲלוֹם פַּרְעֹה, כְּנֶגֶד שִׁלֹּשָׁה פְּעָמִים שֶׁנִּכְתַּב הַחֲלוֹם: שֶׁבַע פָּרוֹת וְשֶׁבַע שִׁבֳּלִים רָעוֹת רָאָה (בראשית מא:א-ז), וְסִפְּרוֹ לְיוֹסֵף (בראשית מא:יז-כד), הֲרֵי שְׁנֵי פְּעָמִים, וְיוֹסֵף אָמַר לוֹ: "שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת" (בראשית מא:כז), הֲרֵי אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם לָרָעָב; וְלֹא הָיָה לָהֶם אֶלָּא שְׁתַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב" (בראשית מה:ו); וּמִשֶּׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם פָּסַק הָרָעָב, שֶׁהֲרֵי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְתֵן זֶרַע וְנִחְיֶה וְגוֹ'" (בראשית מז:יט); וְהָאַרְבָּעִים נִפְרְעוּ לָהֶם עַכְשָׁיו (בראשית רבה פט:ט):

תֵּשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה. תֵּשֵׁב שְׁרֵ"א אֶשִׁיגִיא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק יד
מְכוּרָתָם. מְגוּרָתָם. לְשׁוֹן אַחֵר: כְּמוֹ תּוֹלְדוֹתָם, וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:

פסוק טו
לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם. לְשׁוֹן מֶמְשָׁלָה, כְּמוֹ "וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם" (בראשית א:כח):

פסוק טז
וְלֹא יִהְיֶה. מִצְרַיִם **לְבֵית יִשְׂרָאֵל עוֹד לְמִבְטָח הַמַּזְכִּיר לָהֶם עָוֹן**, שֶׁאָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "לֹא תֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד" (שמות יד:יג):

פסוק יז
וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע שָׁנָה. לְמַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר, אוֹתָהּ שָׁנָה נִתְּנָה מִצְרַיִם בְּיָדוֹ, כָּךְ שָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו); וְיֵשׁ בַּסֵּפֶר הַזֶּה הַרְבֵּה נְבוּאוֹת כְּתוּבוֹת מֵקֶדֶם וּמְאֻחָר:

פסוק יח
הֶעֱבִיד אֶת חֵילוֹ. עַל צוֹר עֲבוֹדָה גְּדוֹלָה:
כָּל רֹאשׁ. אַנְשֵׁי חֵילוֹתָיו:
מַקֶּרַח וְכָל כְּתֵף מְרוּטָה. כְּדֶרֶךְ הַצָּרִים עַל הָעִיר יָמִים רַבִּים, וְטוֹרְחִים וְיוֹגְעִים בְּשֵׂאת מַשָּׂאוֹת עֵצִים וַאֲבָנִים. וְהוּא לָכַד אֶת צוֹר בְּעֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ לְמַלְכוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו). **מַקֶּרַח** קָאלְבֵ"ו בְּלַעַ"ז:
מְרוּטָה. פְּלִיאֵ"ה בְּלַעַ"ז:
וְשָׂכָר לֹא הָיָה לוֹ. לְאַחַר שֶׁשִּׁלְּלוּ שְׁלָלָהּ, עָלָה הַיָּם וְשָׁטַף מֵהֶם, לְפִי שֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ וְעַל שְׁלָלָהּ לֵיאָבֵד בַּיָּם:

פסוק כ
פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר עָבַד בָּהּ. שְׂכַר פְּעֻלָּה אֲשֶׁר עָבַד בְּמִצְוָתִי בְּצוֹר, אֶתֵּן לוֹ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם:
אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי. מִצְרַיִם רָעָה, בְּמִשְׁעַנְתָּם שֶׁהִבְטִיחוּ אֶת עַמִּי, בְּעֶזְרָתָם, הֶבֶל (איכה ד:יז):

פסוק כא
בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן. לֹא שָׁמַעְתִּי וְלֹא מָצָאתִי פֵּירוּשׁ מִקְרָא זֶה מַה הוּא עֻמַּח קַרְנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּמַפֶּלֶת מִצְרַיִם, שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל גָּלוּ שְׁמוֹנָה שָׁנִים לִפְנֵי מַפֶּלֶת מִצְרַיִם. וְאוֹמֵר אֲנִי בְּיוֹם הַהוּא מוֹסֵב עַל פָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה, **מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת מִצְרַיִם**, וְאוֹתוֹ חֶשְׁבּוֹן כֻּלָּה בְּשָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בֵּלְשַׁאצַּר, וּמְצִינוּ בְּדָנִיֵּאל שֶׁבְּאוֹתָהּ שָׁנָה הִתְחִילוּ מַלְכֵי פָּרַס לְהִתְחַזֵּק וְנִגְזָרָה מַפָּלָה עַל בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ז:א) "בִּשְׁנַת חָדָא לְבֵלְשַׁאצַּר דָּנִיֵּאל חֶלֶם חָזָה וְגוֹ' קֳדָמֵיתָא כְּאַרְיֵה הִיא בָּבֶל", וּכְתִיב (שם) "חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי מְרִיטוּ גַּפַּהּ וְגוֹמֵר וַאֲרוּ חֵיוָה אוֹחֳרִי תִנְיָנָא דְּמְיָא לְדֻב", הִיא פָּרַס, וּכְתִיב "וְכֵן אָמְרִין לַהּ קוּמִי אֲכוּלִי בְּשַׂר

שַׁגִּיא", כְּלוֹמַר תִּפְשֹׁי הַמְּלוּכָה, וּמַלְכוּת פָּרַס הִיא צְמִיחַת קֶרֶן לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר בְּכוֹרֶשׁ "הוּא יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ" (ישעיהו מה:יג). וּמִנַּיִן שֶׁאַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁל מִצְרַיִם כָּלוּ בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק? מִצְרַיִם נִתְּנָה בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע לִנְבוּכַדְנֶצַּר, בְּשָׁנָה שֶׁנֶּאֱמְרָה נְבוּאָה זוֹ לִיחֶזְקֵאל, הוֹסֵיף אַרְבָּעִים שָׁנָה, הֲרֵי שִׁשִּׁים וְשֶׁבַע, צֵא מֵהֶם אַרְבָּעִים וְחֲמֵשׁ לִנְבוּכַדְנֶצַּר, וְעֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ לְאֱוִיל מְרֹדַךְ, כִּדְאָמְרִינָן בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (יא:), וְשָׁנָה אַחַת מֵהֶם עִלְּתָה לְזֶה וְלָזֶה, כִּדְאָמְרִינָן הָתָם שְׁנַיִם מִקּוּטָּעוֹת הָיוּ:

וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה בְּתוֹכָם. לְךָ יְחֶזְקֵאל יִהְיֶה פִּתְחוֹן פֶּה כְּשֶׁיִּרְאוּ נְבוּאָתְךָ מִתְקַיֶּמֶת:

פרק ל

פסוק ב

הָהּ. כְּמוֹ אֲהָהּ; **הָהּ לַיּוֹם** הֶעָתִיד לָבֹא עַל אוֹתָן הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

פסוק ג

עֶת גּוֹיִם. "עִידָּן תְּבַר עַמְמַיָּא" (תרגום יונתן):

פסוק ד

וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ. לְשׁוֹן רַעַד; כְּשֶׁיִּשְׁמְעוּ מַפֶּלֶת מִצְרַיִם, יֶחֶרְדוּ לְנַפְשָׁם, פֶּן יַעֲלֶה מֶלֶךְ בָּבֶל עֲלֵיהֶם:

פסוק ה

וְכָל הָעֲרֶב. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְכָל סוּמְכָוָותָא", כָּל הָעוֹרְבִים עֲרוּבַת מִצְרַיִם; גרנסי"אה בְּלַעַ"ז:

אֶרֶץ הַבְּרִית. כּוֹרְתֵי בְּרִית לְמִצְרַיִם, לַעֲזוֹר לָהּ:

פסוק ח

בְּתִתִּי אֵשׁ. חֲמָתִי כָּאֵשׁ:

פסוק ט

מַלְאָכִים מִלְּפָנַי. גְּדוּדֵי גַּיָּסוֹת הוֹלְכִים בִּשְׁלִיחוּתִי, בְּשַׁיָּרוֹת רַבּוֹת, **לְהַחֲרִיד אֶת כּוּשׁ** הַיּוֹשֶׁבֶת **בֶּטַח**:

בַּצִּים. כְּמוֹ "וְצִים מִיַּד כִּתִּים" (במדבר כד:כד), וְכֵן תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן: "בְּלִגְיוֹנִין":

פסוק יב

וְנָתַתִּי יְאֹרִים. אֶרֶץ הַיְאוֹרִים, הִיא מִצְרַיִם:

וּמָכַרְתִּי. כְּתַרְגּוּמוֹ: "וְאֶמְסַר":

פסוק יד

וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא. "אֶלְכְּסַנְדְּרִיָא" (תרגום יונתן):

פסוק טז
לְהִבָּקֵעַ. חוֹמָתָהּ תִּבָּקֵעַ:
צָרֵי יוֹמָם. צָרִים יָבוֹאוּ עָלֶיהָ יוֹם יוֹם:

פסוק יז
וְהַנָּה בַּשְּׁבִי תֵּלַכְנָה. שִׁתֵּיהֶן הַמְּדִינוֹת אָוֶן וּפִיבֶסֶת:

פסוק יח
חָשַׁךְ הַיּוֹם. יִמָּנַע הָאוֹר:
עָנָן יְכַסֶּנָּה. צָרָה תָּבֹא עָלֶיהָ, וּתְכַסֶּנָּה וְתֶחְשַׁךְ כְּיוֹם כִּסּוּי הֶעָנָן:
וּבְנוֹתֶיהָ. "וְכַפְרָנֶהָא" (תרגום יונתן):

פסוק כא
אֶת זְרוֹעַ פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁבָרְתִּי. כְּבָר פַּעַם אַחֶרֶת, שֶׁנִּתַּתִּי חֵילוֹ בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית לִיהוֹיָקִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר יִרְמְיָה (ירמיהו מו:ב) "לְמִצְרַיִם עַל חֵיל פַּרְעֹה נְכֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר הָיָה בְּכַרְכְּמִישׁ עַל נְהַר פְּרָת אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְנֶצַּר וְגוֹמֵר":
וְהִנֵּה לֹא חֻבָּשָׁה. מֵאוֹתוֹ הַיּוֹם וָהָלְאָה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר מְלָכִים בְּסוֹפוֹ (מלכים ב כד:ז): "וְלֹא יָסַף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ כִּי לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנְּהַר פְּרָת עַד נַחַל מִצְרַיִם", וּבְסִגְנוֹן זֶה נִתְנַבֵּא יִרְמְיָה גַּם הוּא עַל אוֹתָהּ הַמַּכָּה, בִּלְשׁוֹן רְפוּאָה אֵין לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו מו:יא): "עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי בְּתוּלַת בַּת מִצְרָיִם לַשָּׁוְא הִרְבֵּית רְפוּאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ":
לֹא חֻבָּשָׁה. לְשׁוֹן קְשִׁירָה, שֶׁקּוֹשְׁרִין עֶצֶם הַנִּשְׁבָּר:
לָשׂוּם חִתּוּל. מַעֲשֶׂה בְּגָדִים וּרְטִיָּה, כְּמוֹ "וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ" (יחזקאל טז:ד):
לִתְפֹּשׂ בָּחָרֶב. שֶׁיְּהֵא לוֹ עוֹד כֹּחַ לְהִלָּחֵם:

פסוק כב
וְשָׁבַרְתִּי אֶת זְרֹעֹתָיו. אֶשְׁבּוֹר אֶת הַשֵּׁנִית, וְתִהְיֶינָה שְׁתֵּיהֶן שְׁבוּרוֹת; כְּלוֹמַר: כְּבָר לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִצַּד הָאֶחָד, עוֹד אֶמְסוֹר לוֹ יֶתֶר הַמַּלְכוּת כֻּלּוֹ:

פסוק כד
וְחִזַּקְתִּי. לְשׁוֹן חוֹזֶק:

פסוק כה
וְהַחֲזַקְתִּי. לְשׁוֹן אֲחִיזָה, שֶׁאוֹחֵז בְּיָדוֹ לִסְמִיכָה שֶׁלֹּא תִּפֹּל; וְסוֹפוֹ יוֹכִיחַ: **וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה תִּפֹּלְנָה**, שֶׁאֵינוֹ אוֹחֵז בָּהֶן:

פרק לא

פסוק ב
אֶל מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ. בְּהִתְגַּדֶּלְךָ לְנֶגְדִּי, אֶל מִי הָיִיתָ סָבוּר לִדְמוֹת?

פסוק ג
הִנֵּה אַשּׁוּר. שֶׁהִפַּלְתִּי כְּבָר:
אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן. הָיָה:
וְחֹרֶשׁ מֵצַל. יַעַר מְסַכֵּךְ צֵל גָּדוֹל:
וּבֵין עֲבוֹתִים. עֲצֵי רַעֲנָן:
צַמַּרְתּוֹ. צִימָּ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ד
תְּעָלֶתָיהּ. פּוֹשֵׁי"ק בְּלַעַ"ז:
אֶל כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה. לְהַשְׁקוֹתָם. וְהַדֶּגְמָא, כְּתַרְגּוּמוֹ שֶׁל יוֹנָתָן: "הָא אַתּוּרָאָה דַמְיָא לְאַרְזָא בְּלִבְנָן וְגוֹמֵר", כִּבְעַמּוּד:
מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רוֹמְמָתְהוּ. "בְּעַמְמַיָּא סַגִּי בְּסוּמְכָנְוָותָא תְּקוֹף יָת מַלְכַיָּא שַׁעֲבִיד לְתָחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיָת שַׁלְטוֹנוֹהִי מַנִּי עַל כָּל מְדִינוֹת אַרְעָא", וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה **וּבֵין עֲבוֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ** מֵהֵיכָן זָכָה לִגְדֻלָּה? לְפִי שֶׁנִּמְנַע מֵעֲצַת דּוֹר הַפְּלָגָה שֶׁנֶּאֱמַר "מִן הָאָרֶץ הַהִיא יָצָא אַשּׁוּר" (בראשית י:יא), כְּשֶׁנַּעֲשׂוּ כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם קְלִיעָה אַחַת לָבוֹא בְּעֵצָה לִמְרֹד בּוֹ, אָז הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ נִרְאֵית לְעַצְמָהּ וְלֹא נִשְׁתַּלְשְׁלָה עִמָּהֶם. **מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רוֹמְמָתְהוּ**. וְעַל שֶׁשָּׁמַע לְקוֹל יוֹנָה בֶּן אֲמִתַּי, שֶׁיָּרַד לַתְּהוֹם וְשָׁבוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה מִן הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם (פסיקתא רבתי לג):

פסוק ה
סַרְעַפֹּתָיו. עֲנָפָיו:
פֹּארָתוֹ. זְמוֹרוֹתָיו:
מַמַּיִם רַבִּים. עַל יְדֵי מַיִם רַבִּים. **בְּשַׁלְחוֹ פֹּארָתוֹ**. כְּלוֹמַר: בְּגַדְּלוֹ פֹּארוֹתָיו. וְלָשׁוֹן שִׁלּוּחַ נוֹפֵל בָּהֶן, כְּמוֹ "וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת" (יחזקאל יז:ו):

פסוק ו
בְּסָרְעַפֹּתָיו. בַּעֲנָפָיו:
קִנְּנוּ. לְשׁוֹן קֵן:

פסוק ז
וַיְהִי. לְשׁוֹן יֹפִי:

דְּלִיּוֹתָיו. אַף הֵם לְשׁוֹן עֲנָפִים הַנְּטוּיִם לְאֹרֶךְ לְכָל צַד, כְּמִין דַּלְיוֹת הַכֶּרֶם, שישטרוי"ילאש בְּלַעַ"ז:

פסוק ח

לֹא עִמָּמוּהוּ. לֹא כִּהוּ תְּאֵרוֹ, כְּלוֹמַר: לֹא הָיָה בָּהֶם אֶחָד נֶאֱה מִמֶּנּוּ:

בְּגַן אֱלֹהִים. כְּלוֹמַר: בְּכָל הָעוֹלָם:

וְעַרְמֹנִים. קַאשְׁטַנְי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ט

כָּל עֲצֵי עֵדֶן. כְּלוֹמַר כָּל הַמְּלָכִים הַמְשׁוּבָּחִים:

פסוק י

יַעַן אֲשֶׁר גָּבַהְתָּ בְקוֹמָה. כָּךְ אָמַרְתִּי לְאַשּׁוּר:

פסוק יא

בְּיַד אֵל גּוֹיִם. בְּיַד קָשָׁה שֶׁבַּגּוֹיִם, בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר נְתַתִּיו; דְּאָמַר מַר (מגילה יא:): שְׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּבַשׁ נִינְוֵה:

עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לּוֹ. נְבוּכַדְנֶצַּר, כְּכָל רְצוֹנִי:

פסוק יב

וַיִּטְּשֻׁהוּ. וַיַּפִּילוּהוּ לָאָרֶץ, כְּמוֹ "וַיִּטֹּשׁ עַל הַמַּחֲנֶה" (במדבר יא:לא):

פסוק יג

עַל מַפַּלְתּוֹ יִשְׁכְּנוּ וְגוֹ'. כְּתַרְגּוּמוֹ: "עַל מַפֶּלֶת קְטִילוֹהִי":

פסוק יד

עֲצֵי מַיִם. שֶׁהֵם רַכִּים וְחַלָּשִׁים, אֶלָּא שֶׁעֲנָפֵיהֶם רַכִּים וַאֲרֻכִּין מֵחֲמַת לְחְלוּחִית הַמַּיִם; אֵין לָהֶם לְדַמּוֹת עַצְמָם לְאַרְזֵי עֵדֶן. כְּלוֹמַר: לֹא הָיָה לוֹ לְהִתְגָּאוֹת עַל יִשְׂרָאֵל. **וְלֹא יַעַמְדוּ** עָלֵיהֶם:

אֶל בֵּין עֲבוֹתִים. לֹא יִתְגָּאוּ לְהַשְׁוֹוֹת גְּבוּרָתָם, שׁוֹתֶה מַיִם, **אֶל עֲצֵי עֲבוֹתִים**:

פסוק טו

בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאוֹלָה. כְּשֶׁהִשְׁפַּלְתִּי אֶת מֶלֶךְ אַשּׁוּר בְּיַד אוֹיְבוֹ:

הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו. אֲבֵלִים רַבִּים, שֶׁהָיוּ סְמוּכִין עָלָיו:

כִּסֵּיתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם. כִּסִּיתִי בִּשְׁבִילוֹ אֶת תְּהוֹם שֶׁהָיָה רָגִיל לְהַשְׁקוֹתוֹ וּלְגַדְּלוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה **תְּהוֹם רוֹמְמַתְהוּ**; אוֹתוֹ הַיּוֹם כִּסִּיתִיו, שֶׁלֹּא יַעֲלֶה וִיכַבֶּה אֶת תְּבֵעָרָתוֹ; כְּלוֹמַר: הֶחֱלַטְתִּי אֶת עוֹזָרָיו:

וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתָיו. שֶׁהָיוּ הוֹלְכִין סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ (יחזקאל לא:ד):

וַיְכַלְּאוּ מַיִם רַבִּים. שֶׁהָיוּ מַאֲרִיכִין פְּאֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה **וַתַּאֲרֵכְנָה פְּאֹרוֹתָיו מִמַּיִם רַבִּים**:

וַאֲקַדִּיר. בִּשְׁבִילוֹ לְבָנוֹן:

וַאֲקַדִּיר. לְשׁוֹן שַׁחֲרוּת:

וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה. שֶׁהָיוּ תְּעָלוֹתָיו שְׁלוּחִין אֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (יחזקאל לא:ד):

עָלָיו עֲלָפָה. בִּשְׁבִילוֹ פָּסַק לְחְלוּחָם, כְּאָדָם שֶׁמִּתְעַלֵּף וְרוּחוֹ פּוֹרַחַת; פשמי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק טז

וַיִּנָּחֲמוּ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּית. שְׁאָר יוֹרְדֵי גֵּיהִנֹּם קִבְּלוּ תַּנְחוּמִים; אָמְרוּ: אַף זֶה כָּמוֹנוּ:

פסוק יז

וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ. וְעוֹזְרָיו אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ:

פסוק יח

אֶל מִי דָמִיתָ כָּכָה. אַתָּה פַּרְעֹה, אֶל מִי מֵעֲצֵי עֵדֶן דָּמִיתָ, שֶׁיִּהְיֶה כָּכָה גָּדוֹל כְּאַשּׁוּר **בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל**? וַהֲרֵי רָאִיתָ שֶׁהוֹרַדְתִּיו שְׁאוֹל; וְאַף אַתָּה: **וְהוּרַדְתָּ עִם עֲצֵי עֵדֶן** – עִם שְׁאָר מְלָכִים חֲזָקִים:

אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּית. גֵּיהִנֹּם:

פרק לב

פסוק ב

כְּפִיר גּוֹיִם נְדָמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים. הָיָה לְךָ לִרְבֹּץ תּוֹךְ יְאוֹרְךָ כְּמִשְׁפַּט הַדָּגִים וְלֹא לָצֵאת אֶל הַיַּבָּשָׁה, וְנִתְגָּאִיתָ בְּלִבְּךָ וְנִדְמֵיתָ בְּעַצְמְךָ לְכְפִיר הַשַּׁלִּיט בַּיַּבָּשָׁה וְיָצָא לִטְרֹף טֶרֶף:

וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ. וְתֵצֵא חוּץ עִם נַהֲרוֹתֶיךָ; לְשׁוֹן "נוֹחִי מִבֶּטֶן" (תהלים כב:י); "כִּי יָגִיחַ יַרְדֵּן" (איוב מ:כג); "וְאֹרֶב יִשְׂרָאֵל מֵגִיחַ מִמְּקוֹמוֹ" (שופטים כ:לג); לְשׁוֹן דָּבָר הַנּוֹגֵעַ וְיוֹצֵא מִבֵּית מִסְתָּרִים:

וַתִּדְלַח. לְשׁוֹן עֲכִירָה:

בְּרַגְלֶיךָ. רַגְלַיִם לֹא הָיוּ לְךָ, וְעָשִׂיתָ לְךָ רַגְלַיִם כְּחַיַּת הָאָרֶץ לַעֲבֹר מֵימֵי אֲרָצוֹת וְלִרְפֹּס **נַהֲרוֹתָם**; וְהַדֶּגְמָא בְּתַרְגּוּם יוֹנָתָן: "וַאֲגַחְתָּא בְּמַשֵּׁירְיָיתָךְ וַאֲזַעְתָּא עַמְמַיָּא בְּסוּמְכָוָותָךְ וַאֲחָרִיבְתָּא מְדִינָתְהוֹן":

פסוק ג

בְּחֶרְמִי. לְשׁוֹן מְצוּדָה; וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא: "יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ" (חבקוק א:טו); "מְצוֹדִים וַחֲרָמִים" (קהלת ז:כו):

פסוק ה

וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ. הַשְׁלָכָתֵיךְ; כְּמוֹ "רָמָה בַיָּם" (שמות טו:א), וְיֵשׁ אוֹמְרִים: רָמוּתֶךָ – לְשׁוֹן יִרְמָה', כְּמוֹ "וַיָּרֶם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ" (שמות טז:כ):

פסוק ו

וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ. אֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה צָף בָּהּ עַל פְּנֵי מֵימֵי יְאוֹרֶיךָ; כְּמוֹ "צָפוּ מַיִם עַל רֹאשִׁי" (איכה ג:נד); "וַיִּצָּף הַבַּרְזֶל" (מלכים ב ו:ו); אוֹתָהּ הָאָרֶץ אַשְׁקֶה **מִדָּמְךָ**:

צָפָתְךָ. טוֹנְפְרוֹט"מְנָט בְּלַעַ"ז, עַל הֶהָרִים הַגְּבוֹהִין שָׁבָּהּ:

וַאֲפִיקִים. רָאוּי"רְשׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם. כְּשֶׁתִּכָּבֶה תַּבְעֵרָתְךָ, יַעֲלֶה הֶעָשָׁן וִיכַסֶּה הַשָּׁמַיִם וְיַחְשִׁיךְ הַמְּאוֹרוֹת; כְּלוֹמַר: כָּל שׁוֹמְעֵי שִׁמְעֲךָ יִתְאַבְּלוּ וְיִשְׁתּוֹמָמוּ, כִּי יִדְאַג אִישׁ לְנַפְשׁוֹ לֵאמֹר: גַּם עָלֵינוּ יַעֲמֹד הַמַּשְׁחִית:

פסוק ח

כָּל מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם. שְׂרִים שֶׁל מַעְלָה, מְלִיצָיִךְ:

פסוק ט

וְהִכְעַסְתִּי לֵב. כְּלוֹמַר: יִרְגַּז וְיֶחֱרַד לִבָּם:

בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ. "בְּאַיְתִיוֹתִי תְּבִירֵי קֻרְבָּךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא" (תרגום יונתן):

פסוק י

וַהֲשֹׁמוֹתִי. לְשׁוֹן תִּמָּהוֹן:

בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל פְּנֵיהֶם. לְשׁוֹן עוֹף פּוֹרֵחַ (תנחומא, בשלח יח): בְּשֶׁלְּחִי עָלֶיךָ חֵיל שְׁלוּחַי דֶּרֶךְ אַרְצָם:

וְחָרְדוּ לְרָגָעִים. לִשְׁבָרִים, פֶּן גַּם עֲלֵיהֶן יָבֹא הַשֶּׁבֶר. לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן יְרֵעַ' מַמָּשׁ, כֵּן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:

אִישׁ לְנַפְשׁוֹ. כָּל אֶחָד עַל עַצְמוֹ, שׁוֹיְיֵמ"אִימָאשׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק יג

מֵעַל מַיִם. שֶׁל שְׁאָר מְדִינוֹת, שֶׁהָיִיתָ עוֹכְרָם:

פסוק יד
אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם. שֶׁלֹּא תְעַכְּרֵם רֶגֶל בְּהֵמָה, יִשְׁקַע הַטִּיט וְיִהְיוּ הַמַּיִם צְלוּלִין וּנְקִיִּים **כַּשֶּׁמֶן** הַמְזֻקָּק:

פסוק טו
אֶרֶץ מְמְלוֹאָהּ. אֶרֶץ שֶׁהִיא עַתָּה מְמֻלְאָה מִכָּל טוּב:

פסוק יח
נָהֳּה. בְּכֶה וְקוֹנֵן:
וְהוֹרִידֵהוּ אוֹתָהּ וּבְנוֹת וגו'. הִתְנַבֵּא עָלָיו וְעַל כָּל מַכְחִישֵׁי הַנְּבוּאָה, שֶׁיֵּרְדוּ לִבְאֵר שַׁחַת; כָּאן הֵרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיחֶזְקֵאל, שֶׁכָּל מַכְחִישֵׁי הַנְּבוּאָה יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם (תנחומא, לך כ):

פסוק יט
מִמִּי נָעָמְתָּ. כְּלוּם נָעַמְתָּ מִשְּׁאָר הָעֲרֵלִים?! אַף אַתָּה **רָדָה** לַבּוֹר **וְהָשְׁכְּבָה** אִתָּם:

פסוק כ
חָרֶב נִתָּנָה. לַחֶרֶב נִתְּנָה מִצְרַיִם:

פסוק כא
יְדַבְּרוּ לוֹ. יְדַבְּרוּ עָלָיו וְעַל עוֹזְרָיו:
אֵילֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ שְׁאוֹל. סָרַס הַמִּקְרָא וְדָרְשֵׁהוּ **יְדַבְּרוּ לוֹ אֶת עֹזְרָיו**, עִם עוֹזְרָיו, כְּלוֹמַר: גַּם עַל עוֹזְרָיו אִתּוֹ יְדַבְּרוּ אֵילֵי גִבּוֹרִים שֶׁבִּשְׁאוֹל, וְכָכָה יֹאמְרוּ עֲלֵיהֶם: **יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים וגו'.** כָּל לוֹ וְלִי וְלָהֶם וְלִךְ הַסְּמוּכִין לְדִבּוּר, אֵינָם אֶלָּא לְשׁוֹן עַל:

פסוק כב
שָׁם אַשּׁוּר. בְּגֵיהִנֹּם:
סְבִיבוֹתָיו. בְּתוֹךְ שְׁאוֹל, קִבְרוֹתָיו מוּכָנִין, כִּי מְשָׁם לֹא יֵצֵא לָנוּחַ בְּקִבְרוֹ:

פסוק כג
בְּיַרְכְּתֵי בוֹר. בְּמַעֲמַקֵּי בוֹר, בְּתוֹךְ עָמְקוֹ:
וַיְהִי קְהָלָהּ. בְּתוֹךְ שְׁאוֹל **סְבִיבוֹת קִבָּרָתָהּ:**
אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּית. אֲשֶׁר נָתְנוּ שֶׁבֶר **בְּאֶרֶץ** יִשְׂרָאֵל:

פסוק כה
נָתְנוּ מִשְׁכָּב לָהּ. לְעֵילָם:

פסוק כו
מָחַלְלֵי. כְּמוֹ הֲרוּגֵי:

פסוק כז
וְלֹא יִשְׁכְּבוּ. אֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים, עִם **גִּבּוֹרִים** שֶׁמֵּתוּ מִיתַת עַצְמָם, כִּי **נוֹפְלִין** וּגְרוּעִים יִהְיוּ **מֵעֲרֵלִים אֲשֶׁר** מֵתוּ מִיתַת עַצְמָם **וַיֵּרְדוּ בִּכְלֵי מִלְחַמְתָּם שְׁאוֹל**:
וַיִּתְּנוּ. קוֹבְרֵיהֶם **אֶת חַרְבוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם** לְסִימָן, לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא שָׁלְטָה בָּהֶם חֶרֶב:
וַתְּהִי עֲוֹנוֹתָם עַל עַצְמוֹתָם. לֹא נֶחְסַר מֵעֲוֹונָם כְּלוּם, שֶׁלֹּא כִּפְּרָה עֲלֵיהֶם חֶרֶב הֲרִיגָה, שֶׁלֹּא נֶהֶרְגוּ; וּמָה הוּא הֶעָוֹן? **כִּי חִתִּית הַגִּבּוֹרִים** הָהֵם הָיְתָה **בְּאֶרֶץ חַיִּים**:

פסוק כח
וְאַתָּה בְתוֹךְ. לְפַרְעֹה הוּא אוֹמֵר:
אֶת חַלְלֵי חָרֶב. וְלֹא עִם הַמֵּתִים מִיתַת עַצְמָם:

פסוק ל
בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם בּוֹשִׁים. "בְּאַתְבְּרוּתְהוֹן מִגְּבוּרַתְהוֹן בְּהָתוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק לב
כִּי נָתַתִּי אָת. חִתִּיתִי **בְּאֶרֶץ חַיִּים**, כִּי אֶתֵּן אֲנִי אֶת מוֹרָאִי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (אדר"נ נוסח ב עמ' 122), וְלֹא תִנָּתֵן עוֹד חִתִּית אָדָם בָּהּ:

פרק לג

פסוק ב
לְצֹפֶה. בָּאדי"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ג
וְרָאָה אֶת הַחֶרֶב. הֵמָּה הַגְּיָסוֹת:

פסוק ד
דָּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ יִהְיֶה. עָוֹן מִיתָתוֹ יִדְרֹשׁ מִיַּד עַצְמוֹ, שֶׁפָּשַׁע בְּנַפְשׁוֹ:

פסוק ה
וְהוּא נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט. אִם נִזְהָר, הָיָה נִמְלָט:

פסוק ז
צוֹפֶה נְתַתִּיךָ. כְּאוֹתוֹ הַצּוֹפֶה הַנִּיתָּן לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא תֹאבַד נֶפֶשׁ, כֵּן נְתַתִּיךָ לְהַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל:

פסוק י
כֵּן אֲמַרְתֶּם. לְפִיכָךְ אֵין אַתֶּם חֲפֵצִים לָשׁוּב, כִּסְבוּרִין אַתֶּם שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לָכֶם תְּשׁוּבָה:

פסוק יב
לְחָיוֹת בָּהּ. בְּצִדְקָתוֹ:

פסוק יג
לֹא תִזָּכַרְנָה. לְהַצִּילוֹ מִלֵּיעָנֵשׁ עַל עֲבֵירָה זוֹ:

פסוק טו
חֲבוֹל. עֲבוֹט, שֶׁצִּוִּיתִי לַהֲשִׁיבוֹ כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ (דברים כד:יג):

פסוק יח
וּמֵת בָּהֶם. בִּשְׁבִילָם יֵעָנֵשׁ:

פסוק כב
וַיִּפְתַּח אֶת פִּי. כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּרֹאשׁ הַסֵּפֶר: "וְנֶאֱלַמְתָּ וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ" (יחזקאל ג:כו), וְאַחַר כָּךְ אָמַר לוֹ: "בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת מָעוּזָּם", "יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ", "בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט... וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד" (יחזקאל כד:כה-כז):
עַד בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר. כְּלוֹמַר: בְּעוֹד בּוֹאוֹ אֵלַי בַּבֹּקֶר, כְּמוֹ: לִפְנֵי בּוֹאוֹ אֵלַי בַּבֹּקֶר:

פסוק כד
אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם. זֶה אֶחָד מֵאַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁהָיָה רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ וְאֵין רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי תַּלְמִידוֹ דּוֹרֵשׁ כְּמוֹתוֹ. וְכָךְ הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן דּוֹרְשׁוֹ (תוספתא סוטה ו:ז): אַבְרָהָם שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל מִצְוָה אַחַת יָרַשׁ אֶת הָאָרֶץ, אָנוּ שֶׁנִּצְטַוִּינוּ עַל מִצְוֹת הַרְבֵּה כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלָּנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה; הוּא שֶׁהַנָּבִיא מֵשִׁיבָם:

פסוק כה
עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְגוֹ' וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ. בְּתִמְיהָה? אִם נִצְטַוִּיתֶם, אֵין אַתֶּם שׁוֹמְרִים! **עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ**. אֶת מַאֲכָלֵי תַּפְנוּקִים אַתֶּם אוֹכְלִים עַל יְדֵי רְצִיחָה, שֶׁהוֹרְגִין אֶת בַּעֲלֵי מָמוֹן וְנוֹטְלִין אֶת מָמוֹנָם:

פסוק כו
עֲמַדְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם. כְּלוֹמַר: כָּל בִּטְחוֹנְכֶם נִתְחַזֵּקְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם:
עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה. מְשֻׁכַּב זָכוּר (סוטה ו,ט):

פסוק כז
אֲשֶׁר בֶּחָרְבוֹת. בֶּעָרִים הַבְּצוּרוֹת, שֶׁסּוֹפָן לִהְיוֹת חָרֵיבִים:
וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת. בְּמַחֲבֵא, לְהִטָּמֵן מִן הַחָרֶב, אֶשְׁלַח בָּם אֶת הַדֶּבֶר:

פסוק ל
הַנִּדְבָּרִים בָּךְ. מִתְלוֹצְצִים בְּךָ:

פסוק לא
וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ. כְּאִלּוּ הֵם עַמִּי:
עֲגָבִים. שְׂחוֹק, כְּמוֹ "עוּגָב" (איוב כא:יב):
בְּצִעָם. גְּזֵלָתָם:

פסוק לב
וְהִנְךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים. "וְהָא אַתְּ לְהוֹן כְּזַמַּר אֲבוּבִין" (תרגום יונתן):

פסוק לג
וּבְבֹאָהּ. הָרָעָה אֲלֵיהֶם:
הִנֵּה בָאָה. כִּי אֱמֶת מוּכָנָת הִיא לָבֹא, אָז יֵדְעוּ כִּי לֹא שְׂחוֹק הָיוּ דְּבָרֶיךָ, **כִּי נָבִיא** אֱמֶת **הָיָה בְתוֹכָם**:

פרק לד

פסוק ב
עַל רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל. עַל פַּרְנָסֵי יִשְׂרָאֵל:
אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם. אֶת עַצְמָם הָיוּ מְעַנְּגִין, מִמָּמוֹן חֲבֵרֵיהֶם אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם:
הֲלֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים. הֲלֹא מִשְׁפַּט הָרוֹעִים לִרְעוֹת אֶת הַצֹּאן, וְלֹא לִרְעוֹת אֶת עַצְמָן!

פסוק ד
אֶת הַנַּחְלוֹת. אֶת הַכְּחוּשׁוֹת מֵאֵין כֹּחַ; דולר"וֹשי"אֵש בְּלַע"ז; שֶׁצְּרִיכוֹת חִזּוּק, לִתְמֹךְ בָּהֶן בַּיָּד:
לֹא חִבַּשְׁתֶּם. לְקֶשֶׁר שִׁבְרֵי הָעֶצֶם זֶה עִם זֶה, כְּמִשְׁפַּט הָרוֹפְאִים:
וְאֶת הַנִּדַּחַת. שֶׁנִּדְּחֵית מִתּוֹךְ הָעֵדֶר אֶל הַחוּץ:
רְדִיתֶם. יִסַּרְתֶּם:

פסוק ו
יִשְׁגּוּ צֹאנִי. הוֹלְכוֹת טוֹעוֹת עַל פְּנֵי **כָּל הָהָרִים**; כְּלוֹמַר: נַעֲשׂוּ הֶפְקֵר לַעֲשׂוֹת אִישׁ אִישׁ כִּרְצוֹנוֹ, וְלֹא הוֹכַחְתֶּם אוֹתָם וְלֹא שְׁפַטְתֶּם בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ:

פסוק ח
וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם. אֶת עַצְמָם:

פסוק י
וְלֹא יִרְעוּ עוֹד הָרוֹעִים אוֹתָם. אֶת עַצְמָם:

פסוק יא
וּבְקַרְתִּים. לְשׁוֹן בְּקוּר חוֹלִים:

פסוק יב
נִפְרָשׁוֹת. כְּשֶׁהֵן נְפוּצוֹת, וְהוּא הוֹלֵךְ בֵּינֵיהֶם וּמְאַסְפָּן יַחַד:
בְּיוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל. כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַצֹּאן לְהִתְפַּזֵּר בְּיוֹם הַמְעֻנָּן:

פסוק טז
וְאֶת הַשְּׁמֵנָה וְאֶת הַחֲזָקָה. הַהוֹדֶפֶת וְדוֹחֶפֶת אֶת חַבְרוֹתֶיהָ:

פסוק יז
בֵּין שֶׂה לָשֶׂה. בֵּין בַּעֲלֵי אֻגְרוֹפִין (סנהדרין כא.) לַחֲלָשִׁים:

פסוק יח
הַמְעַט מִכֶּם. אֶת אֲשֶׁר הַחֲזָקוֹת שֶׁבָּכֶם רוֹעוֹת **הַמִּרְעֶה הַטּוֹב**? וְהַלְוַאי לֹא **תִּרְמְסוּ** הַמּוֹתָר **בְּרַגְלֵיכֶם**, וְתֹאכְלֻנָה אוֹתוֹ שְׁאָר צֹאנִי; אֶלָּא שֶׁאַף מוֹתַר **מִרְעֵיכֶם תִּרְמְסוּ בְּרַגְלֵיכֶם**. וְלֹא דַי לָכֶם אֲשֶׁר מַשְׁקֶה **מַיִם תִּשְׁתּוּ**, אֶלָּא שֶׁהַנּוֹתָרִים **בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפְּשׁוּן**:
וּמִשְׁקַע מַיִם. הַמַּיִם הַצְּלוּלִים, שֶׁשָּׁקַע הַטִּיט, וְלֹא נֶעְכְּרוּ בְּרַגְלַיִם. וְהַדּוּגְמָא כְּתַרְגּוּמוֹ: "הַזְּעִיר לְכוֹן דְּפַרְנוֹס טָב אַתּוּן מִתְפַּרְנְסִין, וּמוֹתַר פַּרְנוֹסְכוֹן דְּיִשִּׁין בְּרַגְלֵיכוֹן, וּמִשְׁתֵּי מְתַקֵּן אַתּוּן שָׁתָן, וְיָת מוֹתְרָא בְּרִגְלֵיכוֹן אַתּוּן דְּיִשִּׁין":

פסוק יט
וְצֹאנִי מִרְמַס רַגְלֵיכֶם וְגוֹ'. "וְעַמִּי מוֹתַר מֵיכַל שַׁמָּשֵׁיכוֹן אָכְלִין וּמוֹתַר מִשְׁתֵּי שַׁמָּשֵׁיכוֹן שָׁתָן" (תרגום יונתן):

פסוק כ
שֶׂה בְּרִיָּה. חֲזָקָה:
רָזָה. מֵיִגְרֵ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק כג
עַבְדִּי דָוִד. מֶלֶךְ מִזַּרְעוֹ:

פסוק כה
וְיָשְׁנוּ בַּיְּעָרִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְיִתְעַתְּקוּן בְּחוּרְשָׁא", וְיֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בִּלְשׁוֹן שִׁינָה:

פסוק כו
וְנָתַתִּי אוֹתָם וְסָבִיבוֹת גִּבְעָתִי. תְּהֵא נְתִינָתָהּ בִּבְרָכָה; **וְנָתַתִּי** כְּמוֹ "וְהִשְׁכַּנְתִּי" (יחזקאל לב:ד):

פסוק כט
מַטָּע לְשֵׁם. קִיּוּם שֶׁיִּהְיֶה לְשֵׁם עוֹלָם:

אֲסַפִּי רָעָב. טְמוּנֵי רָעָב, מֻחֲמֶצֶת בּוֹשֶׁת רְעָבוֹן וְעוֹנִי:

פסוק לא
אָדָם אַתֶּם. אֵינְכֶם כַּבְּהֵמוֹת בְּעֵינַי:

פרק לה

פסוק ה
וַתַּגֵּר. וְתַשְׁפֵּל, כְּמוֹ "וְהִגַּרְתִּי לַגַּיְא אֲבָנֶיהָ" (מיכה א:ו); שֶׁהָיוּ מַסְגִּירִין אוֹתָן לְאוֹיְבֵיהֶן כְּשֶׁהָיוּ בּוֹרְחִין דֶּרֶךְ אַרְצָם, וְזוֹ הִיא שֶׁאָמַר "אַל תַּעֲמֹד עַל הַפֶּרֶק" (עובדיה א:יד):

בְּעֵת אֵידָם. בְּעֵת כְּשֶׁמְּסַרְתִּים בְּיַד אוֹיֵב:

בְּעֵת עָוֹן קֵץ. כְּשֶׁנִּגְמַר קֵץ עֲוֹנָם וְנִתְמַלְּאָה סְאָתָם (על פי שוחר טוב י):

פסוק ו
לְדָם אֶעֱשָׂךְ. נוֹפֵל בַּחֶרֶב (שמואל ב ג:כט):

דָּם שָׂנֵאתָ. בָּזִיתָ אֶת הַבְּכוֹרָה, שֶׁעֲבוֹדָתִי הָיְתָה מְסוּרָה לָהֶם, וְשָׂנֵאתָ לִהְיוֹת מְלַכְלֵךְ עַצְמְךָ בְּדַם קָרְבַּן עֲבוֹדָתִי, וְלִכְלוּךְ **דָּם** הֲרוּגִים **יִרְדָּפֶךָּ** (בראשית רבה סג:יג). וְיֵשׁ אוֹמְרִים: רוֹצְחִים אַתָּה יָרֵא כְּשֶׁאָר כָּל אָדָם, וְרוֹצְחִים יִרְדְּפוּךָ; וְיֵשׁ אוֹמְרִים: **דָּם שָׂנֵאתָ** אָחִיךָ, שֶׁהוּא בְּשָׂרְךָ וְדָמְךָ:

פסוק ט
וְעָרֶיךָ לֹא תֵשֹׁבְנָה. לֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי לְמַצְרַיִם "וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם" (יחזקאל כט:יד); "וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת בְּנֵי עַמּוֹן" (ירמיהו מט:ו). וְזוֹ הִיא שֶׁאָמַר מַלְאָכִי "וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאֶתֵּן אֶת הָרָיו שְׁמָמָה" (מלאכי א:ג) – שֶׁעֲתִידִים לְשִׁמְמוֹת עוֹלָם:

פסוק י
שְׁנֵי הַגּוֹיִם. יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה; וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה רַבִּי תַּנְחוּמָא (בראשית רבה סז:ח) דּוֹרְשׁוֹ כְּלַפֵּי שֶׁהָלַךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל לְהִתְחַתֵּן בּוֹ, לְהַשִּׂיאוֹ שֶׁיְּעוֹרֵר עַל יִצְחָק עַל יְרֻשַּׁת אַבְרָהָם, וְיַהֲרֹג יִשְׁמָעֵאל אֶת יִצְחָק, וְאֶהְיֶה אֲנִי גּוֹאֵל הַדָּם וְאֶהֱרֹג אֶת יִשְׁמָעֵאל. וְזֶהוּ "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי" (בראשית כז:מא), וְאֵירַשׁ אֲנִי אֶת יִצְחָק וְאֶת יִשְׁמָעֵאל:

וַה' שָׁם הָיָה. יוֹדֵעַ אֶת מַחְשְׁבוֹתֶיךָ:

פסוק יא
וְעָשִׂיתִי כְּאַפְּךָ. כְּאוֹתָהּ הָאַף שֶׁעָשִׂיתָ לְיִשְׂרָאֵל, אֶעֱשֶׂה לְךָ:

וְנוֹדַעְתִּי בָם כַּאֲשֶׁר אֶשְׁפְּטֶךָּ. אָז יַכִּירוּ אֶת גְּבוּרָתִי:

פסוק יג

וְהַעְתַּרְתֶּם. הִרְבֵּיתֶם, וְכֵן "וַעֲתַר עָנָן הַקְטֹרֶת" (יחזקאל ח:יא), לְשׁוֹן רִבּוּי:

פסוק יד

כִּשְׂמֹחַ כָּל הָאָרֶץ. כְּשֶׁאֲטוֹל אֲנִי אֶת מַלְכוּתִי, כִּי אָז תִּשְׂמַח הָאָרֶץ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "ה' מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ" (תהלים צז:א), אָז **שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה לָךְ**:

פרק לו

פסוק ב

הֶאָח. שִׂמְחָה:

וּבָמוֹת עוֹלָם. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא גָּבְהוֹ וְנוֹיוֹ שֶׁל עוֹלָם (שיר השירים רבה ד:יא):

פסוק ג

שַׁמּוֹת וְשָׁאף אֲתָכֶם מִסָּבִיב. שְׁכֵינַיכֶם הָיוּ מְשְׁתּוֹמְמִים וְתוֹמְהִין לִשְׁתּוֹק וְלִרְאוֹת בְּסוֹף חֻרְבַּנְכֶם, וְשׁוֹאֲפִים וְתָאֵבִים וּמְצַפִּים **לִהְיוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם**:

וַתַּעֲלוּ עַל שִׂפַת לָשׁוֹן. וְעַכְשָׁיו בְּחוּרְבַּנְכֶם הַכֹּל מְדַבְּרִים וּמְדוֹבְבִים בָּכֶם, לֵאמֹר: הֶאָח, הֲרֵי שָׁמַמּוּ:

וְדִבַּת עָם. פַּארְלָמַנְ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ה

לְמַעַן מִגְרָשָׁהּ לָבַז. לְפִי שֶׁרָאוּ גֵּרוּשָׁהּ לָבַז, שֶׁהוּטְלָה לְבַזָּה:

פסוק יב

לְשַׁכְּלֵם. לְגָרֵשׁ יוֹשְׁבֶיהָ מִקִּרְבֵּךְ, הוּא קָרוּי שִׁכּוּל:

פסוק יג

אוֹכֶלֶת אָדָם אָתְּ. לְמוּדָה הִיא הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהַשְׁחִית אֶת יוֹשְׁבֶיהָ: הָאֱמוֹרִיִּים כָּלוּ בָהּ וְהַיְהוּדִים כָּלוּ בָהּ:

פסוק יז

בֶּן אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל אַדְמָתָם וְגוֹ' כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה. הִמְשִׁילָהּ הַכָּתוּב לְנִדָּה, שֶׁבַּעְלָהּ מְצַפֶּה מָתַי תִּטְהַר וְתָאֵב לָשׁוּב אֵלָיו:

פסוק כ

וַיָּבוֹא. לְפִי שֶׁאָמַר "בֵּית יִשְׂרָאֵל" בְּרֹאשׁ הַפָּרָשָׁה (פסי' יז), קָרָא כָּל הַפָּרָשָׁה בִּלְשׁוֹן יְחִיד. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא עִמָּהֶם בַּגּוֹלָה, וְהִטָּה אׇזֶן מָה הָיוּ אוֹמְרִים הַשַּׁבָּאִין: הֲרֵי אֵלּוּ **עַם ה'** וְלֹא הָיָה לוֹ יְכֹלֶת לְהַצִּילָן בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה רַבָּתִי:

וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קׇדְשִׁי. הִשְׁפִּילוּ אֶת כְּבוֹדִי. וּמַהוּ הַחִלּוּל? בֶּאֱמֹר אוֹיְבֵיהֶם עֲלֵיהֶם: **עַם ה' אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ**, וְלֹא הָיָה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לְהַצִּיל אֶת עַמּוֹ וְאֶת אַרְצוֹ:

פסוק כב

לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עוֹשֶׂה. הַתְּשׁוּעָה שֶׁאוֹשִׁיעֲכֶם:

פסוק כג

וְקִדַּשְׁתִּי אֶת שְׁמִי. וּמַה הוּא הַקִּדּוּשׁ? **וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם**:

פסוק כה

מַיִם טְהוֹרִים. אֲכַפֵּר עֲלֵיכֶם, וְאַעֲבִיר טֻמְאוֹתֵיכֶם בְּהַזָּיַת מֵי חַטָּאת, הַמַּעֲבִירִין טֻמְאַת הַמֵּת (במדבר ח:ז; יט):

פסוק כו

לֵב חָדָשׁ. יֵצֶר שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ לְטוֹבָה (אבות דרבי נתן ד):

פסוק לא

וְנִקְטוֹתֶם בִּפְנֵיכֶם. דְּמוֹנֵי"ר בְּלַעַ"ז; תִּמַּקּוּ בְּעַצְמֵיכֶם, בְּבָשְׁתְּכֶם עַל הַגְּמוּל הָרָע אֲשֶׁר גְּמַלְתֶּם לְפָנַי, וַאֲנִי גּוֹמֵל לָכֶם טוֹבָה:

פסוק לד

וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד. הָאָרֶץ **אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה** עַד הֵנָּה, תִּהְיֶה נַעֲבֶדֶת וְנִזְרַעַת:

פסוק לה

הָיְתָה כְּגַן עֵדֶן. עַכְשָׁיו נֶהֶפְכָה לִהְיוֹת כְּגַן עֵדֶן:

וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת. זֶה יָמִים רַבִּים, עַכְשָׁיו **בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ**:

פסוק לז

אִדָּרֵשׁ לְבֵית יִשְׂרָאֵל. אֶתְפַּתֶּה לָהֶם בִּתְפִלָּתָם, בְּדָרְשָׁם אוֹתִי עַל **זֹאת**:

אַרְבֶּה אוֹתָם. **אָדָם**, **כַּצֹּאן** לָרֹב:

פסוק לח

כְּצֹאן קׇדָשִׁים. שֶׁהִיא בָּאָה לִירוּשָׁלַיִם בְּמוֹעֲדֵי פְּסָחִים. לָשׁוֹן אַחֵר, כְּתַרְגּוּמוֹ: "אַסְגִּינוּן בְּאִינָשָׁא וְאַצְלְחִינוּן בִּבְעִירָא"; כְּלוֹמַר: שֶׁלֹּא יִהְיוּ עֲוֹנוֹתֵיהֶם נִזְכָּרִים עֲלֵיהֶן:

פרק לז

פסוק א

הָיְתָה עָלַי יַד ה' וַיּוֹצִיאֵנִי בְרוּחַ ה' וגו'. יַד ה' – כָּל יַד ה' שֶׁבַּנְּבוּאָה לְשׁוֹן כְּפִיָּה הוּא, שֶׁהָיְתָה הָרוּחַ כּוֹפָה אוֹתוֹ לֵילֵךְ כְּמִשְׁתַּגֵּעַ אֶל מָקוֹם שֶׁהָרוּחַ חָפֵץ:

וְהֵיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ שֶׁהָיוּ מְשֻׁבָּט אֶפְרַיִם שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם לִפְנֵי הַקֵּץ, וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי גַּת הַנּוֹלָדִים בָּאָרֶץ (דברי הימים א ז:כא), כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (סנהדרין צב:):

פסוק ב

וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב. לַבְּקָעָה; וְלֹא הִכְנִיסוֹ לְתוֹכָהּ, לְפִי שֶׁהָיָה כֹּהֵן:

פסוק ג

הֲתִחְיֶינָה. הֲנִרְאֶה בְּעֵינֶיךָ שֶׁיּוּכְלוּ לִחְיוֹת?

פסוק ו

וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְגוֹ'. וּבְסֵפֶר אִיּוֹב הוּא אוֹמֵר "עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי" תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ "וּבְעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּסוֹכְכֵנִי" (איוב י:יא)! אֶלָּא לָמָּה הָיוּ אֵלּוּ דוֹמִים? לְאָדָם שֶׁפּוֹשֵׁט וְחוֹזֵר וְלוֹבֵשׁ, שֶׁמָּה שֶׁפָּשַׁט אַחֲרוֹן לוֹבֵשׁ רִאשׁוֹן; אֲבָל בִּתְחִלַּת בְּרִיַּת הַוָּלָד, עוֹר וּבָשָׂר תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ עֲצָמוֹת וְגִידִים (בראשית רבה יד:ה):

וְקָרַמְתִּי. לְשׁוֹן קְרוּם, אִיקְרוֹטִיי"רְיֶיא בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

וַיְהִי קוֹל. **וְהִנֵּה רַעַשׁ** הָעֲצָמוֹת, שֶׁהָיוּ טוֹפְחִין זֶה לָזֶה:

עֶצֶם אֶל עַצְמוֹ. עַצְמוֹת כָּל אֶחָד; כָּל מָקוֹם שֶׁנִּתְפַּזְּרוּ, הָיוּ קוֹפְצִין וּמִתְקָרְבִין כָּל אֶחָד וְאֶחָד אֵצֶל מְקוֹם חִבּוּרוֹ:

פסוק ט

מֵאַרְבַּע רוּחוֹת. כָּל מָקוֹם שֶׁהָלְכוּ נִשְׁמוֹתֵיהֶן לְשׁוּט, לְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, מִשָּׁם יִתְקַבְּצוּ וְיָבֹאוּ:

וּפְחִי. כְּמוֹ "נוֹפֵחַ בָּאֵשׁ פֶּחָם" (ישעיהו נד:טז):

פסוק יא

הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. רֶמֶז וְדִגְמָא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּצָרוֹתָם הֵמָּה, שֶׁהֲרֵי הֵם אוֹמְרִים: **יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ** בְּצָרוֹת, **אָבְדָה תִקְוָתֵנוּ**, וּמַה נּוֹחִיל לְתִשׁוּעָה עוֹד? דָּבָר אַחֵר

(פרקי דרבי אליעזר לג): כֻּלָּם אֵלּוּ מִשֶּׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ, וּמִפְּנֵי שֶׁהֶחֱזִיקוּ עַכְשָׁיו, הֵם אוֹמְרִים: **אָבְדָה תִקְוָתֵנוּ**, וְלֹא נִחְיֶה עוֹד שֵׁנִית כְּשֶׁיִּחְיוּ הַמֵּתִים:

פסוק יב

לָכֵן הִנָּבֵא. שֶׁעֲתִיד אֲנִי לְהַחֲיוֹתָם שֵׁנִית:

פסוק טז

וְאַתָּה בֶן אָדָם קַח לְךָ עֵץ אֶחָד וגו'. וּכְתוֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו. אַרְבַּע תֵּיבוֹת הַלָּלוּ כְּתוֹב עָלָיו, לֵאמֹר: עֵץ זֶה לִיהוּדָה וְלִשְׁבָּט בִּנְיָמִין שֶׁנִּלְוָה עָלָיו:

וְלָקַח עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו. זֶה **לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם** וּשְׁאָר תִּשְׁעָה שְׁבָטִים שֶׁהָיוּ אַחֲרֵי יָרָבְעָם, שֶׁהָיָה מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם (מלכים א יא:כו):

פסוק יז

וְהָיוּ לַאֲחָדִים. אֲנִי אֲחַבְּרֵם, לִשְׁנֵי הָעֵצִים, שֶׁיִּהְיוּ **עֵץ אֶחָד בְּיָדֶךָ**:

פסוק יט

הִנֵּה אֲנִי לוֹקֵחַ אֶת עֵץ וְגוֹ'. שֶׁלֹּא יִהְיוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת:

פסוק כה

לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב. כְּעֵין שֶׁנִּתַּתִּיהָ לְיַעֲקֹב, בְּלִי מְצָרִים:

פרק לח

פסוק ב

אֶל גּוֹג. כֵּךְ שֵׁם הַמֶּלֶךְ:

הַמָּגוֹג. שֵׁם הָאֻמָּה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר "גֹּמֶר וּמָגוֹג" (בראשית י):

פסוק ד

וְשׁוֹבַבְתִּיךָ. אֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ שׁוֹבָב, אַנְבּוֹ"יִישִׁיר בְּלַעַ"ז. כָּל הַהוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ נִקְרָא שׁוֹבָב, כְּמוֹ (ישעיהו נז:יז) "וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ":

וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ. דֶּרֶךְ חַיָּה לְהוֹצִיאָהּ בְּחַחִים שֶׁבִּלְחָיֶיהָ, לְפִי שֶׁאֵינָהּ רוֹצָה לָצֵאת; גַּם אֲנִי אֶתֵּן בְּלִבְּךָ הִרְהוּרִין וְיֵצֵר, הַמּוֹשֵׁךְ אוֹתְךָ מֵאַרְצְךָ לָבֹא עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

פסוק ו

וְכָל אֲגַפֶּיהָ. כָּל סְבִיבֶיהָ:

פסוק ז

הִכּוֹן וְהָכֵן לָךְ. הִכּוֹן אוֹתְךָ, וְהָכֵן לְךָ חַיִל אֲחֵרִים:

הִכּוֹן. הִזְדַּמֵּן:

וְהָיִיתָ לָהֶם לְמִשְׁמָר. דֶּרֶךְ הַמְּלָכִים לָתֵת לֵב עַל חֵילוֹתֵיהֶם הֵיאַךְ יֵצְאוּ, וּלְהַעֲמִיד מִשְׁמָרוֹת שֶׁלֹּא יָבֹא מַשְׁחִית עַל חֵילוֹ בַּלַּיְלָה:

פסוק ח

מִיָּמִים רַבִּים תִּפָּקֵד. מִיָּמִים רַבִּים שֶׁחָטָאתָ לִי, תִּפָּקֵד עַתָּה לְפָנַי, לִזְכּוֹר עֲוֹנוֹתֶיךָ וּלְהָשִׁיב גְּמוּלְךָ, וַאֲשֶׁיאֲךָ **בְּאַחֲרִית הַשָּׁנִים** לָבוֹא **אֶל אֶרֶץ** יִשְׂרָאֵל **הַמְּשׁוֹבֶבֶת מֵחֶרֶב**, שֶׁשָּׁבוּ יוֹשְׁבֶיהָ מִן הַגּוֹלָה, אֲשֶׁר גָּלוּ שָׁם עַל יְדֵי חֶרֶב הָאוֹיֵב:

אֲשֶׁר הָיוּ לְחָרְבָּה תָּמִיד. זֶה שְׁנַיִם רַבּוֹת; וְסָמוּךְ לְבוֹאֲךָ עֲלֵיהֶם, חָזְרוּ:

וְהִיא מֵעַמִּים הוּצָאָה. וְהָיָה לְךָ לְשׂוּם עַל לֵב שֶׁהִיא **מֵעַמִּים הוּצָאָה**, וְהַמּוֹצִיאָהּ מִן הָעַמִּים לֹא יַעַזְבֶנָּה בְּיָדְךָ:

פסוק ט

כַּשּׁוֹאָה. כְּחֹשֶׁךְ הַמְכַסֶּה אֶת הָאָרֶץ, **שׁוֹאָה** בְּרוּאִינְ"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק י

יַעֲלוּ דְבָרִים. "יִסְקוּן הִרְהוּרִין" (תרגום יונתן):

מַחֲשֶׁבֶת רָעָה. לְהַלְחֵם כְּנֶגְדִּי:

פסוק יא

עַל אֶרֶץ פְּרָזוֹת. יוֹשְׁבֵי כְּפָרִים מֵאֵין **חוֹמָה**, שֶׁבּוֹטְחִים בְּמָעוּזָם וְאֵינָם יְרֵאִים לְהִתְאַסֵּף אֶל עָרֵי מִבְצָר:

פְּרָזוֹת. כְּמוֹ "מֵעָרֵי הַפְּרָזִי" (דברים ג:ה), מֵאֵין **חוֹמָה**:

אָבוֹא. אֶל הַשּׁוֹקְטִים, וְאֶרְאֶה מָה הוּא מִבְטָחָם:

פסוק יב

לְהָשִׁיב יָדְךָ עַל חָרְבוֹת נוֹשָׁבוֹת. לְהַשְׁחִית שֵׁנִית אֶת הֶעָרִים, שֶׁהָיוּ חֳרֵבוֹת עַד הֵנָּה, וְעַכְשָׁיו נִתְיַשְּׁבוּ:

וְאֶל עַם מְאֻסָּף. מֵעַמִּים הָעוֹשִׂים עַתָּה מִקְנֶה וְקִנְיָן:

עַל טַבּוּר הָאָרֶץ. עַל גֹּבַהּ וְחֹזֶק הָאָרֶץ, כְּטַבּוּר זֶה, שֶׁהוּא אֶמְצָעִי שֶׁל אָדָם וּמְשֻׁפָּע מִכָּל צְדָדָיו:

פסוק יג

וְכָל כְּפִירֶיהָ. סוֹחֲרִים חֲרִיפִין שֶׁבָּהּ, הָרְגִילִין לָצֵאת וְלָשׁוּט כִּכְפִירִים בְּכָל הַמְּדִינוֹת, וְיוֹדְעִין אֵיזֶה מָקוֹם הָעֹשֶׁר:

יֹאמְרוּ לְךָ הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה. כְּלוֹמַר, מִי הִגִּיד לְךָ אֶת מְקוֹם הָעֹשֶׁר? הֲיַדַעְתָּ כִּי לְאֶרֶץ מְלֵאָה שָׁלָל וּבַז אַתָּה הוֹלֵךְ, וְשָׁם בֶּאֱמֶת תִּמְצָא הוֹן עָתֵק (משלי ח:יח):

פסוק יד
תֵּדָע. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "תֵּדַע פּוּרְעָנוּת גְּבוּרְתִּי"; כְּלוֹמַר: תֵּדַע וְתַכִּיר מִי הוּא מָעוּזָם וּמִבְטָחָם:

פסוק יז
הַאַתָּה הוּא. בְּאוֹתָן הַיָּמִים יֹאמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: **הַאַתָּה הוּא** אוֹתוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל**, כְּגוֹן יְחֶזְקֵאל וּזְכַרְיָה, שֶׁאַף הוּא נִתְנַבֵּא עַל מִלְחֶמוֹת גּוֹג וּמָגוֹג: "וְאָסַפְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְגוֹ'" (זכריה יד:ב). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סנהדרין יז.): אֶלְדָּד וּמֵידָד הֵם נִתְנַבְּאוּ עָלָיו, וְזֶהוּ **שְׁנַיִם** הָאָמוּר כָּאן: אַל תִּיקְרֵי שְׁנַיִם אֶלָּא שְׁנַיִם (בפת"ח), שְׁנֵי נְבִיאִים נִתְנַבְּאוּ נְבוּאָה אַחַת בְּפֶרֶק אֶחָד (אֲבָל לֹא בְּסִגְנוֹן אֶחָד):

פסוק יט
רַעַשׁ גָּדוֹל. עַל יְדֵי קוֹלוֹת וּרְעָמִים, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר:

פסוק כ
וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת. אֲנִי שָׁמַעְתִּי שֶׁהֵם סְלָעִים הַזְּקוּפִים וּתְלוּיִים, וְנִרְאִים כְּנוֹפְלִים; וַאֲנִי אוֹמֵר: הֵם תֵּלֵי מְגָדִלִים, שֶׁחוֹפְרִים סָבִיב וְזוֹרְקִים הֶעָפָר בָּאֶמְצַע לְהַגְבִּיהַּ הַתֵּל, וְעָשׂוּי מַדְרֵגוֹת מַדְרֵגוֹת – אָשְׁקְלוֹנְ"שׁ בְּלַעַ"ז – כְּדֵי שֶׁיַּעֲמֹד הֶעָפָר, וּלְאַחַר שֶׁנִּכְבַּשׁ יָפֶה, נוֹטְלִים הַמַּלְבֵּנִים מֵעֲמִידֵי הַמַּדְרֵגָה:

פסוק כא
וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל הָרֵי חֶרֶב. לְבֹא חֶרֶב בָּהֶם עָלָיו, **וְקָרָאתִי** וְזִמַּנְתִּי. וּמַה הִיא הַחֶרֶב שֶׁאֶקְרָא עָלָיו? חַרְבָּם שֶׁל עַצְמָם, **חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו**:

פסוק כב
וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ. אַבְנֵי בָּרָד הַמְּאִירוֹת כַּאֲבָנִים טוֹבוֹת שֶׁשְּׁמָם גָּבִישׁ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "רְאמוֹת וְגָבִישׁ" (איוב כח:יח); וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ברכות נד:): אֶל גֵּב אִישׁ – אַבְנֵי בָּרָד שֶׁהִתְחִילוּ לֵרֵדת עַל מִצְרַיִם, וְעָמְדוּ בָּאֲוִיר עַל גַּב הָאִישׁ מֹשֶׁה, שֶׁהִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא יֵרְדוּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא נִתַּךְ אַרְצָה" (שמות ט:לג) – לֹא הִגִּיעַ לָאָרֶץ:

פרק לט

פסוק ב
וְשִׁשֵּׁאתִיךָ. כְּמוֹ וְהִשֵּׁאתִיךָ עַל עַמִּי, כְּמוֹ "לֹא יַשִּׁיא אוֹיֵב בּוֹ" (תהלים פט:כג):

פסוק ז
וְלֹא אַחֵל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי. שִׁפְלוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל חִלּוּל שְׁמוֹ הוּא, בֶּאֱמוֹר לָהֶם "עַם ה' אֵלֶּה" (יחזקאל לו:כ) וְלֹא יָכוֹל לְהַצִּילָם:

פסוק ט

וְהִשִּׁיקוּ. כְּמוֹ תַּנּוּר שֶׁהִשִּׁיקוּהוּ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה (שבת ג:):

בַּנֶּשֶׁק. אַנָא"ר מוֹרָא"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק יא

אֶתֵּן לְגוֹג מְקוֹם שָׁם קֶבֶר. מָקוֹם שֶׁיְּהֵא שָׁם קֶבֶר לָהֶם; לְפִי שֶׁהוּא מִזַּרְעוֹ שֶׁל יֶפֶת, שֶׁכִּסָּה אֶת עֶרְוַת אָבִיו, לְפִיכָךְ זָכָה לִקְבוּרָה (בראשית רבה לו:ו):

גֵּי הָעֹבְרִים. גֵּי שֶׁהֵם עוֹבְרִים אֶת יָם כִּנֶּרֶת לְהָבִיא מִשָּׁם פֵּירוֹת גִּינוֹסַר תָּמִיד:

קִדְמַת הַיָּם. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "בְּמִדְנַח יָם גִּינוֹסַר":

וְחֹסֶמֶת הִיא אֶת הָעֹבְרִים. וְסוֹגֶרֶת הִיא אֶת הָעוֹבְרִים, כְּמוֹ "לֹא תַחְסֹם" (דברים כה:ד), שֶׁרֹב פְּגָרִים שָׁם יַחְדְּלוּ אֶת הָעוֹבְרִים מֵעֲבֹר, לְפִיכָךְ יַעַבְרוּ עֲלֵיהֶם וְיִקְבְּרוּ אוֹתָם; וּמְנַחֵם פֵּתְרוֹ בְּסִפְרוֹ: יַחְסְמוּ אֶת אַפָּם מִלְּהָרִיחַ רֵיחַ הַפְּגָרִים:

פסוק יג

וְקָבְרוּ כָּל עַם הָאָרֶץ. שֶׁמֵּתוּ שָׁם:

וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם. כָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יִסְפְּרוּ אֶת שְׁמָם לְשֶׁבַח וּלְחֶסֶד: אֵין לְךָ כְּאוּמָּה זוֹ רַחֲמָנִים; יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁקּוֹבֵר אֶת אוֹיְבוֹ שֶׁעָמַד עָלָיו לְהָרְגוֹ?

פסוק יד

וְאַנְשֵׁי תָמִיד. אֲנָשִׁים הַמּוּתְמָדִים לְכָךְ, **יַבְדִּילוּ** יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי לַעֲבֹר **בָּאָרֶץ** לְלַקֵּט אֶת הַמְפֻזָּרִים:

מְקַבְּרִים אֶת הָעוֹבְרִים. מְקַבְּרִים עִם הָעוֹבְרִים אֶת הַפְּגָרִים הַחוֹסְמִין וּמְעַכְּבִין אֶת הַמַּעֲבָר, שֶׁהָעוֹבְרִין אֶת הַיָּם מְקַבְּרִים אוֹתָם לַהֲנָאָתָם. **אֶת הָעוֹבְרִים** עִם הָעוֹבְרִים; כָּךְ שָׁמַעְתִּי, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

אֶת הַנּוֹתָרִים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ. רָחוֹק מִן הַמַּעֲבָר, שֶׁאֵין הָעוֹבְרִים אֶת הַיָּם מִתְעַסְּקִים בָּהֶם לְקָבְרָם, יְקִבְּרוּם אֵלֶּה הַמּוּתְמָדִים וּמוּבְדָּלִים לְכָךְ:

מִקְצֵה שִׁבְעָה חֳדָשִׁים. יִכְלוּ מַרְבִּית הַפְּגָרִים הַנִּרְאִים לְעֵינָם לְהִקָּבֵר, וּמֵאָז וְהָלְאָה **יְחַקֹּרוּ** בָּאָרֶץ בְּמָקוֹם הַמִּסְתָּרִים, בַּחוֹחִים וּבֵין הַקּוֹצִים, וְיִקְבְּרוּ מַה שֶּׁיִּמְצְאוּ:

פסוק טו

וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ. הוֹלְכֵי דְּרָכִים שֶׁיִּרְאוּ עֶצֶם אָדָם:

וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן. סִימָן שֶׁיֵּשׁ כָּאן עֶצֶם שֶׁל מֵת, כְּדֵי שֶׁיִּפָּרְשׁוּ מִמֶּנּוּ הוֹלְכֵי דְּרָכִים וְעוֹשֵׂי טָהֳרוֹת, עַד בֹּא אַנְשֵׁי הַתָּמִיד הַמֻּבְדָּלִים לַחְקֹר וְקִבְּרוּ אוֹתָן:

פסוק טז
וְגַם שֵׁם עִיר הֲמוֹנָה. וְגַם הָעִיר שֶׁשְּׁמָהּ עִיר הוֹמְיָה מֵרוֹב אָדָם, הִיא עִיר הַגְּדוֹלָה, גַּם הִיא – חֵיל יוֹשְׁבֶיהָ שָׁם יִקָּבְרוּ:
וְטִהֲרוּ. אֶת יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ אֶת טְהֳרוֹתֵיהֶם וּתְרוּמוֹתֵיהֶם:
הֲמוֹנָה. לֹא מַפִּיק הֵ"א, לְפִי שֶׁהֵ"א אַחֲרוֹנָה מְשַׁמֶּשֶׁת שֵׁם דָּבָר; **הֲמוֹנָה** כְּמוֹ "הוֹמְיָה" (ישעיה כב:ב):

פסוק יח
אֵילִים כָּרִים וַעַתּוּדִים פָּרִים. מְלָכִים וּדוּכְסִים שַׁלְטוֹנִין וְשָׂרִים:
מְרִיאֵי בָשָׁן. שׁוֹר שֶׁל פִּטָּם קָרוּי אַלְמְרַ"י בְּלָשׁוֹן עֲרָבִי:

פסוק כא
אֶת מִשְׁפָּטִי. אֶת פּוּרְעָנוּתִי; יוּשְׁטִיצַ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק כג
וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֹנָם גָּלוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁיִּרְאוּ אֶת גְּבוּרָתִי, יַכִּירוּ כִּי לֹא מִקֹּצֶר יָדִי הָיָה שֶׁלֹּא הוֹשַׁעְתִּים, אֶלָּא **בַּעֲוֹנָם** הִסְתַּרְתִּי **פָנַי מֵהֶם** וְגָלוּ:

פסוק כה
וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי. וְלִבְשׁוּתִי קִנְאַת תְּשׁוּעָה וְנֶקֶם, לְמַעַן שֵׁם קָדְשִׁי, שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל עוֹד:
וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי. בִּשְׁבִיל שֵׁם קָדְשִׁי; כְּמוֹ "הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי" (במדבר יא:כט):

פסוק כו
וְנָשׂוּ אֶת כְּלִמָּתָם. בְּהֵיטִיבִי לָהֶם וְלֹא אֶגְמְלֵם כְּרָעָתָם, אָז יִשְׁאוּ כְּלִמָּתָם וְיֵבוֹשׁוּ מִלְּהָרִים פָּנִים. וּמְנַחֵם פֵּירֵשׁ וְנָשׂוּ כְּמוֹ "אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע" (תהלים לב:א), לְשׁוֹן כַּפָּרָה:

פסוק כח
וְלֹא אוֹתִיר. אֶחָד מֵהֶם בַּגּוֹלָה:

פרק מ

פסוק א
בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ. אֵיזוֹהִי שָׁנָה שֶׁרֹּאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁלָּהּ **בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ**? הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה יוֹבֵל (ערכין יב.), שֶׁחָרַב הַבַּיִת בִּשְׁנַת שִׁלְשִׁים וְשֵׁשׁ בַּיּוֹבֵל – שֶׁהִתְחִיל בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיֹאשִׁיָּהוּ – וּלְסוֹף אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רָאוּי הַיּוֹבֵל לִהְיוֹת, וְהִיא שְׁנַת **עֶשְׂרִים** וְחָמֵשׁ לְגָלוּת יְכָנְיָה (מלכים ב כד:טו); שֶׁגָּלָה בְּעֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ בַּיּוֹבֵל: אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שֶׁל

יֹאשִׁיָּהוּ – מִשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה עַד שְׁלֹשִׁים וְאַחַת (מלכים ב כג:א,ג), וִיהוֹיָקִים – אַחַת עֶשְׂרֵה (מלכים ב כג:לו):

יַד ה׳. חָזָק תָּקְפּוֹ, לְהוֹלִיכֵנִי עַל כָּרְחִי:

וַיָּבֵא אוֹתִי שָׁמָּה. אֶל הָעִיר הַהֻכְּתָה, הִיא יְרוּשָׁלַיִם; אוֹתָהּ שָׁנָה הֻרְאָהוּ בִּנְיַן הַבַּיִת לֶעָתִיד לָבֹא:

פסוק ב

בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי. לֹא הוֹלִיכַנִי שָׁם, אֶלָּא הֻרְאַנִי כְּאִלּוּ אֲנִי שָׁם:

אֶל הַר גָּבוֹהַּ מְאֹד. שֶׁכֵּן הוּא עָתִיד לִהְיוֹת גָּבוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת" (ישעיה ב:ב):

כְּמִבְנֵה עִיר. כְּבִנְיַן עִיר:

מִנֶּגֶב. בְּדָרוֹמוֹ שֶׁל הַר:

פסוק ג

כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת. כְּעֵין זִיו הַחַיּוֹת, וְנוֹצְצִים "כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל" (יחזקאל א:ז):

וּפְתִיל פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ. לְמָדִידַת קַרְקַע אֵין (דָּבָר) יָפֶה מֵחֶבֶל פִּשְׁתִּים:

וְקָנֵה הַמִּדָּה. לָמוֹד בּוֹ אֶת עֹבִי הַחוֹמָה וְאֹרֶךְ וְרֹחַב הַשְּׁעָרִים:

פסוק ד

לְכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ. עִנְיַן הַבִּנְיָן:

הוּבְאתָה הֵנָּה. מִבָּבֶל:

פסוק ה

וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת. בִּנְיַן בַּיִת אֶחָד הֻרְאַנִי בְּצִפּוֹן הָהָר וְהַחוֹמָה **מִחוּץ סָבִיב סָבִיב**; כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסוֹף הַסֵּפֶר (יחזקאל מה; מח), שֶׁהָעִיר בַּדָּרוֹם וְהַבַּיִת בַּצָּפוֹן:

שֵׁשׁ אַמּוֹת בָּאַמָּה וְטֹפַח. "שִׁית אַמִּין בְּאַמְתָּא דְּהִיא אַמְתָּא וּפְשַׁךְ", כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן; זוֹ הִיא אַמָּה בֵּינוֹנִית, בַּת שִׁשָּׁה (מנחות צח.), שֶׁהוּא אַמָּה וְטֹפַח בָּאַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה:

רֹחַב הַבִּנְיָן. עֻבִּי הַחוֹמָה:

וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד. וְזֶהוּ הִיא קוֹמָה חִיצוֹנָה, שֶׁהִיא סָבִיב הַר הַבַּיִת, וְהִיא הָיְתָה נְמוּכָה, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (מדות ב:ד): כָּל הַכְּתָלִים שֶׁהָיוּ שָׁם הָיוּ גְּבוֹהִים, חוּץ מִכּוֹתֶל מִזְרָחִי, שֶׁהַכֹּהֵן הַשּׂוֹרֵף אֶת הַפָּרָה עוֹמֵד בְּהַר הַמִּשְׁחָה וְכוּ׳:

פסוק ו

וַיָּבֹא אֶל שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה. נִכְנַס לְתוֹךְ הַהֵיקֵף, וּבָא לוֹ לְשַׁעַר עֶזְרַת נָשִׁים הַמִּזְרָחִי; הִיא נִקְרֵאת חָצֵר הַחִיצוֹנָה בְּכָל הָעִנְיָן הַזֶּה (להלן יז), לְפִי שֶׁהוּא לִפְנֵי עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל:

וַיַּעַל בְּמַעֲלוֹתָו. שֶׁשִּׁפּוּעַ הָהָר הוֹלֵךְ וְעוֹלֶה מִן הַחֵיל הַתַּחְתּוֹן עַד עֻזָּרַת נָשִׁים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (מדות ב:ג): לִפְנִים מִמֶּנּוּ הַחֵיל – עֶשֶׂר אַמּוֹת; וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת הָיוּ שָׁם:

סַף הַשַּׁעַר. הִיא מְזוּזַת הַשַּׁעַר:

קָנֶה אֶחָד רֹחַב. שֵׁשׁ אַמּוֹת, וּמְכַסֶּה אֶת כָּל עֻבִּי הַחוֹמָה, שֶׁהָיָה קָנֶה אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (פס' ה):

וְאֵת סַף אֶחָד. מְזוּזָה הַשֵּׁנִית; אַחַת מִצָּפוֹן וְאַחַת מִדָּרוֹם:

פסוק ז

וְהַתָּא. הוּא "יְצִיעַ" (מלכים א ו:ה) שֶׁקּוֹרִין אפנדי"ן בְּלַעַ"ז, וְהָיָה שְׁלֹשָׁה מִיָּמִין הַשַּׁעַר וּשְׁלֹשָׁה מִן הַשְּׂמֹאל, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן (להלן י). וְהַתָּאִים סְמוּכִין לְכוֹתֶל הַמְזָרְחִי שֶׁל עֻזָּרַת נָשִׁים מִבַּחוּץ, כְּלַפֵּי הַר הַבַּיִת. וּמֵהֵיכָן אֲנִי לָמֵד שֶׁהֵם מִבַּחוּץ? מִמַּה שֶּׁכָּתוּב אַחַר כָּל הָעִנְיָן **וַיְבִיאֵנִי אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה**, מִכָּאן אֲנִי לָמֵד, שֶׁכָּל הָאָמוּר לְמַעְלָה הָיָה חוּצָה לָהּ, שֶׁעֲדַיִן לֹא נִכְנַס לְתוֹכוֹ:

וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְגוֹ'. חֻלְלוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד שֵׁשׁ אַמּוֹת מְרֻבָּע:

וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת. כְּתָלִים הַמַּפְסִיקִים בֵּין הַתָּאִים עָבְיָם חָמֵשׁ אַמּוֹת, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּבֵין תָּוְוָיָא כּוֹתְלָא חֲמֵשׁ אַמִּין"; וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ז): כּוֹתֶל הַתָּא חָמֵשׁ:

וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר וגו'. שֶׁלִּפְנִים מִן הַשַּׁעַר הָיָה עָשׂוּי אוּלָם מְחֻבָּר לַשַּׁעַר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעִנְיָן (להלן ח), בּוֹלֵט לְתוֹךְ עֻזָּרַת נָשִׁים עֶשֶׂר אַמּוֹת, וּבְרֹאשׁוֹ דְּלָתוֹת וּמְזוּזוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: **וְסַף הַשַּׁעַר** שֶׁהוּא **אֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר**:

מֵהַבַּיִת. כְּלוֹמַר: לְצַד פְּנִים:

קָנֶה אֶחָד. רָחְבּוֹ, לְכַסּוֹת עֻבִּי חוֹמוֹת הָאוּלָם, אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מִשְּׂמֹאל, שֶׁעֻבִּי הַחוֹמָה שֶׁל אוּלָם לְיָמִין וְלִשְׂמֹאל קָנֶה אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ:

פסוק ח

וַיָּמָד אֶת אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת. לִפְנִים מִן הַשַּׁעַר:

קָנֶה אֶחָד. עֻבִּי חוֹמוֹת הַיָּמִין וְהַשְּׂמֹאל, שֶׁהָאוּלָם נָכוֹן עֲלֵיהֶם:

פסוק ט

וַיָּמָד אֶת אוּלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנָה אַמּוֹת. מֶשֶׁךְ בְּלִיטָתוֹ לְתוֹךְ עֻזָּרַת נָשִׁים:

וְאֵילָו. אֲשִׁישְׁלַטִינְי"ץ (בְּלַעַ"ז); כָּל אֵילִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן הֵם כְּמִין אִילָנוֹת עֲגוּלִין עֲשׂוּיִין מֵאַבְנֵי גָזִית, וְעוֹמְדִין בַּפֶּתַח, אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מִשְּׂמֹאל, בְּמָקוֹם סִפִּים בְּמָקוֹם מְזוּזוֹת;

וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן (ישעיהו ו:ד) "וַיְנָעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים" "אֵילָנוֹת סְפִיָא"; וּקְרוּיִין אֵילִים עַל שֵׁם עֲגוּלִין כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן:

וְאֵילוֹ שְׁתֵּים אַמּוֹת. עֹבִי עִגּוּלָן; וְעוֹמְדִין בְּסוֹף חֲלַל הָאוּלָם דְּבוּקִים, זֶה לְכוֹתֶל יָמִין וְזֶה לְכוֹתֶל שְׂמֹאל; נִמְצָא בְּלִיטַת הָאוּלָם וְאֵילִים שְׁלוֹ עֶשֶׂר אַמּוֹת לְתוֹךְ הָעֲזָרָה לִפְנִים מִן הַשַּׁעַר:

וְאוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת. לְפִי שֶׁאוּלַמֵּי שַׁעֲרֵי עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל הָיוּ בּוֹלְטִים וּמְשׁוּכִים לְצַד הַחוּץ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן (להלן לא), פֵּירֵשׁ בְּאוּלַמֵּי שַׁעֲרֵי עֶזְרַת נָשִׁים שֶׁהֵם הָיוּ מְשׁוּכִין לְצַד פְּנִים, וְשַׁעֲרֵי עֶזְרַת נָשִׁים מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד שַׁעֲרֵי עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל; נִמְצָא אוּלָם כְּנֶגֶד אוּלָם, וּדְבָר נוֹי הוּא זֶה:

פסוק י

וְתָאֵי הַשַּׁעַר. הַזֶּה אֲשֶׁר דֶּרֶךְ **הַקָּדִים** שֶׁבְּכֹתֶל מִזְרָחִי שֶׁל עֶזְרַת נָשִׁים, **שְׁלֹשָׁה** הָיוּ **מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה** הָיוּ **מִפֹּה**, **שְׁלֹשָׁה** לְדָרוֹם **וּשְׁלֹשָׁה** לְצָפוֹן, סְמוּכִין לְכֹתֶל עֶזְרַת נָשִׁים, וּפְנֵיהֶם לְהַר הַבַּיִת. וּמִדַּת חֲלָלוֹ וְכֹתֶל הַמַּפְסִיק בֵּין כָּל אֶחָד פֵּרֵשׁ לְמַעְלָה (פס' ז):

וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִים. הָעֲשׂוּיִין לְסִפֵּי הָאוּלָם מִבִּפְנִים:

מִפֹּה. וּמִפֹּה מִיָּמִין וּמִשְּׂמֹאל, מִדָּתָן שְׁתַּיִם אַמּוֹת:

פסוק יא

רֹחַב פֶּתַח הַשַּׁעַר. רֹחַב חֲלַל הַפֶּתַח; וְכֵן שָׁנִינוּ (מדות ב, ג): כָּל הַפְּתָחִים רְחָבָן עֶשֶׂר אַמּוֹת:

אֹרֶךְ הַשַּׁעַר. הוּא חֲלַל אוּלָם הַשַּׁעַר מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם:

שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת. עֶשֶׂר כְּנֶגֶד חֲלַל הַפֶּתַח, וְאַמָּה וְחֵצִי לְכָאן וְאַמָּה וְחֵצִי לְכָאן. וְאַל תִּתְמַהּ שֶׁאֵצֶל הַפֶּתַח קוֹרֵהוּ רֹחַב, וְאֵצֶל חֲלַל הָאוּלָם קוֹרֵהוּ אֹרֶךְ, שֶׁהַפֶּתַח גָּבְהוֹ הוּא אָרְכּוֹ וְהָרֹחַב מִסָּף אֶל סַף, וְהָאוּלָם לְפִי שֶׁמֻּשָּׁךְ בְּלִיטַת חֲלָלוֹ מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב פָּחוֹת מִמִּדַּת חֲלָלוֹ מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם שְׁזוֹ שְׁמוֹנָה אַמּוֹת וְזוֹ שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה, קוֹרֵא אֶת הַמִּדָּה הַיְתֵרָה אֹרֶךְ.. וְהֵרֵי עֲדוּת לַדָּבָר בְּמַשְׁכְּנָא "וְהָאוּלָם עַל פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל פְּנֵי רֹחַב הַבַּיִת" (מלכים א ו:ג), נִמְצָא מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם קָרוּי לְהֵיכָל רֹחַב וְלָאוּלָם קָרוּי אֹרֶךְ, לְפִי שֶׁהַהֵיכָל מִדָּתוֹ מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב יְתֵרָה עַל מִצָּפוֹן לַדָּרוֹם, וּבָאוּלָם חִלּוּף לְמִדַּת שֶׁהַמִּדָּה הַיְתֵרָה קָרוּי אֹרֶךְ:

פסוק יב

וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְגוֹ'. **הַתָּאוֹת**, שֶׁמִּכָּאן וּמִכָּאן לַשַּׁעַר הָיוּ מְשׁוּכִין מִן כְּנֶגֶד חֲלַל הָאוּלָם שֶׁלִּפְנִים אַמָּה לַצָּפוֹן וְאַמָּה לַדָּרוֹם, שֶׁכְּבָר פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא מִבַּיִת מָשׁוּךְ מִכְּנֶגֶד חֲלַל הַשַּׁעַר אַמָּה וּמֶחֱצָה לַצָּפוֹן וְכֵן לַדָּרוֹם. וְעַכְשָׁיו מְפָרֵשׁ שֶׁהַתָּאִים שֶׁבַּחוּץ מְשׁוּכִים

לַצָּפוֹן אַמָּה אַחַת יוֹתֵר מִן הָאוּלָם, וְכֵן לַדָּרוֹם אַמָּה אַחַת. נִמְצְאוּ מְשׁוּכִין מֵחֲלַל רֹחַב הַפֶּתַח שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֻחֲצָה לְכָאן וּשְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֻחֲצָה לְכָאן. וְזֶהוּ לְשׁוֹן **וּגְבוּל**, אשומיי"ל בְּלַעַ"ז, מָקוֹם פָּנוּי. וְכוֹתֶל הַתָּא עוֹבִי חָמֵשׁ, נִמְצָא עוֹבִי כּוֹתֶל הַצְּפוֹנִי (צ"ל הדרומי צ"ה) שֶׁל הַתָּא הַצְּפוֹנִי וְעוֹבִי כּוֹתֶל הַצְּפוֹנִי שֶׁל אוּלָם כָּלִים זֶה כְּנֶגֶד זֶה, שְׁכוֹתֶל אוּלָם עוֹבְיוֹ שֵׁשׁ וְכוֹתֶל הַתָּא חָמֵשׁ, וְהוּא נִמְשָׁךְ אַמָּה אַחַת לְתוֹךְ כְּנֶגֶד עוֹבִי כּוֹתֶל הָאוּלָם, וְכֵן לַדָּרוֹם:

פסוק יג

וַיָּמָד אֶת הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ. מִגַּג הַתָּא שֶׁבִּצְפוֹן הַשַּׁעַר לְגַג הַתָּא שֶׁבִּדְרוֹם הַשַּׁעַר: **עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת**. עֹבִי כּוֹתֶל הַתָּא חָמֵשׁ, וְכֵן עֹבִי כּוֹתֶל הַתָּא שֶׁמִּצַּד שֵׁנִי, הֲרֵי עֶשֶׂר; וּשְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֻחֲצָה שֶׁתְּהֵא מָשׁוּךְ מֵחֲלַל הַפֶּתַח לְכָאן, וְכֵן לְכָאן, הֲרֵי חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה; וַחֲלַל הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת, הֲרֵי עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ; וְכֻלָּן מִדַּת רֹחַב הַשַּׁעַר הֵן, כְּנֶגֶד שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת שֶׁל חֲלַל הָאוּלָם מִבִּפְנִים, וּשְׁנֵי כְּתָלִים, קָנֶה מִכָּאן וְקָנֶה מִכָּאן, הֲרֵי עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ: **פֶּתַח נֶגֶד פֶּתַח**. פֶּתַח הַתָּא שֶׁאֵצֶל הַשַּׁעַר בַּדָּרוֹם מְכֻוָּן כְּנֶגֶד פֶּתַח הַתָּא שֶׁאֵצֶל הַשַּׁעַר בַּצָּפוֹן, שֶׁלֹּא הָיָה לְכָל שִׁשֶּׁת הַתָּאִים הָאֵלֶּה פֶּתַח בַּכּוֹתֶל שֶׁבְּצַד הַחוּץ, אֶלָּא שְׁלִשְׁנֵי הַתָּאִים הַסְּמוּכִין לַשַּׁעַר הָיוּ לָהֶם פְּתָחִים פּוֹנִים אֶל שַׁעַר אֱוִיר שֶׁבֵּין שְׁנֵיהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר לְמַטָּה **וְאֶל אֵלֶּיהָמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר** – לְמַדְנוּ שֶׁפְּתְחֵיהֶם פּוֹנִים לַשַּׁעַר:

פסוק יד

וַיַּעַשׂ אֶת אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה. גָּבְהָן שֶׁל אֵילִים שֶׁל סִפֵּי הָאוּלָם, גְּבוֹהִים שִׁשִּׁים אַמָּה: **וְאֶל אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב**. וְכֵן לְכָל אֵילֵי הֶחָצֵר שֶׁבְּכָל אוּלַמֵּי שְׁעָרִים סָבִיב סָבִיב, שֶׁאַף בַּצָּפוֹן וּבַדָּרוֹם הָיוּ לָהּ שְׁעָרִים עֲשׂוּיִין כְּתַבְנִית הַשַּׁעַר הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן (להלן כב, כד):

פסוק טו

וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר הָאִיתוֹן. גּוֹבְהוֹ שֶׁל הַשַּׁעַר הַזֶּה, וְהוּא קְרוּי שַׁעַר הָאִיתוֹן, לְפִי שֶׁהוּא מְשַׁמֵּשׁ כְּנִיסָה וִיצִיאָה לְכָל בָּאֵי הָעֲזָרָה (ירושלמי עירובין ה:א):
אִיתוֹן. תַּרְגּוּם שֶׁל בִּיאָה:
עַל לִפְנֵי אֻלָּם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי. עִם גָּבְהוֹ שֶׁל אוּלָם הַשַּׁעַר שֶׁהוּא לִפְנִים מִן הַשַּׁעַר חֲמִשִּׁים אַמָּה, וּמִגֹּבַהּ שְׁאָר הַשְּׁעָרִים שֶׁבָּעִנְיָן שֶׁהֵם חֲמִשִּׁים אַמָּה אֲנִי לָמֵד שֶׁעַל פְּנֵי הָאֻמּוּר כָּאן הוּא גֹּבַהּ (כְּלוֹמַר מִשַּׁעַר הַחִיצוֹן גָּבְהוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה עַל פְּנֵי כָּל הָאוּלָם שֶׁשַּׁעַר הַפְּנִימִי שֶׁל אוּלָם שֶׁאַף בְּסוֹפוֹ שֶׁל אוּלָם הוּא שַׁעַר כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ כְּבָר בְּפָסוּק ז' סא"א):

פסוק טז

וְחַלּוֹנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל הַתָּאִים. הַתָּאִים הָאֵלֶּה לֹא הָיוּ לָהֶם פְּתָחִים אֶל הַחוּץ, אֶלָּא זֶה פָּתוּחַ לָזֶה; וְכֵן מָצִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מדות ד,ג) בַּתָּאִים שֶׁסְּבִיבוֹת הַהֵיכָל: שְׁלוֹשָׁה פְּתָחִים לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, אֶחָד לַתָּא מִן הַיָּמִין, וְאֶחָד לַתָּא מִן הַשְּׂמֹאל, וְאֶחָד לַתָּא שֶׁעַל גַּבָּיו. וְלַתָּאִים שֶׁבָּחָצֵר, שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא שְׁלוֹשָׁה תָּאִים זֶה אֵצֶל זֶה, וְלֹא הָיוּ לָהֶם תָּאִים עַל גַּבֵּיהֶם, הָיוּ לָאֶמְצָעִי שְׁנֵי פְּתָחִים, אֶחָד לַתָּא מִן הַיָּמִין וְאֶחָד לַתָּא מִן הַשְּׂמֹאל; וְלַחִיצוֹן שֶׁל צַד הַשַּׁעַר הָיוּ שְׁנֵי פְּתָחִים, אֶחָד פָּתוּחַ לָאֶמְצָעִי וְאֶחָד לְצַד הַשַּׁעַר; וְכֵן לַתָּא הַחִיצוֹן שֶׁל כָּתֵף הַשֵּׁנִי מִזֶּה וּמִזֶּה לַשַּׁעַר כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה **פֶּתַח נֶגֶד פֶּתַח**. וְהָיוּ לָהֶם חַלּוֹנוֹת שְׁקוּפִים אֲטוּמִים (מלכים א ו:ד): פְּתוּחִים לְצַד הַחִיצוֹן, וּסְתוּמִים לְצַד פְּנִים; כְּלוֹמַר: קְצָרִים לְצַד פְּנִים וּרְחָבִים לְצַד הַחוּץ אֶל הַמִּזְרָח. וּמְנַחֵם פֵּתֵר שְׁקוּפִים – לְשׁוֹן הַשְׁקָפָה, כְּמוֹ "מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה" (שיר השירים ו:י); "כִּי הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ" (תהלים קב:כ); וְכֵן "אֶל הַמַּשְׁקוֹף" (שמות יב:כב) גַּם כֵּן פֵּתֵר לְשׁוֹן שְׁקָפָה:

וְאֶל אֵלֵיהֶמָּה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר. וְאֶל כִּתְפוֹת פְּתְחֵיהֶם שֶׁל שְׁנֵי תָאִים הַסְּמוּכִים לַשַּׁעַר מִזֶּה וּמִזֶּה, שֶׁהָיָה פְּתְחָן אֶל תּוֹךְ אֲוִיר הַשַּׁעַר, פֶּתַח הַתָּא הַצְּפוֹנִי מִצָּפוֹן לַשַּׁעַר וּפֶתַח הַתָּא הַדְּרוֹמִי מִדָּרוֹם לַשַּׁעַר. וְכִתְפוֹת הַפְּתָחִים שֶׁמִּזֶּה וּמִזֶּה לְפֶתַח הַתָּא הֵם הָאֵילִים, וְהָיוּ בָהֶם חַלּוֹנוֹת פְּתוּחִים לַאֲוִיר הֶפְסֵק רֹחַב הַשַּׁעַר, שֶׁהָיָה מַפְסִיק בֵּין הַתָּאִים. וְאוֹתוֹ אֲוִיר קוֹרֵא **לִפְנִימָה לַשַּׁעַר**, שֶׁמִּי שֶׁנִּכְנָס לְבֵין אֲוִיר בְּלִיטַת הַתָּאִים שֶׁמִּכָּאן וּמִכָּאן נִרְאֶה שֶׁהוּא נִכְנָס לַשַּׁעַר:

וְכֵן לְאֵילְמוֹת. וְכֵן הָיוּ חַלּוֹנוֹת לְאֵילְמוֹת שֶׁל כָּל שַׁעַר וְשַׁעַר:

וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב סָבִיב לִפְנִימָה. בַּחוֹמָה, לְצַד הָעֲזָרָה מִבִּפְנִים:

וְאֶל אַיִל תְּמֹרִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כּוֹתָרוֹת" – כּוֹתָרוֹת; בְּרֹאשׁ הָאַיִל הָיָה עָשׂוּי כְּמִין כּוֹתֶרֶת, דּוֹמֶה לְדֶקֶל, כִּי בְּמִשְׁכָּנָא דִּשְׁלֵמֹה (מלכים א ו:כט) הֵן מְתֻרְגָּמוֹת "צוּרַת דִּיקְלִין" (תרגום יונתן). פומיל"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

וְרִצְפָּה. פְּלַנְקִי"ץ בְּלַעַ"ז. **רִצְפָּה** אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא עֲלִיָּה סָבִיב, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ חֲלָקָה הָיְתָה בָּרִאשׁוֹנָה וְהִקִּיפוּהָ גְּוּזְטְרָא (סוכה נא:), וְעַל אוֹתָהּ הָעֲלִיָּה הָיוּ הַלְּשָׁכוֹת, קַנְבְּרָא"ש בְּלַעַ"ז. וּמִמַּה שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן **וְהָרִצְפָּה אֶל כָּתֶף הַשְּׁעָרִים** וְתַחְתֵּיהֶם כְּנֶגֶד גּוֹבַהּ הַשְּׁעָרִים, אָנוּ לְמֵדִין שֶׁהָרִצְפָּה הַזֹּאת עֲלִיָּה הִיא:

פסוק יח
וְהָרִצְפָּה אֵל כֶּתֶף הַשְּׁעָרִים. גֹּבַהּ שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הָיָה מַפְסִיק הָעֲלִיָּה, שֶׁלֹּא הָיְתָה מְסַבֶּבֶת כָּל הֶחָצֵר, וְהִיא לְכִתְפּוֹת הַשַּׁעַר מִזֶּה וּמִזֶּה, כְּנֶגֶד גֹּבַהּ הַשְּׁעָרִים:
הָרִצְפָּה הַתַּחְתּוֹנָה. נִשְׁתַּנֵּית תֵּיבָה זוֹ מִכָּל תַּחְתּוֹנָה שֶׁבַּמִּקְרָא, שֶׁבְּכָל מָקוֹם הַטַּעַם בְּנוּ"ן, וְזֶה בְּתֵי"ו (בנסחנו הטעם בנו"ן, ובפסוק הבא בתי"ו); לָמַדְנוּ, שֶׁאֵין תַּחְתּוֹנָה זוֹ רִצְפָּה שֶׁתַּחַת אַחֶרֶת, אֶלָּא רִצְפָּה אַחַת הִיא, וְתַחְתִּיתָהּ שֶׁל רִצְפָּה הָיָה לְעֻמַּת גֹּבַהּ הַשַּׁעַר. וְה"א שֶׁל "תַּחְתּוֹנָה" כְּה"א שֶׁל "בֵּיתָה" (תהלים סח:ז), וְכָה"א שֶׁל "עֻזָּרָתָה" (תהלים מד:כז) וְשֶׁל "חֶלְאָתָהּ" (יחזקאל כד:ו), שֶׁהֵן יְתֵרוֹת:

פסוק יט
וַיָּמָד רֹחַב. חֵלֶל עֻזָּרַת נָשִׁים:
מִלִּפְנֵי הַשַּׁעַר הַתַּחְתּוֹנָה. זֶה הַשַּׁעַר הַמְפֹרָשׁ לְמַעְלָה (פס' טו):
לִפְנֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִי. עַד עֻזָּרַת יִשְׂרָאֵל:
הַקֶּדִים וְהַצָּפוֹן. לִשְׁתֵּי רוּחוֹתֶיהָ חֲלָלָהּ **מֵאָה אַמָּה**:

פסוק כ
מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ. כְּמִדַּת שַׁעַר הַקָּדִים; כָּךְ מְפֹרָשׁ בָּעִנְיָן (להלן מ:כא):

פסוק כא
חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ. גָּבְהוֹ:
וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים. מִגַּג הַתֹּא לְגַגּוֹ:

פסוק כב
וְאֵילַמָּו לְפְנֵיהֶם. וְאוּלָם הַשַּׁעַר לִפְנֵי הַמַּעֲלוֹת; קֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס לְאוּלָם הָיָה עוֹלֶה בַּמַּעֲלוֹת:

פסוק כג
וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי. לְעֻזָּרַת יִשְׂרָאֵל:
נֶגֶד הַשַּׁעַר. הַחִיצוֹנִים מְכֻוָּנִין:
וַיָּמָד מִשַּׁעַר. הַתַּחְתּוֹן עַד הָעֶלְיוֹן **מֵאָה אַמָּה**, הוּא רֹחַב חֲלַל עֻזָּרַת נָשִׁים:

פסוק כד
וַיּוֹלִיכֵנִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם. לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה:

פסוק כה
כְּהַחַלֹּנוֹת הָאֵלֶּה. דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, בהעלותך ה): ה"א זוֹ יִתֵּרָה לְשׁוֹן כֵּהָה חַלּוֹנוֹת, כֵּהוֹת – רְחָבוֹת מִבַּחוּץ וּקְצָרוֹת מִבִּפְנִים; לוֹמַר: לֹא לְאוֹרָה אֲנִי צָרִיךְ; שֶׁכָּל חַלּוֹנוֹת הָעֲשׂוּיוֹת לְהַכְנִיס אוֹרָה, קְצָרוֹת מִבַּחוּץ וּמַרְחִיבוֹת מִבִּפְנִים:

פסוק כו

עוֹלוֹתָיו. כְּמוֹ מַעֲלוֹתָיו:

אֶל אֵילָו. עַל רֹאשׁ הָאַיִל הָיָה דֶּקֶל מְצֻיָּר:

פסוק כח

וַיָּמָד אֶת הַשַּׁעַר הַדָּרוֹם. שֶׁל חָצֵר הַפְּנִימִי:

פסוק ל

וְאֻלַמּוֹת. אַרְבּוֹ"ץ בְּלַעַ"ז:

סָבִיב סָבִיב. הַכּוֹתֶל הָיָה עָשׂוּי אוּלַמִּים אוּלַמִּים, נִכְנָסִים בְּעָבְיוֹ; וְאֻלַמּוֹת הַלָּלוּ הָיוּ בִּפְנִים (ס"א לְמַעְלָה מֵהַתְּאִים כִּי הַתְּאִים הָיוּ מִבִּפְנִים בֶּחָצֵר הַפְּנִימִי, שֶׁהֲרֵי אוּלָם הַשַּׁעַר הָיָה בּוֹלֵט אֶל הַחִיצוֹנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ הַתְּאִים וְהָאוּלָם פּוֹנִים לְמָקוֹם אֶחָד לִהְיוֹת פִּתְחֵי הַתְּאִים נִפְתָּחִים לְתוֹךְ הָאוּלָם, שֶׁהֲרֵי הַשְׁוָה הָעִנְיָן כָּל מִדּוֹת הַשְּׁעָרִים הַחִיצוֹנִים וְהַפְּנִימִים, וְלֹא חָלַק בֵּינֵיהֶם אֶלָּא בְּלִיטַת הָאוּלָמוֹת) (כִּי הַתְּאִים הָיוּ מִבַּחוּץ, וְשִׁשָּׁה תָּאִים וְכָתְלֵיהֶם וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת שֶׁל רֹחַב הַשַּׁעַר עוֹלִים לִשְׁמוֹנִים וְאַחַת (לתשעים ואחת כצ"ל צ"ה) אַמָּה, וְכָל הֶחָצֵר הַפְּנִימִי אֵינוֹ אֶלָּא מֵאָה עַל מֵאָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן סא"א):

פסוק לא

וְאֻלַמָּו אֶל חָצֵר הַחִיצוֹנָה. אוּלָמוֹ שֶׁל שַׁעַר הַפְּנִימִי לֹא הָיָה לְצַד פְּנִים, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אוּלָמוֹת שֶׁל שַׁעַר הַחִיצוֹנָה, אֶלָּא מִבַּחוּץ הָיָה בּוֹלֵט:

פסוק לו

אֹרֶךְ חֲמִשִּׁים אַמָּה. גָּבְהוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה:

פסוק לז

וְאֵילָו לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. אֶשִׁישְׁפִּיאַר"קאשׁ בְּלַעַ"ז, וְאוּלָם הַשַּׁעַר קְרוּי אֵילִים כָּאן:

פסוק לח

וְלִשְׁכָּה. הָיְתָה אֵצֶל שַׁעַר הַצְּפוֹנִי בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל:

וּפִתְחָהּ. שֶׁל לִשְׁכָּה אֶל אֵילֵי הַשַּׁעַר לְצַד הַשַּׁעַר:

בְּאֵילִים הַשְּׁעָרִים. יֵשׁ בַּפָּרָשָׁה פְּסוּקִים קוֹרִין לְכִתְפוֹת הַשַּׁעַר אֵילִים; מיינשלי"ש בְּלַעַ"ז:

שָׁם יָדִיחוּ אֶת הָעֹלָה. הָעוֹלָה הַנִּשְׁחֶטֶת בַּצָּפוֹן (זבחים מז:):

יָדִיחוּ אֶת הָעוֹלָה. יִרְחֲצוּ אֶת הַקְּרָבַיִם:

פסוק לט

וּבְאוּלָם הַשַּׁעַר. הַצְּפוֹנִי:

שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת. בְּמִזְרָחוֹ, וּשְׁתַּיִם בְּמַעֲרָבוֹ; וְאַף עַל פִּי שֶׁהֵן הָיוּ מְשׁוּכִין אֶל תּוֹךְ הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, קְרֻשָּׁתָן כְּלִפְנִים:

פסוק מ

וְאֶל הַכְּתֵף מְחוּצָה. וְאֶל עֵבֶר פֶּתַח הָאוּלָם, מְחוּצָה לַחֲלַל הָאוּלָם, לְתוֹךְ חֲלָלוֹ שֶׁל פֶּתַח (סא"א שֶׁל צַד) עֻזֶּרֶת יִשְׂרָאֵל:

לַעוֹלֶה לְפֶתַח הַשַּׁעַר הַצָּפוֹנָה. כְּשֶׁנִּכְנָס לְתוֹךְ הַשַּׁעַר וְעוֹלֶה בַּמַּעֲלוֹת פֶּתַח הָעֲזָרָה:

שְׁנַיִם. שֻׁלְחָנוֹת לְכֻתֵּף הַפֶּתַח, לְמִזְרָח (וְכֵן) לְמַעֲרָב:

וְאֶל הַכְּתֵף הָאַחֶרֶת. אֲשֶׁר לְפֶתַח הָאוּלָם **שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת**:

פסוק מב

אֲלֵיהֶם וַיָּנִיחוּ אֶת הַכֵּלִים. עֲלֵיהֶם מַנִּיחִין הַסַּכִּינִין וְהַמִּזְרָקוֹת שֶׁמְּקַבְּלִין בָּהֶן אֶת הַדָּם, שֶׁיִּהְיוּ מוּכָנִים לַשּׁוֹחֲטִים שָׁם קָדְשֵׁי קָדָשִׁים בַּצָּפוֹן:

פסוק מג

וְהַשְּׂפָתַיִם טֹפַח אֶחָד. אוּנְקְלִיּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל קְבוּעִין בְּעַמּוּדֵי נְנָסִין שֶׁבְּבֵית הַמִּטְבָּחַיִם בַּצָּפוֹן, לְתָלוֹת וּלְהַפְשִׁיט בָּהֶם אֶת הַקָּדָשִׁים; הוּא שֶׁשָּׁנִינוּ בִּפְסָחִים (משנה פסחים ה, ט): אוּנְקְלִיּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל הָיוּ קְבוּעִין בָּעַמּוּדִים וּבַכְּתָלִים, שֶׁבָּהֶם תּוֹלִין וּמַפְשִׁיטִין. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְעוּנְקְלִין נָפְקִין פְּשַׁךְ חַד":

מוּכָנִים בַּבַּיִת. קְבוּעִים בְּתוֹךְ חֲלַל הָעֲזָרָה, **בַּבַּיִת** "לְגַיּוֹ":

פסוק מד

וּמִחוּצָה לַשַּׁעַר הַפְּנִימִי. וּמִחוּץ לַחֲלַל אוּלָם **הַשַּׁעַר** לְתוֹךְ אֲוִיר **חֲצֵר הַפְּנִימִי**, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּמִּקְרָא בְּסוֹפוֹ:

לִשְׁכוֹת שָׁרִים. לִשְׁכוֹת לְוִיִּם מְשׁוֹרְרִים:

וּפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם. פְּתוּחִים לְצַד דָּרוֹם:

אֶחָד אֶל כֶּתֶף שַׁעַר הַקְּדִים. לִשְׁכָּה אַחַת אֶל כֶּתֶף שַׁעַר הַקְּדִים:

פְּנֵי דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן. וּפְתוּחָה לְצַד צָפוֹן:

פסוק מה

לַכֹּהֲנִים. מִשְׁמֶרְתִּי הַבַּיִת; כְּמִדָּמֶה הֵם הַלְוִיִּם הַמְשׁוֹרְרִים:

פסוק מז

וַיָּמָד אֶת הֶחָצֵר. חֲלַל עֻזֶּרֶת יִשְׂרָאֵל, לִפְנֵי הָאוּלָם וְהַהֵיכָל:

פסוק מח

אֶל אוּלָם הַבַּיִת. אוּלָם הַהֵיכָל:

וַיָּמָד אֵל אוּלָם. כְּמוֹ: אֵיל אוּלָם, עֶבְרִי כִּתְפוֹת הַפֶּתַח (הָרוֹאֶה אֶת הַמִּזְרָח סא"א), מָדַד מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב (ואנ"י הכות"ב מצאת"י בפירושי"ם אחרי"ם כ"מו שהעתק"תי):
(**וְרֹחַב הַשַּׁעַר שְׁלֹשָׁה אַמּוֹת מִפֹּה וְגוֹ'**. הוּא עִבְרִי הָאַיִל הַצָּפוֹנִי לְתוֹךְ חֲלַל הַפֶּתַח לְמַעֲרָב, וְכֵן עִבְרִי הָאַיִל הַדְּרוֹמִי לְתוֹךְ חֲלַל הָאוּלָם לְמַעֲרָב, וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ (מידות ד,ז): כֹּתֶל אוּלָם חָמֵשׁ וְאוּלָם אַחַת עֶשְׂרֵה, שֶׁלֶּעָתִיד לָבֹא אֵינוֹ אֶלָּא שָׁלֹשׁ, אֶלָּא שֶׁבְּאוּלָם בַּיִת שֵׁנִי וְכוּ' סא"א):
חָמֵשׁ אַמּוֹת. וְאַף שֶׁל בַּיִת שֵׁנִי הָיָה כֵּן, שֶׁכֵּן שָׁנִינוּ (מידות ד,ז): כּוֹתֶל אוּלָם חָמֵשׁ וְאוּלָם אַחַת עֶשְׂרֵה; אֶלָּא שֶׁבְּאוּלָם בַּיִת שֵׁנִי לֹא הָיוּ כְּתִפּוֹת לַפֶּתַח לַצָּפוֹן וְלַדָּרוֹם, שֶׁהָיָה רֹחַב הַפֶּתַח עֶשְׂרִים אַמָּה כְּרֹחַב הָאוּלָם, וְכָאן כָּתוּב **וְרֹחַב הַשַּׁעַר שְׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפֹּה**; וְאֵינִ"י יוֹדֵ"ע לְצַדֵּ"ד פֵּירוּשׁ"וֹ אֶלָּא לְרֹחַב כְּתֵפוֹת הַפֶּתַח: שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת סוֹתְמִין חֲלַל הַפֶּתַח מִכָּאן וְשָׁלוֹשׁ אַמּוֹת מִכָּאן:

פסוק מט

אֹרֶךְ הָאוּלָם עֶשְׂרִים אַמָּה. כְּנֶגֶד רֹחַב הַהֵיכָל:
וְרֹחַב עַשְׂתֵּי עֶשְׂרֵה. מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב:
וּבְמַעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו. וּבְמַעֲלוֹת הָיָה הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּהֶם יַעֲלוּ אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (משנה מידות ג, ו): בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אַמָּה, וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת הָיוּ שָׁם, רוּם מַעֲלָה חֲצִי אַמָּה:
וְעַמּוּדִים אֵל הָאֵילִים. תַּחַת יָכִין וּבֹעַז שֶׁהָיוּ בְּמִקְדַּשׁ רִאשׁוֹן (מלכים א ז:כא):

פרק מא

פסוק א

שֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב. הוּא עִבְרִי כּוֹתֶל הַהֵיכָל שֶׁבֵּין הַהֵיכָל לָאוּלָם, (מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב):
רֹחַב הָאֹהֶל. רֹחַב הָאוּלָם; שֶׁהוּא בְּרָחְבּוֹ שֶׁל אוּלָם וּבְאָרְכּוֹ שֶׁל הֵיכָל. בְּפֵרוּשִׁ"ים אֲחֵר"ים **רֹחַב הָאֹהֶל** אָהֳלוֹ שֶׁל פֶּתַח:

פסוק ב

וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת. שֶׁהַהֵיכָל רָחְבּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר, נִמְצָא כִּתְפוֹתָיו מִפֹּה וּמִפֹּה שֶׁל חָמֵשׁ חָמֵשׁ:

פסוק ג

וּבָא לִפְנִימָה. אֶל הַמְּחִיצָה הַמַּפְסֶקֶת בֵּין הַהֵיכָל לְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים:
וַיָּמָד אֵיל הַפֶּתַח. עִבְרִיוֹ **שְׁתַּיִם אַמּוֹת**; אֵין זֶה שָׁוֶה לְאַמָּה טְרַקְסִין (ראה רש"י יומא נא:):

וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת. אֵינִי יָכוֹל לְפָרְשׁוֹ אֶלָּא לְגָבְהוֹ:

פסוק ד

אֶל פְּנֵי הַהֵיכָל. עַל פְּנֵי רָחְבּוֹ שֶׁל הֵיכָל:

פסוק ה

קִיר הַבַּיִת. כּוֹתֶל מַעֲרָבִי:

וְרֹחַב הַצֶּלָע. אַפַּנְדִּיי"ץ בְּלַעַ"ז, הַתָּא שֶׁל אַחֲרָיו אַרְבַּע אַמּוֹת חֲלָלוֹ, וְשֶׁל בַּיִת שֵׁנִי הָיָה שֵׁשׁ (מדות ד:ז); וְעַל כָּרְחֲךָ בַּיִת זֶה לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁהֲרֵי בְּבַיִת שֵׁנִי לֹא הָיְתָה חוֹמָה מַפְסֶקֶת לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים (יומא נא:):

פסוק ו

צֵלָע אֶל צֵלָע. תָּא אֶל תָּא וְתָא עַל תָּא:

שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים. וּבְבַיִת שֵׁנִי הָיוּ שְׁלֹשִׁים וּשְׁמוֹנָה: חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה בַּצָּפוֹן וְחָמֵשׁ עֶשְׂרֵה בַּדָּרוֹם, חֲמִשָּׁה עַל חֲמִשָּׁה וַחֲמִשָּׁה עַל גַּבֵּיהֶם וּשְׁמוֹנָה בַּמַּעֲרָב, הוּא צֵלַע הוּא יַצִּיעַ הוּא תָּא. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהַתָּאִים שֶׁבַּצָּפוֹן וּבַדָּרוֹם כְּךָ סִדְרָן: שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד אָרְכּוֹ שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה אַמָּה, הֲרֵי שִׁשִּׁים אַמָּה לַחֲמִשָּׁה תְּאִים וַחֲמִשָּׁה כְּתָלִים שֶׁל חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ אַמָּה, הֲרֵי שְׁמוֹנִים וְחָמֵשׁ, וְרֹחַב חֲמֵשׁ אַמּוֹת שֶׁל הַמֶּנָּח, פְּרַנְסָתָ תִּשְׁעִים אַמָּה שֶׁל אֹרֶךְ הַכֹּתֶל, וְכֵן לְדָרוֹם; וְשֶׁבְּמַעֲרָב אֶחָד עַל גַּב אֶחָד, וּשְׁלִישִׁי עַל גַּבֵּיהֶן וְאָרְכָּן עַל גַּבֵּיהֶם עֶשְׂרִים אַמָּה כְּנֶגֶד רֹחַב בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, הֲרֵי אַחַת עֶשְׂרֵה בְּכָל סֵדֶר, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "חַד עַסְרֵי בַּסִּדְרָא" (ס"א לא גורסים פעמים שלוש פעמים אחת עשר על גב אחת עשר על גביהן וכן ת"י חד עסרי בסדרא ובבית שני וכו' עד הוא תא, ותו לא):

וּבָאוֹת בַּקִּיר אֲשֶׁר לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת. קוֹרוֹת עֲלִיּוֹת הַיְצִיעִים; הָיוּ רָאשֵׁיהֶם שֶׁלְּצַד מְחִיצַת הַתָּאִים הַחִיצוֹנָה בָּאוֹת וְנוֹקְבוֹת בַּקִּיר בְּצִדּוֹ הַפְּנִימִי, וְזֶהוּ **אֲשֶׁר לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת** – בְּצִדּוֹ אֲשֶׁר לְתוֹךְ הַתָּאִים, וְזֶהוּ **לִהְיוֹת אֲחוּזִים בְּקִיר הַבַּיִת** – קְבוּעִים בְּחָזְקָה פּוֹפְרִי"שׁ בְּלַעַ"ז: **וְלֹא יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבַּיִת**. רָאשֵׁיהֶם שֶׁל צַד קִיר הַהֵיכָל הָיוּ בָּאוֹת וְנוֹקְבוֹת עַל כְּנִיסוֹת, שֶׁהָיָה קִיר הַהֵיכָל בּוֹלֵט לְתוֹךְ הַתָּאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּבִנְיַן שְׁלֹמֹה (מלכים א ו:ו) "כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה", "הַיְצִיעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רֹחַב", חֲלָלָהּ וַעֲלִיָּתָהּ שֵׁשׁ, שֶׁהָיָה כּוֹתֶל הַהֵיכָל כָּנוּס מִלְּמַעְלָה אַמָּה, לְפִיכָךְ חֲלַל הַתִּיכוֹנָה שֵׁשׁ אַמָּה רְחָבָה, וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רְחָבָה, וְהִיא הָיְתָה עֶלְיָה שֶׁל תִּיכוֹנָה, שֶׁהָיָה כּוֹתֶל הַהֵיכָל כָּנוּס לְתוֹכָהּ אַמָּה מִלְּמַעְלָה, וְאַף אֵלּוּ הָיוּ כְּמוֹתָן; וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: **וְלֹא יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבַּיִת**. לֹא הָיוּ נוֹקְבִים בְּקִיר הַהֵיכָל, כְּשֶׁאָר רָאשֵׁי הַקּוֹרוֹת נְמוּכִים הַקְּבוּעִים בְּכוֹתֶל גְּבוֹהַּ, שֶׁנּוֹקְבִים הַכּוֹתֶל וְתוֹקְעִים רָאשֵׁי הַקּוֹרוֹת בַּנְּקָבִים:

פסוק ז

וְרָחֲבָה. וְהַצְּלָעוֹת הָיוּ הוֹלְכִין וּמַרְחִיבִין לְמַעְלָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי: הָאֶמְצָעִית רְחָבָה מִן הַתַּחְתּוֹנָה אַמָּה, וְכֵן **הָעֶלְיוֹנָה** מִן הָאֶמְצָעִית – אַמָּה:

וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה. וּמוּסַבָּה מְסִיבָּה, שֶׁקּוֹרִין וי"ץ בְּלַעַ"ז, שֶׁל בְּנָיָן אֲבָנִים הוּא כְּמִין עַמּוּד וּמַעֲלוֹת עוֹלוֹת בּוֹ, וְהָעוֹלֶה בָּהֶם דּוֹמֶה לוֹ כְּהוֹלֵךְ וּמַקִּיף סְבִיבוֹת עַמּוּד אֲבָנִים; וּבְלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז קְרוּי שְׁוּוינְדְ"ל שְׁטַיי"ן. הוּא שֶׁאָמוּר בְּבִנְיַן שְׁלֹמֹה "וּבְלוּלִים יַעֲלוּ אֶל הַתִּיכֹנָה" (מלכים א ו:ח), אַף הוּא מְתֻרְגָּם "וּבְמִסְיבָתָא", כְּמוֹ **וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה**. וְכֵן מְסִיבָּה עוֹלָה לְמַעְלָה עַד גַּג הַתָּא הָעֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ, שֶׁהַמְּסִיבָּה עוֹלָה מִן הַתַּחְתּוֹן לָאֶמְצָעִי וּמִן הָאֶמְצָעִי לָעֶלְיוֹן:

כִּי מוּסַב הַבַּיִת. לַצְּלָעוֹת:

לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב סָבִיב לַבַּיִת עַל כֵּן רֹחַב לַבַּיִת לְמָעְלָה. עַל כֵּן שֶׁאָמַרְנוּ **וְרָחֲבָה** לְמַעְלָה לְמַעְלָה, רֹחַב בַּיִת תּוֹךְ הַצְּלָעוֹת לְמַעְלָה, **הָעֶלְיוֹנָה** רְחָבָה מִכֻּלָּן:

וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְכֵן בְּמִסְיבָתָא סָלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעָתָא". וְכֵן יַעֲלוּ עַל יְדֵי מְסִיבָּה מִן הַתַּחְתּוֹנָה אֶל הָעֶלְיוֹנָה דֶּרֶךְ הַתִּיכוֹנָה:

פסוק ח

וָאֵרְאֵיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ. לֹא פֵּרַשׁ שִׁעוּרוֹ, אֲבָל בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת שָׁנִינוּ (מדות ד,ו): עַל רוּם מֵאָה אַמָּה:

מוּסְדוֹת הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה. יְסוֹד הַצְּלָעוֹת הָיָה מָלֵא כַּקָּנֶה:

שֵׁשׁ אַמּוֹת אֲצִילָה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "רְוַח"; יְסוֹד מְחִיצַת הַצֵּלַע בְּתוֹךְ הָאָרֶץ הָיָה רָחָב שֵׁשׁ אַמּוֹת, אֲבָל לְמַעְלָה מִן הָאָרֶץ הָיָה רָחְבּוֹ חֲמֵשׁ אַמּוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן, בַּמִּקְרָא שֶׁל אַחֲרָיו:

פסוק ט

רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר לַצֵּלָע אֶל הַחוּץ. מְחִצַת הַתָּאִים הַסְּמוּכָה לֶחָצֵר, הוּא מְחִצַת מַעֲרָבִית:

חֲמֵשׁ אַמּוֹת. וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ז) שֶׁאוֹתוֹ כּוֹתֶל הוּא חֲמֵשׁ:

וַאֲשֶׁר מַנַּח. וּמָקוֹם פָּנוּי הָיָה מֻנָּח בְּמִקְצוֹעוֹת הַצָּפוֹן וְהַדָּרוֹם, שֶׁאֵצֶל הַמִּזְרָח, שֶׁאֵין הַתָּאִים מַקִּיפִין אֶת כָּל הַבַּיִת, וּלְאוֹתוֹ מָקוֹם פָּנוּי הָיוּ פִּתְחֵי הַתָּאִים שֶׁבַּמִּקְצוֹעוֹת מִזְרָחִיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן **וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמָּנַח**, כִּי לֹא הָיָה לָהֶם פְּתָחִים לַתָּאִים לֹא לְצַד הֶחָצֵר וְלֹא לְצַד הַהֵיכָל, אֶלָּא לְאוֹתָן שֶׁבְּמִקְצוֹעַ מִזְרָחִית צְפוֹנִית וּבְמִזְרָחִית דְּרוֹמִית הָיָה הַפֶּתַח בַּכּוֹתֶל רָחְבּוֹ פָּתוּחַ לְאוֹתוֹ מָקוֹם הַמֻּנָּח, וּבְאוֹתוֹ פֶּתַח נִכְנָסִין לוֹ וּמִמֶּנּוּ לַתָּא הַשֵּׁנִי, וּמִן הַשֵּׁנִי אֶל הַשְּׁלִישִׁי, וְכֵן סָבִיב, שֶׁכֵּן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מדות ד:ג): שְׁלֹשָׁה פְּתָחִים לְכָל אֶחָד

וְאֶחָד, אֶחָד לַתָּא מִן הַיָּמִין וְאֶחָד לַתָּא מִן הַשְּׂמֹאל וְאֶחָד לַתָּא שֶׁעַל גַּבָּיו. וְאַף יוֹנָתָן תִּרְגֵּם כֵּן **וַאֲשֶׁר מֵנָּח** – "וְאַתַר שְׁבִיק". לָשׁוֹן אַחֵר: **וַאֲשֶׁר מֵנָּח** כְּלוֹמַר וְכֵן אוֹתָן (שֶׁל צַד פָּנִים) מִן הַצְּלָעוֹת לְצַד בַּיִת מֵנָּח – מָקוֹם פָּנוּי הָיָה מֵנָּח בֵּין הַתָּאִים וּבֵין הַבַּיִת, וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם הָיוּ פִּתְחֵי הַתָּאִים, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן **וּפֶתַח הַצֶּלַע לַמֻּנָּח**, וְרָחְבּוֹ הָיָה חֲמֵשׁ אַמּוֹת, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר: **וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חֲמֵשׁ אַמּוֹת**, כִּדְפֵרִישִׁית לְעֵיל, שֶׁלֹּא יִהְיוּ הַתָּאִים סְמוּכִים לַבַּיִת כְּלָל, וַאֲוִיר יִהְיֶה בֵּינֵיהֶם וְהַבַּיִת חֲמֵשׁ אַמּוֹת. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְאַתַר שְׁבִיק":

בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבַּיִת. נֶגֶד אֲוִיר רֹחַב הַצְּלָעוֹת בְּקֶרֶן הַזָּוִית. **סָבִיב סָבִיב** שֶׁכְּתוּב **בְּמָקוֹם הַמֻּנָּח** אֵינוֹ בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת כְּמַשְׁמָעוֹ, אֶלָּא כְּלוֹמַר: מִכָּאן וּמִכָּאן, דָּרוֹם וְצָפוֹן, זָוִית דְּרוֹמִית מִזְרָחִית, וְזָוִית צְפוֹנִית מִזְרָחִית:

פסוק י

וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה. לִשְׁכוֹת הָיוּ בֶּחָצֵר הַחִיצוֹנָה, בִּצְפוֹנָהּ שֶׁל חָצֵר הַפְּנִימִית אֵצֶל קוֹמָתָהּ, וְהֶפְסֵק **עֶשְׂרִים אַמָּה** בֵּין רֹחַב מְחִיצוֹת הַלְּשָׁכוֹת לִמְחִיצוֹת הַתָּאִים שֶׁ**סָּבִיב** הָיָה, וְלֹא הָיָה הַבַּיִת כֵּן בְּבִנְיָן שֵׁנִי, אֶלָּא בְּבִנְיָן הֶעָתִיד:

פסוק יא

וּפֶתַח הַצֶּלַע לַמֻּנָּח. וּפֶתַח הַתָּאִים הַחִיצוֹנִים פְּתוּחִים לִמְקוֹם הַמֻּנָּח פָּנוּי בְּקֶרֶן זָוִית, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (לעיל ט):

פסוק יב

וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל פְּנֵי הַגְּזָרָה וגו'. רֹחַב כָּל הַבִּנְיָן לְרוּחַ הַמַּעֲרָבִית: רֹחַב הַבַּיִת וְעִבֵּי הַכְּתָלִים הַצְּפוֹנִיִּים וְהַדְּרוֹמִיִּים עִם הַתָּאִים הַצְּפוֹנִים וְהַדְּרוֹמִים וְעִבֵּי כְּתָלֵיהֶם לְצָפוֹן וּלְדָרוֹם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה, וְכֵן הָיָה בְּבֵית שֵׁנִי, וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ז) בְּקִיר מַעֲרָבִי מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם שִׁבְעִים אַמָּה וּמוֹנֶה הַחֶשְׁבּוֹן:

הַגְּזָרָה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "בִּצּוּרְתָא", וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהַבַּיִת הַגָּבוֹהַּ קָרוּי כֵּן, וְהַתָּאִים הַנְּמוּכִין אֲשֶׁר סָבִיב – אוֹתָם הוּא קוֹרֵא **בִּנְיָן**. וּמְנַחֵם פָּתַר (מחברת 'גזר') **גְּזָרָה** – לְשׁוֹן "לִשְׁכָּה" (נחמיה יג:ה):

פְּאַת דֶּרֶךְ הַיָּם. רוּחַ מַעֲרָבִית:

רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה. רֹחַב הַבִּנְיָן מִצָּפוֹן לְדָרוֹם שִׁבְעִים אַמָּה, וְהָא לְךָ הַחֶשְׁבּוֹן: הַתָּא הַצָּפוֹנִי אַרְבַּע, וּכְתָלָיו עֶשֶׂר, הֲרֵי אַרְבַּע עֶשְׂרֵה, וְחֲמֵשׁ מְקוֹם הַפָּנוּי בֵּין הַתָּא לַבַּיִת, הֲרֵי תְּשַׁע עֶשְׂרֵה, רֹחַב יְסוֹד הַכְּתָלִים הָיָה נִבְלָע בַּחֲלַל הַתָּא וּבַמָּקוֹם הַפָּנוּי, וְכוֹתֶל הַהֵיכָל שִׁשָּׁה, הֲרֵי עֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ, וַחֲלָלוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים, הֲרֵי אַרְבָּעִים וְחֲמֵשׁ, וְכוֹתֶל הַהֵיכָל דְּרוֹמִי שִׁשָּׁה, הֲרֵי חֲמִשִּׁים וְאַחַת, וּתְשַׁע עֶשְׂרֵה שֶׁל תָּאֵי הַדָּרוֹם, סַךְ הַכֹּל שִׁבְעִים:

וְקִיר הַבִּנְיָן. כּוֹתְלֵי הַתָּאִים:

וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה. אֹרֶךְ בִּנְיַן הַתָּאִים וְהַמֻּנָּח תִּשְׁעִים אַמָּה, הַצָּפוֹן וְהַדָּרוֹם, חוּץ מִבֵּית הַחֲלִיפוֹת, שֶׁאֵינוֹ נִמְנֶה עִמּוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה בּוֹלֵט אֶל הַחוּץ לַצָּפוֹן וְלַדָּרוֹם, וְלֹא הָיָה שָׁוֶה לִשְׁאָר הַבִּנְיָן; שֶׁהַבַּיִת הָיָה רָחָב מִלְּפָנָיו שְׁלוֹשִׁים אַמָּה יוֹתֵר מִשֶּׁל אַחֲרָיו, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ: הָאוּלָם עוֹדֵף עַל הַהֵיכָל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה בַּצָּפוֹן וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה בַּדָּרוֹם (מידות ד,ז), וְהוּא הָיָה נִקְרָא בֵּית הַחֲלִיפוֹת, שֶׁשָּׁם גּוֹנְזִין אֶת הַסַּכִּינִין. וְאֹרֶךְ אוֹתוֹ בִּנְיָן מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב עֶשֶׂר אַמּוֹת, נִשְׁאֲרוּ תִּשְׁעִים אַמָּה אֹרֶךְ, בְּרֹחַב שִׁבְעִים שֶׁכָּל הַבַּיִת הָיָה אֹרֶךְ מֵאָה מִזֶּה וּמִזֶּה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן וּבְמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מידות ד,ז):

פסוק יג

וּמָדַד אֶת הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה. סַךְ הַכֹּל עִם מֶשֶׁךְ בֵּית הַחֲלִיפוֹת, וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ו-ז): הַהֵיכָל מֵאָה עַל מֵאָה בְּרוּם מֵאָה מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב מֵאָה, כֹּתֶל אוּלָם חֲמֵשׁ וְרָחְבּוֹ אַחַת עֶשְׂרֵה, כֹּתֶל הַהֵיכָל שֵׁשׁ וְאָרְכּוֹ אַרְבָּעִים, וְאַמָּה טְרַקְסִין, וְעֶשְׂרִים אַמָּה בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, וְכֹתֶל שֵׁשׁ, וְהַתָּא שֵׁשׁ, וְכֹתֶל הַתָּא חֲמֵשׁ, וְאַף לְמַעְלָה בָּעִנְיָן כָּךְ מְפֹרָשֶׁת מִדַּת כֻּלָּם, חוּץ מֵאַמָּה טְרַקְסִין, שֶׁכְּתוּב בּוֹ בְּעִנְיָן זֶה **שְׁתַּיִם אַמּוֹת**, וּכְנֶגְדָּן הוּא מְמַעֵט אֶת רֹחַב הַתָּא אַמָּה, שֶׁהַתָּא שֶׁבַּמִּשְׁנָה רָחְבּוֹ שֵׁשׁ וְכוֹתְלוֹ חֲמֵשׁ, וְכָאן רָחְבּוֹ אַרְבַּע וְכוֹתְלוֹ שֵׁשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר **וּמוֹסְדוֹת הַצְּלָעוֹת מְלֹא הַקָּנֶה**, וּלְמַעְלָה הוּא מֵצַר וְכוֹנֵס אַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר **וְקִיר הַצֶּלַע חֲמֵשׁ אַמּוֹת**:

וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ. סוֹף הַמִּקְרָא מְפָרֵשׁ אֶת רֹאשׁוֹ, לוֹמַר: סַךְ הַכֹּל **מֵאָה אַמָּה**:

פסוק יד

וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקְּדִים מֵאָה אַמָּה. הַגִּזְרָה וְהַתָּא שֶׁמֵּאֲחֹרָיו הִיא הַבִּנּוּיָה כְּמוֹ בִּנְיָן וְעֲבֵי הַכְּתָלִים, הַכֹּל מֵאָה אַמָּה. הוּא שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (לעיל, יב) שֶׁהַבַּיִת עוֹדֵף לְפָנָיו רֹחַב שְׁלֹשִׁים אַמָּה, שֶׁהָאוּלָם מֵרְחִיב מִן הַהֵיכָל וּמִן הַתָּאִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה לַצָּפוֹן וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה לַדָּרוֹם. וְלֹא שֶׁחָלַל הָאוּלָם רָחָב מֵחָלַל הַהֵיכָל, אֶלָּא כִּי בֵּית הַחֲלִיפוֹת מְחֻבָּר לָאוּלָם מִכָּאן וּמִכָּאן:

פסוק טו

וּמָדַד אֹרֶךְ הַבִּנְיָן אֶל פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל אֲחֹרֶיהָ. עַכְשָׁיו חוֹזֵר וּמוֹדֵד אֹרֶךְ הַבַּיִת לְדָרוֹם, כְּמוֹ שֶׁמָּדַד לְצָפוֹן. מָצָאתִי, וְהֵיינוּ **עַל אֲחֹרֶיהָ** כְּלוֹמַר: אֲחוֹרָנִית, שֶׁחָזַר וּמָדַד עַל עֲקֵיבוֹ כְּלַפֵּי מַעֲרָב:

וְאַתִּיקֶיהָ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "זְוִיוֹת", כְּלוֹמַר: עִם מֶשֶׁךְ בֵּית הַחֲלִיפוֹת שֶׁבִּזְוִיוֹת הַבַּיִת:

וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַּמֵי הֶחָצֵר. סוֹפוֹ שֶׁל מִקְרָא זֶה אֵינוֹ מוּסָב כְּלַפֵּי רֹאשׁוֹ, אֶלָּא מְחֻבָּר לַמִּקְרָא שֶׁל אַחֲרָיו, וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ: **וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי** שֶׁהוּא בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, וְכֵן **אֻלַּמֵי הֶחָצֵר** הַמְפֹרָשִׁין לְמַעְלָה **וְאוּלַמּוֹת סָבִיב סָבִיב**, לְכָל אֵלּוּ הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנוֹת הָאֲטוּמוֹת וְהָאַתִּיקִים סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּן – בֵּין לַגִּזְרָה הוּא הַהֵיכָל, בֵּין לָאוּלַמּוֹת, בֵּין לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, לִשְׁלָשְׁתָּן הָיוּ הַסִּפִּים – מְזוּזוֹת – לְפִתְחֵיהֶן, וְלִשְׁלָשְׁתָּן הָיוּ חַלּוֹנוֹת אֲטוּמוֹת, וְלִשְׁלָשְׁתָּן הָיוּ אַתִּיקִים – וְלֹא יָדַעְתִּי מַה הֵם. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהֵם כְּמִין עַמּוּדִים מְרֻבָּעִים, בּוֹלְטִין בַּחוֹמָה לְחִזּוּק, וְקוֹרִין לָהֶם פִּילִיר"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק טז

נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "נֹסַר שֶׁל אֶרֶז":

נֶגֶד הַסַּף – נֶגֶד מְזוּזוֹת הַפֶּתַח בְּתוֹךְ חֲלַל עֻבִּי הַפֶּתַח חִפָּה בָּעֵץ (סא"א). מָצָאתִי:

סָבִיב סָבִיב. כְּלוֹמַר, מִזֶּה וּמִזֶּה בִּשְׁנֵי צִדֵּי חֲלַל הַפֶּתַח:

וְהָאָרֶץ עַד הַחַלּוֹנוֹת. מִקַּרְקָעִית הַחוֹמָה עָשׂוּי כּוֹתֶל נִסְרֵי אֶרֶז כְּנֶגְדּוֹ, וְעוֹלֶה לְמַעְלָה עַד הַחַלּוֹנוֹת, וְגַם **הַחַלּוֹנוֹת מְכֻסּוֹת** בּוֹ. מָצָאתִי שֶׁאַף הַחַלּוֹנוֹת הָיוּ אֲטוּמוֹת מִבִּפְנִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מ:טז) "וְחַלּוֹנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל הַבַּיִת" (סא"א). וְכָל זֶה מִבִּפְנִים, לְפִי שֶׁהָיוּ טָחִין עָלָיו צִפּוּי זָהָב, שֶׁכָּל הַבַּיִת טוּחַ בְּזָהָב (מידות ד:א), וְאֵין יְכוֹלִין לָטוּחַ זָהָב עַל גַּבֵּי אֲבָנִים:

פסוק יז

עַל מֵעַל הַפֶּתַח. בְּגֹבַהּ:

וְעַד הַבַּיִת הַפְּנִימִי. כָּל הַבַּיִת קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים עַד כֻּלּוֹ:

וְלַחוּץ. לְצַד הַהֵיכָל:

סָבִיב סָבִיב. בְּכָל כּוֹתְלָיו:

בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן. בְּבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים וּבַהֵיכָל:

מִדּוֹת. מְחֻפֶּה נְסָרִים גְּדוֹלוֹת, עֲשׂוּיוֹת בְּמִדָּה:

פסוק יח

וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים. וְאוֹתוֹ הָאֶרֶז מְצֻיָּר כְּרוּבִים וּדְקָלִים:

וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב. אֶחָד פְּנֵי כְפִיר וְאֶחָד פְּנֵי אָדָם, זֶה פּוֹנֶה לְכָאן וְזֶה פּוֹנֶה לְכָאן; כְּשֶׁהָיְתָה הַתְּמוּרָה **בֵּין כְּרוּב לְכְרוּב**, הָיָה פְּנֵי הַכְּפִיר לֹהּ מִכָּאן וּפְנֵי אָדָם מִכָּאן, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּעִנְיָן (להלן, יט):

פסוק יט

עָשׂוּי אֶל כָּל הַבַּיִת. לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים:

פסוק כ

וְקִיר הַהֵיכָל. וְכֵן לְקִיר הַהֵיכָל:

פסוק כא

מְזוּזַת רְבוּעָה. אֲנִי שָׁמַעְתִּי בְּבִנְיַן שְׁלֹמֹה "מְזוּזַת רְבוּעָה" (מלכים א ז:ה) – שֶׁהָיוּ לָהּ מְזוּזוֹת מִשְּׁנֵי צְדָדִין, וּמִפְּתָן מִתַּחַת וּמַשְׁקוֹף מִמַּעַל; וַאֲנִי אוֹמֵר, שֶׁהַמְּזוּזוֹת הָיוּ מְרֻבָּעוֹת:

הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "חֲזוֹרֵיהּ כְּחֵיזוּ יְקָרֵיהּ", כְּמַרְאֵה כִּסֵּא כָּבוֹד שֶׁרָאִיתִי בַּמֶּרְכָּבָה עַל נְהַר כְּבָר (יחזקאל א:כו-כח), וְאוֹר נֹגַהּ רָאִיתִי בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים:

פסוק כב

הַמִּזְבֵּחַ עֵץ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְקֻבֵּל מַדְבְּחָא פְּתוֹרָא", רוֹצֶה לוֹמַר: **הַשֻּׁלְחָן** קוֹרֵא **מִזְבֵּחַ**, שֶׁמְּכַפֵּר בַּזְּמַן הַזֶּה כְּמִזְבֵּחַ; כָּךְ שָׁמַעְתִּי (ברכות נה.):

וּמִקְצֹעֹתָיו. (רַגְלָיו, גַּגּוֹ וְאַרְכּוֹ כָּתוּב בַּמִּקְרָא גַּגּוֹ וְהוּא וְרַגְלָיו, וְאַרְכּוֹ הַכָּתוּב בַּמִּקְרָא הוּא גַּגּוֹ כך צ"ל צו"ה), גּוּף הַשֻּׁלְחָן:

וְקִירֹתָיו. מִסְגְּרוֹתָיו (שמות כה:כה):

פסוק כג

וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת. לְכָל פֶּתַח, סוֹגְרִים זֶה לְעוּמַת זֶה, אֶחָד בְּמְזוּזַת צְפוֹנִית וְאֶחָד בְּמְזוּזַת דְּרוֹמִית:

פסוק כד

וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת. לְפֶתַח הַהֵיכָל הָיוּ שְׁתֵּי זוּגוֹת דְּלָתוֹת, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, א) אַרְבַּע דְּלָתוֹת הָיוּ לוֹ, שְׁתַּיִם מִבִּפְנִים וּשְׁתַּיִם מִבַּחוּץ; הַחִיצוֹנוֹת נִפְתָּחוֹת לְתוֹךְ הַפֶּתַח לְכַסּוֹת עָבְיוֹ שֶׁל כּוֹתֶל, שֶׁהָיָה שֵׁשׁ אַמָּה, וְהַדֶּלֶת רָחְבּוֹ חָמֵשׁ, כְּשִׁעוּר חֲצִי רֹחַב הַפֶּתַח, וְכָנוּס אַמָּה לִפְנִים מִן הַמְּזוּזָה, נִמְצָא עֹבִי הַכּוֹתֶל חָמֵשׁ אַמּוֹת מְגֻלֶּה, וּכְשֶׁהַדֶּלֶת הַחִיצוֹן בַּפֶּתַח לִפְנִים, הָיָה מְכַסֶּה אוֹתָהּ וְהַפְּנִימִיּוֹת נִפְתָּחוֹת לְתוֹךְ הַבַּיִת לְכַסּוֹת אַחַר הַדְּלָתוֹת, שֶׁכָּל הַבַּיִת הָיָה טוּחַ בְּזָהָב חוּץ מֵאַחַר הַדְּלָתוֹת, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף הַפְּנִימִיּוֹת הָיוּ עוֹמְדוֹת בְּתוֹךְ הַפֶּתַח, וּכְמִין אִיסְטַרְמִיטָא הָיוּ נִקְפָּלוֹת לַאֲחוֹרֵיהֶן, אֶלּוּ שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֶחֱצָה וְאֶלּוּ שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֶחֱצָה, וַחֲצִי אַמָּה מְזוּזָה מִכָּאן וַחֲצִי אַמָּה מְזוּזָה מִכָּאן, שֶׁנֶּאֱמַר **וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבוֹת דְּלָתוֹת וְגוֹ'**, וְזֶהוּ פֵּירוּשׁוֹ: בֵּין פְּנִימִיּוֹת בֵּין חִיצוֹנוֹת עוֹמְדוֹת בְּתוֹךְ עֹבִי הַכּוֹתֶל, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ כְּנוּסוֹת חֲצִי אַמָּה לִפְנִים מִן הַמְּזוּזָה, הַפְּנִימִיּוֹת נִפְתָּחוֹת לְצַד הַחִיצוֹנִיּוֹת, וְחִיצוֹנִיּוֹת לְצַד הַפְּנִימִיּוֹת, וְכֵיצַד שְׁתֵּי דְּלָתוֹת שֶׁל חָמֵשׁ חָמֵשׁ אַמּוֹת נִפְתָּחוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ בְּתוֹךְ חָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב שֶׁל עֹבִי הַכּוֹתֶל? שֶׁל חוּלְיוֹת הָיוּ, וּכְנֶגֶד חֲצִין הָיוּ נִקְפָּלוֹת לַאֲחוֹרֵיהֶן כְּשֶׁפּוֹתְחִין אוֹתָן, כְּמִין פִּנְקְסָאוֹת שֶׁל עֵץ שֶׁכּוֹתְבִין

עֲלֵיהֶם בְּעֵט בַּרְזֶל שֶׁנִּנְקְפָלוֹת זוֹ אֲחוֹרֵי זוֹ, נִמְצָא כְּשֶׁנִּנְקְפָלוֹת עָמְדוּ עַל שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֶחֱצָה, וּכְשֶׁנִּפְתָּחוֹת זוֹ לְעוּמַת זוֹ מְכַסּוֹת חֲמֵשׁ אַמּוֹת שֶׁל עֹבִי הַכּוֹתֶל:

פסוק כה

וְעָב עֵץ אֶל פְּנֵי הָאוּלָם. (וְעָב טרי"ף בְּלַעַ"ז לְשׁוֹן "קוֹרוֹת בָּתֵּינוּ" (שיר השירים א:יז) סא"א). כְּלוֹנְסוֹת שֶׁל אֶרֶז הָיוּ קְבוּעִים מִכּוֹתְלוֹ שֶׁל הֵיכָל לְכוֹתְלוֹ שֶׁל אוּלָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבְעֲטוּ; כָּךְ שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מדות ג:ח), וְזֶהוּ **וְעָב עֵץ** – יוֹצֵא מִכּוֹתֶל הַבַּיִת וּבָא **אֶל פְּנֵי הָאוּלָם מֵבַחוּץ**:

פסוק כו

אֵל כִּתְפוֹת הָאוּלָם. לִשְׁתֵּי עֶבְרֵי הַפֶּתַח:

וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֲבִים. וְהֶרְאַנִי צַלְעוֹת וְאֶת הָעֲבִים; וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא סז.): **צַלְעוֹת הַבַּיִת** אֵלּוּ הַמַּלְטְסִין, **וְהָעֲבִים** אֵלּוּ הַמְּרִישׁוֹת. וּמַה הֵן מְרִישׁוֹת? קוֹרוֹת; וּמַה הֵן מַלְטְסִין? אֲרָזִים שֶׁנּוֹתְנִין בְּרֹאשׁ הַכְּתָלִים לְהַנִּיחַ עֲלֵיהֶן רָאשֵׁי הַקּוֹרוֹת:

פרק מב

פסוק א

וַיּוֹצִיאֵנִי. מִן הֶחָצֵר הַפְּנִימִית:

אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. בְּשַׁעַר הַצָּפוֹן שֶׁהוּזְכַּר לְמַעְלָה "וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי נֶגֶד הַשַּׁעַר לַצָּפוֹן" (יחזקאל מ:כג); וְהוּא הָיָה נָתוּן בְּאֶמְצַע אֹרֶךְ עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא מֵאָה אַמָּה (יחזקאל מ:מז):

וַיְבִיאֵנִי אֶל הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד וְגוֹ'. (אֶל אַחַת מֵהַלְּשָׁכוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, אִי נַמִּי: סא"א) אֶל מְקוֹם הַלְּשָׁכוֹת. קַנְבְּרִי"ץ בְּלַעַ"ז, הֵם הַלְּשָׁכוֹת הָעוֹמְדוֹת בְּצִפּוֹן הַבַּיִת, הַמֻּבְדָּלוֹת עֶשְׂרִים אַמָּה מִן הַתָּאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה "וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת" (יחזקאל מא:י). וְאֵין אָדָם יוֹכֵל לִכָּנֵס לְאוֹתָן לְשָׁכוֹת, וְלֹא לַאֲוִיר רֹחַב הָעֶשְׂרִים שֶׁבֵּינֵיהֶם וּבֵין הַתָּאִים, אֶלָּא דֶּרֶךְ **הֶחָצֵר** (**הַפְּנִימִית**) (**הַחִיצוֹנָה** כך צריך לומר), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ לְמַטָּה בְּעִנְיָן, שֶׁהֲרֵי אָמַר שֶׁהֶחָצֵר הַפְּנִימִי מֵאָה עַל מֵאָה מְרֻבָּע לִפְנֵי הַבַּיִת לְמִזְרָח (יחזקאל מ:מז), וְאָמַר עַל רֹחַב הַבַּיִת לַקְּדִים מֵאָה אַמָּה (יחזקאל מא:יד), נִמְצָא רֹחַב הַבַּיִת סוֹתֵם אֶת רֹחַב הֶחָצֵר **הַפְּנִימִית**, וְאֵינוֹ יָכוֹל לִיכָּנֵס לִפְנִים מִצִּדֵּי הַלְּשָׁכוֹת לֹא לַצָּפוֹן וְלֹא לַדָּרוֹם, לְכָךְ הֶצְרִיךְ לָבֹא לְאוֹתָן הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ **הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַצְּפוֹנִית**:

אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה. אוֹתָן הַלְּשָׁכוֹת הָיוּ כְּנֶגֶד כָּל מֵאָה אַמָּה שֶׁל אֹרֶךְ הַבַּיִת מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן בַּלְּשָׁכוֹת הַלָּלוּ **וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה**:

פסוק ב

אֶל פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה. פֶּתַח הַצָּפוֹן. אֶל פֶּתַח הַלִּשְׁכָּה שֶׁהִיא פּוֹנָה לַצָּפוֹן, לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, וְרוֹאֶה כְּנֶגְדּוֹ **חֲמִשִּׁים אַמָּה רֹחַב** עַד הַכּוֹתֶל צְפוֹנִי שֶׁל חָצֵר הַחִיצוֹנָה, **וְאֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה**, שֶׁהֲרֵי הַלְּשָׁכוֹת מַחֲזִיקוֹת מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב מֵאָה אַמָּה, וְרָחְבּוֹ מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם חֲמִשִּׁים אַמָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַטָּה בָּעִנְיָן (יחזקאל מב:ח); וַחֲלַל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה מֵאָה אַמָּה רֹחַב, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה "וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל שַׁעַר מֵאָה אַמָּה" (יחזקאל מ:כג); נִמְצָא: לִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת חֲלַל אֲוִיר אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב חֲמִשִּׁים:

פסוק ג

נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי. כָּל זֶה סִימָן מְקוֹם הַלְּשָׁכוֹת אֵצֶל **הָעֶשְׂרִים** רֹחַב אֲוִיר **אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי** סָבִיב סָבִיב לַבַּיִת, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה "וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה" (יחזקאל מא:י):

וְנֶגֶד רִצְפָּה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. שֶׁאָמַרְנוּ לְמַעְלָה (יחזקאל מ:יז) שֶׁעָלֶיהָ הָיְתָה הֶחָצֵר (סָבִיב) מוּקֶפֶת סָבִיב לָהּ:

אַתִּיק אֶל פְּנֵי אַתִּיק. לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ:

תוספת **אַתִּיק אֶל פְּנֵי אַתִּיק,** אַתִּיק הוּא עַמּוּד, כְּמוֹ שֶׁפֵּירֵשׁ רַשִׁ"י נַמִּי (יחזקאל מא:טז) "וְהָאַתִּיקִים סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּם" שֶׁהֵם עַמּוּדִים. "וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת" (יחזקאל מב:ה), הַיְינוּ: הֲנֵי לְשָׁכוֹת עַצְמָם שֶׁמְּדַבֵּר מֵהֶם; וְקוֹרֵא אוֹתָם עֶלְיוֹנוֹת, לְפִי שֶׁהֵם בְּגוֹבְהוֹ שֶׁל הַר, כְּמוֹ שֶׁפֵּירֵשׁ רַשִׁ"י גַּבֵּי "וּמִתַּחַת הַלְּשָׁכוֹת הָאֵלֶּה" (יחזקאל מב:ט); וְהָכִי פֵּירֵשׁ עַל הַסֵּדֶר:

ה **וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת.** שֶׁהֵם בְּגוֹבְהוֹ שֶׁל הַר, שְׁנַיִם מֵהֶם הָיוּ קְצָרוֹת, כְּלוֹמַר: אֵינָם רְוָחוֹת, לְפִי שֶׁהָאַתִּיקִים הָיוּ מְמַעֲטִים בָּהֶם, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ הַבַּנָּאִים לְחַזֵּק מְלֶאכֶת בִּנְיָנָם לַעֲשׂוֹת עַמּוּדִים עַד שְׁנֵי שְׁלִישֵׁי הַחוֹמָה, וּמִשָּׁם וְאֵילָךְ כֵּלִים וּמַשְׁפִּיעִים, וּלְכָךְ הַשְּׁלִישִׁית אֵינָהּ קְצָרָה; וְהַיְינוּ דִּקְאָמַר **כִּי מִשְּׁלֹשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶם עַמּוּדִים**, לְפִי שֶׁאֵין צָרִיךְ חִזּוּק כְּמוֹ מִלְּמַטָּה, **וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת**; כְּלוֹמַר: עַמּוּדֵי לְשָׁכוֹת אֵלּוּ אֵינָם כִּשְׁאָר עַמּוּדִים, שֶׁשְּׁאָר עַמּוּדִים מְיֻשָּׁבִים אֵצֶל הַחוֹמָה לְחִזּוּק, אֲבָל הֲנֵי – בְּעֵבִי הַחוֹמָה, בּוֹלְטִין לַחוּץ וְלִפְנִים, לְכָךְ אוֹכְלִים מִן הַבִּנְיָן:

ו **עַל כֵּן נֶאֱצָל.** כְּתַרְגּוּמוֹ: "דְּחִיקָן" (תרגום יונתן), לְפִי שֶׁהֵם בָּעֵבִי הַחוֹמָה, בּוֹלְטִים לַחוּץ וְלִפְנִים, מְחַזְּקִים הַלְּשָׁכוֹת:

מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכוֹנוֹת מֵהָאָרֶץ. לְצַד הָאָרֶץ; כָּךְ מָצָאתִי בְּשֵׁם אֲשֶׁל גָּדוֹל (סא"א):

בִּשְׁלִישִׁים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "מִתְּלָתִין", מַשְׁמַע שֶׁהָיוּ אוֹתָן לְשָׁכוֹת מְשֻׁלָּשׁוֹת שָׁלֹשׁ זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְגַם הַמִּקְרָאוֹת מוֹכִיחִין כֵּן, שֶׁהוּא אוֹמֵר: **וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת קְצָרוֹת מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת**

וּמֵהַתִּיכוֹנוֹת. וַאֲנִי לֹא יָכֹלְתִּי לְהָבִין בִּשְׁלֹשֶׁת הַמִּקְרָאוֹת הַלָּלוּ כְּלָל מַהוּ **כִּי יוֹכְלוּ אֲתִיקִים**, מַה הֵם אוֹתָם אֲתִיקִים, וְהֵיאַךְ אוֹכְלוֹת מִן הָעֶלְיוֹנוֹת וְאֵינָם אוֹכְלוֹת מִן הַתַּחְתּוֹנוֹת וּמִן הַתִּיכוֹנוֹת, וְטַעַם שֶׁהוּא נוֹתֵן לַדָּבָר כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶם עֲמוּדִים לֹא יָדַעְתִּי לְהָבִין בּוֹ (וְאֲנִי"י לי"א הָיָה לִי"י לי"א רַ"ב וְלי"א עוֹז"ר בְּכָ"ל הַבְּנִ"ין הַזֶּ"ה אֶלָּ"א כְּמי"וֹ שֶׁהֶרְאוּנִי מִ"ן הַשָּׁמַי"ִם):

פסוק ד

וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת. נִרְאֶה בְּעֵינַי, לְפִי שֶׁחָלַל הַחִיצוֹנָה רָחָב מֵאָה מִצָּפוֹן לְדָרוֹם, וּמֵהֶן הַלְּשָׁכוֹת רָחָב חֲמִשִּׁים וְלִפְנֵיהֶם אֲוִיר חֲמִשִּׁים לְצַד צָפוֹן, הֲרֵי כָּאן כָּל רֹחַב הֶחָצֵר, נִמְצָא כָּל רֹחַב הֶחָצֵר סָתוּם, שֶׁאֵין אֲוִיר בֵּין הַלְּשָׁכוֹת לְבֵין זְוִית בֵּית הַחֲלִיפוֹת כְּלוּם, וְאֵין מָבוֹא לִכָּנֵס בּוֹ לָאֲוִיר הָעֶשְׂרִים שֶׁבֵּין הַלְּשָׁכוֹת וְהַתְּאִים, כִּי אֲוִיר עֶשְׂרִים אַמָּה הַמַּפְסִיק בֵּין הַתְּאִים וְהַלְּשָׁכוֹת הוּא חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת שֶׁאֲחוֹרֵי בֵּית הַחֲלִיפוֹת, וְנוֹסָף עֲלֵיהֶם חֲמֵשׁ אַמּוֹת. וְאִם תֹּאמַר נִמְצָא אֲוִיר חֲמֵשׁ אַמּוֹת בֵּין זְוִיּוֹת הַחֲלִיפוֹת לִזְוִיּוֹת הַלְּשָׁכוֹת, הֲרֵי עֹבִי כֹּתֶל הַמַּפְסִיק בֵּין חָצֵר הַפְּנִימִי וּבֵין חָצֵר הַחִיצוֹנָה הַבָּא מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב סוֹתְמוֹ, שֶׁהֲרֵי עָבְיוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת, וְרֹאשׁוֹ כְּלֵה לְאוֹתוֹ זְוִית לְתוֹךְ מֵאָה אֹרֶךְ שֶׁל חָצֵר הַפְּנִימִית אֶל זְוִית בֵּית הַחֲלִיפוֹת, לְפִיכָךְ אֵין מָבוֹא לְאוֹתוֹ אֲוִיר עֶשְׂרִים לֹא בַּפְּנִימִית וְלֹא בְּחִיצוֹנָה, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה מְשַׁפֵּעַ וְכוֹנֵס, כְּשֶׁהָיָה מְכַלֶּה סוֹף חוֹמָה שֶׁבֵּין שְׁתֵּי הַחֲצֵרוֹת (שׁוֹפֵעַ בְּתוֹךְ חָצֵר הַחִיצוֹנָה בַּפְּנִימִית) בְּעֹבִי הַחוֹמָה אַמָּה כְּדֵי כְּנִיסַת אָדָם, וְנִכְנָס לְתוֹךְ אֲוִיר חֲמֵשׁ אַמּוֹת שֶׁבֵּין כֹּתֶל הַחֲלִיפוֹת לַכֹּתֶל הַלִּשְׁכָּה, וְהוֹלֵךְ בְּאוֹתוֹ אֲוִיר לְצַד מַעֲרָב עֶשֶׂר אַמּוֹת וְשָׁם כַּלָּה מָשָׁךְ בֵּית הַחֲלִיפוֹת, וְנִכְנָס לְתוֹךְ אֲוִיר רָחָב עֶשְׂרִים, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר **מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב** לְבֹא **אֶל הַפְּנִימִית**, וְדֶרֶךְ אַמָּה אַחַת, שֶׁהֲרֵי נִכְנָס בּוֹ דֶּרֶךְ פֶּתַח אַמָּה אַחַת שֶׁשִּׁפְּעַ וְכִנֵּס בְּסוֹף הַחוֹמָה, וְלָמָּה קוֹרֵהוּ מַהֲלַךְ רֹחַב, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ, לְפִי שֶׁלְּעִנְיַן בִּנְיַן הַחֲלִיפוֹת הוּא רֹחַב, לְפִי שֶׁבִּנְיַן הַחֲלִיפוֹת מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה וּמִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב אֵינוֹ אֶלָּא אַחַת עֶשְׂרֵה: **וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן**. פִּתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת הַלָּלוּ לַצָּפוֹן. מָצָאתִי, וְזֶהוּ פֵּירוּשׁ שֶׁל פֶּתַח הַצָּפוֹן הַכָּתוּבָה לְמַעְלָה, שָׁם קִיצֵּר הַדִּבּוּר וְכָאן פֵּירְשׁוֹ (זה שייך לרש"י מ"ב פסוק ב' בגמר הדבור למעלה וזהו פי' ר' שמעיה וכתב מדעתו, תוספות):

פסוק ה

וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת וְגוֹ' כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְגוֹ'. לֹא הֵבַנְתִּי בָּהֶם כְּלָל:
כִּי יוֹכְלוּ אֲתִיקִים. כְּמוֹ יֹאכְלוּ, אוֹכְלִים וּמְמַעֲטִים בָּאֲוִיר הַלְּשָׁכוֹת:

פסוק ז

וְגֶדֶר אֲשֶׁר לַחוּץ וְגוֹ'. הַמַּפְסִיק בֵּין הַלְּשָׁכוֹת וְהֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה שֶׁל צַד מִזְרָח:
אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה. מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם:

פסוק ח

כִּי אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת. מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם **חֲמִשִּׁים אַמָּה**:
וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַהֵיכָל. מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב, כְּנֶגֶד הָאוּלָם וְהַהֵיכָל וּבֵית הַכַּפֹּרֶת וְהַתְּאִים **מֵאָה אַמָּה**:

פסוק ט

וּמִתַּחַת הַלְּשָׁכוֹת הָאֵלֶּה. אֵינִי יוֹדֵעַ אִם בָּא לְלַמֵּד שֶׁהָיָה לָהֶם מְחִילוֹת מִתַּחְתֵּיהֶם, אוֹ בָּא לְלַמֵּד שֶׁהָיוּ לְשָׁכוֹת בְּמִזְרַח הֶחָצֵר, וּלְפִי שֶׁהָהָר הוֹלֵךְ וּמְשַׁפֵּעַ לְצַד הַמִּזְרָח קוֹרֵא לוֹ **וּמִתַּחַת הַלְּשָׁכוֹת הָאֵלֶּה**, שֶׁאֵלּוּ בְּגָבְהוֹ וְאֵלּוּ בְּשִׁפּוּלוֹ; וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וּבְשִׁפּוּלוֹ שֶׁל חָצֵר אֶל הַמַּבּוֹא אֲשֶׁר מֵהַקָּדִים **בְּבֹאוֹ לְהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִיצֹנָה**:

פסוק י

בְּרֹחַב גֶּדֶר הֶחָצֵר וְגוֹ'. הַבָּא מִן **הַקָּדִים** שֶׁל **חָצֵר הַחִיצוֹנָה**, וְסוֹבֵב אֶל הַצָּפוֹן דֶּרֶךְ מִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מִזְרָחִית שֶׁל חוֹמוֹת הַפְּנִימִית מִבַּחוּץ, לָבֹא לְאוֹתָן הַלְּשָׁכוֹת שֶׁבַּצָּפוֹן, מוֹצֵא עַל פְּנֵי גֶּדֶר הֶחָצֵר כּוֹתֶל מִזְרָח שֶׁל חָצֵר הַפְּנִימִית שֶׁהִיא מַעֲרָבִית לַחִיצוֹנִית, כְּנֶגֶד הַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָן שֶׁבַּפְּנִימִית **לְשָׁכוֹת** סְמוּכוֹת לְאוֹתוֹ הַכּוֹתֶל וְעוֹמְדִים בַּחִיצוֹנָה. מָצָאתִי:

פסוק יא

וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם. לִפְנֵי לְשָׁכוֹת הַלָּלוּ יֵשׁ דֶּרֶךְ רֹחַב אַויר בֶּחָצֵר (הַחִיצוֹנָה) חֲמִשִּׁים אַמָּה כְּמַרְאֵה דֶּרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר בְּצַד הַצָּפוֹן הַכְּתוּבוֹת לְמַעְלָה (פסוק ב):
כְּאֹרְכָּן. שֶׁל לְשָׁכוֹת הַצָּפוֹן, אָרְכָּן שֶׁל אֵלּוּ, וְכֵן רָחְבָּן:
וְכָל מוֹצָאֵיהֶן. כְּמוֹצָא לְשָׁכוֹת הַצָּפוֹן:
וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן. שֶׁל לְשָׁכוֹת הַצָּפוֹן:

פסוק יב

וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם. פִּתְחֵי לְשָׁכוֹת הַקְּדִים, שֶׁאַף בַּדָּרוֹם הָיוּ לְשָׁכוֹת מֻבְדָּלוֹת מִן הַתְּאִים הַדְּרוֹמִיִּים עֶשְׂרִים אַמָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה "וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב" (יחזקאל מא:י):
פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ. פֶּתַח הָיָה לָהֶם לַלְּשָׁכוֹת הַקְּדִים בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ, וְהַדֶּרֶךְ הָיָה **בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הַגִּינָה**, תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "דּוּכַן לֵיוָאֵי"; וְלָשׁוֹן **גְּדֶרֶת הַגִּינָה** – בִּנְיַן גֶּדֶר אֲבָנִים עָשׂוּי בְּמַעֲלוֹת, שֶׁהָיוּ נוֹגְעִים וְשָׂרִים עָלָיו:

דֶּרֶךְ הַקְּדִים. שֶׁהַדּוּכָן הָיָה בַּמִּזְרָח, כִּדְכְתִיב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים בְּפָרָשַׁת וַתִּשְׁלַם (דברי הימים ב ה:יב): "וְהַלְוִיִּם הַמְשׁוֹרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף לְהֵימָן לִידוּתוּן וְגוֹ' עוֹמְדִים מִזְרָח לַמִּזְבֵּחַ":

פסוק יד

בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְגוֹ'. בְּבוֹאָם לְאוֹתָן לְשָׁכוֹת לֶאֱכֹל:

וְלֹא יֵצְאוּ. מֵהֶן שֶׁהֵן קֹדֶשׁ:

אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. בְּבִגְדֵי קֹדֶשׁ שֶׁעֲלֵיהֶם:

וְשָׁם יַנִּיחוּ בִּגְדֵיהֶם וְגוֹ'. וְקָרְבוּ אֶל אֲשֶׁר לָעָם – וְיִגְּשׁוּ לִיגַּע בְּבִגְדֵי הָעָם אִם יִרְצוּ; אֲבָל בְּבִגְדֵי כְּהֻנָּה לֹא יִגְּעוּ אֶל הָעָם, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַעֲלוֹת טָהֳרָה, וּבִגְדֵי הַחוֹל מְדָרְס לָהֶם (משנה חגיגה ב,ז):

פסוק טו

וּמְדָדוֹ סָבִיב סָבִיב. לְכָל הֵיקֶף הַר הַבַּיִת מִבַּחוּץ:

פסוק כ

לְאַרְבַּע רוּחוֹת מָדָדוֹ. שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים עַל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אַמָּה, שֶׁהַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת (יחזקאל מ:ה); וְזֶהוּ שֶׁיִּסֵּד הַקָּלִירִי (בקדשתא דיום שני של סכות): "דָּוִד יְנָטֶה קַו שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אַמּוֹת קְצוּבָה עַל שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אַמּוֹת", וְהֵיא שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה כַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה – שֶׁהָיָה הַר הַבַּיִת חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה (מידות ב:א) – חֲלוֹק שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים עַל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים לִרְצוּעוֹת שֶׁל חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמּוֹת שְׁתֵּי וָעֶרֶב, וְתִמְצָא שָׁם שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה רְבָעִים שֶׁל חֲמֵשׁ מֵאוֹת עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת; וְעַל כֵּן אָמַר הַפַּיְטָן (שם בקדשתא): "שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה מִתְכַּפֶּלֶת", מָצָאתִי:

חוֹמָה לוֹ. לְהַר הַבַּיִת:

סָבִיב. חֲמֵשׁ מֵאוֹת שְׁתֵּי וָעֶרֶב, זוֹ חוֹמַת הַחֵיל הַמַּקֶּפֶת כָּל הָהָר:

לְהַבְדִּיל. אֶת הָעָם בֵּין קֹדֶשׁ שֶׁלְּפָנִים לְחֹל שֶׁבַּחוּץ. מָצָאתִי גְּמַר כָּל מִדָּה (סא"א):

פרק מג

פסוק א

וַיּוֹלִיכֵנִי. חָזַר וְהִכְנִיסַנִי לְשַׁעַר הַקְּדִים, וְרָאִיתִי הַכָּבוֹד יוֹרֵד לָעֲזָרָה:

פסוק ג

וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה. תֵּשַׁע מַרְאוֹת כְּתוּבִין בַּמִּקְרָא זֶה, וּמִתּוֹכָן הָיוּ רוֹאִין הַנְּבִיאִים, חוּץ מִמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ שֶׁהָיָה רוֹאֶה מִתּוֹךְ מַרְאֶה אַחַת (ויקרא רבה א:יד), לְפִיכָךְ אִיסְפַּקְלַרְיָא שֶׁלּוֹ

מְאִירָה (יבמות מט, ב) וְרוֹאֶה מַמָּשׁ; וְזֶהוּ שֶׁיֵּסֵד הַפַּיְיט (שם בסלוק): "מַחֲזוֹת הַמְצֻחְצָחוֹת בְּתֵשַׁע מַחֲזוֹת":

בְּבוֹאִי לְשַׁחֵת אֶת הָעִיר. בְּפָרָשַׁת וְהִתְוִיתָ תָּו, שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם "קִרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר" (יחזקאל ט:א), וְשָׁם (יחזקאל י) פֵּרַשׁ אֶת דּוּגְמַת מֶרְכָּבָה:

פסוק ו

מְדַבֵּר אֵלַי. "מִתְמַלֵּל עִמִּי" (תרגום יונתן), כָּבוֹד הוּא לוֹמַר כְּלַפֵּי מַעְלָה **מְדַבֵּר**, כְּמוֹ מִתְדַּבֵּר, כְּלוֹמַר: בֵּינוֹ לְבֵין כְּבוֹדוֹ מְדַבֵּר, וְהַקּוֹל בָּא אֵלַי:

פסוק ז

וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם. שֶׁהָיוּ בָתֵּיהֶם סְמוּכִין (לְבֵית הַקְּבָרוֹת), כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בַּמְּלָכִים בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א י:ה) וּבַעֲתַלְיָהוּ (מלכים ב יא:טו-טז), וּפְעָמִים שֶׁהָיוּ קוֹבְרִין אוֹתָם בְּגַן בֵּיתָם, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפֹרָשׁ וְאָמַר **בְּתִתָּם סִפָּם אֶת סִפִּי**. מָצָאתִי:

פסוק ח

וָאֲכַל. כְּמוֹ "וָאֲכַלֶּה" (יחזקאל כא:ג) – וְכִלִּיתִי:

פסוק ט

עַתָּה. עַל כָּרְחָם **יִרְחֲקוּ אֶת זְנוּתָם**, שֶׁהִבְדַּלְתִּי לִי הֵיקֵף גְּבוּל גָּדוֹל סָבִיב:

פסוק י

אַתָּה בֶן אָדָם הַגֵּד אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנֹתֵיהֶם. בְּהַרְאוֹתִי לָמוֹ חַסְדֵּי שֶׁאֵינִי מוֹאֲסָם בַּעֲוֹנָם, מָצָאתִי:

וּמָדְדוּ אֶת תָּכְנִית. וּמָדְדוּ עַל יָדֶיךָ, שֶׁאַתָּה מוֹרֶה אֶת תֹּכֶן חֶשְׁבּוֹן הַבִּנְיָן:

פסוק יא

וְאִם נִכְלְמוּ. שֶׁיִּתְבַּיְּשׁוּ וְיִכָּבְשׁוּ פְּנֵיהֶם **מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ**, אָז **הוֹדַע אוֹתָם** אֶת מַה שֶּׁאֲנִי עָתִיד לַעֲשׂוֹת לָהֶם:

צוּרַת הַבַּיִת. וּגְבוּל הַבִּנְיָן, הֵיאַךְ הוּא מִלְּפָנָיו וְעַד אַחֲרָיו סְדוּרִים לְאַרְבַּע רוּחוֹתָיו:

וְתָכוּנָתוֹ. חֶשְׁבּוֹן תְּאָיו וְלִשְׁכוֹתָיו:

וְכָל צוּרֹתָו. כְּרוּבִים וְתִימוֹרִים וְאֵילִים וְאֵילַמִּים, מָצָאתִי:

כָּל צוּרֹתָו. בַּתָּרָא. לֹא פֵּרַשׁ:

וְיִשְׁמְרוּ. יִלְמְדוּ עִנְיְנֵי הַמִּדּוֹת מִפִּיךָ, שֶׁיֵּדְעוּ לַעֲשׂוֹתָם לְעֵת קֵץ. מָצָאתִי, רְאוּיָה הָיְתָה בִּיאָה שְׁנִיָּה שֶׁל עֶזְרָא כְּבִיאָה רִאשׁוֹנָה שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ לָבֹא בִּזְרוֹעַ וּבְנֵס, כִּדְדָרְשִׁינַן "עַד יַעֲבֹר" (שמות טו:טז), וּבִנְיָן זֶה מֵאָז הָיָה רָאוּי לָהֶם כְּשֶׁעָלוּ מִן הַגּוֹלָה לִגְאֻלַּת עוֹלָם, אֶלָּא שֶׁגָּרַם הַחֵטְא

שֶׁלֹּא הָיְתָה תְּשׁוּבָתָם הוֹגֶנֶת עַל מְנָת שֶׁלֹּא לַחֲטֹא, וְיִצְאוּ בִּרְשׁוּת כּוֹרֶשׁ וּבָנוּ לְעַצְמָן. וְיֵשׁ אוֹמְרִים בְּבָבֶל נִכְשְׁלוּ בְּנָכְרִיּוֹת (עזרא ט:א-ב):

פסוק יג

וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ. שֶׁמִּפְרֵשׁ לְמַטָּה: **אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אַרְךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב**:

בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וְטֹפַח. בְּאַמָּה בַּת שִׁשָּׁה, שֶׁהִיא אַמָּה וְטֹפַח בְּאַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה:

וְחֵיק הָאַמָּה. אָבֶל הַיְסוֹד שֶׁלּוֹ נִמְדָּד בָּאַמָּה שֶׁל חוֹל, שֶׁהִיא בַּת חֲמִשָּׁה; **חֵיק** לְשׁוֹן חִיקוּי וּקְבִיעוּת, וְהוּא הַיְסוֹד; **הָאַמָּה** אַמַּת חוֹל, וְלֹא אַמָּה וְטֹפַח, שֶׁהִיא אַמָּה בַּת שִׁשָּׁה; וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמִנָּחוֹת (מנחות צז.-צז:), שֶׁהַיְסוֹד וְהַסּוֹבֵב וְהַקְּרָנוֹת נִמְדָּדִין בְּאַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה:

וְחֵיק הָאַמָּה. זֶה הַיְסוֹד:

וְאַמָּה רֹחַב. זֶה הַסּוֹבֵב:

וּגְבוּלָהּ אֶל שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד. אֵלּוּ הַקְּרָנוֹת; זֶרֶת אֶחָד מֵאֶמְצָעִיתוֹ מוֹדְדוֹ זֶרֶת לְכָל רוּחַ, הֲרֵי אַמָּה עַל אַמָּה:

וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ. וּבְאַמָּה זוֹ הָיָה נִמְדָּד גַּב מִזְבַּח הַזָּהָב "אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ" (שמות לז:כה), כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּעֵירוּבִין, וּבִמְנָחוֹת (דף צז:) מְפֹרָשׁ יוֹתֵר לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן: חֵיק הָאַמָּה בְּגוֹבָהּ עָלָה אַמָּה וְאַמָּה רֹחַב, כָּנְסָה כְּנִיסַת הַסּוֹבֵב אַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה, אֲבָל עֶלְיָתוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ עָלָה חֻמָּשׁ וְכָנַס אַמָּה אֵינוֹ בְּאַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה:

וּגְבוּלָהּ אֶל שְׂפָתָהּ. הַקְּרָנוֹת, בֵּין לְרָחְבָּן בֵּין לְגָבְהָן, בְּאַמָּה בַּת חֲמִשָּׁה:

פסוק יד

וּמֵחֵיק הָאָרֶץ. מִן הַיְסוֹד, מִקַּרְקַע הָאָרֶץ:

עַד הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה. עַד גַּב מִלְבֵּן הָרִאשׁוֹן:

שְׁתַּיִם אַמּוֹת. וְלֹא הָיָה כֵּן בְּבֵית עוֹלָמִים, שֶׁשָּׁם שָׁנִינוּ (זבחים נד.): מֵבִיא מַלְבֵּן שֶׁל שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם, וְגָבְהוֹ אַמָּה; וְכָאן גָּבְהוֹ **שְׁתַּיִם**:

וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת. כְּשֶׁהִנִּיחַ מַלְבֵּן הַשֵּׁנִי עָלָיו, הָיָה מַלְבֵּן הַשֵּׁנִי שְׁלֹשִׁים עַל שְׁלֹשִׁים (זבחים נד.), נִמְצֵאת כְּנִיסָה לוֹ סָבִיב סָבִיב **רֹחַב אַמָּה** וְהוּא הַיְסוֹד, הֲרֵי עָלָה שְׁתַּיִם וְכָנַס אַמָּה וְהוּא הַיְסוֹד; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **עֲזָרָה**: "מְסִתְּמָתָא", לְשׁוֹן רְצָפָה, שֶׁהָיָה מְמַלֵּא אֶת הַמִּלְבֵּן חֲלוּקֵי אֲבָנִים מִזֶּפֶת וְסִיד וְקוּנְיָא וּמְמַחֶה וְשׁוֹפֵךְ וּמַחְלִיקוֹ לְמַעְלָה (זבחים נד.), וַהֲרֵי הוּא כְּמִין רִצְפָּה:

וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת. מִגַּג מַלְבֵּן הַתַּחְתּוֹן עַד גַּג מַלְבֵּן שֶׁעָלָיו, אַרְבַּע אַמּוֹת גֹּבַהּ:

וְרֹחַב הָאַמָּה. הוּא כְּנֵיסַת הַסּוֹבֵב, עֶלֶה אַרְבָּעָה וְכָנָס אַמָּה, זֶהוּ סוֹבֵב. וְהַתַּחְתּוֹן קוֹרֵא קְטַנָּה לְפִי שֶׁאֵין גָּבְהוֹ אֶלָּא שְׁתַּיִם, וְהָעֶלְיוֹן גָּבְהוֹ **אַרְבַּע**:

פסוק טו

וְהָהָרְאֵל. הוּא גֹּבַהּ גַּג הַמִּזְבֵּחַ מִן הַסּוֹבֵב וּלְמַעְלָה; וּבְבֵית עוֹלָמִים לֹא הָיָה אֶלָּא שָׁלֹשׁ (זבחים ס.); וְיוֹנָתָן אַף הוּא תִּרְגֵּם כָּאן: "וּמַדְבְּחָא אַרְבַּע אַמִּין":

פסוק טז

וְהָאֲרִיאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ. מְקוֹם הַמַּעֲרָכָה הָיָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע (מדות ג:א), וְזֶהוּ **שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה**:

אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו. שֶׁמֵּאֶמְצָעִיתוֹ הוּא מוֹדֵד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְכָל רוּחַ, הֲרֵי עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע. כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּזְבָחִים (נט:). וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ג:א): הַמִּזְבֵּחַ הָיָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם, עֹלָה אַמָּה וְכָנַס אַמָּה, זֶה הַיְסוֹד, נִמְצָא שְׁלֹשִׁים עַל שְׁלֹשִׁים. עֹלָה חָמֵשׁ וְכָנַס אַמָּה, זֶה הַסּוֹבֵב, נִמְצָא עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה. מִקּוֹם הַקְּרָנוֹת אַמָּה מִזֶּה וְאַמָּה מִזֶּה, נִמְצָא עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ עַל עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ. מְקוֹם הִלּוּךְ רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים אַמָּה מִזֶּה וְאַמָּה מִזֶּה, נִמְצָא עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מְקוֹם הַמַּעֲרָכָה:

פסוק יז

וְהָעַזָּרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ. גַּג הַמִּזְבֵּחַ עִם מְקוֹם הַקְּרָנוֹת וְעִם מְקוֹם רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה, וְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה הָאֲמוּרִים כָּאן – מֵאֶמְצָעִיתוֹ מוֹדֵד, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ:

אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ:

וְהַגָּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וְגַדְנָפָא", וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ עַל הַקְּרָנוֹת (זבחים סב:):

חֲצִי הָאַמָּה. מֵאֶמְצָעִיתוֹ מוֹדֵד; נִמְצָא אַמָּה עַל אַמָּה:

וְהַחֵיק לָהּ אַמָּה. זוֹ כְּנֵיסַת הַיְסוֹד:

וּמַעֲלֹתֶהָ פָּנוֹת קָדִים. וְכֶבֶשׁ שֶׁעוֹלִים בּוֹ הָיָה בַּדָּרוֹם, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא הָעוֹלֶה בּוֹ פּוֹנֶה לַמִּזְרָח; שֶׁכָּל הַפָּנִיּוֹת הָיוּ דֶּרֶךְ יָמִין; וּכְשֶׁאַתָּה נוֹתֵן הַכֶּבֶשׁ בַּדָּרוֹם, הָעוֹלֶה בּוֹ וּפוֹנֶה דֶּרֶךְ יָמִין פּוֹנֶה לַמִּזְרָח:

פסוק יט

הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. אֲשֶׁר מִשִּׁבֶט לֵוִי:

מִזֶּרַע צָדוֹק. לְפִי שֶׁהָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁשִּׁמֵּשׁ רִאשׁוֹן בַּמִּקְדָּשׁ בִּימֵי שְׁלֹמֹה (מלכים א ב:כז, לה), נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ:

פסוק כ

עַל אַרְבַּע קַרְנוֹתָיו. שֶׁל מִזְבֵּחַ:

פְּנוֹת הָעֲזָרָה. גַּג הַמִּזְבֵּחַ:

וְכַפָּרָתָהוּ. תְּקַנַּח אוֹתוֹ מִדָּרָךְ חוֹל שֶׁבּוֹ, לְהַכְנִיסוֹ בִּקְדֻשָּׁה, לִהְיוֹתוֹ רָאוּי לְכַפֵּר עָלָיו מִזֶּה וּלְהַלָּן:

פסוק כא

בְּמִפְקַד הַבַּיִת. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בַּאֲתַר דַּחֲזִי לְבֵיתָא", כְּלוֹמַר: בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ; וְלָשׁוֹן **בְּמִפְקַד הַבַּיִת** – מָקוֹם שֶׁהַבַּיִת כְּלֶה, כְּמוֹ "לֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" (במדבר לא:מט). וְהוּא פֵּר הַמִּלּוּאִים, כְּדָרָךְ שֶׁעָשׂוּ בַּמִּשְׁכָּן (ויקרא ח:ב), וְנִשְׂרַף אוֹתוֹ פַּר וְלֹא נֶאֱכַל; וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִנָחוֹת (מה.): מִלּוּאִים הִקְרִיבוּ בִּימֵי עֶזְרָא כְּדָרָךְ שֶׁהִקְרִיבוּ בִּימֵי מֹשֶׁה:

פסוק כב

תַּקְרִיב שְׂעִיר עִזִּים. זֶה לֹא הָיָה בַּמִּשְׁכָּן; וּבַמִּלּוּאִים שֶׁל לֶעָתִיד לָבֹא – כָּךְ הֵם עַל פִּי הַדִּבּוּר:

פסוק כג

מֵחַטֵּא. מִלְּטַהֵר:

פסוק כה

תְּמִימִם יֵעָשׂוּ. לְעוֹלָה:

פסוק כז

וְרָצִאתִי. לְשׁוֹן רָצוֹן:

פרק מד

פסוק ב

סָגוּר יִהְיֶה. רַבּוֹתֵינוּ הֶעֱמִידוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה בְּפִשְׁפּוּשׁ הַדְּרוֹמִי שֶׁהָיָה לְשַׁעַר הַהֵיכָל; פִּשְׁפּוּשׁ – פֶּתַח קָטָן. כָּךְ שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ב): שְׁנֵי פִּשְׁפּוּשִׁין הָיוּ לוֹ לַשַּׁעַר הַגָּדוֹל, אֶחָד בְּדָרוֹם וְאֶחָד בְּצָפוֹן; שֶׁבְּדָרוֹם – לֹא נִכְנַס בּוֹ אָדָם מֵעוֹלָם, עָלָיו מְפֹרָשׁ עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל: **הַשַּׁעַר הַזֶּה יִהְיֶה סָגוּר**:

בָּא בוֹ. לֶעָתִיד לָבֹא:

פסוק ג

אֶת הַנָּשִׂיא הוּא וְגוֹ'. אֶת הַנָּשִׂיא אֲנִי נוֹתֵן רְשׁוּת, נָשִׂיא הוּא וְחָשׁוּב, וְאֵין דַּרְכּוֹ לֵישֵׁב וְלֶאֱכוֹל עִם שְׁאָר הַכֹּהֲנִים בַּלְּשָׁכוֹת:

הוּא יֵשֶׁב בּוֹ לֶאֱכָל לֶחֶם. בְּתוֹךְ חֲלָלוֹ:

מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא. כְּשֶׁהוּא נִכְנָס לְתוֹךְ הֶחָצֵר הַפְּנִימִית כְּדֵי לִיכָּנֵס לְשַׁעַר קָטָן זֶה לֶאֱכוֹל בּוֹ, דֶּרֶךְ **אוּלָם הַשַּׁעַר** הָעֲזָרָה שֶׁבְּמִזְרָח יִכָּנֵס לְתוֹךְ הָעֲזָרָה, וּבוֹ בַּדֶּרֶךְ יֵשׁוּב כְּשֶׁיֵּשׁוּב

יֵצֵא בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ שֶׁנִּכְנַס. וּלְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר לְמַטָּה (יחזקאל מו:ט) בְּעִנְיַן "וּבְבֹא עַם הָאָרֶץ לִפְנֵי ה' בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ וְגוֹ'", שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת הָעֲזָרָה קַפְנַדְרִיָא – לְפִי שֶׁאוֹתָהּ בִּיאָה לִרְאִיַּת פָּנִים וְצָרִיךְ לְהֶרָאוֹת יָפֶה, הֶצְרַךְ לוֹמַר כָּאן בְּבִיאוֹת שֶׁל כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂנָּה קַפְנַדְרִיָא (ברכות ט,ה), לְפִי שֶׁאֵין בִּיאָה זוֹ לִרְאִיַּת פָּנִים כְּמוֹ שֶׁל רְגָלִים; וְכֵן הֵעִיד עוֹד לְמַטָּה בָּעִנְיָן פְּעָמִים רַבּוֹת:

מָצָאתִי. **אֶת הַנְּשִׂיא הוּא**, וּמֵחֲשִׁיבוּתוֹ יְהֵא רַשַּׁאי **לֶאֱכָל** בָּשָׂר **וְלֶחֶם** קְדֻשִׁים **בּוֹ** אוֹתוֹ שַׁעַר שֶׁפּוֹתְחִין לוֹ בְּשַׁעַת אֲכִילָתוֹ:

מֵדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא. דֶּרֶךְ אוּלָם שַׁעַר מִזְרְחִי יִכָּנֵס לָעֲזָרָה, וְיָבוֹא עַד אוֹתוֹ פִּשְׁפָּשׁ **לֶאֱכָל** בּוֹ לַחְמוֹ:

וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא. שֶׁאֵין זֶה רָאוּי לְקַפְנַדְרִיָא כִּשְׁאָר שְׁעָרִים, וְכָל הַיּוֹם שֶׁלֹּא בְּשַׁעַת אֲכִילַת הַנָּשִׂיא יִהְיֶה סָגוּר:

פסוק ז

בְּנֵי נֵכָר. שֶׁנִּתְנַכְּרוּ מַעֲשָׂיו לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, זֶהוּ מְשׁוּמָּד; וְהֵם **עֲרֵלֵי לֵב** (זבחים כב:):

וַעֲרֵלֵי בָּשָׂר. כֹּהֵן שֶׁמֵּתוּ אֶחָיו מֵחֲמַת מִילָה:

פסוק ח

וַתְּשִׂימוּן לְשֹׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי, בְּמִקְדָּשִׁי לָכֶם. תְּשִׂימוּן לָכֶם, לְדַעְתְּכֶם, בְּמִקְדָּשִׁי אֲנָשִׁים רוֹצִחִים שֶׁאֵינָם רְאוּיִין לִהְיוֹת **שׁוֹמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי**:

פסוק י

כִּי אִם הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ וְגוֹ'. כִּי אִם כֹּה תַּעֲשׂוּ לָהֶם, הַלְוִיִּם **אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי** וְנַעֲשׂוּ מְשׁוּמָּדִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְעַכְשָׁיו חָזְרוּ בָּהֶם:

וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם. מִגֶּשֶׁת עוֹד אֶל מִזְבְּחִי, אֶל פְּקֻדּוֹת שֶׁל שַׁעֲרֵי הַבַּיִת, פְּקֻדּוֹת קוֹמַנְדִּישָׁ"שׁ בְּלַעַ"ז, שׁוֹמְרִים וְשׁוֹטְרִים יִהְיוּ:

פסוק יא

הַמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעוֹלָה. עֲבוֹדָה הַכְּשֵׁרָה בְּזָרִים, וּבַעֲבָדִים וּבְנָשִׁים (זבחים לא:):

פסוק יב

לְמִכְשׁוֹל עָוֹן. כּוֹמְרִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, לְהַמְשִׁיכָם לְכָךְ:

פסוק טו

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. מִשֶּׁבֶט לֵוִי:

בְּנֵי צָדוֹק. לְפִי שֶׁהָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁשִּׁמֵּשׁ רִאשׁוֹן בַּמִּקְדָּשׁ בִּימֵי שְׁלֹמֹה, נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ:

בִּתְעוֹת. קְנַאִינְשַׁאַר"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק יז

אֶל שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית. לִפְנֵי וְלִפְנִים בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים:

וְלֹא יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר. תְּכֵלֶת שֶׁהָיָה בַּמְּעִיל וּבָאַבְנֵט (שמות לט:כד, כט) לֹא יִלְבָּשֻׁנּוּ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בַּעֲבוּר תְּפִנִּים:

וָבָיְתָה. וְלִפְנִים:

פסוק יח

פַּאֲרֵי. קַאפִּ"יל"שׁ בְּלַע"ז:

לֹא יַחְגְּרוּ בַיָּזַע. שָׁנִינוּ בִּבְרַיְתָא: אֵין חוֹגְרִין בְּמָקוֹם שֶׁמְּזִיעִין, לֹא לְמַעְלָה מֵאֲצִילֵיהֶם וְלֹא לְמַטָּה מִמְּתָנֵיהֶם, שֶׁהוּא מְקוֹם זֵיעָה (זבחים יח:). אַנְלַאשׁוּי"ר"א בְּלַע"ז. לָשׁוֹן אַחֵר: אָסְרָה הַתּוֹרָה לַכֹּהֲנִים מַלְבּוּשֵׁי הַצֶּמֶר, כִּי הַצֶּמֶר מֵזִיעַ הַגּוּף וּמַזִּיעַ אֶת הַבָּשָׂר:

פסוק יט

אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה. לְפִי שֶׁהָיָה מְדַבֵּר בַּהֵיכָל לִפְנֵי וְלִפְנִים וּקְרָאָם "חָצֵר הַפְּנִימִית" (יחזקאל מד:יז), וְאֶצְלָם יֵשׁ לוֹ לִקְרוֹת עֲזָרַת יִשְׂרָאֵל חָצֵר הַחִיצוֹנָה, לָכֵן הֻצְרַךְ לִכְפּוֹל שְׁתֵּי פְּעָמִים, לוֹמַר שֶׁעַל עֲזָרַת נָשִׁים הוּא אוֹמֵר, מָקוֹם שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל נִכְנָסִין:

וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ. כְּמוֹ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ויקרא טז:כג) "וּפָשַׁט אֶת בִּגְדֵי הַבַּד אֲשֶׁר לָבַשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם":

וְלֹא יְקַדְּשׁוּ אֶת הָעָם. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְלָא יִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא בִּלְבוּשֵׁיהוֹן", כְּלוֹמַר: לֹא יִגְּעוּ אֶל הָעָם **בְּבִגְדֵיהֶם** הַקְּדוֹשִׁים, שֶׁאֵין בִּגְדֵי חוֹל טְהוֹרִין אֲצֶל בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ (ראה רש"י יחזקאל מב:יד):

פסוק כ

וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ. לְהַעֲבִיר אֶת כָּל הַשֵּׂעָר:

וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ. גִּדּוּל שֵׂעָר לֹא יַרְבּוּ:

כָּסוֹם יְכַסֵּמוּ. כַּכֻּסֶּמֶת הַזּוֹ, שֶׁסְּדוּרִין בַּשִּׁבֹּלֶת רֹאשׁוֹ שֶׁל זֶה לְצַד עִקָּרוֹ שֶׁל זֶה; כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מְנַחֵם זַצַ"ל. וְיִתָּכֵן לְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן מִדַּת דָּבָר הַשָּׁוֶה, לֹא גְּזִיזַת רֹאשׁ וְלֹא גִּדּוּל שֵׂעָר, אֶלָּא בְּמִדָּה שָׁוָה; אמולי"ר בְּלַע"ז:

פסוק כא

בְּבוֹאָם אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית. אֶל הַהֵיכָל:

פסוק כב

כִּי אִם בְּתוּלוֹת. יִקְּחוּ הַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים, אֲבָל יֵשׁ מִן הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר יִקְּחוּ אֶת הָאַלְמָנָה, כְּגוֹן הֶדְיוֹטִין, וְזֶהוּ **מִכֹּהֵן יִקָּחוּ** – יֵשׁ מִן הַכֹּהֵן שֶׁמּוּתָּרִין בְּאַלְמָנָה, מָצָאתִי:

אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה. גְּמוּרָה, פְּרָט לִגְרוּשָׁה וַחֲלוּצָה, אַף עַל פִּי שֶׁפְּנוּיָה הִיא, אֲסוּרָה אַף לְהֶדְיוֹט (קדושין עח.):

פסוק כו

וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ. אַחַר פְּרִישָׁתוֹ מִן הַמֵּת; כְּדִּ שְׁנוּיָה בְּמוֹעֵד קָטָן (מועד קטן טו:):

פסוק כז

וּבְיוֹם בֹּאוֹ. תְּחִלָּה **אֶל הַקֹּדֶשׁ** לְהִתְחַנֵּךְ לַעֲבוֹדָה. **יַקְרִיב חַטָּאתוֹ** זוֹ עֲשִׂירִית הָאֵיפָה שֶׁלּוֹ; כְּדִּ שְׁנוּיָה בְּמוֹעֵד קָטָן (טו, ב – טז, א), שֶׁכֹּהֵן הֶדְיוֹט טָעוּן עֲשִׂירִית הָאֵיפָה בְּיוֹם חִנּוּכוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו וְגוֹ'" (ויקרא ו:יג), וּכְמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת מְנָחוֹת (עח, א):

פסוק כח

וְהָיְתָה לָהֶם. הַכְּהֻנָּה לְנַחֲלָה:

פסוק כט

חֵרֶם. לְשׁוֹן קֹדֶשׁ; וְכֵן כָּל לְשׁוֹן חֶרְמָה שֶׁהוּא עַל הַקֹּדֶשׁ (ויקרא כז:כח):

פסוק ל

לְהָנִיחַ. אַפּוֹשִׁי"ר בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "וַיָּנַח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם" (שמות י:יד):

פסוק לא

כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה וְגוֹ'. לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה לָהֶם מְלִיקַת חַטַּאת הָעוֹף, שֶׁהִיא נְבֵלָה וּטְרֵפָה, הֻצְרַךְ לְהַזְהִירָם עַל שְׁאָר נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת; כָּךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (מנחות מה.):

פרק מה

פסוק א

וּבְהַפִּילְכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה. שֶׁעֲתִידִים לַחֲלוֹק אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִשְׁנֵים עָשָׂר רְצוּעוֹת; לֹא כַּחֲלוּקָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁהָיְתָה לָרַב כְּפִי מִנְיָנוֹ וְלַמְעַט כְּפִי פְּקוּדָיו (במדבר כו:נד), וְהָיוּ שְׁנֵי שְׁבָטִים אוֹ שְׁלֹשָׁה בִּרְצוּעָה אַחַת, עַכְשָׁיו הַחֲלָקִים שָׁוִים וְכִשּׁוּרוֹת הַכֶּרֶם, מִפְּאַת יָם עַד פְּאַת קָדִים, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסוֹף הַסֵּפֶר (יחזקאל מח):
תְּרוּמָה לַה'. לִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַזֶּה בּוֹ:

פסוק ב

יִהְיֶה מִזֶּה. מִן הַתְּרוּמָה הַזּוֹ יִהְיֶה לְצֹרֶךְ **הַקֹּדֶשׁ** לְהַר הַבַּיִת **חֲמֵשׁ מֵאוֹת** קָנִים, וְהַמּוֹתָר לְבָתִּים לַכֹּהֲנִים, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסוֹף הַסֵּפֶר (יחזקאל מח:ח-כא):

פסוק ג

וּמִן הַמִּדָּה הַזֹּאת. בְּקָנֶה הַמִּדָּה שֶׁנִּמְדַּד בּוֹ רִבּוּעַ הַר הַבַּיִת חֲמֵשׁ מֵאוֹת עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן שֶׁל מַעְלָה (יחזקאל מב:כ): "לְאַרְבַּע רוּחוֹת מָדָדוֹ חוֹמָה לוֹ סָבִיב", "חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים וְגוֹ'" (יחזקאל מב:טז-יט):

תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף. קָנִים, **וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים** קָנִים; וּלְפִי שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ בַּפְּסוּק רִאשׁוֹן מַה הֵן **חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף**, אִם קָנִים אִם אַמּוֹת, הֻצְרַךְ לוֹמַר שֶׁחֲמִשָּׁה **וְעֶשְׂרִים** מִדּוֹת – בְּקָנֶה הַמִּדָּה שֶׁנִּמְדְּדוּ בָּהּ חֲמֵשׁ מֵאוֹת עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת שֶׁל הַר הַבַּיִת נִמְדְּדִין אֲלָפִים הַלָּלוּ לַתְּרוּמָה:

פסוק ד

קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ. סָרֵס אֶת הַמִּקְרָא: מוֹתַר הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר מִן הָאָרֶץ **הוּא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ הַקְּרֵבִים וְגוֹ'**; **קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ** הִיא הַתְּרוּמָה הַזֹּאת:

לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה. הָעוֹדֵף עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת שֶׁל הַר הַבַּיִת: שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף וּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לַמִּזְרָח, וּכְנֶגְדָּן לַמַּעֲרָב, וְהַמִּקְדָּשׁ בָּאֶמְצַע, וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לַצָּפוֹן, וּכְנֶגְדָּן לַדָּרוֹם:

וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים. הָעוֹדֵף הַזֶּה שֶׁסְּבִיב הַמִּקְדָּשׁ:

וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ. וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת הָאֶמְצָעִיִּים (יחזקאל מה:ב) יִהְיוּ מְקֻדָּשִׁים לְצֹרֶךְ הַמִּקְדָּשׁ, אִישְׁיינְטִיג"יאָה אַלְשִׁיינְטוּאִיירָא בְּלַעַ"ז:

פסוק ה

וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף. קָנִים **אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב** – תְּרֵימוּ רְצוּעָה אַחֶרֶת, אֵצֶל זוֹ בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל זוֹ, לְצֹרֶךְ הַלְוִיִּם; כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסוֹף הַסֵּפֶר, שֶׁהִיא בַּדָּרוֹם (יחזקאל מח:י-יג). מצאתי, **עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת** יִהְיֶה לַלְוִיִּם בְּהֶיקֵּף הַמִּקְדָּשׁ, לִשְׁמֹר הַבַּיִת וּלְנוֹי, וּמוֹתַר הָרְצוּעוֹת יַעֲשׂוּ לְצָרְכֵיהֶם, תוספות:

פסוק ו

וַאֲחֻזַּת הָעִיר. בְּהֶיקֵּף הָעִיר, **אֲחֻזַּת** מוֹשַׁב חוֹל שֻׁלָּהּ, לִבְנוֹת בָּהּ יִשְׂרָאֵל בָּתִּים:

תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב. בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל שְׁנַיָּה, וְאֹרֶךְ כְּמִדַּת שְׁתֵּי הָרְצוּעוֹת; נִמְצֵאת כָּל הַתְּרוּמָה מְרֻבַּעַת: עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה עַל עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים:

לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ. כְּלוֹמַר: בְּמִדַּת אֹרֶךְ רְצוּעוֹת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ:

לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה. אוֹתָהּ רְצוּעָה שְׁלִישִׁית תִּהְיֶה מוּשָׁב לַזָּרִים:

פסוק ז

וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר. בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה הוּא חוֹלֵק אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִמִּזְרָחָהּ לְמַעֲרָבָהּ לִשְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה רְצוּעוֹת, שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְמִנְיַן הַשְּׁבָטִים, וְכָל אַחַת עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אֶלֶף קָנִים רֹחַב וְאָרְכָּן כְּאָרְכָּהּ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּרְצוּעָה אַחַת לִדְרוֹמָהּ, אַרְכָּה מִן הַגְּבוּל מִזְרָח וְעַד גְּבוּל מַעֲרָב, וְרָחְבָּהּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים קָנִים, כִּשְׁאַר כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק. וּמֵאוֹתָהּ רְצוּעָה הוּא תּוֹרֵם בְּאֶמְצָעִיתָהּ שָׁלוֹשׁ רְצוּעוֹת הַלָּלוּ הָאֲמוּרוֹת לְמַעְלָה, שֶׁהֵם עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים עַל עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים, וְהָעוֹדֵף עֲלֵיהֶם לַמִּזְרָח עַד סוֹף הַגְּבוּל הָאָרֶץ, וְכֵן לַמַּעֲרָב, יִהְיֶה לַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לַמִּזְרָח וּלְמַעֲרָב:

אֶל פְּנֵי תְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְאֶל פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר. כְּנֶגֶד כָּל רֹחַב שְׁלֹשָׁה הָרְצוּעוֹת הַמֻּבְדָּלוֹת לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ שֶׁל רְצוּעוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַאֲחֻזַּת הָעִיר:

מִפְּאַת יָם יָמָּה. מִמַּעֲרַב תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָעִיר עַד מַעֲרַב הַגְּבוּל:

וּמִפְּאַת קֵדְמָה קָדִימָה. וּמִמִּזְרַח הַתְּרוּמָה לְמֶצַע מִמִּזְרַח, **לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים** שֶׁל שְׁבָטִים הַמְפֹרָשִׁין בְּסוֹף הַסֵּפֶר (יחזקאל מח:כא), שֶׁהֵם **מִגְּבוּל יָם** שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, עַד **גְּבוּל** קְדִים:

פסוק ח

לָאָרֶץ יִהְיֶה לוֹ לַאֲחֻזָּה. תַּרְגּוּם יוֹנָתָן: "דָּא אַרְעָא תְּהֵא רַבָּא לְאַחֲסָנְתָּא":

וְלֹא יוֹנוּ. לְשׁוֹן אוֹנָאת מָמוֹן, שֶׁגּוֹזְלִין אֶת נַחֲלָתָם:

פסוק ט

הָרִימוּ גֵרְשׁוֹתֵיכֶם. סַלְּקוּ אֶת שֶׁאַתֶּם מְגָרְשִׁים אֶת עַמִּי מִנַּחֲלָתָם:

פסוק י

וְאֵיפַת. לְמִדַּת הַיָּבֵשׁ:

וּבַת. לְמִדַּת הַלַּח:

פסוק יא

הָאֵיפָה וְהַבַּת. לְשׁוֹן מִדָּה, חֹמֶר וְכוֹר (יחזקאל מה:יד) מוֹי"י בְּלַעַ"ז:

תֹּכֶן אֶחָד. לְשׁוֹן מִנְיָן, כְּמוֹ "וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ" (שמות ה:יח); מִדָּה אַחַת: זוֹ עֶשְׂירִית לְחֹמֶר שֶׁל יָבֵשׁ, שֶׁהוּא שִׁלְשִׁים סְאִין, וְזוֹ עֶשְׂירִית לְחֹמֶר הַלַּח:

לָשֵׂאת. כְּמוֹ לָקַחַת, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְמֵיסַב". **לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר** תִּהְיֶה **הַבַּת**, וְכֵן **עֲשִׂירִית לַחֹמֶר** יָבֵשׁ:

הָאֵיפָה אֶל הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ. סְכוּם חֶשְׁבּוֹן הַבַּת וְהָאֵיפָה לְפִי גֹּדֶל הַחֹמֶר יִהְיֶה, מָצָאתִי, אִם יוֹסִיפוּ בַּחֹמֶר יוֹסִיפוּ בַּבַּת, אִם יִפְחֲתוּהוּ מִזֶּה יִפְחֲתוּהוּ מִזֶּה, שֶׁיְּכַוֵּן מַעֲשֶׂרוֹ לוֹ:

פסוק יב

וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה. "עֶשְׂרִים מָעִין" (תרגום יונתן):

עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שָׁקֶל. הֲרֵי שִׁשִּׁים שְׁקָלִים:

הַמָּנֶה יִהְיֶה לָכֶם. לוּצוֹנְי"ט בְּלַעַ"ז; וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן מִנְיָן. וַהֲרֵי יֵשׁ כָּאן מֵאתַיִם וְאַרְבָּעִים זוּז; מִכָּאן שֶׁהָיָה מָנֶה שֶׁל קֹדֶשׁ כָּפוּל, וְהוֹסִיפוּ עָלָיו בִּימֵי יְחֶזְקֵאל שְׁתוּת – הֲרֵי מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים (בבא בתרא צ.-צ:). וּכְשֶׁחִלְּקוֹ הַכָּתוּב לְשִׁלְשָׁה, וְלֹא כָּתַב סְתָם שִׁשִּׁים שְׁקָלִים יִהְיֶה לָכֶם הַמָּנֶה – צִוָּה לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ מִשְׁקָל שְׁלִישִׁיתוֹ וּמִשְׁקָל רְבִיעִיתוֹ וּמִשְׁקָל מָנֶה שֶׁל חוֹל שֶׁהָיָה מִתְּחִלָּה; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "תְּלָתוּת מַנְיָא עֶסְרִין סְלְעִין, מָנֵי כַסְפָּא עֶסְרִין וַחֲמֵשׁ סְלְעִין, רַבְעוּת מַנְיָא חֲמֵשׁ עֶסְרֵי סְלְעִין, כּוּלְהוֹן שִׁתִּין מָנִין, וּמַנָּא רַבָּא – קוּדְשָׁא יְהֵא לְכוֹן":

פסוק יג

שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים. הֲרֵי אֶחָד מִשִּׁשִּׁים; הַפּוֹחֵת לֹא יִפְחוֹת מִכָּאן, וְזֶה הוּא שֶׁאָמְרוּ (משנה תרומות ד, ג): עַיִן רָעָה אֶחָד מִשִּׁשִּׁים:

וְשִׁשִּׁיתֶם. וּתְחַלְּקוּ אֶחָד מִשִּׁשָּׁה בָּאֵיפָה לִתְרוּמַת חֹמֶר הַשְּׂעוֹרִים:

פסוק יד

וְחֹק הַשֶּׁמֶן. לְמַעֲשֵׂר:

הַבַּת הַשֶּׁמֶן וְגוֹ'. הַבַּת שֶׁהִיא מִדַּת הַשֶּׁמֶן, זוֹ הִיא **מַעֲשַׂר הַבַּת** יְהִי **מִן הַכֹּר**. מָצָאתִי הָעִשּׂוּר שֶׁהַבַּת מֵעֲשֶׂרֶת מִן הַכּוּר יִהְיֶה. כֵּיצַד (**מַעֲשַׂר הַבַּת מִן הַכֹּר** עֲשִׂירִית שֶׁל בַּת עַל הַכּוּר הוּא, די"ץ מזור"ש בְּלַעַ"ז; תֵּבָה זוֹ מְשֻׁמֶּשֶׁת עַל עַצְמָהּ וְעַל אֲחֵרִים, כְּמוֹ "עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ" (במדבר ז:ט) וְ"עֲבוֹדַת בְּנֵי מְרָרִי" (במדבר ד:לג) סא"א):

עֲשֶׂרֶת הַבָּתִּים. יִהְיֶה לָכֶם **הַחֹמֶר**, וְאָז יִתְּכֵן לִטֹּל הֵימֶנּוּ בַּת אַחַת לְמַעֲשֵׂר:

כִּי עֲשֶׂרֶת הַבָּתִּים חֹמֶר. לְפִי שֶׁהַחֹמֶר יִהְיֶה לָכֶם עֶשֶׂר בָּתִּים, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "חַד מִן עַסְרָא הֲוֵיא בֵּיתָא בְּכוֹרָא, אֲרֵי עֲסַר בֵּיתִין כּוֹרָא":

פסוק טו

וְשֶׂה אַחַת מִן הַצֹּאן. מְיֻחָד שֶׁבְּצֹאנוֹ, וְכֵן אָמַר מֹשֶׁה "מִבְּחַר נִדְרֵיכֶם" (דברים יב:יא). לומיי"לור בְּלַעַ"ז:

מִן הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים מח.) לְעִנְיַן הַנְּסָכִים, מִמּוֹתַר שְׁתֵּי מָאוֹת שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ בַּבּוֹר שֶׁנָּפַל לְתוֹכוֹ יַיִן שֶׁל עָרְלָה אוֹ שֶׁל כִּלְאֵי הַכֶּרֶם; מִכָּאן לְעָרְלָה וְכִלְאֵי הַכֶּרֶם שֶׁבְּטֵלִין בְּמָאתַיִם:

מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל. מִן הַמֻּתָּר לְיִשְׂרָאֵל, כָּל קָרְבְּנוֹתֵיהֶם יִהְיוּ מַשְׁקֵה הָרָאוּי לְיִשְׂרָאֵל. כָּל עִקַּר הַסְּעוּדָה קְרוּיָה עַל שֵׁם הַמַּשְׁקֶה, כְּלוֹמַר: הָאֲכִילָה עִם הַשְׁתִיָּה תִּהֵא מִן הַמֻּתָּר לְיִשְׂרָאֵל:

פסוק טז

אֶל הַתְּרוּמָה הַזֹּאת. הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה (פסוק יג ואילך), לְדַעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ תִּהְיֶה:

פסוק יז

וְעַל הַנָּשִׂיא. אוֹמֵר אֲנִי, שֶׁהַנָּשִׂיא הַזֶּה – בְּכֹהֵן גָּדוֹל מְדַבֵּר, וְכֵן כָּל הַנָּשִׂיא שֶׁבָּעָנָיִן; וְשָׁמַעְתִּי מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מְנַחֵם, שֶׁבְּמֶלֶךְ מְדַבֵּר:

פסוק יח

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר בֶּן בָּקָר תָּמִים. הוּא פַּר הַמִּלּוּאִים הָאָמוּר בְּרֹאשׁ הָעִנְיָן (יחזקאל מג:יח-כז); וְלִמֵּד כָּאן שֶׁיִּהְיוּ הַמִּלּוּאִים בְּאֶחָד בְּנִיסָן:

וְחִטֵּאתָ. וְטִהַרְתָּ:

פסוק כ

וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַּחֹדֶשׁ. יֵשׁ לוֹמַר: **וְכֵן תַּעֲשֶׂה** כָּל שִׁבְעָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר לְמַעְלָה "שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ" (יחזקאל מג:כו). וְרַבּוֹתֵינוּ כָּךְ פֵּרְשׁוּהוּ בְּמָנָחוֹת (מנחות מה.): **וְכֵן תַּעֲשֶׂה** פַּר שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל, **בְּשִׁבְעָה** שְׁבָטִים, שֶׁחִדְּשׁוּ דָּבָר וְהוֹרוּ בֵּית דִּין שֶׁלְּהֶן שֶׁחֵלֶב מֻתָּר, וְעָשׂוּ שִׁבְעָה שְׁבָטִים, שֶׁהֵם רֹב צִבּוּר, עַל פִּיהֶם – שֶׁמְּבִיאִין פַּר הֶעְלֵם דָּבָר:

מֵאִישׁ שׁוֹגֶה וּמְפֻתֶּה וגו'. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס: **וְכִפַּרְתֶּם אֶת הַבַּיִת מֵאִישׁ שׁוֹגֶה וּמְפֻתֶּה.** אַחַר שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים, שֶׁיִּהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ מְחֻנָּךְ, יָבִיאוּ חַטָּאוֹתָם וַאֲשָׁמוֹתָם וְיִתְכַּפְּרוּ; שֶׁבִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְכֻפָּרִים, הַבַּיִת מְכֻפָּר:

פסוק כא

שִׁבְעוֹת יָמִים. עַל שֵׁם שֶׁמַּתְחִילִין מִמֶּנּוּ לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת, מָצָאתִי:

מַצּוֹת יֵאָכֵל. מַצּוֹת יֵאָכְלוּ בוֹ בֶּחָג:

פסוק כב

וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא וגו'. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שבת יג:) שֶׁבִּקְּשׁוּ לִגְנֹז סֵפֶר יְחֶזְקֵאל, שֶׁהָיוּ דִּבְרָיו סוֹתְרִין דִּבְרֵי תוֹרָה, בְּרַם זְכוּר לְטוֹב חֲנַנְיָה בֶּן חִזְקִיָּהוּ בֶּן גְּרוֹן שֶׁיָּשַׁב בַּעֲלִיָּה וּדְרָשׁוֹ. וּבַעֲוֹנֵינוּ נֶעְלַם מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁדָּרַשׁ בַּקְּרָבָנוֹת הָאֵלֶּה, פַּר בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן לָמָּה; וְאוֹמֵר אֲנִי: שֶׁמָּא בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן שֶׁל פֶּסַח רִאשׁוֹן, שֶׁנִּתְחַנֵּךְ בּוֹ הַבַּיִת עוֹמֵד, וּפַר זֶה בָּא תַּחַת עֵגֶל בֶּן בָּקָר שֶׁהִקְרִיב אַהֲרֹן בַּשְּׁמִינִי לַמִּלּוּאִים (ויקרא ט:ב); וּמַגִּיד, שֶׁאִם לֹא הִקְרִיבוּ בַּשְּׁמִינִי לַמִּלּוּאִים, יַקְרִיבֻנּוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן כְּדֵי שֶׁיִּתְחַנֵּךְ לָעֲבוֹדָה קֹדֶם יוֹם טוֹב, לְפִי שֶׁעָלָיו קָרְבָּנוֹת וְעוֹלַת הַמּוֹעֵד לַעֲשׂוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה **וְעַל הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בֶּחַגִּים וְגוֹ'**:

פסוק כג

שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם. וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד" (במדבר כח:יא)! אֵין לִי לְהַעֲמִיד מִקְרָא זֶה אֶלָּא שִׁבְעָה פָּרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים לְשִׁבְעַת הַיָּמִים, פַּר לַיּוֹם וְאַיִל לַיּוֹם, וּבָא לְלַמֵּד שֶׁאֵין הַפָּרִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, וְלֹא הָאֵילִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה. וְכֵן שָׁנִינוּ בְּמְנָחוֹת (מה.), אַף לֹא הֵבִיאוּ מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה רְאָיָה, אֶלָּא מִמִּקְרָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַטָּה "וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן בָּקָר תְּמִימִם וְשִׁשָּׁה כְבָשִׂים וְאַיִל" (יחזקאל מו:ו); וְשָׁמָּא אַף זֶה בָּא לְלַמֵּד כֵּן; וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ: **שִׁבְעָה פָּרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים לַיּוֹם**. צֵרוּף דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ עוֹלִים שִׁבְעָה פָּרִים לְשִׁבְעַת הַיָּמִים:

וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם. שְׂעִירֵי הָרְגָלִים:

פסוק כד

וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר. מִנְחַת הַנְּסָכִים אֵיפָה לַפָּר, אֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא, שֶׁהֲרֵי אָמְרָה תּוֹרָה "שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרוֹנִים" (במדבר כח:כ), וְיֵשׁ לוֹמַר: אֵיפַת קֶמַח לְהוֹצִיא סֹלֶת עִשָּׂרוֹן מִן הַסְּאָה, שֶׁהָאֵיפָה שָׁלֹשׁ סְאִין. **וְאֵיפָה לַפָּר** לְמֶדְךָ שֶׁאִם לֹא מָצָא סֹלֶת מְנֻפָּה כָּל כָּךְ, יָבִיא מִשֶּׁל עִשָּׂרוֹן לַסְּאָה:

וְאֵיפָה לָאַיִל. אַף זוֹ קֶמַח, לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה שְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים סֹלֶת מְנֻפָּה כָּל צָרְכָּהּ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (מנחות עו:): שְׁתֵּי הַלֶּחֶם – שְׁתֵּי עֶשְׂרוֹנִים מִשָּׁלֹשׁ סְאִין:

הִין לָאֵיפָה. לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה. וְיֵשׁ לוֹמַר: לֹא שֶׁיְּקֻרִיב הַהִין כֻּלּוֹ, אֶלָּא שְׁנָתוֹת הָיוּ בַּהִין (משנה מנחות ט:), וְיַקְרִיב שֶׁמֶן לְפִי הַסֹּלֶת כְּמִשְׁפַּט הַזָּבַח, לַפָּר כְּמִשְׁפָּטוֹ וְלָאַיִל כְּמִשְׁפָּטוֹ, לְפִי שְׁנָתוֹת שֶׁל הִין:

פרק מו

פסוק א

שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה קָדִים וְגוֹ'. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (ד, ב): שְׁנֵי פִּשְׁפְּשִׁין הָיוּ לוֹ לְשַׁעַר הַהֵיכָל, אֶחָד בַּדָּרוֹם וְאֶחָד בַּצָּפוֹן; שֶׁבַּדָּרוֹם – עָלָיו מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה (יחזקאל מד:ב) "אִישׁ לֹא יָבֹא בוֹ וְהָיָה סָגוּר":

פסוק ב

דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ. כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה "וְאֵילַמָּיו אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה" (יחזקאל מ:לא). **דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר** – שֶׁל עֻזָּרָה; כְּלוֹמַר: יִכָּנֵס בְּדֶרֶךְ **שַׁעַר** מִזְרָחִי, שֶׁהוּא מְשֻׁמָּשׁ כְּנִיסָה וִיצִיאָה, וּבָא לוֹ לְאוֹתוֹ הַפִּשְׁפֵּשׁ:

וְעָמַד עַל מְזוּזַת הַשַּׁעַר. אוֹתוֹ שַׁעַר הַקָּטָן, הוּא הַפִּשְׁפֵּשׁ:

אֶת עוֹלָתוֹ וְאֶת שְׁלָמָיו. עוֹלַת רְאִיָּה וְשַׁלְמֵי חֲגִיגָה, וּמִקְרָא זֶה מוּסָב עַל יוֹם טוֹב, כָּךְ מָצָאתִי בְּפֵירוּשִׁים מְדֻיָּקִים:

וְעָמַד עַל מְזוּזַת הַשַּׁעַר. שַׁעַר הַפְּנִימִית, הִיא אֲשֶׁר בַּאֲר – הוּא הַפִּשְׁפָּשׁ, כְּדַאֲמַר מַר (משנה תענית ד:א): אִיפְּשָׁר קָרְבָּנוֹ שֶׁל אָדָם קָרֵב וְאֵינוֹ עוֹמֵד עַל גַּבָּיו?

וְלֹא יִסָּגֵר עַד הָעָרֶב. לָמָּה לֹא יִסָּגֵר?

פסוק ג

וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם הָאָרֶץ. כָּל הַיּוֹם, וְגַם כָּל הַבָּא, וְלֶעָרֶב יִסְגְּרוּהוּ:

פסוק ד

בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים. לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה, שֶׁהֲרֵי אָמְרָה תּוֹרָה "שְׁנֵי כְבָשִׂים" (במדבר כח:ט)?! וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת מַשְׁמַע שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית וּמַשְׁמַע יוֹם טוֹב. וְאוֹמֵר אֲנִי, שַׁבָּת זוֹ אֵינָהּ שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית אֶלָּא יוֹם טוֹב, שֶׁטָּעוּן שִׁבְעָה כְבָשִׂים וּשְׁנֵי אֵילִים (במדבר כח:יט); וּבָא וְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, וְאִם לֹא מָצָא שִׁבְעָה יָבִיא שִׁשָּׁה, וְאִם לֹא מָצָא שְׁנֵי אֵילִים יָבִיא אֶחָד; כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ חֲכָמִים לְעִנְיַן רֹאשׁ חֹדֶשׁ:

פסוק ה

מַתַּת יָדוֹ. לְמֵד שֶׁאֵין הַמְּנָחוֹת מְעַכְּבוֹת זוֹ אֶת זוֹ:

פסוק ו

וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן בָּקָר תְּמִימִם. מִקְרָא זֶה דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִנָחוֹת (מה.): **פַּר** מַה לָּמַדְנוּ? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה "וּבְרֹאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם... פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנָיִם" (במדבר כח:יא), מִנַּיִן שֶׁאִם לֹא מָצָא שְׁנַיִם יָבִיא אֶחָד? לְכָךְ נֶאֱמַר: **פַּר**;

וְשִׁשָּׁת כְּבָשִׂים. מַה לָּמַדְנוּ? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה "שִׁבְעָה" (במדבר כח:יא), מִנַּיִן שֶׁאִם לֹא מָצָא שִׁבְעָה יָבִיא שִׁשָּׁה? לְכָךְ נֶאֱמַר: **וְשִׁשָּׁת כְּבָשִׂים**. וּמִנַּיִן אֲפִילּוּ אֶחָד? תַּלְמוּד לוֹמַר **וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ**. מָצָאתִי:

פסוק ח

וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא. בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ וּבְשַׁבָּת בְּרֵאשִׁית, שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל מְצוּיִים עַל הָרְאִיָּה, וְהוּא בָּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת:

דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא. בְּאוֹתוֹ שַׁעַר עַצְמוֹ יֵצֵא, וְאֵינוֹ מְצֻוֶּה לַעֲשׂוֹת הָעֲזָרָה קַפַּנְדְּרִיָא. אֲבָל בַּמּוֹעֲדִים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דברים טז:טז) "יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ", זָקוּק הוּא לַעֲשׂוֹת קַפַּנְדְּרִיָא כִּשְׁאָר הָעָם, הַיְינוּ דִּכְתִיב **בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ**:

פסוק ט

וּבְבוֹא עַם הָאָרֶץ דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן וְגוֹ' כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא. מִצְוָה עֲלֵיהֶם שֶׁיִּתְרָאוּ בְּתוֹךְ הָעֲזָרָה יָפֶה יָפֶה:

פסוק י

וְהַנָּשִׂיא. גַּם הוּא כְּשֶׁנִּכְנָס לָעֲזָרָה לְבֹא בְּפִשְׁפֵּשׁ הַהֵיכָל הַדְּרוֹמִי לְהִשְׁתַּחֲווֹת, גַּם הוּא מְצֻוֶּה עָלָיו לַעֲשׂוֹת הָעֲזָרָה קַפַּנְדְּרְיָא, וְיָבֹא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן וְיֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב עִם שְׁאָר עַם הָאָרֶץ, וְנִכְנָס וְיֵצֵא נִכְחוֹ דֶּרֶךְ שַׁעַר הָאַחֵר. וְזֶהוּ **בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ** – כֻּלָּם, הַנָּשִׂיא עִם שְׁאָר הָעָם. וְלֹא יָבֹא דֶּרֶךְ שַׁעַר הַמִּזְרָחִי כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא בָּא בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ וּבְיוֹם שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית, שֶׁהַשַּׁעַר הַמִּזְרָחִי אֵין נִכְחוֹ שַׁעַר בַּמַּעֲרָב:

פסוק יב

וְכִי יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה. בְּשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה:

וּפָתַח לוֹ אֶת הַשַּׁעַר וְגוֹ'. לֹא נִכְנַס בּוֹ לַהֵיכָל, אֶלָּא עוֹמֵד שָׁם וְהַכֹּהֲנִים יַעֲשׂוּ אֶת עוֹלָתוֹ וְאֶת שְׁלָמָיו, וְהִשְׁתַּחֲוָה וְיָצָא, שֶׁנֶּאֱמַר: **כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.** וּמַה אוֹמֵר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת? **וְעָמַד עַל מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת עוֹלָתוֹ וְגוֹ'**:

אַחֲרֵי צֵאתוֹ. וְאֵינוֹ אוֹמֵר כָּאן **וְהַשַּׁעַר לֹא יִסָּגֵר עַד הָעֶרֶב** כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת; שֶׁבְּיוֹם הַשַּׁבָּת הוּא אוֹמֵר **וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא**, לְפִיכָךְ מַנִּיחוֹ פָּתוּחַ, אֲבָל בְּחוֹל אֵין דַּרְכָּם לָבֹא לְהִשְׁתַּחֲווֹת, שֶׁכָּל אֶחָד עָסוּק בִּמְלַאכְתּוֹ, לְפִיכָךְ **וְסָגַר אֶת הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ**:

פסוק יג

וְכֶבֶשׂ בֶּן שְׁנָתוֹ. עוֹלַת הַתָּמִיד:

פסוק יד

שִׁשִּׁית הָאֵיפָה. יְרוּשַׁלְמִית, שֶׁהִיא חֹמֶשׁ שֶׁל מִדְבָּרִית (מנחות ז.), וְהֵן שְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים, הָאֶחָד לְמִנְחַת הַתָּמִיד וְאֶחָד לַחֲבִיתִין. וְאַף עַל פִּי שֶׁחֲבִיתִין קְרֵבִין לַחֲצָאִין, מֵבִיא הוּא בַּבֹּקֶר עִשָּׂרוֹן שָׁלֵם וְחוֹצֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמְנָחוֹת (נ:):

לְרֹס אֶת הַסֹּלֶת. אִילְפַּ"ר־סִיר בְּלַעַ"ז, לְ"אֵ אִימְ"לְיר בְּלַעַ"ז. לְרֹס אֶת הַסֹּלֶת – לְכַתֵּת וְלִבְלוֹל בּוֹ אֶת הַסֹּלֶת, לְשׁוֹן רְסִיס, כְּמוֹ "וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים" (עמוס ו:יא), וּלְשׁוֹן מִשְׁנָה: אִם הָיָה עָבֶה אוֹ מְרֻסָּס (שבת ח:ה):

פסוק יז

שְׁנַת הַדְּרוֹר. שְׁנַת הַיּוֹבֵל (ויקרא כה:י):

וְשָׁבַת. כְּמוֹ וְשָׁבָה:

אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה. כְּמוֹ: אַךְ לְבָנָיו תִּהְיֶה נַחֲלָתוֹ, וְלֹא תִּנָּתֵן לְצָמִיתוּת לְאַחֵר (ויקרא כה:ל):

פסוק יט

וַיְבִיאֵנִי בַּמָּבוֹא. דֶּרֶךְ הָאַמָּה שֶׁבְּזָוִית בֵּית הַחִילְפוֹת, שֶׁנִּכְנָסִין בּוֹ לַאֲוִיר עֶשְׂרִים שֶׁבֵּין הַלְּשָׁכוֹת שֶׁבַּצָּפוֹן לְבֵין תְּאֵי הַהֵיכָל (ראה רש"י יחזקאל מב:ד):

אֲשֶׁר עַל כֶּתֶף הַשַּׁעַר. שַׁעַר הַצָּפוֹנִי. **כֶּתֶף הַשַּׁעַר**, אֲשֶׁר מִן הַשַּׁעַר לְמַעֲרָב:

הַפְּנוּת צָפוֹנָה. שֶׁיֵּשׁ לָהֶם פְּתָחִים לְצַד חֲצַר הַחִיצוֹנָה לְצָפוֹן, וּפְתָחִים הָיוּ לָהֶם לַאֲוִיר הָעֶשְׂרִים:

בַּיְרֲכָתַיִם יָמָּה. בְּסוֹף הַלְּשָׁכוֹת לְמַעֲרָב:

פסוק כ

לְבַלְּתִי הוֹצִיא. כְּמוֹ לְהוֹצִיא, שֶׁקְּדָשֵׁי קָדָשִׁים נִפְסָלִין בְּיוֹצֵא (שבועות טו.):

לְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא":

פסוק כא

מִקְצוֹעַ. אַנְגְּלִ"יאשׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כב

חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת. שְׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מדות ב,ה): אֵין קְטוּרוֹת אֶלָּא שֶׁאֵינָן מְקוֹרוֹת; וְשָׁם מְפֹרָשׁ מָה הָיוּ מְשַׁמְּשׁוֹת:

מְהֻקְצָעוֹת. בְּזָוִיוֹת מְקֻצּוֹעוֹת הֶחָצֵר:

פסוק כג

וְטוּר סָבִיב בָּהֶם. שׁוּרַת נִדְבָּךְ חוֹמַת אֲבָנִים בּוֹלֵט מִן הַחוֹמָה סָמוּךְ לָאָרֶץ, וּבוֹ נְקָבִים, מָקוֹם שְׁפִיתַת קְדֵרוֹת; וּמִתַּחַת הַטּוּר חָלָל לְהַסִּיק בּוֹ אוּר מִתַּחְתָּיו, וְהַקְּדֵרוֹת מִלְמַעְלָה:

וּמְבֻשָּׁלוֹת עָשׂוּי. הוּא הֶחָלָל מִתַּחַת שְׁפִיתַת הַקְּדֵרוֹת:

פסוק כד

אֶת זֶבַח הָעָם. חֲזֵה וְשׁוֹק שֶׁל שְׁלָמִים (ויקרא ז:ל-לד), שֶׁאֵינָן נִפְסָלִין בְּצֵאתוֹ חוּץ לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ הַחַטָּאת וְהָאָשָׁם (זבחים ה,ג-ז):

פרק מז

פסוק א

וַיְשִׁבֵנִי. לְתוֹךְ הֶחָצֵר הַפְּנִימִית:

אֶל פֶּתַח הַבַּיִת וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית. נוֹבְעִין מִתַּחַת הַמִּפְתָּן, שֶׁהוּא בְּאֶמְצַע הַמִּזְרָח, וּמְצַדְּדִין בַּאֲלַכְסוֹן לְצַד הַיָּמִין, וְיוֹצְאִים מֵעֲזָרָה בְּדָרוֹם הַמִּזְבֵּחַ, וְיוֹצְאִין חוּץ לָעִיר. בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא שָׁנִינוּ: אָמַר רַבִּי פִּנְחָס מִשּׁוּם רַב הוּנָא צִפּוֹרָאָה: מַעְיָן הַיּוֹצֵא מִבֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים בִּתְחִלָּה דּוֹמֶה לְקַרְנֵי סְלָעִים, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפֶתַח הַהֵיכָל נַעֲשָׂה כְּחוּט שֶׁל שְׁתִי, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפֶתַח הָאוּלָם נַעֲשָׂה כְּחוּט שֶׁל עֵרֶב, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפֶתַח הָעֲזָרָה נַעֲשָׂה כִּכְפִי פַּדָּה קָטָן (יומא עז:):

פסוק ב

וַיּוֹצִיאֵנִי. מִן הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, בְּשַׁעַר הַצָּפוֹן:

וַיְסֹבְבֵנִי. סָבִיב חוֹמַת הַפְּנִימִית בְּתוֹךְ הַחִיצוֹנָה:

אֶל שַׁעַר. הַחִיצוֹנָה הַפּוֹנֶה קָדִים:

מַיִם מְפַכִּים. בויאונ"ט בְּלַעַ"ז, רְחָבִים כְּרֹחַב פִּי הַפַּךְ. כָּךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּדְלְעֵיל (יומא עז:):

פסוק ג

וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה. חוּץ לַחוֹמָה; וְכָל אוֹתָן אֶלֶף אַמּוֹת לֹא גָּבַר הַנַּחַל לִהְיוֹת עָמוֹק אֶלָּא עַד אָפְסַיִם, הֵם הַקַּרְסוּלִים (ירושלמי שקלים ו:ב), שֶׁקּוֹרִין קביליי"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

וַיָּמָד אֶלֶף. אֲחֵרוֹת, וְהֶעֱמִיקוּ עַד בִּרְכַּיִם, וְעוֹד אֶלֶף – וְהֶעֱמִיקוּ עַד **מָתְנַיִם**, מִכָּאן וָאֵילָךְ: **נַחַל אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לַעֲבֹר**; מִכָּאן שֶׁאָסוּר לִיכָּנֵס בַּמַּיִם מִן הַמָּתְנַיִם וּלְמַעְלָה, שֶׁלֹּא יִשְׁטְפוּהוּ הַמַּיִם (יומא עז:). מְשֻׁבָּא **לְמֵי מָתְנַיִם** יָצָא עַל שִׁפַּת הַנָּהָר וּמָדַד עוֹד אֶלֶף לְפָנָיו, **נַחַל אֲשֶׁר לֹא** יַעֲבֹר, וְרַגְלָיו בַּיַּבָּשָׁה עוֹמְדִין; הַיְינוּ דִּכְתִיב **וַיּוֹשִׁיבֵנִי עַל שִׂפַּת הַנָּחַל** – כְּלוֹמַר: אֵצֶל שִׂפַּת הַנַּחַל שֶׁשָּׁם הָיָה עוֹמֵד:

פסוק ה

גָּאוּ. כְּמוֹ גָּדְלוּ:

מֵי שָׂחוּ. נוֹאִירִינ"ט בְּלַעַ"ז, מַיִם שֶׁצָּרִיךְ לְשׂוּט בָּהֶן וְלֹא לְעָבְרָם בָּרֶגֶל שֶׁלֹּא יִשְׁטְפוּהוּ; שָׂחוּ, שַׂיִט, כְּמוֹ "כַּאֲשֶׁר יִפְרֹשׂ הַשּׂוֹחֶה לִשְׂחוֹת" (ישעיהו כה:יא):

פסוק ו

הֲרָאִית בֶּן אָדָם. כַּמָּה מִתְגַּבֵּר הַנַּחַל הַזֶּה?

פסוק ז

בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל שְׂפַת הַנַּחַל וגו'. בְּתוֹךְ שֶׁהוֹלִיכֵנִי וְהֵשִׁיבַנִי, צָמְחוּ עַל שְׂפַת הַנַּחַל **עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה. עֵץ** אאבירי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק ח

אֶל הַגְּלִילָה. לְאַמְרָקְי"א בְּלַעַ"ז:

הַקַּדְמוֹנָה. הַמִּזְרָחִית. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא שֶׁל סֻכָּה (סוכה ג:ט): לְהֵיכָן יוֹצְאִין? לְיָמָּה שֶׁל טְבֶרְיָא וּלְיָמָּה שֶׁל סְדוֹם וְלַיָּם הַגָּדוֹל, לְרַפּוֹת אֶת מֵימֵיהֶם הַמְּלוּחִים וּלְמַתְקָן:

וְיָרְדוּ עַל הָעֲרָבָה. זוֹ יַמָּה שֶׁל טְבֶרְיָא:

וּבָאוּ הַיָּמָּה. זוֹ יַמָּה שֶׁל סְדוֹם:

אֶל הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים. זוֹ יַמָּה שֶׁל אוֹקְיָינוֹס (תנחומא, חיי שרה ג), שֶׁהוּא מוּצָא מִן הַיִּשּׁוּב לְהַקִּיף אֶת הָעוֹלָם:

וְנִרְפְּאוּ. הַמַּיִם מְמֻלְּחָתָן. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (ירושלמי שקלים ו, ב): לָמָּה קוֹרֵא אוֹתָם מוּצָאִים? עַל שֵׁם שְׁנֵי פְּעָמִים שֶׁיָּצְאוּ:

פסוק ט

אֶל כָּל אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם. הַנַּחַל הַזֶּה הַמִּתְחַלֵּק לְכַמָּה נְחָלִים, מְמַתֵּק אֶת הַיַּמִּים שֶׁמִּתְעָרֵב בְּתוֹכָם, וְדָגָתָם הַנִּשְׁרֶצֶת בָּם חַיִּים וּמְתוּקִים:

פסוק י

וְהָיָה עָמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים וְגוֹ' לַחֲרָמִים. לִמְכַמֹּרֶת:

לְמִינָהּ תִּהְיֶה דְּגָתָם. לֹא מַפִּיק הֵ"א, וּפֵירוּשׁוֹ: לְמִינִים הָרְבֵּה תִּהְיֶה דְּגָתָם:

לְמִינָהּ. לְשׁוֹן רוֹב מִינִים, כְּמוֹ "וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בַּיְאוֹר" (שמות ז:יח); "כָּל אַנְחָתָהּ הִשְׁבַּתִּי" (ישעיה כא:ב):

פסוק יא

בִּצְאֹתָו. שֶׁל יָם, כְּמוֹ "הֱיִגְאֶה גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה וְגוֹ'" (איוב ח:יא); מָרִישְׁ"ק בְּלַעַ"ז:

וּגְבָאָיו. כְּמוֹ "עֲשֵׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים" (מלכים ב ג:טז). הַבִּצִּים הֵם הַבְּצָעִים שֶׁסְּבִיבוֹתָיו, וְהַגֵּבִים הֵם נְקָעִים שֶׁהַמַּיִם נֶאֱסָפִים בָּהֶם:

וְלֹא יֵרָפְאוּ. לְהַפִּךְ לִמְתִיקָה, לָמָּה? כִּי **לְמֶלַח נִתְּנוּ**:

וְלֹא יֵרָפְאוּ. הַוְיי"ו הַזּוֹ טְפֵלָה וְיִתֵּרָה:

פסוק יב

לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר. מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ יִבְשַׁל פֵּירוֹתָיו:

לִתְרוּפָה. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (סנהדרין ק.): לְהַתִּיר פֶּה אִלְּמִים וּפֶה עֲקָרוֹת. וּמַשְׁמָעוֹ לְשׁוֹן רְפוּאָה, כְּמוֹ "וַיִּרְפְּאוּ אֶת שֶׁבֶר עַמִּי עַל נְקֶלָה" (ירמיה ו:יד), וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:

פסוק יג

גֶּה גְּבוּל. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "דֵּין תְּחוּמָא", כְּמוֹ זֶה גְּבוּל וְכֵן "וּנְתַתִּיךְ לְבַג לְגוֹיִם" (לעיל כה:ז) – כְּמוֹ לְבַז לְגוֹיִם; וְיֵשׁ עוֹד לְפִתְרוֹ: **גֶּה** – לְשׁוֹן גַּיְא:

יוֹסֵף חֲבָלִים. יוֹסֵף יִטּוֹל שְׁנֵי חֲלָקִים, אֶחָד לְמְנַשֶּׁה וְאֶחָד לְאֶפְרַיִם:

פסוק יד

אִישׁ כְּאָחִיו. לֹא כְּהָרִאשׁוֹנָה, אִישׁ לְפִי פְקוּדָיו (במדבר כו:נד), אֶלָּא עַכְשָׁיו כָּל הַשְּׁבָטִים שָׁוִין. וּכְמִין שׁוּרַת הַכֶּרֶם, כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק מִן הַגְּבוּל הַמְּזָרְחִי עַד יָם אוֹקְיָנוֹס לַמַּעֲרָב, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן (יחזקאל מח), וְאֵין שְׁנֵי שְׁבָטִים בִּרְצוּעָה אַחַת:

פסוק טו

וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ. תְּחוּמֵי מְצָרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

לִפְאַת צָפוֹנָה. רוּחַ צְפוֹנִית:

מִן הַיָּם הַגָּדוֹל. שֶׁהוּא גְּבוּל לְמַעֲרָב:

הַדֶּרֶךְ חֶתְלוֹן. בָּא לוֹ לְצַד מִזְרָח אֶל חֶתְלוֹן וְאֶל **צְדָדָה**, וְאֶל **חֲמָת וּבֵרוֹתָה וְסִבְרַיִם** – כָּל הָעֲיָרוֹת הַלָּלוּ בְּמֶצַע צָפוֹן:

פסוק טז

חֲצַר הַתֵּיכוֹן. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בְּרֵיכַת עַגְבָּאֵי":

אֲשֶׁר אֶל גְּבוּל חַוְרָן. גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק בַּמִּזְרָח סָמוּךְ לַמְּקְצוֹעַ:

פסוק יז

וְהָיָה גְבוּל מִן הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן. וְהָיָה גְּבוּל רוּחַ **צָפוֹן** מִן הַיָּם עַד חֲצַר עֵינוֹן:

גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק. שֶׁהוּא בִּגְבוּל דַּמֶּשֶׂק; שֶׁחֲצַר עֵינָן בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מִזְרָחִית, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּגְּבוּלִין שֶׁכָּתַב מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן וְגוֹ' וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֶדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן וְגוֹ'" (במדבר לד:י). גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מִזְרָחִית אֵצֶל חֲצַר עֵינָן, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה חֲצַר עֵינוֹן וּגְבוּל דַּמֶּשֶׂק. וּגְבוּל חֲמָת בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית, שֶׁנֶּאֱמַר "זֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדוֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וּמֹשָׂם צְדָדָה" (שם):

וְצָפוֹן צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת. כְּלוֹמַר: כָּל מֵצַר הַצָּפוֹן הַמְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה (במדבר לד:ז-ח) וּגְבוּל חֲמָת, שֶׁאַף הִיא בְּמֵצַר הַצָּפוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְזֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדוֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר. מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תוֹצְאוֹת הַגְּבוּל צְדָדָה" (במדבר לד:ז-ח), הִיא צְדָדָה הָאָמוּר כָּאן, **הַדֶּרֶךְ חֶתְלוֹן לְבוֹא צְדָדָה**:

וְאֵת פְּאַת צָפוֹן. וְהֵרִי לְךָ פְּאַת צָפוֹן:

פסוק יח

וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מִצַּד מִזְרְחִי שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְאֵין עֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּתוֹךְ מְצָרִים הַלָּלוּ, כִּי אִם אֶרֶץ כְּנַעַן לְבַדָּהּ. וְכֵן בַּגְּבוּלִין הַמְמוּצָרִים בַּתּוֹרָה (במדבר לד) אֵין עֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּתוֹכָם. וְכֵן פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא הַזֶּה: וּמִצַּד מִזְרְחִי לְאֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר בֵּין חָוְרָן וְדַמֶּשֶׂק, הָעוֹמְדִין לָהּ בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מִזְרְחִית, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה בָּעִנְיָן, וּבֵין הַגִּלְעָד וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְּרָחָה:

הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ. הַיַּרְדֵּן הוּא מֵצַד מִזְרְחִי שֶׁלָּהּ, מִגְּבוּל מִקְצוֹעַ הַצָּפוֹן, הוּא חֲצַר עֵינָן הַמְפֹרָשׁ לְמַעְלָה (פסי יז), עַד הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי – הוּא יָם הַמֶּלַח, שֶׁהוּא בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מִזְרְחִית, **תָּמֹדּוּ** אֹרֶךְ מֵצַד מִזְרְחִי. וְאַף בַּתּוֹרָה כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּגְבוּל קֶדְמָה: "וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח" (במדבר לד:יב) – בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית:

וְאֵת פְּאַת קָדִימָה. כְּלוֹמַר: וַהֲרֵי לְךָ פְּאַת קָדִים:

פסוק יט

מִתָּמָר. מִירִיחוֹ, שֶׁהִיא "עִיר הַתְּמָרִים" (דברים לד:ג); וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

עַד מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ. הוּא מִדְבַּר צִין (במדבר כז:יד):

נַחֲלָה אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל. וּמִשָּׁם הוֹלֵךְ הַגְּבוּל עַד נַחַל מִצְרַיִם הַנּוֹפֵל בַּיָּם הַגָּדוֹל בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית, וְאַף מֹשֶׁה כָּךְ נָתַן גְּבוּל נֶגֶב: "מִמִּדְבַּר צִין עַל יְדֵי אֱדוֹם" (במדבר לד:ג), וּמוֹנֶה וְהוֹלֵךְ עַד "מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָּה" (במדבר לד:ה). **וְנַחֲלָה** הָאָמוּר כָּאן כְּמוֹ לְנַחֲלָה, וּמָצָאתִי מְתֻרְגָּם "אַחְסָנָא", וְאִם לֹא שֶׁהַטַּעַם לְמַטָּה וְרָאִיתִי "נַחְלָה מִצְרַיִם" (במדבר לד:) שֶׁהַטַּעַם לְמַעְלָה, וּמְסֹרֶת עָלָיו לִי בְּטַעְמָא, הָיִיתִי אוֹמֵר שִׁבּוּשׁ הוּא וְלֹא תִּרְגֵּם יוֹנָתָן כֵּן, כִּי אִם קוֹרְאִים טוֹעִים:

פסוק כ

וּפְאַת יָם. וּמֵצַד מַעֲרָבִי:

הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד נֹכַח לְבוֹא חֲמָת. מִמִּקְצוֹעַ דְּרוֹמִית הָאָמוּר לְמַעְלָה, וְהוּא נַחַל מִצְרַיִם:

עַד נֹכַח לְבוֹא חֲמָת. עַד מִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית, הוּא הַר הָהָר, שֶׁהוּא נֹכַח לְבֹא חֲמָת; כִּי חֲמָת בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית אֵצֶל הַר הָהָר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "מִן הַיָּם הַגָּדוֹל תְּתָאוּ לָכֶם הַר הָהָר. מֵהַר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת" (במדבר לד:ז-ח). מָצָאתִי:

פסוק כג

גֵּר הַגֵּר אִתּוֹ. שֶׁנִּתְגַּיֵּר בַּגּוֹלָה בְּתוֹךְ אוֹתוֹ שֵׁבֶט:

פרק מח

פסוק א

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים. סֵדֶר חֲלָקִים שֶׁיְּחַלְּקוּהָ בֵּינֵיהֶם, מָקוֹם כָּל אֶחָד וְאֶחָד:
מִקְצֵה צָפוֹנָה. דֶּרֶךְ יְטוֹל מֵצַר צְפוֹנִי **מַחֲצַר עֵינָן** שֶׁבִּמְקְצוֹעַ מִזְרָח, שֶׁהִיא עַד **גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק** (שֶׁבִּמְקְצוֹעַ מַעֲרַב צָפוֹן, סא"א):
וְהָיוּ לוֹ פְּאַת קָדִים יַמָּה. כְּלוֹמַר מִפְּאַת קָדִים וְעַד יָם דֶּרֶךְ אֶחָד, הֲרֵי פֵּרַשׁ הָאוֹרֵךְ וְלֹא פֵּרַשׁ הָרֹחַב. וּבְבְרֵיְתָא דְּסִפְרֵי בְּפָרָשַׁת הַאֲזִינוּ מַה תַּלְמוּד לוֹמַר **יְהוּדָה אֶחָד**, דֶּרֶךְ אֶחָד, **אֲשֶׁר אֶחָד**, מְלַמֵּד שֶׁעָתִידִין יִשְׂרָאֵל לִיטֹּל אוֹרֶךְ מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב בְּרֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף קָנִים שֶׁהֵם שִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִילִין. וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ הַשֵּׁיעוּר הַזֶּה? מִן הַתְּרוּמָה שֶׁהִיא כְּאֶחָד מִן הַחֲלָקִים הַלָּלוּ כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן. מָצָאתִי שֶׁכָּךְ כָּתוּב **וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים**, וְהוּא רֹחַב עֶשְׂרִים חֲמֵשׁ אֶלֶף קָנִים, וְאֹרֶךְ מִפְּאַת יָם עַד פְּאַת קָדִים עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף קָנִים, מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף אַמָּה, שֶׁהַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמָּה. וְכָל אַלְפַּיִם אַמָּה מִיל, כְּמוֹ שֶׁאָנוּ לְמֵדִין בְּמֶסֶכֶת יוֹמָא אֵצֶל עֶשֶׂר סְכוֹת שְׁמִירוּשָׁלַיִם וְעַד צוּק, הֲרֵי מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף אַמָּה עוֹלִין לְשִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִיל. וְזֶהוּ שֶׁיִּסֵּד רַבִּי אֶלְעָזָר בְּפִיּוּט כִּי אָקֹחַ מוֹעֵד (בסלוק דיום שני של סכות) "לְעֵת חִלּוּק אַרְצוֹתֶיהָ, כְּשׁוּרַת הַכֶּרֶם לְחוּצוֹתֶיהָ, בְּאֹרֶךְ מִפְּאַת קָדִים לִקְצוֹתֶיהָ, עַד יָם אוֹקְיָנוֹס לְמִצְּוֹתֶיהָ, בְּרֹחַב שִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִיל חֲרִיצוֹתֶיהָ" (ויש גורסין שִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִיל לִשְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה רְצוּעוֹת, בֵּין רְצוּעוֹת הַשְּׁבָטִים וּרְצוּעוֹת הַקֹּדֶשׁ, יַעֲלוּ לְתֵשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִילִין; וּלְמַנְיַן אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה עַל אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹלִין הַמִּילִין לְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מֵאוֹת לְסִכּוּם הַקִּלְיְרִי, שֶׁאָמַר אַרְבַּעַת מִילִין הִיא פַּרְסָה. וְשֶׁמָּא מִילִין שֶׁל חֶשְׁבּוֹן הָרְצוּעוֹת גְּדוֹלִים הֵם, אֵין נִכְנָסִין אַרְבָּעָה מֵהֶם בַּפַּרְסָה. וְאָכֵן בָּא לְמַנּוֹת שְׁנֵי מִילִין לְמַחֲצִית (וּמֻחֶצָה) בְּפַרְסָה יַעֲלוּ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה לְאֶלֶף מִילִין, וְחֶשְׁבּוֹן מִילִין שֶׁל רְצוּעָה אֵין עוֹלִין אֶלָּא תֵּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה מִילִין, עֲדַיִן חָסֵר הַמִּנְיָן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה מִילִין, לֹא כֵּוָן מִנְיַן מִילִין הָרְצוּעוֹת שֶׁל שְׁמוֹנִים וְתֵשַׁע לְמִנְיַן אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה. וּמִנַּיִן לָמַד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹרֶךְ הַשּׁוּרוֹת עַד יָם אוֹקְיָנוֹס שֶׁהוּא בְּסוֹף עוֹלָם? וּמִקְרָא מֵעִיד תְּחוּם מַעֲרָב עַד יָם הַגָּדוֹל שֶׁלִּפְנֵים מִיָּם אוֹקְיָנוֹס הָרְבֵּה):

פסוק ב

וְעַל גְּבוּל דָּן. וְאֵצֶל גְּבוּל דָּן בִּדְרוֹמוֹ:

פסוק ח

תְּהְיֶה הַתְּרוּמָה וְגוֹ'. וְאִם תֹּאמַר: הֵיאַךְ יִתָּכֵן שֶׁתְּהֵא יְרוּשָׁלַיִם בְּמָקוֹמָהּ, וַהֲלֹא הָיְתָה יְרוּשָׁלַיִם בְּמֵיצַר צְפוֹנִי שֶׁל יְהוּדָה שֶׁנִּטַּל דְּרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְכָאן הוּא בְּאֶמְצַע

הַשְּׁבָטִים? אֵין חֲלוּקָה זוֹ דּוֹמָה לַחֲלוּקַת יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁזּוֹ כְּשׁוּרַת הַכֶּרֶם וְכָל הַחֲלָקִים שָׁוִין, וַחֲלוּקַת יְהוֹשֻׁעַ הָיָה שֵׁבֶט יְהוּדָה חֵלֶק גָּדוֹל, וְאַף כִּי (חֶלְקוֹ הָיָה) רַב מִמֶּנּוּ עַד שֶׁנָּטַל שִׁמְעוֹן בְּגוֹרָלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע יט:ט) "מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן". לְפִיכָךְ יֵשׁ דַּי עַתָּה בְּרֹחַב חֵלֶק שֶׁנָּטַל יְהוּדָה בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ לִיטֹּל בּוֹ חֵלֶק עַכְשָׁיו חֲמִשָּׁה שְׁבָטִים הַנּוֹתָרִים, לְפִי שֶׁהָאָרֶךְ גָּדוֹל מְאֹד **מִפְּאַת קֶדֶם עַד** אוֹקְיָינוֹס, וִירוּשָׁלַיִם בְּמָקוֹמָהּ:

וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכוֹ. כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ:

פסוק ט

הַתְּרוּמָה, אֲשֶׁר תָּרִימוּ לָה'. מִן הַחֵלֶק הַזֶּה שֶׁהֻפְרַשׁ אֵצֶל יְהוּדָה בְּדָרוֹמוֹ, אֹרֶךְ מִמִּזְרָח עַד הַיָּם, וְרֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף קָנִים, מִמֶּנָּה תִּהְיֶה תְּרוּמָה לָה' לַמִּקְדָּשׁ וּמָקוֹם לְבָתִּים לְכֹהֲנִים, אֹרֶךְ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים קָנִים מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם:

פסוק י

וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים. וְאֵלֶּה הֶעֱשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב וְעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף אֹרֶךְ יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים בַּצָּפוֹן בְּתוֹךְ רְצוּעוֹת הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה אֵצֶל דְּרוֹמוֹ שֶׁל יְהוּדָה:

צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף. הוּא הָאֹרֶךְ מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב:

וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים. מִצַּד מַעֲרָבִי רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם:

וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים. וְרוּחַ מִזְרָחִית עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם:

וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף. מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב:

וְהָיָה מִקְדַּשׁ ה' בְּתוֹכוֹ. הוּא הַר הַבַּיִת חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים, יִהְיֶה בְּאֶמְצַע רְצוּעָה זוֹ, וְכָל סְבִיבוֹתָיו לַכֹּהֲנִים שְׁנֵים עָשָׂר אֲלָפִים וּמֵאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לְצַד מִזְרָח וְכֵן לְצַד מַעֲרָב, וּבְרֹחַב אַרְבַּעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לַצָּפוֹן וְכֵן לַדָּרוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה בָּעִנְיָן "יִהְיֶה מִדָּה אֶל הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע":

פסוק יא

לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ. הַחֵלֶק הַזֶּה הַמְקֻדָּשׁ יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים:

פסוק יב

תְּרוּמִיָּה. מְפֹרֶשֶׁת, תְּרוּמָה הִיא שֵׁם הַפָּרָשָׁה. תְּרוּמִיָּה מְפֹרֶשֶׁת, **וְהָיְתָה לָהֶם** הָרְצוּעָה הַזֹּאת מְפֹרֶשֶׁת **מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ**, מִן הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהוּתְרְמָה מִן הָאָרֶץ, אֹרֶךְ מֵאוֹקְיָינוֹס עַד גְּבוּל מִזְרָח בְּרֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה (יחזקאל מח:ח), מִמֶּנּוּ יַבְדִּילוּ רְצוּעָה זוֹ בְּאֶמְצַע אָרְכָּהּ לַכֹּהֲנִים וְלַמִּקְדָּשׁ:

קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. שֶׁכָּל הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה קֹדֶשׁ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם וְלַנָּשִׂיא וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר וּלְעוֹבְדֵי הָעִיר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ; וְזוֹ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב בְּצָפוֹנוֹ, הַמְּפֹרָשֶׁת מִמֶּנָּה לַכֹּהֲנִים וְלַמִּקְדָּשׁ, תִּהְיֶה **קֹדֶשׁ קָדָשִׁים**:

אֶל גְּבוּל הַלְוִיִּם. אֵצֶל רְצוּעוֹת הַלְוִיִּם:

פסוק יג

וְהַלְוִיִּם לְעֻמַּת גְּבוּל הַכֹּהֲנִים. אֵצֶל רְצוּעוֹת הַכֹּהֲנִים, כְּמִדַּת הַכֹּהֲנִים כְּנֶגֶד כָּל אָרְכָּהּ:

כָּל אֹרֶךְ. כָּל הָרְצוּעוֹת אָרְכָּן **חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף**:

פסוק יד

וְלֹא יִמַּר. וְלֹא יַחֲלִיפֵם בְּקַרְקַע אַחֵר:

פסוק טו

וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים הַנּוֹתָר בָּרֹחַב. רְצוּעוֹת הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהָיְתָה עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַת הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִים עַד פְּאַת יָם, וּמִמֶּנָּה חָזַר וְתָרַם שְׁתֵּי רְצוּעוֹת בְּאֶמְצָעִיתָהּ אֹרֶךְ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וְרָחְבָּן עֶשְׂרִים אֶלֶף, וַעֲדַיִן נִשְׁאַר בָּרָחָבָה חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים, אוֹתָם חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיוּ לְמוֹשַׁב הָעִיר, אָרְכּוֹ עַל פְּנֵי אֹרֶךְ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף שֶׁל תְּרוּמַת הַלְוִיִּם:

חֹל הוּא. וְאֵינָן קֹדֶשׁ כִּתְרוּמַת אוֹתָהּ רְצוּעָה שֶׁל הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם. חֹל הוּא אֶצְלָם, וְיִהְיוּ **לָעִיר לְמוֹשָׁב** יִשְׂרְאֵל **וּלְמִגְרָשׁ** סָבִיב **הָעִיר**:

בְּתוֹכָהּ. בְּאֶמְצַע אוֹתָהּ רְצוּעָה:

פסוק טז

וְאֵלֶּה מִדּוֹתֶיהָ. שֶׁל עִיר:

פְּאַת צָפוֹן וְגוֹ'. מְרֻבַּעַת **אַרְבַּעַת אֲלָפִים** **וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת** קָנִים עַל אַרְבַּעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים, נִשְׁאֲרוּ בָרֹחַב חֲמֵשׁ מֵאוֹת, הֵם יִהְיֶה לָהֶם לְמִגְרָשׁ, מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לַצָּפוֹן מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים קָנִים לַדָּרוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בַּמִּקְרָא שֶׁלְּמַטָּה, וְכֵן לַמִּזְרָח וּמַעֲרָב, הֲרֵי חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים עַל חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים בְּאֶמְצַע הָרְצוּעָה, הֲרֵי כָּל רָחְבָּהּ מְמֻלָּא, וּבְאֹרֶךְ הָרְצוּעָה הַזֹּאת הַשְּׁלִישִׁית נִשְׁאֲרוּ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים לַמִּזְרָח וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים לַמַּעֲרָב, עֲלֵיהֶם הוּא מְפֹרָשׁ וְאוֹמֵר וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה:

פסוק יז

וְהָיָה מִגְרָשׁ לָעִיר. כָּל מִגְרְשֵׁי עִיר שֶׁבַּמִּקְרָא מָקוֹם פָּנוּי, לֹא בָתִּים וְלֹא שָׂדֶה:

פסוק יח

וְהָיְתָה תְבוּאָתוֹ לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר. הֵם הַגִּבְעוֹנִים הַנְּתוּנִים "חוֹטְבֵי עֵצִים וְשׁוֹאֲבֵי מַיִם" (יהושע ט:כז). כֵּן שָׁמַעְתִּי מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מְנַחֵם זַצַ"ל:

לְעֹבְדֵי הָעִיר. אִישְׁאַרְבַּנְ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק יט

יַעַבְדוּהוּ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם חֵלֶק בָּאָרֶץ:

פסוק כ

כָּל הַתְּרוּמָה. הַמְקֻדֶּשֶׁת, הַמּוּתֶּרֶמֶת מִתּוֹךְ הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה, **חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים** אֲלָפִים קָנִים עַל **חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים** אֲלָפִים קָנִים:

רְבִיעִית. מְרֻבַּעַת, אֶל **תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ** – לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם:

וְאֶל אֲחֻזַּת הָעִיר. אֲחֻזַּת פּוֹרְפִּרְיי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כא

וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא וְגוֹ'. וְהַנּוֹתָר בְּאֹרֶךְ הַתְּרוּמָה הַגְּדוֹלָה:

מִזֶּה וּמִזֶּה. לְמִזְרָח וּלְמַעֲרָב שֶׁל **תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר**:

אֶל פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף. עַל רֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים **תְּרוּמָה עַד גְּבוּל קָדִימָה** שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְגוֹ':

וְיָמָּה עַל פְּנֵי וְגוֹ'. וְכֵן לְמַעֲרָב, עַל פְּנֵי שְׁלֹשֶׁת הָרְצוּעוֹת שֶׁל כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם, אֲחֻזַּת הָעִיר בְּרֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים:

עַל גְּבוּל יָמָּה. כְּמוֹ: עַד גְּבוּל יָמָּה, עַד אוֹקְיָינוֹס:

לְעֻמַּת חֲלָקִים. כְּנֶגֶד אֹרֶךְ חֶלְקֵי הַשְּׁבָטִים:

לַנָּשִׂיא. יִהְיֶה:

וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ. הִיא רְצוּעַת הַכֹּהֲנִים:

וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכָהּ. הַכֹּל בְּאֶמְצַע נַחֲלַת הַנָּשִׂיא:

פסוק כב

וּמֵאֲחֻזַּת הַלְוִיִּם וּמֵאֲחֻזַּת הָעִיר. גַּם הוּא **בְּתוֹךְ אֲשֶׁר לַנָּשִׂיא יִהְיֶה**:

בֵּין גְּבוּל יְהוּדָה וּבֵין גְּבוּל בִּנְיָמִין. כָּל רֹחַב הָרְצוּעָה אֲשֶׁר בֵּין שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הָאֵלֶּה, יְהוּדָה מִצָּפוֹן וּבִנְיָמִין מִן הַדָּרוֹם, **יִהְיֶה לַנָּשִׂיא**. וְהִיא הָרְצוּעָה שֶׁהוּתְרְמָה רִאשׁוֹן, רֹחַב עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָפִים בְּאֹרֶךְ אַחַר חֶלְקֵי הַשְּׁבָטִים (יחזקאל מה:א-ח):

פסוק כג

וְיֶתֶר הַשְּׁבָטִים. יִטְּלוּ בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אוֹתָהּ רְצוּעָה, **בִּנְיָמִין** אֶצְלָהּ, וְאֶצְלוֹ **שִׁמְעוֹן**, וְאֶצְלוֹ **יִשָּׂשכָר**, וְאֶצְלוֹ **זְבוּלֻן**, וְאֶצְלוֹ **גָּד**. נִמְצָא גָּד בַּמֵּצַר דְּרוֹמִי שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

פסוק כח

וְעַל גְּבוּל גָּד. מִצַּר דְּרוֹמִי שֶׁלּוֹ:

מִתָּמָר מֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ נַחֲלָה. מִירִיחוֹ "עִיר הַתְּמָרִים" (דברים לד:ג) בְּמִקְצוֹעַ הַמִּזְרָח, וּבָא לַמַּעֲרָב לְמֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ, וּבָא וְהוֹלֵךְ עַד נַחַל מִצְרַיִם, הַשּׁוֹפֵךְ לַ**יָּם הַגָּדוֹל** בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית:

פסוק ל

תּוֹצְאוֹת הָעִיר. שְׁעָרֶיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ:

מִדָּה. הוּא קָנֶה הַמִּדָּה, **חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים** קָנִים:

פסוק לה

סָבִיב שְׁמֹנָה עָשָׂר אָלֶף. הֶקֵּף עִיר שְׁמֹנָה עָשָׂר אֶלֶף קָנִים; כָּךְ עוֹלֶה חֶשְׁבּוֹן רִבּוּעָהּ:

וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה' שָׁמָּה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְשְׁמָא דְקַרְתָּא דְמִתְפָּרַשׁ מִיּוֹמָא דִּי יַשְׁרֵי ה' שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן", כְּלוֹמַר: לֹא יִקָּרֵא לָהּ שֵׁם אַחֵר, אֶלָּא שֵׁם הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה לָהּ מִיּוֹם שֶׁעָקַד אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ שָׁם (בראשית כב:ב), שֶׁקָּרָא לוֹ "יְרֹאֶה" (בראשית כב:יד), וְהֵיא הָיְתָה שְׁמָהּ שָׁלֵם (בראשית יד:יח) – הֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם (בראשית רבה נו:טז). וְיֵשׁ עוֹד לְפָתֹר:

וְשֵׁם הָעִיר יִהְיֶה לָעֲתִיד; **מִיּוֹם** בְּנִינָהּ וּלְהַלָּן יִקָּרְאוּ לָהּ **ה' שָׁמָּה**. סְלִיק סֵפֶר יְחֶזְקֵאל: